

СОМБИЛЕК

Жусуп Мамайдын айтуусунда

СОМБИЛЕКТИН МАҢГЫТКА КАРШЫ АТТАНЫШЫ

Кыйын иш болду кылчайгыс,
Кылым толгон кыргызга,
Маңгыт, моңгул башынан,
Жоо болуп келген бул журтка.
Маңгыттардын элинен,
Туулган экен бир бала,
Маңгыттан туулган балага,
Калдуубет деп ат койду.
Кара ниет Калдуубет,
Кан ичме болуп чоңойду.
Калдуубеттин угушта,
Беш атасы баары хан,
Эл башкарган баары зал,
Басташып жүрүп мурунтан,
Баарысы өлгөн кыргыздан,
Алы келбей ич күйүп,
Жүрүшүптүр мурунтан.
Бекбача өлдү деп угуп,
Баралы деп кыргызга,
Чогулуп маңгыт дем уруп,
Маңгытка таңгыт кошулуп,
Баскан жагы бет алып,
Кызыл кан агып, жошулуп,
Калдуубет бала чоң болуп,
Кара бойу тоо болуп,
Аттанып чыкты Калдуубет,
Калк кыргызга жоо болуп.
Бекбача өлгөн убайда,
Белдүү киши калган жок,
Ак калпак кыргыз буларда.
Тайатасы алп Бозой,
Төрөп кызы өлгөндө,
Алып кеткен Сомбилек,
Он бешке чыккан бул чакта.
Ламдын бийик белинде,
Кыйба кыргыз элинде,
Сомбилек бала чоңойду,
Алп Бозойдун үйүндө.
Бозойдун алып батасын,
Арбагына барам деп,
Түп атасы Манастын,
Атын угуп сагынып,
Ата журту Таластын.

Алп Бозойдон ат минип,
Анча-мынча тон кийип,
Алдындагы атынын,
Куйругун ача шарт түйүп,
“Сурай-сурай Меккеге,
Барат” деген чын экен,
Келе жатат Сомбилек,
Кубулжуп түркүн бастырып.
Алп Бозой абдан карыган,
Акылы качып арыган,
Жолун сурап Таластын,
Сомбилек алган каты жок,
Күрөөкө кийип кулпунтуп,
Бууданды минип булкунтуп,
Антип келген чагы жок.
Кимдер жыргап, ким куурайт,
Каран калган жалганда,
Дүйнө шекер түбү жок,
Калдуубет бар баатыры,
Маңгыттардын көөнү ток,
Мурункулар айтканы,
Баары чындык, жалган жок,
Баш киши жок кыргызда,
Амал кылар дарман жок.
Качалы деп кыргыздар,
Кабар угуп маңгыттан,
Ар кайсы жерге болду топ.
“Эки-үч күндүн ичинде,
Калдуубет мында келер, - деп,
Бүтүн койбой бүлдүрүп,
Чабат элди эми, - деп,
Манастан бери баш бербей,
Биз келгенбиз элге, - деп,
Кыргыздын эли чачылып,
Кетерге келген эби, - деп,
Шекер жалган бул дүйнө,
Кетсең эми канттик, -деп,
Жети ата кубар сан болуп,
Келдик кыргыз жерди ээлеп.»
Тогуз-ондон топ болуп,
Тирүүлүк өйдө жүк болуп,
Жоо келет деген кеп менен,
Качмакчы кыргыз козголуп.
Нойгуттун эли жөнөдү,
Күнтоону карай шарт койуп.
Эштек, ногой калыптыр,

Буларда көчмөк аркайда,
Камынганы аныктыр,
Эл чогулган жерине,
Көк шибер жайык керүүгө,
Сомбилек бала барыптыр.
Калгандар ага кеп кылбайт,
“Канкордон калган тукум” – деп,
Ал баладан шек кылбайт.
Ойноо бала жаштар бар,
Оодарышып бир жүргөн,
Торпок минип, тай минип,
Көйнөкчөн болуп жылаңач,
Сууну бойлоп жүгүргөн.
Тамаша көрүп таңыркап,
“Тигиндей тарт, мындай чап”
Башкарып турган биринен,
Жыйырмаларда жашы бар,
Сөөлөтсүнүп керилген,
Бирөөнөн бала сурады:
- Сымбаттуу сонун агамсың,
Мен жолоочу келген баламын,
Талаасы топ-топ чогулуш,
Көз кайкаган Таластын,
Кайсы экенин биле албай,
Аң-таң болуп турамын.
Деп сурады Сомбилек,
Сураганда турбады,
Сөздүн майын чыгарды:
- Билгеним айтып берейин,
Башынан айта келейин.
Кыргызга маңгыт жоо экен,
Калдуубет ага чоң экен:
Маңгыттан чыккан Калдуубет,
Келет экен мында, деп,
Качмакчы болду биздин эл.
Нойгуттун эли көчтү, деп,
Күн тоону бойлой кетти, деп,
Кыйба деген бир урук,
Алды Үргөнчкө жетти, деп,
Басмырлап душман келатат,
Бекбача өлүп кетти, деп.
Алп Бозойго жеткен жок,
Угулуп кабар ушул кеп,
Не сурайсың, жаш бала,
Бул эмне кептир, деп?
Бекбачанын баласын,

Алп Бозой алып кетти эле,
Ал жактан жок эч бир шек.
Ушунчалык болгон бейим,
Ажырашып Таластан,
Айрыла турган биздин чек.
Угуп болуп Сомбилек,
Он бештеги ойронго,
Опол тоодой күч келет.
Үйөр аккан сел келсе,
Үй токтоткус жел келсе,
Азуусун айга бүлөгөн,
Алачыктай эр келсе,
Кетеби деп көзгө илбейт,
Мен жетимди тебелеп.
Толук уккан Сомбилек,
Токтолбоду талаада,
Кеп кылбастан калганга,
Бастырып барды бурулбай,
Сыр коргондун калаага.
Камынып жаткан кези экен,
Элдин баары качкалы,
Катарына жер таппай,
Көр дүйнөсү батпады,
Айласы кеткен кыргыздын,
Коргонду ачык таштады,
Мурункудай коргондун,
Кастарлап оозун бакпады,
Барасың кайда, кимсиң? деп,
Дегеле киши айтпады.
Жалганы жок чын экен,
Элдин айткан макалы:
“Улугу жок эл жаман,
Упурак болот ар качан.
Жакасы жок тон жаман,
Жонуңа турбайт жамынсаң”,
Коргондун кирди ичине,
Кудай өзүң кубат бер,
Жетимдердин ишине,
Калдуубет атын уккалы,
Кайгысы батпайт ичине.
Алп Бозойдун ар сонун,
Кеп угуучу Сомбилек,
Түбүнөн туруп маңгытты,
Көп угуучу Сомбилек.
Башында маңгыт элинде,
Баш көтөргөн Бадыкөл,

Баласы анын Мадыкөл,
Мадыкөлдөн Сарыбай,
Кутургур деп атанган,
Жер бетине таанымал,
Угушумча Сомбилек,
Өлгөн экен баарысы,
Маңгыт менен кыргыздар.
Кун кубалап келаткан.
“Баатыр атам өткөлү,
Он беш жыл болду болжолу,
Толкуган кыргыз көп алаш,
Тоодой толкун сел келсе,
Тогуз күн тоскоол болбоду.
Түп атамдын күмбөзү,
Бузулбай турса Таласта,
Манаска наалат жетпейби,
Ээ болбосом алашка.
Көөнүмдү бурбай элиме,
Көмүктө жатсам болобу?
Көкжал шердин арбагы,
Көрүнө урса кобомбу?
Баатыр Манас өткөлү,
Үч кылымга толо элек,
Кыргыздын эли чачылып,
Мындан башка кача элек,
Мен жатып алсам былк этпей,
Сомбилек атым не керек?
Бекбачадан мен туруп,
Душмандын аты басабы,
Таластын бетин тебелеп?
Алдынан тосо барбасам,
Калдуубет келсе бул жерге,
Кетпейби элди тебелеп.
Айкөл атам күмбөзү,
Мен басуучу жолдо, -деп,
Карыйа Бакай, хан Семей,
Эр Гүлүстөн кайыптар,
Ар качан элди колдо, -деп,
Ак элечек айалдан,
Атактуу артык энекем,
Ал Каныкей жөлөр, - деп,
Айчүрөк энем асманда,
Ар качан мени көрөр, -деп,
Ат-тонумду белендеп,
Кечикпестен жөнөйм” деп,
Коргонго кирип ат издеп,

Айалдабай бат издеп,
Үй-үйгө кирип тон издеп,
Үшкүрүгү таш жарып,
Саадак менен ок издеп,
Кылыч издеп, балта издеп,
Найза барбы деп издеп,
Баш аламан жарактан,
Байкап туруп Сомбилек,
Бир канчасын жараткан,
Бадана кийип темирден,
Бар мүчөсү келишкен.
Бадана темир кийгенде,
Бар жаракты илгенде,
Байкап көрсө кем эмес,
Басалек тоонун сеңирден.
Калкан тартып далыга,
Найзаны илип карыга,
Көмөрүп туулга башына,
Он беш менен он алты,
Ортосунда жашында,
Чарайнасы көөдөндө,
Чак келген тоону көргөнгө,
Камыныптыр Сомбилек,
Калдайган жоого жөнөөргө.
Буйурбаган башкага,
Минер атын бирөөгө,
Сарайда турган байлалуу,
Тумары бар күрөөдө,
Маңдайы кашка, бой кара.
Маралдай сыны бар бенде,
Байлоодо турган аргымак,
Көзгө сүйкүм көрүндү,
Сомбилектей балага.
Атка минди камына,
Бадана тонун жамына,
Көргөндүн баары таңданды,
Суктанышып балага.
Капташа түштү алдынан,
Кеп сураган талаада:
- Суу бойунда көргөнүм,
Көөнүмдү анда бөлбөдүм,
Көрүнүп турат өрнөгүң,
Көрөр көзгө башкача,
Заматта башка кубулдуң,
Ким болосуң сен бала?
Өзүнүн атын каткан жок,

Атанын атын саткан жок:
- Атамдын аты Бекбача,
Өзүмдүн атым Сомбилек,
Ламдан келген баламын.
Таластын жерин көрсөм деп,
Ак калпак кыргыз, көп алаш -
Элимдин жүзүн көрсөм деп,
А дүйнө кеткен айкөлдүн,
Арбагына сыйынып,
Эл ичинде жүрсөм деп,
Кут болбой келген мен жетим,
Жут болупмун карасам.
“Жериң Талас сеники,
Элиң кыргыз сеники”
Алп Бозой айткан тайатам,
Ар кайсы жерде топ көрдүм,
Кең Таласты карасам,
Качкалы жатат кыргыз деп,
Айтып бердиң сураам.
Калдуубет келип басат деп,
Ата конуш журтуңдан,
Качып жүрсөң уят, -деп.
Нойгут менен кыйбанын,
Эли качып кетиптир.
Ылам менен Күнтоого,
Болжогон жерге жеткендир,
Козголбогун калганың,
Качты кыргыз бизден, деп,
Жаман атка калбагын.
Маңгыт тургай каңкайлык,
Калбай баары келсе да,
Жазганбай тийчү мен бармын.
Кол салып келген Калдуубет,
Кардын жайа сайамын,
Кыйгылың ичип жата бер,
Кызыл кан агып жошулчу,
Кысталышка барамын,
Кырк миң колу болсо да,
Кыргын салбай калбаймын,
Ал Калдыктын Калдуубет,
Бучкагыма албаймын!
Деп Сомбилек айтканда,
Көрүп турган көпчүлүк:
- Мындайын билсек башында,
Тулпардан калган туйакты,
Биз албайбызбы санаага,

Мурун көрүп билишсек,
Күнтоого жеткен нойгуттар,
Кетпейт эле алар да.
Деп суктанып карашат,
Сугу түшүп балага.
Күдүндөшүп аркада:
- Келерин болжоп күн санап,
Келгенче бала туралы.
Жеңдирип койсо Сомбилек,
Калдуубеттей караанга,
Катын менен баланы,
Алыбыз келсе аларбыз,
Алыбыз келбей баратса,
«Бала белде калат, -деп
Катын жолдо калат»-деп,
Эл макалы ушу го,
Биз кетербиз ар кайда.
Жеңип келсе Сомбилек,
Айкөл Манас баатырын,
Күмбөзүнө баралы,
Арбагын эбеп-жөлө, деп,
Түлөө кылып алалы,
Алакан жайып кол ачып,
Куран окуп жаналы,
Ак калпак кыргыз көп алаш,
Айал-эркек дебестен,
Калбай такыр баралы,
Биз ошентип басалы,
Көөдөндөгү санааны,
Ойлонуп эми маминтип,
Бастырып кетти Сомбилек,
Кара кашка ат минип.
Аттанган жерин баланын,
Байкап уккун байанын,
Коргонунан жөнөдү,
Баатыр Манас бабаңын,
Өз колу менен сайган бак.
Карыйа Бакай абаңын.
Касиеттүү Алмамбет,
Каалап коргон салдырган,
Жактырган жери ал экен,
Айкөл шердин коргону,
Айтканынча бар экен.
Кылымдар бойу аты өчпөй,
Айтылып келген кеп экен,
Башчысы өлсө бир элдин,

Калгандарга жем экен,
Ээрчип баскан пенде жок,
Эрбеңдеген Сомбилек,
Жалгыз кеткен кеп экен.
Жөлөңкөнү бастырып,
Бото мойнок бел экен,
Караанын көрүп баланын,
Жактырып турган жер экен,
Кайкайып Талас жык толуп,
Карап турган эл экен,
Кыжы-кыйма кыжылдап,
Кыз-келиндин кени экен,
Кара кашка мингени,
Кай тулпардан кем экен.
Казан каптай кара чым,
Каңтарылып калыптыр,
Эшик эндүү эчен таш,
Аңтарылып келиптир.
Топурак учуп жер чаңдап,
Карааны толук баатыр деп,
Карап турат эл чардап,
Көзү көрбөй уккандар,
Оорагын айтып көп даңктап,
Алмалуу булак, шумкар таш,
Ашып түшүп ыкчамдап.
Көкжал шердин күмбөзгө,
Кирип барды жакындап,
Көрбөсө да Сомбилек,
Көрүп жүргөн кишидей.
Билбесе да Сомбилек,
Билип жүргөн кишидей,
Тай чабымча калганда,
Карап турган киши жок,
Каран дүйнө жалганда,
Аттан түшүп акырын,
Атакелеп бакырып,
Айкөл төрө Манастын,
Атынан айтпай чакырып,
Жетим өскөн чунактын,
Сыйрылып ичи ачынып,
Алдында өткөн нечендер,
Ат-атынан айтылып:
- Алмамбет, Чубак - эки шер,
Эмгектүү кыргыз эл үчүн,
Мен жетимге жардам бер.
Арстан Сыргак, Ажыбай,

Арбагың тирүү азыр бар,
Азаптуу болдум жаш кезде,
Алсызыңа көзүң сал.
Олуйа Кошой, Музбурчак,
Армандуу мендей жетимге,
Жардамыңды кылып бак.
Тениң калып башың жок,
Айдаркандын эр Көкчө,
Сендей өлүм болгон жок,
Өткөндөр сени санасам,
Ачкан курсак болот ток,
Кыргыз баштап кырк арстан,
Кыргыздан чыккан кыйын шок,
Кызыл жолборс барында,
Кылымдын алы келген жок -
Адамдан ашкан илгер,
Айтылуу Бакай кемеңгер,
Арканда бүгүн мен жалгыз,
Амалыңдан мага бер.
Байыркылар кеп айткан,
Батадан бүткөн деп айткан,
Ак калпак элдин аркасы,
Аскар тоодой Семетей,
Кыргызга келип кыйын иш,
Кыйналып турам ченебей.
Ак ниет Гүлүс абамды,
Унутам кантип аларды?
Билесиңер абалын,
Сомбилектей балаңын,
Өзү билет жараткан,
Пайда менен залалын.
Жетимдиктин айынан,
Ата-энемдин жогунан,
Ымыркай кезде айрылдым,
Ак калпак кыргыз тобунан.
Киндик кесип кир жууган,
Чоңойбодум Таласта,
Ээрчитип элди барбадым,
Арбагын тайып Манаска:
Карасы ким, агы ким?
Элдин жайын билбедим.
Азып жүрүп ылам да,
Кечээ болду келгеним.
Кайгысын көрүп элимдин,
Капалуу көңүл зилдедим,
Ата-энем өткөн жер,

Ой-тоосун такыр көрбөдүм,
Кеңколго эки коно албай,
Келген жоого жөнөдүм,
Маңдайга бүткөн шор болсо,
Баш тартпастан көрөйүн,
Ак калпак кыргыз эл үчүн,
Ажалым жетсе өлөйүн.
Айалдан чыккан акылман,
Ааламга дайын таанылган,
Ак олпок өңдөп кийгизген,
Камдагай иштеп тиккизген,
Кылым дүйнө бетине,
Кыйындыгын билгизген,
Чыныгы Манас арстанга,
Чыгышты карай басканда,
Белек берип жандарга,
Калпак берип калганга,
Ай-ааламга даң кылып,
Ак калпак кыргыз дегизген,
Атайын кылам көп үмүт,
Ал Каныкей энемден.
Асманда учса канаттуу,
Ар кандай иште санаттуу,
Жашы кыркка чыккынча,
Семетей сактап олтурган,
Арбагын сыйлап Манастын,
Жерим деген Таласты,
Элим деген алашты,
Чыңкожо, Толтой барганда,
Намысына талашты,
Семетей издеп учуптур,
Айга кагып канатты,
Адашканым табам деп,
Ашкере кылып талапты,
Семетейди алпарып,
Касташкан жоосун каратты,
Он эки түмөн кол экен,
Жай-жайына таратты,
Эрдемсиген душманга,
Ар санааны санатты,
Жетисуу толгон жедигер,
Кыргыздын көзүн каратты,
Чыңкожо менен Толтойдон,
Чыркырап укмуш кан акты.
Чыккынчы болуп Канчоро,
Кыйаз душман чыкканда,

Далысынан кестирип,
Күлчоро майып болгондо,
Айбалта тийип башына,
Көмгөнүн көрбөй тирүү жан,
Семетей кайып болгондо,
Айдай энем Чүрөктү,
Кыйаз олжо алганда,
Акылынан азбаган,
Арыпты арбын баштаган,
Курсактагы баласын,
Туубай үч жыл сактаган,
Гүлчорону сакайткан,
Сейитекти чоңойткон,
Арамзада Кыйазды,
Алдап жүрүп торойткон,
Канчорону какшаткан,
Чачыкейди боздоткон,
Эркиндикке чыгарган,
Каныкей менен Бакайды,
Карыларды окшошкон.
Өчүгүшкөн кишини,
Өлтүрбөстөн койбогон,
Айчүрөктөй энемди,
Жатсам-копсом ойлоном,
Кыйналып кыргыз эл турат,
Жаш чырпыктай толгоном.
Шер Сейитек Кененим,
Кыйналсам Медет береним,
Ойротто жок Сейитим,
Опсуз жаман кысталып,
Ыйлап турат жетимиң.
Асыл атам эр экен,
Эр турмайлык шер экен,
Кыргызыңа кызмат кыл,
Урпагым менин дээр бекен.
Атамдын аты Бекбача,
Ааламды каптап сел келсе,
Айбыкпаган көп анча,
Көзүрлүгүң көрсөткөн,
Өчүгүшкөн көп ханга.
Тийишпесе тийбеген,
Өзү келип тийгенге,
Тартынышты билбеген,
Түп атабыз Манастан,
Бизге калган нарк экен,
Жетим калып Семетей,

Андан кийин калганда,
Азыркысы биздерге,
Ата мурас салт экен.
Ак калпак кыргыз элде жок,
Айтылуу Талас жерде жок,
Азып жүрүп мен келсем,
Кыргызымда жыргал жок,
Өзөгүмдөн өрт болуп,
Боорум кызыл болду чок.
Уруксат кылып жол берсең,
Хан калдыктын Калдуубет,
Тартынып калар жерим жок!
Деп Сомбилек муңканып,
Көзүнүн жашын ыргылтып,
Төгүп турган кезинде,
Нишан болду күмбөздөн,
Таалайы артык жетимге,
Күңгүрөнгөн үн чыкты,
Күн бешимге жеткенде.
Көзүнүн жашы сан талаа,
Ыйлап турган жаш бала,
Көөнү толуп аттанды,
Сүйүнгөндөн шаттана.
Өрөпкүгөн от жүрөк,
Эрен бала Сомбилек,
Батыш жакты бетке алып,
Басташкан жоону эске алып,
Качканын көрүп кыргыздын,
Көзүнөн жалын от жанып,
Уйкусу качты баатырдын,
Жумулбай көзү чакчайып,
Көөдөнү кургап тил катып,
Ээрдин жалап тамшанып,
Каарын салып кумсарып,
Кабагын ачпай сумсайып,
Эки жагын каранып,
Эр жүрөк артык жаралып,
Алп Бозойдон укканы,
Көз алдында саналып,
Кетип барат жол менен,
Адырмак кара тоо менен,
Артуу-артуу бел менен,
Агыны терең коо менен,
Акактап жаткан шор менен,
Заңгыраган зоо менен,
Чаңкап жаткан чөл менен,

Арбытып он күн жол жүрдү,
Кара кашка ат менен,
Бара жатат Сомбилек,
Залкар санаа ой менен.
Алдынан чыкты Калдуубет,
Алтымыш миң кол менен,
Ошол колдун ичинде,
Он сегиз балбан зор менен.
Келе жаткан кези экен,
Оролуп кара тоо менен,
Кыргызды талап алам, деп
Ширин кыйал ой менен.
Көгөнүн теңдеп арттырып,
Комдолуу нарча төө менен,
Ээрчитип кулун бээ минген,
Унаасы жок жөө жүргөн,
Тайагы бар жөө менен,
Уй айдамак, кой алмак,
Жөлөнбөй боорго өөн менен,
Жылкы айдамак канчасы,
Четинден алган укурук,
Кыргызды чаап алгандай,
Кынына баптай кутуруп,
Калдуубет биздин баатыр, деп,
Катышкан өлүп жатыр, деп,
Шилекейи чубуруп,
Ач көз маңгыт элин көр,
Сары суу ооздон куйулуп,
Алдасташып келатыр,
Ач бөрүдөй жутунуп,
Чапаны жок жупуну,
Жылаңач келген нечени,
Кыргыздан алып кийем, деп,
Этегин тетир кумтунуп.
Тебетей жок жылаңбаш,
Кулагы үшүп барсайып,
Келе жатат канча жан,
Кем-керчи бүтөп алам, деп
Кеңири жаткан кыргыздан.
Аттанаарда Калдуубет,
Элине айтып угузган.
- Абайлап ук калың журт,
Аттанамын мен мындан,
Дүйнөсү көп кыргызда,
Чачылбай келген мурунтан.
Манасы тирүү барында,

Он төрт хан эли жанында,
Бейжинге беттеп кол салган,
Беш ашуу менен жол салган,
Кыз баштаган, алтын-зар,
Алгандыгы угулган.
Семетей элде барында,
Кыргызга ээлик чагында,
Мадыкөл менин түп атам,
Тактасынан кулаткан,
Кыз-келинин ыйлаткан,
Бараң менен шаңкайга,
Бар дүйнөсүн тараткан,
Кара малды көзгө илбей,
Тулпардан кыркты жыйнаткан,
Олжо деп багыш сураса,
Тобун бузбай ага айткан.
Кыргыздын кылган иштерин,
Укмуштан сурап келатам.
Өз кылганын аа кылам,
Таластын тарпын чыгарам.
Адырдан малын жыйдырам,
Ак калпак кыргыз эл кайда,
Ат айабай кыдырам.
Талан кылам Таласын,
Талкалатам күмбөзүн,
Таалайлуу деген Манастын.
Кеңколдун атын өчүрөм,
Келберсиген кыргызды,
Тым-тыракай көчүрөм,
Кылган ишин башына,
Кыймылдатпай жеткирем,
Кылчайып карап кыңк этсе,
Бирин койбой өлтүрөм.
Кырк уруу кыргыз эл деген,
Кылымдан атын өчүрөм,
Жердин бетин чаңдатам,
Уккан элге даңдатам,
Айтканымдай кылбасам,
Жексен болсун жер менен,
Угулбай элге даңазам.
Кыргыздын элин таратсам,
Кылым элге угулсун,
Кыргызга кылган тамашам.
Үйүмдө жатып моңгулга,
Кабар айтпай кытайга,
Калгандар менен жарашам,

Манжу, моңгул болгон журт,
Коросон, испан, оогандык –
Баары уксун кош болуп,
Чалкалап басам мен анда,
Жагалданып оштонуп.
Ат минбей жүргөн өзү жөө,
Жору куйрук кызыл алп,
Жети дөө ага кошулуп,
Кененимдин колунан,
Күн батыштын чоңдору,
Каны агыптыр жошулуп,
Жети дөөнүн балдары,
Атасынын кегин кууп,
Кабаттап кийген соотторун,
Темир менен белин бууп,
Сейитимге беттешкен,
Кызыл кумда чогулуп,
Баарысын кырган Сейитим,
Кылычтын канын куйултуп,
Айдап ийген калганын,
Жер-жерине чубуртуп,
Көөнү ачылсын чайыттай,
Баары кабар угушуп.
Таласты талап алганда,
Талкан кылып күмбөзүн,
Талкалатып салганда,
Батыш, чыгыш, түштүктөн,
Калбай келет чогулуп,
Кошоматка кой сойот,
Кол куушуруп олтуруп,
Корооңо кайкап кой толот,
Аралап адам өтө албайт,
Төрт түлүк малың котолоп.
Сандыгыңа пул толот,
Кийгендери шай болот,
Ичкениң кара чаң болот.
Кемтигиң жок колуңда,
Керектүү нерсең бар болот.
Кушумду салган кутуруп,
Ойноп алгын эл-журтум,
Көбүң маңгыт элисиң,
Ичинде таңгыт уруу бар,
Моңгул, маңгыт, таңгыт деп,
Атагың элге угулар.
Калдуубет аман турганда,
Эминеден кемиң бар,

Кыргызда киши калган жок,
Беттешип менден кек алар,
Калдуубет атка конгондо,
Он тогузда аттандым,
Чамбыл менен Ташкендин,
Арасында чуу салдым,
Кара калпак, түркмөндү,
Катары менен колго алдым,
Багдат менен Мисирди,
Майтардым анын мизини,
Эч кимиси бузалбай,
Башкаргамын ишимди,
Испан менен иранды,
Айдадым койдой буларды.
Беттешип бирөө чыккан жок,
Мен-мен деген булардан,
Бүгүн барып алардан,
Кегимди алсам кыргыздан,
Калдуубет менин алдыма,
Келбөөчүлөр жок чыгар,
Байкасам ушул ааламдан,
Баш бербесе кытайга,
Кошуун курап мен барам,
Караанымды көргөндө,
Жүрөгү чыгып өлөрдө,
Кара кытай калдандап,
Жүгүрөт манжу дардаңдап,
Сүйүнөт моңгул барбандап,
Шибе, солон, казактар,
Калкалайт башын мааналап,
Баш койот уккан баарысы,
Кыргызды алсам мен талап.
Тетиги кыргыз Таласта,
Өлүп кеткен Манасча,
Мурункудай кыргыздар,
Намыстын жолун талашса,
Саадагын асып соот кийип,
Самсалап мага жанашса,
Бооз катынын жарамын,
Бойдок кылам уланын,
Боздотомун жубанын,
Порумун бузам булардын.
Боз уланын кул кылам,
Боздотуп кызын күң кылам,
Абышка менен кемпирге,
Ай тийбеген түн кылам!

Деп айтып элге угузуп,
Аттанган экен айлынан,
Оролмо тоодо келатса,
Сомбилек чыкты алдынан.
Калдуубет маңгыт армансыз,
Алты жылы камынган,
Отуз беште чамасы,
Чыккан жашы бул наадан,
Алды жагын караса,
Көзүн ачып бул каман,
Жарым күндүк аскердин,
Алдында жалгыз келаткан,
Алоолонгон чаң көрүп,
Келаткан жалгыз жан көрүп,
Санаасын санга миң бөлүп,
Тура калып токтолот,
«Алдымдан кыргыз жиберген,
Элчиби», деп ойлобойт,
Кайгуулга келген жол тосуп,
Чейчиби деп ойлонуп,
Калдуубет антип турганда,
Калкында канча шылуун бар,
Качырганын куткарбас,
Каманчы деген тыңы бар,
Каманчынын кадымтен,
Арылбаган чыры бар,
Калдуубетке Каманчы,
Карап туруп алчу эмес,
Шектүү күмөн иш болсо,
Каманчынын алдында,
Башка киши барчу эмес,
Каманчы элден бөлүнүп,
Караанду толук көрүнүп,
Келе жаткан балага,
Салуучудай чоң түпшүк.
Мингени тору Тобурчак,
Тополондоп жер чаңдап,
Токтоо кылбай келатат,
Уй букадай дардаңдап.
Кара ниет Каманчы,
Хан салты менен кээри жок,
Каршылашкан ким болсо,
Ат сураган жери жок.
Өз бойуна ишенет,
Өлүп кетсем мейли дейт,
Калдуубет бар көөнү ток,

Көмө сайган далайды,
Өзү күчтүү колу шок,
Куу найза алды колуна,
Салычу бүлүк далайга,
Карааны тоодой көрүнүп,
Ак койуп келет талаада,
Караанын көрүп Сомбилек,
Кара көздөн от күйөт,
Ачуусуна чыдабай,
Кара бойу титиреп,
Жалт-жалт карап тиктенип,
Аманат жанга күч келип,
Колунда бар чоң найза,
Качырып кирди күүлөнүп,
Ат сурабайт Каманчы,
Жамандыгын карачы.
Мындайды мурун көрө элек,
Сурабайт атын Сомбилек,
Барган сайын жалындап,
Өрчүп барат эт жүрөк,
Жаш балапан чунакты,
Жагында түгү саксайып,
Ачууланган арстаның,
Ирмебей кирпич чакчайып,
Андан мурун көрө элек,
Жоо качырып эр Сейит.
Найзасын кагып ийе албайт,
Каманчы менен тең сайып,
“Мен сайган тирүү калбайт” деп,
Каманчы карайт кылчайып.
“Мени шылдың кылды” деп,
Сомбилек кирди чыңданып,
Кимиси баатыр, кими шер?
Билинмек болду ылганып.
Каарданган Сомбилек,
Капталга найза батырды,
Каманчы шорун катырды,
Мен-менсиген чочкону,
Кара жерге капшырды,
Канын суудай агызып,
Ал дүйнөгө тапшырды.
Каманчы өлдү эл көрдү,
Кайраты андан канча өөдө,
Калкатай деген жөнөдү.
Минген аты Каракөк,
Мындан мурун сайышта,

Өлтүргөнү өтө көп,
Же Ашырбай чынын айтканда,
Калдуубеттен калгандан,
Кабыз эти өөдөрөк.
Качырган балбан Калкатай,
Сомбилек көзгө камгактай,
Маңгыттар байкап караса,
Каршылашкан Сомбилек,
Басуучу жолу тайгактай,
Жаш бала өлүп кетер, деп
Көзү ачык кетет бекер, деп
Каманчы кунун кубам, деп
Калкатай кирди кекерлеп.
Күчтүү найза сомдуруп,
Күркүрөгөн үн чыгып,
Күүсү кулак тундуруп,
Тоголотом деп келет,
Томуктай болгон баланы,
Найза менен бир уруп.
Алдында келген эрди алып,
Эрдемсип калган Сомбилек,
Туралбайт эми айанып,
Кара тоодой Калкатай,
Качырып кирди Сомбилек,
Чоң экен деп жазганбай,
Келе жаткан чоң маңгыт,
Өзү амалкөй неме экен,
Алдап көнгөн жоо алып,
Эрчиткени төрт тайган,
Иттери атты такымдап,
Алаксытып эр сайган.
Иттери камап жөнөдү,
Калкатайдын амалын,
Сомбилек ачык көргөнү.
Айлакер экен адам, деп,
Амалын өзүм табам, деп,
Калдайган канча киши, деп,
Карааны тайган ити, деп,
Иттерин албай алдында,
Өзүн сайыш бу бир кеп.
Найзаны таштап жиберип,
Камчыны кармап имерип,
Калкатайга сайдырбай,
Жандап өтүп бурулуп,
Ажылдаган төрт итти,
Катар шилтеп жиберди.

Сомбилек чапкан булдурсун,
Иттерди кайдан ондурсун,
Экөө жерге бүктөлүп,
Экөө качып жөнөдү,
Кара жанга күч келип.
Камчыны койуп ордуна,
Найзасын кармап колуна,
Кадайын деп найзаны,
Калкатайдын бооруна,
Калкатай жаман ачынып,
Иттеринин жогуна,
Беттешкен далай эрди алган,
Бет алган жакка чуу салган,
Белдүүнүн бири Калкатай,
Жалтанып койбойт баладан,
Жалмайын деп баланы,
Кыргызды чапсам деп ойлойт,
Калган болсо чаласы.
Тура калып Калкатай,
Баланын дайнын сурады:
- Адырдан чыккан суу жаман,
Элөөсүз келген жоо жаман,
Эндирип жоого сайдырбай,
Мен келемин көп заман,
Кайдан келген чунаксың,
Муштумдай болуп сен, балам?
Менин иним эмес баламдан,
Жашың кичи көрүнөт,
Жалтайбай мага катышсаң,
Жаш чакта каның төгүлөт.
Дайныңды айтчы жашырбай,
Жумарбек, сени ким билет?
Жалтанбай келдиң сен мага,
Баатырдык жолун белгилеп.
Каргадай бала кездешсе,
Жалындап күйөт эт жүрөк.
Токтоно калып Сомбилек:
- Сөзгө келбей башында,
Сурданып кирдиң кеңгиреп,
Иттеринден айрылып,
Калдыңбы эми эндиреп?
Каадалуу киши кептенип,
Кеп сурайсын сен ким деп,
Атамды айтсам жашырбай,
Бүткүл дүйнө эл билет.
Түп атам Манас шер экен,

Беттешкен пенде кем экен,
Угушумча Бейжинге,
Пенде барбас жер экен,
Манжуга барып кол салып,
Бейжинди алган дейт экен.
Шердин уулу Семетей,
Атасынан кем бекен?
Нечен баатыр кекейип,
Келип көргөн жеңбеген,
Жеңилбеген Семетей,
Жер жүзүндө пендеден,
Семетейден Сейитек,
Он экиде эр жеңген,
Жетисуунун элинде,
Болгон эмес пенде тең,
Канчоро менен Кыязды,
Катары менен сойлоткон,
Кан ичме чыккан пендеден.
Сейтектен Кененим,
Тирүү киши бүт билет,
Жалаңгыч Сарык дегенин.
Тогузунда жоо жеңген,
Күн батышта жети дөө,
Жерге сыйбай мен деген,
Кара деңиз суу кечкен,
Жөйрөндү сойуп тил жеген,
Өз-жатыңды билбеген,
Кимге-кимдер чоң чыкса,
Куйкалап аны жиберген,
Кененимден Сейитим,
Күн батыш тарткан кейишин.
Керкиттин ханы Сулаймат,
Карадөөнүн кенжеси,
Барча дөөлөр биригип,
Кармашып алы келбеди.
Шукшурма менен Суктанма,
Акым, Шакым балдары,
Карала аттуу калча бар,
Андай дөөдөн калча бар,
Кызыл кумда беттешип,
Кыйамат кетти канча хан,
Сан-санаксыз кырылып,
Түгөнүп кетти канча жан.
Кызыл кумда баш кести,
Кызыл дайра кан кечти.
Сулаймат баштап жети дөө,

Баары өлүп түгөндү.
Сулууну алды Кылжыке,
Алып келди элине,
Армансыз болбой жан өтпөйт,
Алдамчы жалган дүйнөдө.
Өлүп кетти Сейитим,
Жыйырма эки жашында.
Бойунда калды Кылжыке,
Эркек эгиз төрөптүр,
Ак калпак кыргыз элинде,
Асылбача, Бекбача,
Канча түмөн кол келсе,
Кайгырбаган эч канча.
Асыл абам тукумсуз,
Бекбача атам өлүптүр,
Мен Сомбилек туулуп.
Бекбачанын уулумун,
Ак калпак кыргыз муунумун.
Беттешкен жоого муң салам,
Кектесем кесип баш алам,
Айкөл шер Манас түп атам,
Өзүмдүн атам Бекбача,
Ата-бабам салты ошол,
Калкатай өзүң сен канча?
Шамалга учкан телпектеп,
Мен ойлоймун камгакча,
Жетим болуп Семетей,
Мурас болду биздерге,
Ошондон бери карата,
Калдуубетиң баш болуп,
Кыргызга келсең кас болуп,
Бөлмөкчү болуп кыргызды,
Чар тарапка тарата.
Калдаңдаган Каманчы,
Көрдүңбү көзүң жаманды?
Кайыл болуп келдиңби,
Кара башка ажалды?
Өлүгүн алган адам жок,
Тоңкойуп жатат карачы,
Өрөпкүтпөй өпкөңдү,
Мен басайын санаанды.
Байкап угуп түп жайын:
“Он бештеги баланын,
Кесип башын алайын,
Толкундаган бейитти,
Тос топурак кылайын”.

Кетенчиктеп акырын,
Атын күүлөп качырды,
Арамзада капырың,
Үнү ачуу, өңү заар,
Тулку бойго толуп каар,
Булгады чындап найзасын,
Алпазын мунун байкагын.
Бу белгиси келгенде,
Мен-мен деген бендени,
Томолотуп өтүүчү,
Тоодой болгон канчасын.
Киргин суудай сүрдөндү,
Борошо жаандай түрдөндү,
Манастын уулу дегенде,
Жан айабай тийди эле,
Ылдамдата теминип,
Калдаңдап өпкө демигип,
Кайра тартпас каар менен,
Чагуучу жылан заар менен,
Укканына теригип,
Качырып кирди желигип,
Маңгыттардын Калкатай,
Өлүмдөн качып баш тартпай,
Найзасын ыргап имерди,
Оро-пара чунакты,
Бөйрөккө муштап жиберди.
Анык билгин ушуну,
Ал Манастын тукуму,
Найзанын учу жетээрде,
Кийген темир күрөөкө,
Көзөп өтүп кетерде,
Он бештеги ойулгур,
Ойноп турбайт бекерге,
Жанына аса байлаган,
Найза кагар балтаны,
Камынып колго кармаган,
Найзасын кагып жиберип,
Ылачындай кайран жаш,
Чоң балтаны имерип,
Найзасы каңгып кеткенде,
Калдалаңдап Калкатай,
Жандап өтөөр кездерде,
Оро-пара кез келди,
Ойрон болгон Сомбилек,
Мас болгон нардай эстенди.
Кобо калды Сомбилек,

Үзөңгүгө тамандап,
Колтугун өөдө чойуптур,
Тоодой болгон маңгытты,
Төбөдөн ары койуптур,
Томуктай болгон баладан,
Калганы жок жан аман.
Төбөсү менен тик түшүп,
Топурак тиштеп бүк түшүп,
Жер кучактап жан берди,
Он сегизден экөө өлдү,
Бири жана келгени,
Калдуубеттей улугу,
Барабанын кактырып,
Урушпай кайра кел, деди.
Калдайып аскер эл жатты,
Калдуубет баштап эр жатты,
Баатырдын уулу Сомбилек,
Жалын көздүү таш жүрөк,
Отко койуп кара атты,
Чырым албай таң атты,
Аргымагын чалдырып,
Жоо жарагын шай кылып:
“Үч күнгө жоону жеткирбей,
Түгөтөйүн жам кылып,
Өчөшүп келген маңгыттын,
Кошо келген таңгыттын,
Өрөпкүгөн жүрөгүн,
Өрт өчкөндөй басайын,
Тынч жаткан элге чуу салган,
Колуна берип сазайын,
Бутун сунуп жатканын,
Уйкусун мунун ачайын.”
Таң агарган мезгилде,
Ойлонгону эсинде,
Кабаттап темир тон кийип,
Кара кашка ат минип,
Калдайта калкан ат минип,
Арбагың мени колдо, деп,
Айкөл шерге жалынып,
Шаңдан чыгып көрүндү,
Кирген нардай чамынып,
Караанын көрдү Калдуубет,
Кайкаңда турат Сомбилек,
Уйадан ушчу бүркүттөй,
Эргип турат ошол кез,
Келбети сонун көрүмдүү,

Бекбачадан кем эмес,
Сомбилекти көргөндө,
Кан болуп жүрөк эзилет,
Ойроттун баары бириксе,
Оморулар бел эмес.
“Карылардан калгандан,
Көп жашаган жандардан,
Угуп жүргөн укмуш кеп,
Өлгөн сайын өрчүгөн,
Өткүр Манас уулу деп,
Түгөгөн сайын түтөгөн,
Түптүү Манас уулу, деп,
Жалганы жок чын экен,
Мен укканым ушул кеп,
Эркине элди жөн койуп,
Эрден экөө бүктөлдү,
Айласын таппай болобу,
Аманат жанга күч келди.
Жабылалы ат койуп,
Аламандап бат койуп,
Эбине келсе Сомбилек,
Эренин кармап алалы,
Ээсиз калат кыргыздар,
Эбин анан табалы,
Карматпаса Сомбилек,
Калкына чабуул койолу,
Бир кишиден жалтанып,
Кайра кетсем болобу?
Кетсе кетсин мейли деп,
Сомбилек бала ойлойбу?”
Элине айтат Калдуубет:
- Эрдемсинбе баатыр, деп,
Тайгак кыйа тар жолдо,
Татаалда калдык такыр, - деп,
Жан кайтарып бой салбай,
Четтеп берсе Сомбилек,
Көптү көрүп калтаарып,
Коркуп калса эт жүрөк,
Туш-тушунан кирели,
Баатырлыгын билели,
Кармап алып бу кулду
Кара боорун тилели.
Шилисинен тешели,
Ичегисин эшели.
Кара аскер калсын бул жерде,
Он алты баатыр мен баштап,

Төрт бөлүнүп тийели.
Бирден-бирден жиберип,
Өлтүртүп койуп силерди,
Карап турсам түнөрүп,
Жалгыз калсам маа кийин,
Калдуубет айтып болгондо,
Он алты эрдин тогузу,
Ороолонуп күүлөндү:
- Айабагын Калдуубет,
Бирден жибер биздерди,
Көрүп туруп байкадык,
Каманчы менен Калкатай,
Элөөсүз өлгөн иттерди,
Ар качандан бир качан,
Бел кыласың аларды,
Көзүңө илбей жүрөсүң,
Бизге окшогон балбанды.
Түпсүз дүйнө экенин,
Көрсөтөлү көзүңө,
Сомбилектей баланын,
Эркибизге жөн койгун,
Бирден-бирден баралы.
Жибербей сен койгондо,
Эрдик атты өчүрүп,
Жоготосуң чак алы.
Тобубуз менен киргизип,
Карматып алып сен аны,
Кыйалыңда ал экен,
Балбандык атты алгалы.
Арасында бири бар,
Аты Мөндүр билип ал,
Жалганы бар, чыны бар,
Өз элинде жүргөндө,
Ойноп-күлгөн күндөрдө,
Каманчы менен Калкатай,
Коркутуп келген жини бар,
Курт өлтүрө сүйлөгөн,
Жыландан заар тили бар,
-Ушул күчүм барында,
Сомбилек мага тең эмес,
Каманчы менен Калкатай,
Сулаткамын экөөнү,
Сомбилек андан эр эмес,
Айтып болуп мөндүрү,
Ойуна албайт өлүмдү,
Чөмөрүп туулга томпойуп,

Туурасы жоон, бойу пас,
Оройу суук култуйуп,
Сакалы жок ээгинде,
Караса башка мултуйуп,
Түк чыкпаган дегеле,
Эки бети тултуйуп,
Аркасын карай бурулуп,
Баш бербеди жулунуп.
Бөлүндү элден маңдайга,
Жалгыздан чыкты майданга,
Карап турбай Сомбилек,
Жолборс жүрөк мындайда.
Кара кашка ат менен,
Каадалуу баатыр салт менен,
Бастырганы бөлөкчө,
Байкаса эрдик нарк менен,
Ойноо бала чунагың,
Ойнотуп минген тулпарын,
Отуз эки ат машы,
Орто жерде көрсөттү,
Кыйындыгын кызматын,
Көргөндөргө өткөздү.
Маңгыттан чыккан балбанда,
Өнөрү жок андайда,
Элкиндеп келген Мөндүрдүн,
Кортондогон өлгүрдүн,
Көмө сайам, деп келген,
Баланын көрдү өнөрүн,
Ойлобой Мөндүр өлөрүн,
Камчылап атын чу койду,
Тартынбай Мөндүр түз барып,
Күчү менен сурданып,
Колуна кылыч курчту алып,
Буттап темир курчанып:
“Кылыч менен чабам, деп,
Кыргыздан келген баланын,
Кыйамын эми табам деп,
Жаш баланы жеңбесем,
Боломун качан адам,- деп,
Колумда болот жарагым,
Куткарбайым аны”- деп,
Жалтылдаган кылычы,
Жалаңгычтай Мөндүрдүн,
Жан айабай чабышы.
Мөндүр менен Сомбилек,
Айкын түздө табышты,

Күлүктөрүн чуратып,
Күчүн-күчкө улашып,
Карап турган көпчүлүк,
Басылбай үнү чуулашып,
Эрикпестен сайышты,
Эки күнү салышты,
Ала алган жок бир-бирин,
Аңтарып аттап сулатып,
“Мөндүрүм мыкты экен” - деп,
Калдуубет турат кубанып,
Эки күнү урушуп,
Жан айабай жулушуп,
Каны качып Сомбилек,
Кайгыдан өңү кубарып,
Кыргыздан келген Кара көк,
Камыгып ичтен муңайып:
“Эңшере сайып жеңе албай,
Эки күн жүрүш кайсы кеп?
Элимди кантип багамын?
Кегимди кантип аламын?»
Бир кишиге эки күн,
Беттешкенге кайгы жеп,
Өрт жалындап жүрөгү,
Эрте өлгөн жанмын, деп,
Өчөшүп кирди мейли, деп,
Кызыгып турат чоң Мөндүр,
“Кыйамына келер, деп
Сайдырбайын найза жеп,
Мен сайайын аны, деп,
Өткөрө берип алдыма,
Өрттөнгүрдү сайсам” – деп,
Аны ойлоп Мөндүр алыптыр,
Шум кыйалы Мөндүрдүн,
Сомбилек билип калыптыр.
Кабызет Мөндүр кылган кеп,
Качырып жетти Сомбилек,
Кыйалына Мөндүрдүн,
Кыргыздын уулу койобу,
Кыйамына келтирип,
Кый сүбөөгө бир койду.
Баатырдан найза жеткени,
Жетпегенде неткени,
Карааны капка чоң Мөндүр,
Камгактай учуп кетти эми.
Буудан туулган чунагың,
Мунун башын кести эми.

Кылчайып артын карабай,
Кылычын майлап жайма-жай,
Маңгыттын жолу байланды,
Бастырып бирөө бара албай.
Мөндүргө жакын жамгыры,
Бар кайратын жам кылды,
Узун бойлуу кең далы,
Тоодой чочко бастырды.
- Сайар болсоң болгун, деп,
Сайбас болсоң койгун, - деп,
Калдуубет муну шаштырды.
- Барбагын десем тил албай,
Тогузуң мойнуң толгодуң,
Барган менен Мөндүрдүн,
Сомбилек алды томпойун.
Тилимди алсаң сен барба,
Өлүм ачык барганда.
Тил албасаң, бара бер,
Барыңарды батырат,
Боору жазы кара жер,
Ээленбей, Жамгыр, жөн тургун,
Бул нөөмөттү мага бер,
Калдуубет элге каранмын,
Кардын жарып от алып,
Жара сайып келейин,
Мен-менсинген баланын!
Угуп Жамгыр көгөрдү,
Оолугуп чочко жөнөдү,
Ойуна албайт арамдар,
Оодарылса өлөрдү.
Бала баатыр кекенди,
Алп Манастын тукуму,
Ойлоп көрчү бекерби?
Кайратын бала жам кыла,
Акыл ойлоп кам кыла,
Оолуктурбай Жамгырды,
Ортодо башын кесерди,
Оолугуп Жамгыр жеткени,
Оодара сайыш ой менен,
Ортодо турган беренди.
“Найза сайды өлгөндөр,
Сайдырбай бала койду, -деп
Найзанын иши болду, - деп,
Баарысын бала сойду деп,
Байкадым баарын мен Жамгыр,
Өлгөндөрдөн мен баатыр”

Эшик эндүү балтаны,
Эптей кармап алганы,
Эбин эми табам деп,
Эмгектен нары салганы,
Тийгизбестен балтаны,
Жалтайбаган Сомбилек,
Мизинен улай кармады,
Кармады балта темирин,
Күч берген кубат теңирим,
Сууруп алды колунан,
Жамгыр өндүү сеңирдин.
Чоңдугу анын сеңирдей,
Баатырдын уулу жаш арстан,
Тартып алды илинбей,
Сабынан оңдоп кармады,
Кайратын колго жыйнады,
Жамгыр карап турбады,
Колуна алды найзаны.
Камынып найза сайганча,
Өзүндүн чапкан балтаң, деп,
Чокудан ары бир салды.
Баатырдан балта жеткени,
Тилсиз темир, өткүр курч,
Өзүмдүн ээм дебеди,
Балакет Жамгыр бул маңгыт,
Байкоосуз өлүп кетти эми.
Калдуубет тилин албады,
Өлүмдөн коркуп баш тартып,
Калгандар карап турбады,
Бөтөмө деген бар экен,
Бөлөкчө башка жан экен,
Ханынан качан суранды,
Бөлүнүп элден дууланды,
Асманды тиктеп алайып,
Чаначтан бетер чанайып,
Асман-жердин арасын,
Оп тартчудай ооз ачып,
Алдыңкы ээрдин жаланып,
Бетинде түгү бириндеп,
Бузулуп өңү карарып,
Уйуткан чойун чокморду,
Колуна кармап сурданып,
Аты кула кара жал,
Айбаттанып бараткан,
Адам коркот чочкодон,
Алдынан утур караштан,

Сомбилек эми өлдү - деп,
Маңгыттар мындай санашкан.
Жан алуучу жапанда,
Ач карышкыр түрдөнүп,
Бузулуп өңү Бөтөнө,
Албан-албан сүрдөнүп,
Жыгачтар коркуп дирилдеп,
Кашы менен кирпичи,
Тал-тал болуп бириндеп:
- Келдым мен сага Бөтөмө,
Сомбилек эми өлдүң, -деп,
Сенин атың Сомбилек,
Менин баатырлыгым эл билет,
Үч-төрттү жеңип алганда,
Кеңкийесиң зеңгиреп,
Коркуп өңүң бузулду,
Бөтөмө мага келди, деп.
Карачы мени Сомбилек,
Эрдигимди белгилеп.
А, дүйнөгө барасың,
Ашыгып турган баласың,
Алдында өлгөн төртөөнүн,
Эсебин сенден аламын,
Сени менен жөн болбой,
Кыргызыңа барамын.
Жыласыңды чыгарып,
Жыпжылма кылам Таласың.
Кылымдар бойу бузулбай,
Кыргыздын эли келди, деп
Бүткүл дүйнө жер бетин,
Бөлүндү кылдың санаасын,
Атын элдин өчүрөм,
Айтылып келген Манасың.
Өзүм кандай, ат кандай,
Абайлап мени карагын!
Колуна алды айтканча,
Чабуучу чокмор тайагын.
Манастын уулу чунагың,
Бабыраган маңгыттан,
Баш тартып кайдан айансын.
Көп кишинин бири деп,
Ойлойсуңбу маңгыттар?
Улам бириң мактанып,
Жалганды жаман айтканга,
Тойбойсуңбу маңгыттар?
Кыйган жыгач кептенип,

Кыйырыңды бузбай төш-төштө,
Сойлойсуңбу маңгыттар?
Алдыңдакы өлгөнчө,
Өлбөй тирүү турганың,
Мактанучу кебинди,
Ойлойсуңбу, маңгыттар?
Бириң эмес миңиң кел,
Атам Манас болгон соң,
Коркпоймун сенден жалгызмын.
Ааламда далай эр өткөн,
Үрүстөм дастан деги өткөн,
Бүт дүйнөнү таңданып,
Атын уккан адамды,
Апкаарытып жадатып,
Атам Манас өңдөнүп,
Ойлочу, кандай пенде өткөн?
Бирден эмес бештен кел,
Бириңе бириң жеткирбей,
Көмөлөтүп түгөтөм!
Чокморун күүлөп болбойсуң,
Чоку талаш бир койсом,
Томолонуп жаш бала,
Жок болот деп ойлойсуң,
Алдыңда өлдү төрт маңгыт,
Катарында сойлойсуң!
Сомбилектен кеп угуп,
Ат көтөргүс жеке угуп,
Өлтүрө чапсам экен, деп,
Бөтөмө кирди дем уруп.
Күүлөгөн колдо чойун баш,
Жаның барда Сомбилек,
Дүйнө менен амандаш!
Деп ошентип Бөтөмө,
Качырып кетип баратат.
Сомбилек анда ойлонду:
“Атам Манас баатырды,
Мактадым далай болжолду,
Ушуну менен чокчондоп,
Чабышып жүрсөм болорбу?
Арбагың менен жардам бер,
Жаныма менин ким келээр?
Чын кыйналсам көрүнүп,
Келер бекен Гүлүс шер?
Мындан кийин келгенин,
Колума жарак албастан,
Жоготпосом иш бекер.

Колдогун Гүлүс олуйа,
Кол күчүң бергин сен мага!"
Кылгыртып көзгө жаш алып,
Жал-жал тиктеп жаш бала,
Ойлонгону ошол кеп,
Кайраты толук өтө тез.
Аңгычакты Бөтөмө,
Кирип келди тебелеп.
Колтугун өөдө көтөрүп,
Корс дегенче жөтөлүп.
Чойун башын булгады,
Чаап болсун дегенсип,
Сомбилек карап турабы?
Көтөргөн колдун чыканак,
Жудурук менен бир салды,
Баатырдан тийген жудурук,
Балакет маңгыт чочконун,
Колун кетти сындырып.
Бир колу жок чолойду,
Жарадар болсо кетсин деп,
Жанын айап койобу?
Кайталап жана бир койду,
Оозунан аккан кан болду,
Жудуруктан бири өлдү,
Маңгыттын башы маң болду.
Тил албастан төртөө бар,
Төртөө катар ат койду,
Канкордун калган белеги,
Ак калпак кыргыз журтуна,
Арка болгон медери.
Ал төртөөнү көргөндө,
Апкаарып да жалтанып,
Ашыгып койбойт бир жери.
“Бирден болсо найза, -деп,
Бирөө эмес төрт болсо,
Айткан экен түп атам,
Албарс менен кайса” – деп.
Кылычын кындан сууруду,
Бир кишиге төрт киши,
Кыйын жумуш мана бу?
Ач кыйкырык куу сүрөөн,
Айбан коркот үнүнөн,
Токтоно албай таш кулап,
Төрт наадандын түрүнөн,
Көрүп туруп маңгыттар,
Баатырларын макташып,

Бабырашып сүйүнгөн.
Баладан баары түнүлгөн,
Баатырдан калган жаш туйак,
Башкалар үчүн күйүндү,
Кара кашка тулпары,
Кайберендей түйүлдү,
Аралашып өткөндө,
Экөөнү жерге түшүрдү.
Жыгылганды карасам,
Биринин жаны денде жок,
Чапканын жерге жастаган,
Жаш чунактай пенде жок.
Калтырбай баарын жалмады,
Качырып келген төртөөнүн,
Карааны көздө калбады,
Көрбөгөн маңгыт элдери,
Бул түрдөнгөн балбанды.
Балта, чокмор кармаган,
Мен баатыр деп дардайган,
Үмүт үзүп жанынан,
Өңүнөн азып саргайган,
Тирүү туруп дени өлгөн,
Канчасы бар далдайган.
Күн кеч кирип аңгыча,
Келбеди киши маңдайга,
Баатырдын уулу Сомбилек,
Чыканак жерге салбастан,
Таң агарды майданда,
Кастык кылып келгенден,
Атканын жазбас мергенден,
Жаага чебер кергенден,
Чапканын жазбас андестен,
Найзага чабар ыктуудан,
Балтага кыйын шыктуудан,
Кылычка кыйын кылдаттан,
Тайганы бар жетекте,
Уламдан-улам жаңылап,
Алты маңгыт, төрт тайган,
Эки моңгул береки,
Бар санаты он эки,
Буларда турду кезекте,
Аңдып жүрүп ушулар,
Катышар айла таба албай,
Аларда таңды аткарды,
Кайра кетип кала албай.
Бекбачанын туйагы,

Жашы он беште болсо да,
Толуп калган убагы,
Кирпик кагып ирмебей,
Агарган таңды чыгарды.
Таң агарган маалда,
Таң зыркаары шамалда,
Элге кызмат кылуучу,
Эрендер турбайт мындайда,
Эрен бала Сомбилек,
Келип турду маңдайга.
Уктатпай таңды атказды,
Калдуубет капыр андайда.
“Беш атамдан бер жакка,
Келиптирбиз элди деп,
Беттешип келген бендеден,
Белдүүдөн далай эрди жеп,
Түгөткөн экен кыргыздар,
Түп атамдан төрттү жеп,
Атасынын бир көрү,
Өлсөм бүгүн мейли” – деп,
Жердин бети ачыла,
Күндүн нуру чачыла,
Түн тунарып жазыла,
Туулга кийип башына,
Тулпарды минип туйлатып,
Калдуубет чыкты качыра.
Кастап келген Калдуубет,
Кан ичме өзү, кара нээт,
Күн батыштын жагынан,
Көктүк кылып бул чочко,
Келген далай эрди жеп,
Кара калпак, түркмөндөн,
Карсылдашып келгенден,
Өзүбек, тажик, калчадан,
Андай нечен канчадан,
Оройу суук чочкого,
Беттеше албай бир балбан,
Карсылдашып хан келген,
Чыга албаган эч бир жан.
Баарысын малдай жыйдырган,
Баш көтөргөн немени,
Жер жастантып буй кылган,
Астырттан кыйа каратпай,
Башын боолуу кул кылган,
Маңгыт, таңгыт, моңгулдан,
Ал үчөөнөн башкасын,

Кабагын карыш муң кылган,
Кастап эрин өлтүрүп,
Катынын каран тул кылган,
Аны менен жөн койбой,
Үйгө дедек – күң кылган,
Кол салышкан коросон,
Кордук көрүп калышкан,
Колунан келбей ушундан.
Оогандан келген бел байлап,
Ортого чыккан баатыры,
Өлүп жаткан жер майлап.
Испан, иран элинен,
Бул Калдуубет чочкодон,
Канчоо өлгөн белдүүдөн.
Баашасы келген баш болуп,
Багдаттык келген топтошуп,
Келген менен жоголгон,
Башкаларга окшошуп.
Жан жүрбөс чөлгө чуу салган,
Жай койбой кайып, арстандан,
Неченин кармап олжо алган.
Күн батыштын тарабы,
Кутулган эмес адамы,
Адамы эмес айбаны,
Кордук көрбөй калбады,
Каарданып чыккан Калдуубет,
Маңгыттан чыккан балбаны,
Эрегишкен эчен жан,
Чыгып кеткен далдалы,
Эл башкарган канча хан,
Ичинде кеткен арманы.
Торопойун тоздурган,
Толкунушкан жерлерин,
Топурак учуп боз кылган,
Катылышкан хан болсо,
Кайраттуу канча жан болсо,
Калтырбай баарын жок кылган.
Жалынганга болбогон,
Ичип канга тойбогон,
Тартууга олжо албаган,
Бир күндө жүздү өлтүрсө,
Эринбей канын жалаган,
Опсуз жаман кара нээт,
Мындай жаман, бул наадан.
Камандык түрү кармады,
Сомбилекке каарданды,

Заарын жүзгө салганы,
Күүгүмдөгү устадай,
Күлгүн тартып ыраңы,
Токтобой жетип барганы,
Кармап алып кетем, деп,
Кабылан туулган баланы,
Капкайдан бери чуу салган,
Кан ичмеси Калдуубет,
Как ошол жерде кармады.
Тиктесе көзү алайып,
Ээрдин шимип жаланып,
Караса көзү алайып,
Жыланча эрдин жаланып,
Ачылып көзү жумулуп,
Туулгасында кыргак жок,
Чочкодон бетер мулуйуп,
Кылычын ууга сугарган,
Каарданып чапканда,
Кутулбаган эч бир жан.
Көп өнөрү бар экен,
Көргөнгө дүйнө тар экен,
Найза, кылыч, чокморду,
Кетелек, балта ошону,
Сом темирин бирге алып,
Кимиси менен чабарын,
Билбейт адам танданып.
Жаасы катуу түгөнгүр,
Күүлөнүп кирди качырып,
Эндекей көрөт баланы,
Кетмекчи жерге жапшырып,
Ак калпак кыргыз алаштын,
Ашкере шорун катырып,
Талаада калган немедей,
Та-талап капыр бакырып.
Та-таласа жер солкуп,
Чайпалып жаткан көл толкуп,
Тоо козголуп таш кулап,
Топурак басып, чөп куурап,
Минген аты Калдуубет,
Өкүм күлүк сом туйак,
Уктабай турган баланы,
Ушаламак ушул чак.
Кирген нардай буркулдап,
Жетти бетбак жакындап,
Сомбилекти ошондо,
Карасаң сонун ошого,

Ээги ээгине тийбестен,
Ачуудан тиши шакылдап.
Баланын жайы ал экен,
Чын ачуусу келгенде,
Күлкүсү чыкчу жан экен.
Шакылдак ээрдин көргөндө,
Шашты менден деп келди,
Шаштырдым деп баланы,
Шайдоот капыр бет келди,
Сомбилек карап турабы,
Теминип атын тап берди.
Оролушуп беттешти,
Өлүчү жагын чиктешти,
Чукул кирип келгенде,
Олойушуп тиктешти.
Олойгон көзү ородой,
Оройу бузук чочконун,
Эки беттин ортосу,
Кой жатуучу короодой,
Оройу суук пендеден,
Качкындай адам жолобой.
Тиктеди бала көз ачып,
Тигилди буга жанашып,
Кими сайып, ким калат,
Эрдиктин жолун талашып,
Кыргыздын кыраан баласы,
Намыска койгон жаратып.
Алты имерип сайышып,
Калдуубетти жадатып,
Каарданды Калдуубет,
Кадимки салтын карматып,
Кыргызды сайып таратмак,
Ар кайда элди сандалтып.
Өчөшүп кирди балага,
Өлтүрүш бар санаада,
Сомбилекти өлтүрсө,
Кыргыздын элин таларга,
Көөдөнгө найза такылдап,
Күркүрөп булар бакырат,
Балтага балта тийгенде,
От учкундап чачылат.
Күн уйага киргенде,
Көрүнбөй көзгө жылтырап,
Опсуз баатыр экен, деп,
Маңгыттар калды жалдырап.
Калтырак кирди калкына,

Калкы маңгыт жалпыга,
Кайраттанды ошондо,
Кабылан сындуу жаш бала.
Өткөндөрдү эске алды,
Оолугуп баатыр чыңдалды,
Оро-пара чочкого,
Оролушуп курчалды.
Эрегишип сайышты,
Эрдиктин жолун табышты,
Жүдөттү баатыр Сомбилек,
Мен-менсиген маңгытты.
Кара жандан тойгузду,
Кан ичме жинди капырды,
Кээде өңү татарып,
Кээде бети кызарып,
Айбаттанып качырса,
Колунда найза узарып,
Сайып алам деп келген,
Бастырган бойдон түз барып,
Козголуп бала былк этпей,
Ичине кайгы муң салып,
Эс ала түшүп удургуп,
Эбине келди алам, деп,
Эпсиз кирди жулунуп.
Качырганга жараша,
Аңтара сайып алалбай,
Колундагы найзасын,
Сомбилекке жулдуруп,
Жулуп алган найзанын,
Жол бойуна ыргытты,
Өз найзасын өзүнө,
Карчытка сайбай мылгытып,
Кастарлуу баатыр Сомбилек,
Күчүн билмек белгилеп.
Арбайтып чеңгел салганы,
Кемеринен кармады,
Кармаган менен Сомбилек,
Оодара тарта албады.
Сомбилек менен Калдуубет,
Тамандашып турушту,
Кылга байлап, жан таштап,
Кыйын болду урушу,
Барган сайын күч алып,
Узарып барат жумушу.
Соотторун жулушту,
Олпокторун булушту,

Өлүмдөн качпай ошондо,
Опсуз жаман урушту.
Күлкүсү чыгып Сомбилек,
Ээрдин кесе тиштенип,
Атасы өткөн Манасты,
Ойунда бала эстенип,
Калдуубетти качырды,
Күүлөп найза кезгерип.
Оо дүйнө кеткен шерлердин,
Арбагы азыр жолдо, деп,
Тирүү кайып болгондор,
Кыйналып турам колдо, деп,
Манастап ураан чакырды,
Айбаттанып бакырды,
Канча күндөн бер жакка,
Кармашып жүргөн Калдуубет,
Түрүн көрүп баатырдын,
Жүрөгү коркуп шашылды.
Жалгыз эмес Сомбилек,
Жандай чуркап күркүрөп,
Эки жолборс көрүнөт,
Калдуубеттин найзасын,
Кагып ийип Сомбилек,
Качырып найза урганы,
Каары катуу Калдуубет,
Ат үстүнөн кулады,
Чаң көрбөгөн кайран жан,
Топуракка буланды.
Кызталак маңгыт көп экен,
Кыйкырып баары ат салды,
Айта-буйта кылдырбай,
Арасына алганы.
Кетирдим колдон беттешкен,
Кекенишкен эрди, деп,
Алтымыш миң кара аскер,
Ачуулансам теңби? деп,
Имерип тийди жаандай,
Ителги тепкен таандай,
Этектери делбиреп,
Эсин таппай маңгыттар,
Качып жүрөт кеңгиреп,
Каракашка ат күлүк,
Карарган маңгыт көп колу,
Кара жандан түнүлүп:
“Баарыбызды жок кылып,
Жалындаган от кылып,

Тирүү жан койбой бүт кырып,
Кырк кабырга сөгүлүп,
Кызыл кан агып төгүлүп,
Этегибиз ачылып,
Жинибиз жерге чачылып,
Кирип кетер тешик жок,
Баш калкалап жашынып”.
Белдүү баатыр Сомбилек,
Беттеп кирген кезинде,
Элүү, кырктан немесин,
Ээ дедирбей капшырып,
Эсинен жанын тапшырып,
Ойротто жок эр неме,
Өлүп калган немесин,
Бир баш кылып жаткырып:
“Карасын кырып не пайда?
Ханы кайда, эр кайда?
Калкалап жаның келе албай,
Калыптыр бүгүн маңдайга”.
Көпчүлүгү жоголуп,
Калдуубетке жабылган,
Сомбилек минген Кара аттын,
Жал-куйругу жайылган,
Караанын көргөн маңгытка,
Карышкырдай таанылган.
Качырып кирди жаш арстан,
«Манастап» ураан чакырып,
Алтымыш миң көп элди,
Жалгыз киши жапырып,
Баатырдын үнүн укканда,
Жараатынан кайгы жеп,
Калдуубет калды шашылып,
Алып кетти беш баатыр,
Көрсөптөй аны качырып,
Билдирген жок кишиге,
Кара аскерди калтырып,
Камалган эриң элден, деп,
Кадемиң катсын менден, деп,
Аралап кирди акырып,
Арстан Манас баатырдын,
Атынан айтып бакырып,
Баатырлыгын маңгытка,
Көрүнтүп кетип баратат,
Аккан суудай кызыл кан,
Төгүлтүп кетип баратат,
Аркасынан чыккан чаң,

Сөгүлтүп кетип баратат,
Кабат-кабат кесирим,
Аттанып кетип баратат,
Жанаша түшкөн немесин,
Жастантып кетип баратат,
Кылычтын канын чубултуп,
Кырып кетип баратат,
Каскактын учун кан кылып,
Сайып кетип баратат,
Эки этегин бош таштап,
Жайып кетип баратат.
Алтымыш миңде акыл жок,
Аскердин ичи жалын чок,
Жалгыз жүрүп аралап,
Жалтанбас мындай баатыр жок.
Жеринен бирге маңгытка,
Жергелешип келгенден,
Алдында өлгөн эрлерден,
Үчөө калган бул эрде,
Жол талашып батышпайт,
Кимиси мурун кирерге.
Үнү күндөй күркүрөп,
Кирген суудай күрпүлдөп,
Көрсөтөм деп күпүлдөп,
Күүлөнүптүр дүпүлдөп,
Кара бойу өтө чоң,
Чыкты бирөө сүлкүлдөп.
Ак жыландай толгонот,
Сомбилек баатыр ойлонот:
“Аламан кыргын чуу болсо,
Аралаштым мен болсо,
Тоготпой жүрө берейин,
Тосуп келсин эр болсо”.
Аламанга киргени,
Аны көзгө илбеди.
Ат арытпас жаш бала,
Эр арытып көрө элек,
Азыр кыйын, мас бала,
Аңдып душман сайары,
Акылына кирбептир.
Кызыгып жүргөн баланы,
Кыйырынан чыгып качырды,
Каз таман найза жеткени,
Каары катуу Сомбилек,
Аңтарылып кеткени.
Өтө берди чоң маңгыт,

Оңшодум деп элөөрүп,
Машы чыккан Сомбилек,
Атка минди оңолуп,
Бурулуп кайра тартканча,
Сайып өткөн маңгытка,
Жетти баатыр чуу койуп,
Найза сайган маңгыттын,
Бели узун, аты сүлкүлдөк,
Кучактап жерди жыгылды,
Жаныбар бөйрөк бүлкүлдөп,
Койуп өтгү чокуга,
Жата тур деп Сомбилек,
Айкөл Манас уланы,
Анчалык айбат көргөндө,
Жаны ачыбай турбады.
“Аскерин жүрдүм аралап,
Баатырын билдим чамалап,
Эми шылдың болбойун,
Жыгылдың деп маңгыттар,
Калбасын мени табалап”.
Элиндеки эки эри,
Эми жетти сабалап,
Түпөктүү найза кармады,
Түртүшсө табат айланы,
Кутулбады баатырдан,
Коржондошуп барганы.
Экөөнү катар тең сайып,
Өзөктөн канын жайганы,
Кара аскердин ичинде,
Караандуу киши калбады,
Атка минбей жөө түшүп,
Ыйлап турду калганы,
Беш миңчелик бар окшойт,
Байкап көрсө сийгагы.
Күнү-түн жүргөн аралап,
Беш миңчени кырганы.
Калдуубет болду жаралуу,
Маңгыттар болду санаалуу,
Жаңы аттанган Сомбилек,
Жандан тойгон жакырдан,
Он сегизди бир алды,
Чымырканса баатырдын,
Кылаары ошол турбайбы.
Маңгыттын колун жыйнады,
Жамандык ага кылбады,
Кайдан келсең кеткин, деп,

Жөөлөтүп жолго салганы,
Элүү төрт миң ат экен,
Таласты карай айдады.
Оролмону айланды,
Он алты күн ат айдап,
Таласка жетип калганы,
Көз салып бала карады,
Оро-пара маңдайды.
Түп атасы айкөлдүн,
Бээ байлоочу чынарга,
Жетип калган убагы,
Үч жылдан бери карата,
Куураган өнбөй бул чынар,
Карылар ойлоп жүрүүчү,
“Кайдан бизге жоо чыгар?”.
Чынарга жетти жакындап,
Чымыроондой чакылдап?
Тунарыктай закымдап,
Кирип келди көк дөбөт,
Минген атты такымдап,
Калдуубеттен качпаган,
Алтымыш миң аскерден,
Апкаарып андан шашпаган,
Карсылдак үнүн укканда,
Тик качырып чыкканда,
Ал эмине иштер, деп,
Карап калды жаш арстан,
Жалгыз жүрүп жыйырмананы,
Жылмалаган жаш бала,
Кылчайып артын карабай,
Караганга жарабай,
Алаңдаган кезинде,
Жана сонун болуптур.
Кудай берген жетимге,
Миңгени айдай Кыланбоз,
Салынганы байандоз,
Залкар тоодой карыйа,
Минген аты Койонбоз,
Бар кийими өтө кооз,
Жана бирөө жанында,
Карыйанын сакалы,
Куу жүнүндөй сеңселет,
Койонбоз минген адамзат,
Пери уулундай теңселет.
Ар экөөнүн карааны,
Айбаты артык адамы,

Темир тоочо көрүндү,
Көрөр көзгө барааны.
Өз ойунда Сомбилек:
“Аттары окшош боз экен,
Кийимдери кооз экен,
Угушумча айкөлгө,
Акыреттик дос экен,
Айдай сакал жаркылдайт,
Абам Бакай ушу экен,
Жанындагы адамзат,
Беттешип кимдер жанашат,
Караанын көргөн калтаарып,
Кантип намыс талашат.
Алмамбет шердин баласы,
Гүлчоро абам белем” – деп,
Атынан түшүп, жүгүнүп,
Эркелеп турат көк дөбөт,
Тегерете жүгүрүп.
Койонбоз минген кеп айтты,
Кеп айтканда деп айтты:
- Сурабай билдиң сен бизди,
Султандан урпак азамат,
Кайраттан калбай тайгылып,
Атага келет жаман ат,
Оо, балам, мурас, жетимдик,
Өчүңдү ал жоодон жетилип,
Жаманатты болбогун,
Намысты колдон кетирип,
Эркиндик бербе душманга,
Күнөөсүн өтпө кечирип,
Сен кечирсең, ал кечпейт,
Башың кетет кесилип,
Касташкан жоо жатчу эмес,
Жатак болбой кечигип.
Жатак киши жан бакпайт,
Жан бакса да эл бакпайт.
Эл бакпаган эр жигит,
Атадан туулуп не пайда,
Жесир катын жан сактайт...
Айтканы ушул кеп болду,
Кай кеткени белгисиз,
Карааны көздөн жок болду.
Акыл уккан Сомбилек,
Санаага түшүп далай кеп:
“Таласка келди көп жылкы,
Жайыттан таап алар, -деп,

Аксакалдар айтты го,
Чатак болбо, балам, деп,
Кетти деп качып Калдуубет,
Кантип элге барам, -деп,
Асманга чыкса көкөлөп,
Тамандан тартып алам, -деп,
Жерге кирсе көмүлүп,
Кулактан тартып чыгам, -деп,
Таласка кетсе элге жай,
Калдуубет жатып жай албайт,
Дагы чатак табар, -деп,
Жоо айаган жаралуу,
Катыны калат каралуу,
Карылар айткан макал кеп,
Жалганы жок ырас кеп.
Арзандык менен Калдуубет,
Жемирилип бербейт, - деп,
Жонунун жоору бүтө элек,
Чогулуп үйгө түшө элек,
Жолоочу жүргөн кезинде,
Жолугуп ага жетейин,
Жоболондуу Калдуубет
Жолукса башын кесейин,
Бадана тонун чечейин,
Тулпарын алып олжого,
Минер атка жетейин”.
Ойлонуп баатыр ошол чак,
Турганы жок кылчактап,
Кара кашка минген ат,
Алты асыйда бар экен,
Алтайга минсе арыбас,
Толуп турган чагы экен,
Жашырбай чынын айтканда,
Канкор көчтө миничү,
Аргымакча бар экен.
Аттан тынык санаасы,
Алактаган баланын,
Ашыкканын карачы,
Душман десе турабы,
Бекбачанын баласы.
Кырк алты күндүк жол калды,
Талас менен маңгыттын,
Орто жери арасы,
Муну мындай таштайлы,
Кара жолдо бутташкан,
Бакдөөлөттүн өкүмсүп,

Өлгөнүнөн баштайлы.

ЭСИРГЕН БАКДӨӨЛӨТТҮН ЖЕР КАБЫШЫ

Өткөндөр өкүм берди, деп,
Жетимдиктен кутулдум,
Оролума келдим, деп,
Батышты карай жөнөдү,
Басташар жоосун белгилеп,
Арада эчен конуптур,
Таалайы артык жетимге,
Дагы жумуш болуптур
Жумуштун жайын угуптур.
Өзү кары аксакал,
Учурады бир адам,
Салам айтып кол бербей,
Ким болосуң дебей,
Айалдабай Сомбилек,
Катуу барат ченебей.
Жолуккан кары кеп айтат:
Тура тур балам, -деп, айтат,
Ат сурашып кеп угуп,
Андан кийин кетели,
Жолубузга бөлүнүп,
Ичеги-бооруң эзилет,
Ажарлуу жүзүң көрүнүп.
Кайсы жактан келесин?
Кайсы жакка барасың?
Билесиңби кабарын,
Айкөл Манас жердеген,
Айтылуу жери Таласын?
Карыйадан кеп угуп,
Таластын аты чыкканда,
Тура калды бурулуп:
- Ассалама алейкум,
Жолуңуз болсун карыйа,
Не жумуштан барасыз,
Сурумжалдап Таласка?
Жердээр деп жүрөм Таласты,
Оорагын билем башынан,
О дүйнө кеткен Манасты.
Таластан келдим бул жерге,
Бармакчы болуп жөнөдүм,
Батышта маңгыт элдерге.
Сомбилек мындай дегенде,
Алсыраган аксакал,

Алдырап кебин баштаган:
- Алейкум салам, жаш бала,
Тура турчу аз гана,
Желе-жорто келайтам,
Жетем деп качан Таласка,
Көрбөгөмүн Таласты,
Көп укканмын элдерден,
Ээлеген ээси Манасты.
Мен карыны сурасаң,
Кара калпак элинен,
Шүкүрлүүнүн тоосунан,
Мында араң келдим мен.
Шүкүрлүү бизге жер эле,
Алты уруу эл эле,
Кара калпак, түркмөндүк,
Тажик, калча дээр эле,
Жүржүт менен жуда бар,
Алты уруусу ал эле,
Алты урууну башкарган,
Карманап менен Карадөө,
Ага-ини неме эле,
Карадөөдөн тукум жок,
Орунсуз экен дүйнө шок,
Карманаптын алганы,
Хан Жакыптын Кардыгач,
Ал Манаска эже эле,
Кардыгач менен хан Манас,
Жатындаш тууган деди эле,
Түшчү, балам, бул жерге,
Айалдагын бир демге.
Ат чалдырып алалы,
Айтышып кепке каналы,
Суусун ичип алалы,
Сурашып кепке каналы.
Аттан түшө калышты,
Отко койо салышты.
Калдалаңдап карыйаң,
Чаначын чечип жанынан,
Жан айагы бар экен,
Кошо кармап сабынан,
Чаначынан кымызын,
Баса койуп абыдан,
“Тамак берсең кишиге,
Өзүң ичип бер” деген,
Өткөндөрдүн кеби экен,
Бул айтканы эп экен,

Сапты аяктап кымызын,
Каргыта жутуп жиберип,
Чаначтын оозун имерип,
Мелтилдете толтуруп,
Ичкин, балам, ичкин, деп,
Дембелеп бешти ичирип,
Курсактын ишин бүтүрүп,
Кардын сылап абышка,
Улутунуп үшкүрүп:
- Эми, балам, менден ук,
Менден уксаң бейлеп ук,
Карманаптын урпагы,
Үзүлбөй келди бар дагы,
Шай колдогон Манастын,
Колдогон белем арбагы.
Бүгүн бар уулдун алы жок,
Кызы сулуу Тынымкан,
Бендеден андай деги жок.
Отуз кызга баш эле,
Он төрттө өзү жаш эле.
Башынан калган нарк экен,
Сулууга ар ким кас экен.
“Коросондон келдим, - дейт,
Коромжу атым билгин, - дейт
Алты уруктун айлы сен,
Тынымканды бергин, - дейт,
Бербес болсоң Тынымкан,
Беттешер жерге келгин” – дейт.
Тартууга берсең мал албайт,
Алтын берсең зар албайт,
Суйкайган эчен кыз бердик,
Тынымкан дейт, аны албайт,
Күндө бирден жаңылап,
Салык алып эл кыйнайт.
“Коросонго бергенче,
Мени өлтүрүп койгун” –деп,
Тынымкандай кыз ыйлайт,
Коромжудан кысталдык,
Кол сунганын бере албай,
Эл чогулуп кеңешти,
Кеңеш болду ар кандай.
Ар жерде кары элдер бар,
Акыл тапты олтуруп,
Ак сакалдуу карылар:
“Ак калпак кыргыз алашка,
Аттанып бириң барыңар,

Айкөлдөн урпак бар болсо,
Башына сыймык бак консо,
Алып келе калыңар,
Кыргыздан айла болбосо,
Келбес бекен алыңар,
Таласка барып келгенче,
Коромжуга жок жерден,
Бир шылтоону табыңар”.
Акылды антип эл тапты,
Айтылуу Талас жер тапты.
Абыке барып келгин, деп,
Шайлап мени атказды.
Улуу-кичүү – баарыдан,
Учураган адамдан,
Сурамжалдап келатам,
Калтырбай кепти мен айтам.
Таластан келдим мен дедим,
Ачык айтып маа бергин,
Таластын чоңу ким болот?
Дайынын анык билейин,
Баш кишисин айтып бер,
Жооптошуп келейин.
Басташар барбы душманга,
Барганыма жараса?
Убара болуп атайын,
Белдүү баатыр эр болсо,
Баштап алып кайтайын.
Абышка айтып токтолду,
Коромжу атын укканда,
Кайран бала шоктонду,
Тынымкан сулуу, дегенде,
Жүрөгү жалын чок болду,
Баатырдын уулу Сомбилек,
Сөзүн баштап козголду:
- Чоң атабыз карыйа,
Жолугуштук талаада,
Бар сырың айткын жашырбай,
Мендей жүргөн балага.
Чокчондогон Коромжу,
Сомбилек бала мен бармын,
Чукуп көзүн аларга.
Түп атабыз эр Манас,
Жерибиз Кеңкол, чоң Талас,
Калдуубет барды маңгыттан,
Алмакчы болуп эл талап,
Беттешип чыктым мен ага,

Бейпайды салдым аларга,
Келгенине кайгырып,
Уктабай калды бушманда.
Беттештик алты күнчөлүк,
Алты күндүк сайышыш,
Калдуубетке күч келип,
Качып кетти элине,
Кайта кетти жерине,
Аркасынан баратам,
Азабын колго берүүгө,
Атамдын аты Бекбача,
Таласка тепсеп келгенге,
Мен боломун чоң капа,
Угуп алып Абыке,
Күлгөн болуп калп эле:
- Бардыбы сага Калдуубет?
Калдуубет качты дегениң,
Жарабаган бул бир кеп.
Күн батыштын тарабын,
Күндө уулаган Калдуубет,
Күндө тыным алдырбай,
Түндө уулаган Калдуубет,
Иран, Багдат биригип,
Алы келбей кан сийип,
Эл чуулдаган Калдуубет,
Жан жүрбөстүн кумунда,
Шер койбогон Калдуубет,
Түштүк менен батышка,
Эр койбогон Калдуубет,
Менден качты дегениң,
Киши угаар кеп эмес,
Жумуру баш айры төш,
Адам уулу тең келбес.
Кең далылуу Калдуубет,
Жылда келет биздерге,
Келбейт өзү дегеле,
Жылкычы, койчу кем таалай,
Келет биздин элдерге,
Алдырайбыз делдендеп,
Айанбай мал-пул берерге.
Кантип аны качырдың,
Муштумдай бала сен эле,
Алдындагы кеңеште,
Коромжуга бербеске,
Калдуубетке бармакбыз,
Коромжуну өлтүртүп,

Кутулуп андан калмакбыз.
Пейли бузук Калдуубет,
Ал кишинин этин жейт,
Айбан мүнөз чочкого,
Тынымканды кыйалбай,
Таласка бастык паана издеп,
Угуп жүргөн кеп үчүн,
Калдуубет качты дегенге,
Ишенбеди Абыке.
Абыкеден кеп угуп,
Тынымкан сулуу, деп угуп,
“Коромжу келип коркутуп,
Койуптур элди куурултуп,
Калдуубет качты дегенге,
Ишенбеди Абыке”
Сомбилек айтат ошондо:
- Кебимди уккун Абыке,
Ат арытып тон тозуп,
Атайын келдиң бул жерге,
Дайнымды абдан угуп ал,
Андан кийин жолго сал.
Түп атам Манас зор өткөн,
Беттешкен пенде жок өткөн,
Бей ажал өлбөс Семетей,
Белдүү туулуп чоң өткөн.
Семетей уулу Сейитек,
Ат көтөргүс дөө өткөн,
Жыйырма бештен ашканда,
Ат мине албай жөө өткөн,
Сейитектен Кененим,
Жалаңгыч сарык дегениң,
Эр Кененим зор өткөн.
Кененимден Сейити,
Кекенишкен душманга,
Салып келген кейишти.
Кең керкитте Сулайман,
Жети дөө уулу биригип,
Калбаган жанын соогалап.
Кармашкан жоого башында,
Окко учуп өлүптүр,
Жыйырма эки жашында,
Сейитиден эгиз уул,
Асылбача, Бекбача,
Алысбача өлүптүр,
Жыйырма беште жашында.
Иниси калып Бекбача,

Душманга салган көп жапа.
Ат изин адам салбаган,
Ата конуш Таласка,
Уккан айран калгандай,
Бекбачанын ишине,
Барып келген деп айтат,
Дөө, перинин ичинде,
Жеңилбептир өлгөнчө,
Жер жүзүндө кишиге,
Акыл менен иш кылган,
Кырк төрттүн ашын берем, деп,
Ай-ааламды бүт жыйган,
Кабар уккан барлык жан,
Калбай келген ар кайдан,
Кыргызды талап алсак, деп,
Ойунда кастык балардан.
Келген элди жаткырып,
Майга чылап бактырып,
Байгеге атты чаптырып,
Токсон бешти бир сойгон,
Мырзабекти баш кылып,
Кыйа карап койгондун,
Эки көзүн жаш кылып,
Жараткан экен кудурет,
Эрибес боорун таш кылып,
Өлүп кеткен уу ичип,
Койнунда катын кас кылып.
Кыз катындан мен туулдум,
Атымды уксаң Сомбилек.
Бекбачанын уулумун,
Он бештемин ушул кез.
Томсортуп талап алам, деп,
Токтобой келген Калдуубет,
Кубарсан жети атабыз,
Айткан эмес жалган кеп,
Оролмонун сеңирде,
Жалбардым арбак шерлерге,
Он жети күн уруштум,
Ороолошуп туруштум,
Он сегиз эри бар экен,
Улутуп баарын куруттум.
Калдуубеттин кыр арка,
Кылкандай болгон кабырга,
Катары менен кыйрады,
Кан жыттанган доңуздун,
Кайран жаны кыйналды,

Кадимкидей боло албай,
Качырып найза уралбай,
Калдайып карап туралбай,
Караңгынын чапанын,
Калкалап чүмкөй жамынып,
Качып кетти уйалбай.
Аркасында аскерин,
Куткардым кара баштарын,
Түшүрүп алдым аттарын,
Айдап барып Таласка,
Жайытка салып таштадым.
Артынан сайа кубалап,
Келе жаткан убагын,
Бар жайымды мен айттым,
Абыке аба сурадың,
Тон ылгап кийип жаратып,
Ат арытып жадатып,
Таалайым болсо меники,
Табылат душман жолумдан,
Кутулаар жери калган жок,
Качып эми колумдан.
Сомбилек айтып болгончо,
Опколжуп турат Абыке,
Ашып-шашып кеп айтат,
Ойлонгонун деги айтат:
-Атың болсо Сомбилек,
Мен сураймын да бир кеп.
Түп атам Манас баатыр, деп,
Беттешпеди такыр, деп
Мактандыңбы сен бала,
Билбеген киши мени деп?
Өткөндөрдүн аттарын ,
Жаттадыңбы сен бала?
Калдуубеттей баатырдан,
Качпадыңбы сен бала?
Маңгыттан чыккан он сегиз,
Жастадыңбы сен бала?
Найзага темир он бешти,
Аштадыңбы сен бала?
Калдуубет качып жоголсо,
Кара жаның кыйнабай,
Жатпадыңбы сен бала?
Качкан жоо кайра келеби?
Келген менен жериңе,
Кекенип сени жеңеби?
Кыр аркасын кыйратып,

Кызыл канын чубатып,
Кубалапсың кошуунун,
Өз жерине чубатып,
Качкан жоону куубастан,
Кылычты канга жуубастан,
Чын болсоң Манас тукуму,
Коржондотпой ушуну,
Коросондон куткарып,
Коромжудан кек алсаң,
Кыйындыгын көрсөтүп,
Кылымдан чыккан кызды алсаң,
Жез оймоктон узду алсаң.
Тынымкан алсаң делбиреп,
Коромжуну женди, деп,
Баатырлыгың эл билет,
Аркаңдан чубайт чуркурап,
Алты уруу калбай бүт кирет.
Сулуу кыз турса моймолжуп,
Суук колдон сулууну,
Сууруп албай соо койуп,
Качан душман күч келсе,
Куткарып келген бүт элди,
Кыргыздар келип туу болуп.
Карманаптын барында,
Улуулар айткан кабарда,
Арстан Манас куткарган,
Мадыкөлдүн каарынан,
Семетейдин тушунда,
Бадыкөл салган кордукту,
Биздин элге өткөргөн,
Жанга баткан зордукту,
Семетей келип куткарды,
Башы боолуу кулдарды.
Маңгыт менен таңгыттын,
Кыз-келинин ийлатты,
Шаңкай менен бараңды,
Эркин кылып жыргатты,
Кутургурду Таласта,
Кыз Куйалы кыйратты,
Сейитектин тушунда,
Саламат болду акылдаш,
Кененимдин тушунда,
Моңгулдарга кошулуп,
Кыргыздарга болду кас.
Саламатты Кененим,
Ачык сырын билгенде,

Жоготуп койду уйпалап.
Саламатка башында,
Коросон, ооган кошулган,
Баш көтөрсө маңгыттар,
Биздерди карай кол сунган,
Сейитинин тушунда,
Былк эткен маңгыт болбоду,
Бекбачанын тушунда,
Саламаттын хан Калдык,
Баш көтөрдү ушунда.
Алтын берип алдады,
Малын берип жалдады,
Коросон, ооган, испанды,
Кошуп алды буларды.
Моңгул, манжу элдерин,
Алдап келди эрлерин,
Мал менен пулга алданган,
Баары келди чогулуп,
Бекбачанын колунан,
Түгөнүштү жоголуп.
Баарысы өтүп дүйнөдөн,
Басташар киши жок болуп,
Канча жылы жам-жайкыт,
Жаттык эле токтолуп,
Өлүмдөн башка бары неме,
Акылга келбей токтолуп.
Маңгыттан чыккан Калдуубет,
Жалындап күйгөн от болуп,
Кастык кылып кыргызга,
Кастарып тигип бул журтка,
Жез барабан зыңк этти,
Качырдым деп Калдуубет,
Айткан болсоң чын кепти,
Коросондук Коромжу,
Коркутту келип бул дагы,
Коромжуга Тынымкан,
Биз бербеске туралы,
Манастын уулу чын болсоң,
Чыгаргын ичтен мудааны,
Ак бата кызыл каны бар,
Жакып менен Карманап,
Унутпасаң куданы,
Жашырынбай Сомбилек,
Мени менен кошо бар,
Коросонду чуулатып,
Коромжу сайып кулатып,

Тынымкандай сулууну ал.
Эркек бала туулганда,
Эл асыраш наркта бар,
Эрегишип кыз алмак,
Илгертен берки салтта бар.
Биз жөнөйлү Сомбилек,
Ээн талаада биз турбай,
Сен жаш бала мен кары,
Жутуп алчу талаада,
Суусун кымыз мындагы.
Капшыра кармап Абыке,
Алып келди чаначты:
-Өз колу менен Тынымкан,
Куйуп берген мага,- деп,
Кудай буйруп койуптур,
Бул кымызды сага,- деп,
Жолукпасаң сен бүгүн,
Көрөт эле талаа,- деп,
Баса жуткун, Сомбилек,
Көз толтура кана,- деп.
Анда айтат, Сомбилек:
- Айткан кебиң, Абыке,
Акылга сыйбас бу бир кеп.
Тынымкан куйган бул кымыз,
Суусун кана жуткун, деп,
Кыз куйган кымыз экен, - деп,
Кыйналып түркмөн эл турса,
Кырда ичич кайсы кеп?
Суусап калган баланы,
Кымыздан ичсе түтөбү?
Касташкан душман барында,
Баш кесип кандан ичели,
Коромжу келип кол салса,
Койчудан бетер кыр-кырда,
Сомбилек суусун кандырса,
Кош колдоп баатыр арбагы,
Мени төмөлөтүп бир урса.
Кусуру урса оңомбу?
Куу тумшук бала кобомбу?
Кесири урса кобомбу?
Мен жетим жакшы боломбу?
Суусасаң ичкин, Абыке,
Жүр, турбайлы, коболу.
Кыйналган элди эске алып,
Кымыз ичпей койгону,
Аттарын алды чалуудан,

Баса минип абыдан,
Бала жолборс, Абыке,
Жарышып кетип бараткан.
Балтыктын үстү Бозжарда,
Бир топ жан чыкты алдынан,
Топ ичинде бирөө бар,
Караанын көргөн адамга
Баатырлыгы таанылган,
Көргөн жерде Абыке,
Бурултпастан тааныган,
Үч жылы барып ооганга,
Элинде жүргөн Абыке,
Оогандын ханы Бакдөөлөт,
Каарына калган жан,
Кан кусуп жатып үйдө өлөт,
Айныбай билди Абыке,
Оогандан келген Бакдөөлөт,
Тынымкандын айынан,
Кара калпак, түркмөндүк,
Кызын берсе алам, деп,
Кыз бербесе бул элди,
Кыймылдатпай чабам, деп,
Опсуз баатыр Бакдөөлөт,
Өз ойунча камынган,
Отуз менен отуз бир,
Ортосунда жашы бар,
Ашык айтты дебесен,
Төрт тиши койдой башы бар,
Ачыгы жок арасы,
Туташып калган кашы бар,
Жаагы толук, көз тунук,
Калың ооган элине,
Жалгыз өзү бир урук.
Тынымкан чыгаан сулуу, деп,
Келген экен кеп угуп,
Алдында минген сур аты,
Токтобой турат удургуп,
Артында колу чубаган,
Алдыда жүрүп Бакдөөлөт,
Адырдан кийик уулаган,
Канча кийик капташса,
Кутулбай бири сулаган,
Адам менен айбандан,
Кыймылдаган бар жандан.
Кастап калса Бакдөөлөт,
Качан бирөө кутулган,

Караанын көрүп Абыке,
Үмүт үздү жанынан,
Тепеңдеген чалыңдын,
Билеги кетти сабынан,
Жүрөгү чыкты кабынан,
Кайдан келдим мында, деп,
Жүрөгү чыгып кайгырган.
“Үйдө жатсам тынч эле,
Катын менен баламдын,
Өлбөйт белем колунда,
Жолобойт элем чабуулга,
Жергелеш айып тобунда»,
Эсине келип Абыке:
“Жүрөгүм менин не тайкы,
Манастын уулу Сомбилек,
Жанымда турса не кайгы?
Караан кылып баланы,
Үй кылып жаткан талааны,
Келбедим беле ээрчитип,
Коромжуга баргалы.
Куу тумшуктун багыбы?
Коромжуга жеткирбей,
Бакдөөлөт чыгып калганы,
Баатыр үчөө, кыз жалгыз,
Буйургандыр жараткан,
Кимисине алгалы?
Манасты алып эсине,
Кайраттанып калганы,
Оңдонуп минип атына,
Айбаттанып калганы,
Сомбилек кетип баратат,
Түз бастырып баргалы,
Бакдөөлөт көрүп байкады,
Келаткан эки караанды,
Оогандын ханы Бакдөөлөт,
Кыйын сынчы өткүр көз:
Утур чыккан адамдын,
Бири кары, бири жаш,
Карбаластап келатат,
Ашыгыш иши бар чыгат”.
Бири кары чалына,
Көз жиберди балага,
Байкаса карап Бакдөөлөт,
Тотугуп өңү оңо элек,
Тор этине толо элек,
Аттанаар чагы боло элек,

Балапан жүнү бата элек,
Балтыр эти ката элек,
Байкап турат Бакдөөлөт:
“Ойноо бала эселек,
Бараалына келгенде,
Баш жутуучу кептенет,
Ким экенин билем” –деп,
Бакдөөлөт анда кеп берет,
Алдында минген сур аты,
Кетүчүдөй тебелеп,
Жамгыр жаап жаткандай,
Аттын тери себелеп,
Анчалыгы болбосо,
Бакдөөлөттүн не керек!
- Бириң кары, бириң жаш,
Келесиң кайдан эки баш?
Арыган кары экенсиң,
Шашылып барып бир жакка,
Кайткан кары белемсиң.
Самаган жерге жете албай,
Күнү-түнү бир тынчып,
Ат өргүтүп эс албай,
Жүргөн киши экенсиң,
Кай тарапка барасың?
Карыйам, кебиң саласың.
Карышкыр жүрөт ээрчитип,
Башыктырып баласын,
Дайынын айткын угайын,
Кыргыз жери Таластын,
Кыйноосун тарткан экенбиз,
Кыйамында Манастын.
Оогандын Кабыл шаарынан,
Мен Бакдөөлөт келатам,
Түркмөндөн барып кыз алам,
Тынымкандай уз алам,
Кабарын угуп сулуунун,
Алсамбы деп баратам,
Ооганды карай кетерде,
Таластан барып өч алам,
Кызыталак кыргыздын,
Бооз катынын жарбасам,
Чытырап кооз кийинген,
Кыздарын олжо кылбасам,
Сүттүүсү менен сүрөгүн,
Сүрүп малын айдатам.
Угушумча нечен жыл,

Козголбой кыргыз келаткан,
Кылымдан бешөө артынан,
Өтүп кетип бараткан,
Баарыбыз адам баласы,
Манасты кандай жараткан?
Чыныңды айткын жашырбай,
Чын сурадым, абышкам,
Жайыңды айтып билдиргин.
Жаныңдакы жаш балаң,
Эр көкүрөк, сом далы,
Балбан болчу бала экен,
Кызыгышса кан иччү,
Жакыр болчу жан экен,
Басканында жер чаңдап,
Такыр болчу бала экен.
Кененимди кармаса,
Кебез тоочо бар экен,
Каарына алса бул бала,
Так Үргөнчтөй шар экен.
Кабарын толук айткының,
Кайсы элдин жашы экен?
Ачык айта кеткинің,
Атасы мунун ким экен?
Бирге турган Сомбилек,
Абыкеге кеп бербейт,
Таласты чабам дегени,
Сомбилекке эп келбейт.
Ойунда турат Сомбилек,
Ажалы мунун жеткен, дейт.
Ошондо айтат Сомбилек:
-Белдүүсүнүп, Бакдөөлөт,
Мен оогандан келдим, деп,
Аларым сулуу кыз, дедиң,
Таласты неге издедиң?
Талаарым түркмөн журт, дедиң?
Манасты неге эстедиң?
Бараарың түркмөн журт болсо,
Аларың сулуу кыз болсо,
Душманым качып колумдан,
Кууп келем мен болсо.
Кабарга барган жан экен,
Абышка жайы ал экен,
Айтсам сага түп жайым,
Мен Манастан калган бала экем.
Кеп сураган карыйаң,
Абыке деген чал экен,

Сен алычу Тынымкан,
Алуучу эри бар экен.
Коросондо Коромжу,
Сулууну берсең алам, деп,
Тынымканды бербесең,
Түп көтөрө чабам, деп,
Коркутуптур бул журтту,
Алычу эри ал экен.
Коромжунун кабарын,
Мага барып айтмакка,
Абыке кетип бараткан,
Жолугуп калды талаада,
Калдуубетти качырып,
Артынан кууп келатсам.
Таласка барбай жаткын, деп,
Издеп барчууң менмин, деп,
Кайта алып келатам,
Жерим Талас дегенде,
Элим алаш дегенде,
Кабарга барган Абыке,
Алып келдим дегенде,
Элебей турган Бакдөөлөт:
-Токтой турчу, бала, -деп,
Токтоло калып мындай дейт,
Каарымды көрбөй апкаарып,
Кайып кетип жатасың...
-Атамдын аты Бекбача,
Өзүмдүн атым Сомбилек,
Оозуна келип тыгылып,
Укканыңды унутуп,
Апкаарыпсың эт жүрөк,
Түп атам Манас айкөл шер,
Сен унутар киши эмес.
Айтканың билбей унутуп,
Эсин чыгып, уу жутуп,
Анталаган экенсиң,
Тайны жок айткан кебиңдин,
Тамталаган экенсиң,
Оогандын элин билем, деп,
Далбандаган экенсиң,
Кара күчкө калп эле,
Калдандаган экенсиң,
Кайсы экениң белгисиз,
Дардандаган экенсиң,
Кыз алам, деп ашыгып,
Салбандаган экенсиң,

Камыш эмес жекенсиң,
Кыз алам, деп ашыгып,
Бекер келген экенсиң,
Кыз алам деп оогандан,
Аттаныпсың анталап.
Менин да бар ойумда,
Тынымкандай сулуу алмак,
Өткөн өчүң бар беле,
Таласка барып чуу салмак?
Барамын деп Таласка,
Чет келип иши Манаска,
Калдуубет качып жоголуп,
Менин ойума бармак,
Абыке айтты бүт баарын,
Жолумдан мага учурап,
Коромжу келип жатыптыр,
Коркутуп элди ал камап.
Биз үчөөбүз, кыз жалгыз,
Бак-таалайга салышып,
Бирөөбүз кызды аларбыз,
Тынч жаткан элди коркутуп,
Кара калпак элине,
Эминеге барабыз?
Айтып барсын кабарды,
Абыке биздин агабыз,
Коромжу келсин бул жерге,
Ким жеңилет, ким жеңет,
Андан кийин барарбыз.
Үчөөбүздүн үч башка,
Эрчишпеген санаабыз,
Кимге багы жар болсо,
Кызды ошол аларбыз,
Кабарын уккан сулууну,
Сүйүп моокум канарбыз.
Коромжу барсаң канетет,
Абыке калыс ага сиз?
Камынып келсин Коромжу,
Бейкам келдим дебесин,
Коромжу менен Бакдөөлөт,
Кошулуп экөө бириксин,
Жалгыздан жүрүп алдырып,
Арманда калдык дебесин.
Чамасы келип чарк жетпей,
Чамыккансып баратса,
Калдуубетти келсин деп,
Айттырып киши жиберсин.

Сулуу кыз тапкан элиңер,
Эл башкарган ханыңар,
Кызыксаңар урушка,
Тамашага келиңер.
Келбесе калсын башкасы,
Абыке аба, өзүң кел.
Кабарга келген абамсың,
Бакдөөлөт менен Коромжу,
Кол кармашып бириксин.
Арбагы Манас жар болсо,
Коркпой туруп алармын,
Олжонду каалап аларсың,
Элиңе барган кезиңде,
Менин атым Сомбилек,
Манастын уулу келди, деп,
Элиңе айта барарсың,
Тынымкан уксун атымды,
Чыгарсын ичтен дартыны.
Койбоймун тирүү эл билсин,
Коркутуп элди жан баккан,
Коржондогон Коромжу,
Эл бүлүнткөн жакырды.
Коромжу өлсө жан тынбайт,
Койгулашып салышпай,
Бакдөөлөт карап бул турбайт,
Кабар укса Калдуубет,
Мен алам, деп бел байлайт,
Корптой туруп үчөөнү,
Сомбилек уулун тең жайлайт.
Ошончолук болбосом,
Укпай туруп түркмөндүк,
Эмне үчүн бел байлайт?
Кара калпак, өзүбек,
Кабарымды уккан жок,
Коромжу келип коржондоп,
Элге бүлүк салды чок.
Тажик, калча элдери,
Манастан урпак бардыгы,
Булар такыр билбеди,
Күч келгенде жанына,
Көзү менен көрбөгөн,
Кулагы угуп билбеген,
Жок ишке сизди жиберди,
Бар болуп Манас тукуму,
Жок болду элдин күмөнү.
Ишенгени чын болсо,

Бак-таалайым бар болсо,
Арбагы Манас колдосо,
Коромжу менен Бакдөөлөт,
Колдору отуз миңден бар,
Коркуп кетип Сомбилек,
Кол сурады небесен,
Колбутуп айдап олжонду ал.
Мактаныптыр небесин,
Көзү менен көрүшсүн,
Тийер болсо керегим,
Кызга сөйкө салгамын,
Алтымыш миң ат болсун,
Ошол болсун бергеним.
Керт башыңа Абыке,
Авазирлик сыймыкты,
Дал өзүңө беремин,
Тийер болсо Тынымкан,
Ала келгин белегин.
Бакдөөлөт менен Коромжу,
Жеңип алсам бул экөөн,
Тынымкандын ойунда,
Эч болбосун жок күмөн,
Тийбес болсо Тынымкан,
Душманыңдан куткардым,
Зордоп тийгин дебеймин.
Айдай жаркын нур бетин,
Өмүрлөшүп кошулсам,
Тынымкандын көрөйүн,
Айтканымды кылбасам,
Адам болбой өлөйүн.
Көп кечикпей күн өтүп,
Калдуубеттин каарынан,
Бараң менен шаңкайды,
Андай эчен канчаны,
Кулданып алган калчаны,
Ажыратып алайын,
Атамдын кылып нускасын,
Улайын учу кыскасын,
Кемтигине курайын,
Кеп билгенден сурайын,
Кейишти тарткан ким болсо,
Керегине жарайын,
Буларды салып жолуна,
Көп кечикпей барайын.
Башка иши жок болуп,
Оогандан келсе Бакдөөлөт,

Кыз үчүн келсең козголуп,
Талашпай сага кыз берип,
Жакшылашып калайын.
Бар болсо кегин Манаста,
Бармакчы болсоң Таласка,
Кебинди айтчы, Бакдөөлөт,
Түп сырыңды угайын.
Бакдөөлөт турду оолугуп,
Күрсүлдөп сүйлөп буулугуп:
-Манастын уулу Сомбилек,
Байатан айткан кебинден,
Коркуп кетчү мен эмес.
Ооганга барып кол салбай,
Орто жерге жол салбай,
Манасың бекер жүрчү эмес,
Түп атамды алыптыр,
Түйшүктү Манас салыптыр,
Аз келгенсип анысы,
Оогандан жалгыз кыз чыкса,
Айчүрөктөй уз чыкса,
Чыңкожо менен Толтойдон,
Семетей тартып алыптыр,
Жашырып жабар жериң жок,
Барлык элге аныктыр.
Тынымкан сулуу чыкты, деп,
Кулагым укту ыраактан,
Ал үчүн келдим түркмөнгө,
Аты чыккан кызды алам,
Атайын барам Таласка,
Атамдан берки өчтү алам.
Күң кыламын кыздарын,
Кул кыламын уланын,
Колбутуп айдап жөнөйүн,
Корооңо койбой бар малың.
Чабалы болсо таштаймын,
Айткандан кайра тартпаймын,
Кемпир менен чалдарың,
Кесип башын таштаймын.
Келини менен жубаның,
Кейишке башың саламын.
Май жебейт ити деп угам,
Эл кыдырып кыргызга,
Күндүк тамак суратам,
Моңгул, кытай, манжуга,
Кабар салып мен айтам,
Кектүүлөр келсе соога деп,

Куру кетпей мына деп,
Кыргызды бөлүп таратам,
Жаным тирүү турганда,
Жалпы алашты каратам,
Жагалданып мактанып,
Жабырадың сен, балам.
Катарда киши кептентип,
Кармашып жеңдин муну, деп,
Калган элге уйалбай,
Кай бетим менен мен айтам?
Сен эмес, бала, тетиги,
Коросондук Коромжу,
Кошуп аны дагы алам,
Укпагамын мурунтан,
Мактадыңар байатан,
Калдуубетти мен угам.
Калкка кара санаган,
Кара нээт неме окшойт,
Калтырбай аны дагы алам,
Манжу, моңгул, кытайга,
Кучакташып кол артам,
Аралашпыз кашкарга,
Карабайбыз башкага,
Кыр кез деген кезегин,
Келтирейин башыңа,
Жаныңдан тойгон экенсиң,
Он төрт - он беш жашыңда!
Айтып болуп Бакдөөлөт,
Кан ичме жинди кара нээт,
Опколжуп кирди качыра,
Беттештирбей алам, дейт,
Өпкөгө найза батыра,
Бакдөөлөттүн жөлөгү,
Жайнаган отуз миң аскер.
Сомбилектин жанында,
Аксакалдуу Абыке,
Сомбилек менен Бакдөөлөт,
Баштап кетти урушту,
Ойлоп көргөн кишиге,
Оңой эмес жумуш бу.
Оодарылып кетчүдөй,
Каран калган курган жер,
Айран кылат аптыгып,
Көзү муну көргөн эл.
Бакдөөлөттүн аскери,
Баатырына ишенет,

Жалгыз караан бир четте,
Абыкеге күч келет,
Ондоп кармап камчысын,
Улам ээрдин тиштенет:
Тирүү эмесмин өлдүм, -дейт,
Жолу каткан балага,
Жолугуп кайдан келдим? – дейт.
Баргын деген Таласка,
Кара калпак элдерин,
Калгандын баарын жемелейт,
Талаада тилдейт Абыке,
Анын тилдегенин эл билбейт,
Одурандап Бакдөөлөт,
Оройу суук бул дөбөт,
Өжөр бала Сомбилек,
Ого бетер көгөрөт,
Бакдөөлөт менен Сомбилек –
Баатырлар найза өңөрөт,
Басташкан баатыр эки дөө,
Баары аскер аттан түшкөн жөө,
Баш аламан сайышып,
Бакырышат бул экөө,
Отуз жашта Бакдөөлөт,
Он бештен жашы аша элек,
Ойротто жок Сомбилек,
Көрүп турган көпчүлүк,
Баатырлыгын белгилеп:
“Көрбөгөн киши укканбыз,
Бекбачадан кем эмес,
Бели катуу бала экен,
Берен болчу жан экен.
Бараалына келгенде,
Басташып келсе бар бенде,
Беш тараптан жоо сайса,
Беш катарлап кол сайса,
Козголуп койбос кара таш,
Салмагы тоодой бар экен.”
Карап турган оогандык,
Ойлонгону ал экен,
Жанагы келген Абыке,
Бекбачаны сайышта,
Бир катар көргөн жан экен.
“Айткан эле Сомбилек,
Бекбача менин атам, деп,
Калп аралаш кеп айтпай,
Айткан экен чынды”-деп,

Күлүп ийет кээ-кээде,
Көзүн ирмеп жымыңдап,
Баракелде бали деп,
“Манастын уулу Сомбилек,
Сайышып көрдүм болду, -деп,
Өлсөм мейли карганда,
Баатырдын көрбөй сайышын,
Өлгөнчөктү арманда.
Арбагың Манас жардам кыл,
Сомбилектей балаңа.
Бакдөөлөттү жеңди деп,
Коржондогон Коромжу,
Кыр көрсөтүп барарга,
Барлык киши талашкан,
Тынымкандай сулууга,
Баланы мактап барайын,
Кара калпак элиме,
Бар кебимди салайын”.
Эрдигин таанып Абыке,
Эрбендеген баланын,
Айтар кебин тизмектеп,
Ойлонуп турат Абыке,
Элине айтар саламын.
Чактап болду Сомбилек,
Бакдөөлөттүн абалын,
Бири отузда, бири он беш,
Ошол экөөн карагын.
Тоодой болгон Бакдөөлөт,
Томуктай бала Сомбилек,
Койгулаша келгенде,
Окшош экөө тең жүрөт,
Карсылдаша кеткенде,
Найзадан жалын от күйөт,
Кимиси баатыр ким коркок,
Карап турган эл билет.
Ондон ура сайышып,
Өжөрлөнүп тайышып,
Өчөшүп турат бул экөө,
Бир-бирине кайышып.
Өтпөй найза калганда,
Балта менен чабышып,
Сомдогон темир балта курч,
Байкап турат калган журт,
Куйкалары куйушуп,
Чындап ачуу келгенде,
Маңдай тери бырышып,

Күн-түнү жок бир тынбай,
Келе жатат жулушуп,
Бадана томдор жыртылып,
Байкаганга бир шумдук.
Темир кылбай чыдаштык,
Темирден болуп катураак,
Чылгый эттер чыдашып,
Чойундар кылбай чыдаштык,
Чойундан сөөктөр катураак,
Тоготпой булар чыдашып,
Барган сайын чыңдалып,
Тарамышы чыйралып,
Бакырыгы баш жарып,
Кыйкырыгы таш жарып,
Жердин бети солкулдап,
Оодарыла тас калып,
Оруп жыйып алчудай,
Оодара сайып салчудай,
Одурандап Бакдөөлөт,
Айабай ачуу келгенде,
Анын бетин ким көрөт.
Кайратына карк толуп,
Согончок менен теминип,
Каарданып кирди ат койуп.
Кармаган найза ак түпөк,
Орто тоодой зоңкойуп,
Оогандын ханы Бакдөөлөт,
Бу белгиси келүчү,
Бул белгиси келгенде,
Билиндирбей миң колду,
Бир демде кырып ийчү.
Найзасын сайса караташ,
Как жарылып кетүүчү,
Дөбөдөй болгон неченди,
Илип алып найзага,
Бастырган бойдон келичү,
Канча сапар эр сайган,
Калкы муну билүүчү.
Оогандар турат белгилеп:
“Бакдөөлөттүн кадимки,
Каары-күчү келди, -деп,
Сомбилек эми жок болот,
Кара жерди кучактап,
Бул жалгандан кетти” – деп.
Жаны ачыган Сомбилек,
Жарак албай колуна,

(Жаш беренди ким билет,
Эмине бар ойунда),
Тиктеп турат баатырың,
Тиштенип ээрдин бекемдеп.
Ойунда келет Бакдөөлөт,
Омкоро сайып өтөм, деп.
Найзанын учу жеткени,
Ирмебей тиктеп кирпичин,
Улай кармап алды эми,
Сабын кармап Бакдөөлөт,
Учун кармап Сомбилек,
Байыркы өткөн эрлердин,
Баатырлыгын ким билет,
Ушундай жерде көрөбүз,
Эрдигин анын белгилеп.
Көргөндөр айткан кеп экен,
Үзүлүп найза кетти, деп.
Найзасы сынып кол чолок,
Бакдөөлөт калды томолок,
Сомбилек минген кара аты,
Алчактай басып жорголоп,
Эңкейип баатыр Сомбилек,
Түп этектен алганы,
Көкбөрү тартчу улактай,
Үзөңгү боого салганы
Ошол өңдүү иши болсо,
Бакдөөлөт туруп алабы?
Бул этектен алыптыр,
Үзөңгү боого салыптыр,
Капталда калды кабышып,
Кандырга атты салышып,
Буттарында үзөңгү,
Карсылдашып кагышып
Чымдуу жерди аңтарып,
Дөмөр башты каңтарып,
Ойулуп кетчү немедей,
Саз солкулдап аз калып,
Тизгин колдо бош эмес,
Жүрөргө атты башкарып,
Жыгылды баатыр Бакдөөлөт,
Эңиш карай баштанып,
Үзүлүп кетти этеги,
Бакдөөлөттүн сур аты,
Ойноп качып кеткени,
Атты кармап алам, деп,
Сомбилек кууп жетпеди,

Кылчайып артын караса,
Бакдөөлөт кооп кеткени.
Оогандан ону келиптир,
Токулуу тулпар бериптир,
Эрдемсиген Бакдөөлөт,
Жер тайанып жыгылып,
Ичинен жалын от күйөт,
Арданганы аттан чоң,
Айабай ачуу келиптир,
Кордонгону койдон чоң,
Куп ачуусу келиптир,
Туулгасын кийип тултуйуп,
Туурасы жоон култуйуп,
Каарданып Бакдөөлөт,
Карманып балта көгөрүп,
Кунан уйдай балтасын,
Алдына туура өңөрүп,
Оңой эмес Бакдөөлөт,
Өзүңдөй нечен эр өлүп,
Уйалгандан Бакдөөлөт,
Чыдамы кетип жаладан,
Тоңкойуп аттан жыгылып,
Томуктай болгон баладан,
Өңөрүп алган балтасын,
Колтугун чойуп көтөрүп,
Күч келгенде жанына,
Күрс дегенче жөтөлүп,
Үзөңгүгө тамандап,
Кобо калып Бакдөөлөт,
Балтасын шилтеп калганы,
Баатыр бала Сомбилек
Балтасын башка тийгизбей,
Кар жиликтин булчуңга,
Качырып найза сайганы,
Булчуң эти булунуп
Жаткан иттей булчуң эт,
Ыргып кетти чулуйуп,
Колундакы балтасы,
Жерге түшүп дулуйуп,
Буудан бала Сомбилек,
Чандан чыкты суурулуп,
Томолотту атынан,
Тоодой болгон чочкону,
Найза менен бир уруп.
Бакдөөлөт ишин бүтүрдү,
Көмөрүп аттан түшүрдү,

Ойлоно калды Сомбилек,
Көрсүн деп ооган күчүмдү,
Далыдан ары муштады,
Айбалкайдын сөөгүнөн,
Найзанын учу кылтайды.
Илип алып найзага,
Майдандан кайта басканы,
Карап турган оогандык,
Калбай баары качканы.
-Качпаган ооган калкы, -деп,
Кырыласың жалпы, -деп,
Мен Сомбилек жаш бала,
Жаңы чыккан баатыр, -деп,
Түп атамдан мага нарк –
Өчөшкөндөн кан ичмек.
Барганым жок ооганга,
Душман бар деп мен издеп,
Кара калпак элине,
Келипсиңер кыз издеп,
Угуп турдун баарыңар,
Ханыңа айттым жакшы кеп.
Тил албады Бакдөөлөт,
Баланын алы канча, деп,
Ханыңды сайып кулаттым,
Калганыңа катылып,
Мен эмесмин кара нээт,
Найзанды кармап колуңа,
Мылтыгын асып жонуңа,
Кылычың байлап жаныңа,
Тонунду чечпей кийе кет,
Кендигимди биле кет,
Кек издеп, аскер келбеди,
Айдап келген Бакдөөлөт,
Аттарыңды мине кет,
Барлык нерсең өзүңкү,
Кереги жок биздерге.
Жолдоку элге катышпа,
Кеңчилдик ошол сиздерге.
Бүгүндөн баштап оогандан,
Уламадан улайым,
Укмуштуудан сурайым,
Ушул турган силерден,
Укмуш укса кулагым.
Бүт баарыңды кырамын!
Бакдөөлөттүн урушка,
Кийген тону бул экен,

Минген аты канча эле,
Жашырбай да, жаптай да,
Алып келгин бул жерге,
(Бакдөөлөттүн ардактап,
Минген алты тулпарын,
Жоо кийими, жарагын,
Калтырбай алды бүт баарын)
- Эми турбай, оогандык,
Элинди карай чубагын,
Менин айткан кебимди,
Унутпай уксун кулагың,
Абыкеге Сомбилек,
Мынабу алты тулпарды,
Ар биринин бир миңден,
Жылкычалык баасы бар,
Тандап туруп Абыке,
Жаратып туруп бирин ал,
Шалпылдатпай атыңды,
Жагалдантып минип ал,
Ала барып бешөөнү,
Кара калпак болсоң да,
Тынымканга сөйкө сал.
Бакдөөлөттүн кийимин,
Олжосуна алышты,
Артып алып атына,
Бастырып кетип калышты.
- Чапчаңдата бастырып,
Кийликпей жолго салалык,
Коромжудан кегинди,
Алып берет балаңыз,
Карындашың Тынымкан,
Эми тапкан олжону,
Калыңына алыңыз.
Карап турат көзүңүз,
Айтып келген өзүңүз.
Коромжу колу отуз миң,
Бакдөөлөттүн ат-тонун,
Көрүп көөнү болсун кир.
Жүр, абаке, жүргүн, - деп,
Жүрүп кетти Сомбилек.
Суурулган Сурча тулпарды,
Минип кетти Сомбилек,
Муну мындай таштайлы,
Сомбилектин Шүкүрлүү,
Барганынан баштайлы.

СОМБИЛЕКТИН ШҮКҮРЛҮҮ ТООСУНА БАРЫШЫ

Бири кары, бири жаш,
Жанаша булар бастырат,
Сомбилек чалды шаштырат:
-Бачымдап, аба, басалы,
Кечээ мен Таластан чыгаарда,
Калдуубетти кубалап,
Маңгытка сапар кылаарда,
Алтын булак чынардан,
Кабар болгон арстандан.
Олуйа Бакай, шер күлүк,
Сөзү чыккан дастандан,
Алдымдан чыгып Бакдөөлөт,
Канчалап айтсам туура кеп,
Эрегишип эңишип,
Кетип калды ааламдан.
Өзүң көргөн жол менен,
Өзөндүү булак тал менен,
Элчиликке келбесе,
Теңчилик сөзгө кирбесе,
Бакдөөлөттөн бешбетер,
Жекеле жалгыз мен десе,
Жалаң атчан, жалгыз баш,
Кайдан келдиң сен десе,
Коромжуну койбойбуз,
Коркутканга болбойбуз,
Келтиребиз эбине,
Келтиребиз болбосо,
Келбей турган жерине.
Үйөр аккан сел болсун,
Үй токтоткус жел болсун,
Азуусун айга жаныган,
Ааламды бузаар эр болсун,
Арбагы атам колдосо,
Кара жерге тең болсун.
Жер жайнаган кол келсин,
Ат көтөргүс чоң келсин,
Канча баатыр болсо да,
Эсебин колго беремин.
Желе-жорто бастырып,
Топуракты чачтырып,
Абыкени шаштырып,
Кечинде жаткан жеринде,
Тулпарларды астырып,
Шүкүрлүү карай жөнөдү,

Дегдеп барат жүрөгү,
Тынымканды көргөлү.
Бакдөөлөттүн казына,
Төрт тулпарга зар артып,
Жолдо кетип баратат.
Артынан чаңын чубалтып,
Алдынан чыкты бир киши,
Кара кер атын буулантып,
Абыкени көргөндө,
Салам айтып, жай айтып:
- Айланайын Абыке,
Сен кечигип калганда,
Мен келатам – деп айтып,
Аз келгенсип Коромжу,
Тынымканды алам, деп,
Калдуубет басты короонду.
Эркектен чыкса чыккынчы,
Эл айтат экен куу этек,
Аны бирөө болбосо,
Бирөө айтып түзөтөт.
“Ургаачыдан кубакай,
Элди бузат” деди эле,
Эл ичинде бул макал,
Айтылып келген кеп эле.
Тынымканды биздерге,
Журт бузарга бергенби?
Алты уруктан тынчы жок,
Кыйнагалы бергениби?
Кимиси алып ким калат,
Коромжу менен Калдуубет,
Короодо жатат тең камап.
Коромжу келип жатканда,
Корктук эле баарыбыз,
Короодо жаткан малыбыз,
Калдуубет мында келгели,
Ээ кылбады мал-пулга,
Абыдан кетти шайыбыз,
Кайнабай калды чайыбыз,
Күн-түнү жок тынбастан,
Кызмат кылдык барыбыз,
Коромжу менен Калдуубет,
Эми бир жыл камаса,
Чыгымга жетпейт малыбыз,
Эркектин баары кул болуп,
Катын калбай күң болуп,
Карынын башы муң болуп,

Балдардын көзү жаш болуп,
Алты урук эли кыйналдык,
Кандай болот жайыбыз,
Кимге жетет алыбыз?
Маңгыттан чыккан Калдуубет,
Карабайт экен кара нээт.
Күнү-түнү жок салык деп,
Алып келгин кана деп,
Салык салып мал алды,
Зар какшатып зар алды,
Өңү сыйда кыз-келин,
Үйдө бирөө калбады.
Кыздын баары кыйырда,
Келиндин баары керүүдө.
Маңгыттар көрүп калат деп,
Коросон колун сунат деп,
Жатыша албайт үйүнө.
Анда-санда кээ-кээде,
Көз жаздырып турушуп,
Келип кетет бирерде.
Сен кеткели, Абыке,
Адам көргүс шумдуктар,
Болуп жатат биздерде,
Таласка аба бардыңбы?
Баатырдан тукум бар бекен,
Андан кабар алдыңбы?
Же Таласты издеп таба албай,
Талаадан кайра жандыңбы?
Сени утурлап, Абыке,
Келе жаткан мен эмес,
Жолду карап чакыйып,
Жалжылдады нечен көз,
Таласка жакын жер эмес,
Жолуктуң жолдон мага кез.
Чоочун бала жаныңда,
Өңү темир, өрттөй көз,
Соот, чопкут, кыйагы,
Боло элек экен баланын,
Жоого тийер убагы,
Кабарчы болуп Таласка,
Барат бекен будагы?
Абыке күлүп шалк этип,
Ителгидей барк этип,
Ачык үнү шаңк этип,
Ак сакалы жарк этип:
- Оо, балам, учурадым мен буга,

Оролмо тоодо мен жетип,
Таласка качан жетем деп,
Минген атым тердетип.
Алдымдан чыккан бул бала,
Жолуктум жолдо мен буга,
Жолобой өтүп кетмекмин,
Өзү салам айтпаса.
Жоо бөрүсүн чунакка,
Баралбадым Таласка,
Күмбөзүнө сыйынып,
Келе албадым Манаска.
Жолугуп бала алдыман,
Жол жайымды сурады,
Аңгеме дүкөн курады,
Айылымды абдан сурады,
Андан кала бергенде,
Кайсы жакка барарым,
Дайнымды кошуп сурады.
Аксакалдар айткандан,
Үйдөн чыгып баскандан,
Коромжудан корккондон,
Жаныбыз чыгып шашкандан,
Тынымканды жер үйгө
Караңгыга каткандан,
Калтырбай баарын кеп салдым.
Сүйүнчү сага чунагым,
Алты тулпар, олжо алдым,
Жолсуз кепти салбайын,
Калганын өзү кеп салсын.
Анталап бала жолугуп,
Абыке айткан кепти угуп,
Ойуна алды Сомбилек:
“Куру кеп салып талаада,
Кожурап мында турамбы?
Жалгыз атчан балага,
Божурап мында турамбы?”
- Жүр Абыке бастыргын,
Калдуубет атын укканда.
Токтоно албай шашылдым.
Качып кеткен Калдуубет,
Сулуу кызды алам, - деп,
Кайтып келсе кыйын кеп,
Өрттөнүп сөөгүм ич күйүп,
Жалындап барат эт жүрөк!
Калдуубет атын уккандан,
Катыны эркек туугандай,

Сүйүнүп турат Сомбилек,
Калдуубетке жетсем, деп,
Күйүгүп турат Сомбилек.
Жүр Абыке, бастыр деп,
Жүрүп кетти Сомбилек.
Абыкеге жаш бала:
-Мактадың тиги баланы,
Кылчайып бала жөнөдү,
Калдуубетке барганы.
Ачык айтып барбасын,
Абыке менен Байтерек,
Алдымдан тосо барды, деп,
Угуп алып кабарды,
Калдуубет менен Коромжу,
Бир балаага калбайлы,
Чакырып келдиң муну, деп,
Же болбосо Коромжу,
Коржоңдоп бизге коборбу?
Капкайдан киши чакырып,
Калбаны таптың мага, деп,
Кактабай канды сорорбу?
Калдуубет менен Коромжу,
Катыгүн тирүү койорбу!
Бөлүнүп калып аркарда,
Барбай койсом болобу?
Ар кандай ишке арзданып,
Макулдун жоктур жобобу.
Барбайлы аба тил алсаң,
Ээрчитип барып Сомбилек,
Эпкинге кетип калбайлы?
Өзүң кары, мен бир жаш,
Балаага башты салбайлы,
Түн ичинде баралы,
Түк кишиге туйгузбай,
Качуунун камын кылалы.
Сен экөөбүз биригип,
Кечикпестен кийлигип,
Абышка-кемпир, жаш бала,
Учураатпай балаага,
Алып кетип калалы,
Башыбыздан арылтып,
Жугузбайлы жаланы.
Таласка барсак канитет,
Кыргыз эркин, көөнү ток,
Кар болбойбуз күн кечет.
Жеңдирип салса Сомбилек,

Таласка барса дүбүрөп,
Так ошондо шай кетет.
Каңгайга барсак батпасак,
Баш калкалаар маана жок,
Ойлосом ичим кызыл чок.
Ооганга барсак өлөбүз,
Күндү кайдан көрөбүз,
Бакдөөлөттүн куну деп,
Кыргыз, ооган кийин кас,
Ого бетер өчөшүп,
Кылым жердин бетинде,
Кыргызга маана калган жок.
Бир күнү ойноп жыргалда,
Бир күнү ойлоп кууралда,
Опасыз жалган дүйнө шок!
Шүкүрлүүнүн тоосуна,
Адам барбас коосуна,
Аралап барып жан сактап,
Биз туралы ушунда.
Эптеп айла таппасак,
Сел каптаган мындайда,
Коромжу менен Калдуубет,
Катар жеңсе Сомбилек,
Билмексен болуп айылга,
Келип калсак болорбу?
Жакшы күнү бир болуп,
Жаман күнү жоголуп,
Ушубу деп алыңар,
Сомбилек бизди сойорбу?
Жеңдирип койсо Сомбилек,
Жетисууга кирип кетелик,
Кара калпак, өзүбек,
Тажик, түркмөн такыр, деп,
Кош эмесе калдыңбы,
Түбүндө болгун аман, деп,
Андан башка Абыке,
Маа көрүнбөй оңой кеп.
Кебин угуп Абыке:
- Учурап калып Байтерек,
Айттың мага далай кеп,
Акылдуу киши кептенип,
Акыл эмес Байтерек,
Түбүндө мунун кырсык кеп.
Угуп турган кишиге,
Ширеси таттуу кептенет,
Кыжырынып келген Сомбилек,

Кызыгын көрбөй баатырдын,
Кетели дешиң кандай кеп?
Кете берсек биз качып,
Атактуу айкөл Манастын,
Арбагы уруп кетпейби?
Кусуру урса алты урук,
Түбүбүзгө жетпейби?
Алты уруктун эли элек,
Шүкүрлүү сындуу жерди ээлеп,
Коромжу менен Калдуубет,
Баса келди тебелеп.
Арты-артынан ээрчишип,
Ат арыта чаптык биз,
Манастан урпак бар болсо,
Жеңип берер бекен деп.
Карыган сенин ата-энең,
Менин эки жаш балам,
Айалың менен сен эки,
Алганым менен мен эки,
Санаты сегиз жан болдук,
Неге мынча зар болдук?
Коросон барып кул болуп,
Кордуктан башың мун болуп,
Жедигер барып уул болуп,
Антип жүрсөк болорбу?
Ала качып келдиң деп,
Ата-эне баланы,
Кудай албай койорбу?
Койгун бала жүрөлү,
Алдында кеткен туйгундун,
Ар өнөрүн көрөлү,
Атыш менен чабыштын,
Ажал жетип күн бүтсө,
Арасында өлөлү.
Туулуп өлөт бир киши,
Өмүр көрөт бир киши,
Өмүрүнчө кор болбой,
Доор сүрөт бир киши,
Бир күнү ток, бир күн ач,
Өтүп кетет бир киши.
Сен экөөбүз, Байтерек,
Ошонун бири болобуз,
Сайып алса Сомбилек,
Үйдө олжолуу болобуз,
Кокус болсо окустук,
Жер тайанып коборбуз,

Ажалдан мурун- кийинин,
Алдын кантип болжорбуз?
Жок кыйалга чумубай,
Жүр чунагым жөнөйлү,
Болгонунча болорбуз.
Абыке менен жаш бала,
Күйнөлүп калып аз гана,
Алаңдашып караса,
Карааны көзгө илинбейт,
Кай кеткени билинбейт,
Элесин көрбөй элендеп,
Эми кандай болот, деп,
Бастыраар жолун биле албай,
Баштагыдай катуулап,
Чаң созулта жүрө албай,
Жүргүн десе Байтерек,
Бөлүнүп калды тил албай.
Абыке атын бурбады,
Айал кылып турбады,
Сомбилек изин кубалап,
Бастырып жөнөп калганы.
Кыраакылык кылдаттык,
Аңкаарып чалса изи бар,
Кеткен изди кубалап,
Жетер эмес ар кандай,
Баатырдын аты тың экен,
Кылган иши чын экен,
Калдуубет эске түшкөндө,
Алдында минген тулпардын,
Кыл куйругун шарт түйгөн,
Жеңишке салчу немедей,
Көкүлүн көккө шүйдүргөн,
Күүгүм жүздүү чунагың,
Ат айабай жүрүптүр,
Сомбилекке жетпесин,
Абыке абдан билиптир,
Кылчайып артын караса,
Кыйалданып Байтерек,
Илең-салаң келаткан:
-Байтерек болбо ыргылжың,
Сен айтканың ырас— чын.
Түн ичинде баралы,
Жаман катын, жаш бала,
Абышка-кемпир калганды,
Эсен-аман табалы.
Түк көрүнбөй карааны,

Мен-менсиген Сомбилек,
Качып кетип калганбы?
(Качпастыгын Абыке,
Ачык билген белгилеп,
Кыйалданган баланы,
Ала бармак бул бир кеп)
Кетти деп угуп Байтерек,
Ылдамдады энтелеп,
Байтерекке туйдурбай,
Аттын изин кубалап,
Артынан түштү Абыке.
Сомбилек Манас баласы,
Ашкере дайын бары элге,
Аттын мойну алчактап,
Аркасында жер чаңдап,
Абыке менен Байтерек,
Аркамдан жетет эми, деп,
Мойнун толгоп кылчаңдап,
Арасы алыс беш күндүк,
Ушул күнү бешимде,
Жетип келди жакындап.
Кара калпак, түркмөндөн,
Өзүбек, татар, тажиктен,
Булардын күнү курусун,
Башкача болуп жаткан кез.
Алар көргөн зордукту,
Айтып адам түгөткүс,
Алты урук эли бирлешип,
Коромжу менен Калдуубет,
Кордугуна чыдабай,
Күн-түнү жок дүрбөшүп,
Уйкудан кирпич таң катып,
Өңүнөн азыр жүдөшүп,
Абышка арбак болуптур,
Кемпирлер коппой калыптыр,
Келиндин баары керсары,
Уландын баары арыптыр,
Жаңылап күндө түйшүктү,
Эки доңуз салыптыр,
Бирөө туу бээ бергин, деп,
Бирөө сулуу келсин, деп,
Элди салып убайга,
Тынчтык бербей буларга,
Алты уруу эл чогулуп,
Чыдай албай азапка,
Айкөл шерди эстешип,

Ыйлаган экен кудайга:
“Ар качан тийген пайдасы,
Кысылса кыргыз мындайда”.
Калдайып жаткан кошуунду,
Дал бешимде Сомбилек,
Барып көрдү ушуну.
Жасаган кудай кыргызды,
Жоокер кылып эзелтен,
Карап турду Сомбилек,
Ач кайкалаң кезеңден,
Учурап калды бир киши,
Араң басып теңселген.
Кеп сурады Сомбилек:
- Келатасың кайдан сен?
Бардап көзүн чоң ачып:
- Кеп сураган ким элең?
Коромжунун колуна,
Жылкы алып келгенмин.
Атыңды кошуп бер, деди,
Жөө калам деп бербедим,
Бербеймин деген бир сөзгө,
Айабай тайак мен жедим,
Уруп болуп тилдеди,
Бачым болгун тур, деди,
Эки келин алып кел,
Эртеңден калбай бол, деди.
Бут шилтерге алым жок,
Бүткөн бойум көлкүлдөйт,
Баспай койор дарман жок.
Амал канча, ал канча.
Айтканын кылбай амал жок,
Аты-тонун жарагын,
Алты уруктан деги эмес,
Маңгыт менен коросон,
Алар сендей киши эмес,
Ким экениң билейин,
Каалаган кишим болбосоң,
Аманат жандан кечейин,
Быйыл жыйырма беште элем,
О дүйнөгө кетейин...
Ооп туруп теңселип,
Жыгылып калды шалк этип.
Колу-буту суналды,
Көрүп туруп Сомбилек,
Бузулуп өңү сурданды.
Аттан түшүп эр неме,

Телегейи тең неме,
Ар уруунун баарынан,
Адам тапкыс дарыдан,
Оозуна салып жегизип,
Мурдунан куйуп дем берип,
Эс алдырып тургузуп,
Акылына келтирип:
- Сени урган кайсы эл?
Эл кыйнаган кандай эр?
Каалаган кишиң ким эле,
Жашырбастан айтып бер.
Ат арытып тон тозуп,
Алыскы жерден келемин,
Алсыз начар элдерге,
Айанбай жардам беремин,
Сураганга жоопту,
Ачык айтып бересиң.
- Айланайын акебай,
Кичүү болсоң үкөм, ай,
Каалаган кишим болбосо,
Дегеле болбойт көөнүм жай,
Атым Түтөк дегенмин,
Уругум шаңкай элденмин,
Сойушка айдап жылкы алып,
Коромжуга келгенмин,
Айдап келген жылкыны,
Алып барып бергенмин,
Ачык-жумук камчы эти,
Орто эттүү мингенмин,
Атымды тартып алганы,
Ат талашып мен шордуу,
Элебей салдым жаңжалды,
Ошол үчүн мен шордуу,
Чыкпаган араң жан калды.
Жашырбай айтам чынымды,
Баскан экен башында,
Баатыр Манас кылымды,
Эки жолу маңгыт кол салып,
Кыргыз колдуу тыйылды.
Бадыкөл менен Мадыкөл,
Ата- бала неме экен,
Кара калпак алты урук,
Кар кылганда тебелеп,
Куткарыптыр эр Манас,
Ээлеп элди туруптур,
Жездеси экен Карманап.

Мадыкөл кийин чоңойуп,
Ат көтөргүс чоң болуп,
Бадыкөл кунун кубалап,
Биздин элге жоо болуп,
Беттешип чыккан белдүүнүн,
Далайы өлдү жоголуп,
Кабар угуп Семетей,
Мадыкөлдү сойуптур,
Ал маңгытка жол бербей,
Андан бери биздин эл,
Эркин жаткан ченебей,
Тынымкан деп сулуу кыз,
Биздин элден чыкканы,
Сулуулугун ар кимдер,
Кулакташып укканы.
Тынымканды алам, деп,
Тынымканды бербесе,
Алты уруктун элдерин,
Түп көтөрө чабам, деп,
Коросондон Коромжу,
Колун айдап келиптир,
Маңгыттардын Калдуубет,
Каары катуу кыйын дейт,
Бул алгалы келиптир.
Алты урук алы келбеди,
Ар качан көргөн пайдасын,
Кыргызга кабар бергели,
Арты-артынан удаалаш,
Эки киши жиберди,
Айкөл Манас баатырдын,
Тукуму барбы, жок бекен,
Андан кабар билгели,
Эмгичекти кеткендер,
Кайта жанып келбеди,
Каалаган кишим меники,
Манастын болсо тукуму,
Келер киши ал, деди.
Угуп болуп Сомбилек:
- Абыке барып алдында,
Айтып кабар бергени,
Айкөл шердин тукуму,
Мен боломун бил, -деди.
Абыке менен Байтерек,
Аркамдан келет көр, -деди.
Манастын уулу келди, деп,
Элге айтпагын сен, -деди.

Келебиз деп көрүшүп,
Агын селге капташып,
Кыргын болот эл, -деди,
Кайсынысы Коромжу,
Кайсынысы Калдуубет,
Ачык айтып бер, -деди.
Түтөк бала элирип,
Кеп айта албай демигип:
- Берки жаткан Коромжу,
Аркы жаккы Калдуубет,
Эртең элди аралап,
Чыккалы жатат алар деп,
Кулагым укту укмуш кеп.
Анда айтат Сомбилек:
- Арзан эмес жумушбу?
Көрүп кеткин сен Түтөк,
Баш аламан урушту.
Эртең элди аралап,
Чыкмак болсо Калдуубет,
Ал кан ичме кара нээт,
Алдын ала иш кылбай,
Ушуну айтып Сомбилек,
Элге болот кыйын кеп.
Ушуну айтып Сомбилек,
Коромжунун элине,
Колду мурун салыптыр,
Айдап алып сүрүлтүп,
Аркадан чаңын түрүлтүп,
Калдуубеттин кошуунга,
Каптап кирип барыптыр.
Кыйарлык кылып Калдуубет:
“Кызыгып мага Коромжу,
Байкоосуз уруш салды, -деп,
Катылышты өзүнчө,
Көрүнөйүн көзүнө,
Сулууну бекер алайын,
Коромжунун башын жеп”.
Калдуубет чыкты туу жайып,
Маңгыттын көрүп желегин,
Коромжу турат сумсайып:
“Бул Калдуубет улукпу?
Же болбосо Калдуубет,
Түбү жок тартма кудукпу?
Ортого койгон шарты жок,
Орунсуз кылган урушпу?
Элебей турат Коромжу,

Эбин таба койом, деп,
Калган кастык жумушбу?
Калдуубеттен Коромжу,
Кайратым менин кем эмес,
Ачуулансам карарып,
Калдуубет мага тең эмес,
Агызып кетер калкытып,
Агыны катуу сел эмес,
Адам күчү дегендей,
Аскери менден көп эмес,
Өзүнө калат Калдуубет,
Бул кылганы оң эмес”.
Калдуубет менен Коромжу,
Башка жактан шеги жок,
Алда эмне болду? деп,
Сөз алышкан жери жок.
Бирине-бири тиштенет,
Кайра тартар пейли жок.
Коромжу чыкты зоңкойуп,
Колунда найза койкойуп,
Калдуубет чыкты камына,
Кан ичме доңуз томсоруп.
Аңгыча кетти күн батып,
Түшүп аскер жаткан жок,
Жай-жайына тынч алып.
Ачуу үн чыгып акырык,
Бир аскерге бир аскер,
Аралашты жапырып.
Коромжу менен Калдуубет,
Бет келише албады,
Эрегишкен аскердин.
Түгөнүп дайны калбады.
Кайра үйүнө жанышпай,
Карсылдашып салышпай,
Бой кайтарып эл четтеп,
Агарган таңды сактады.
Баатырдын уул Сомбилек,
Аралап кирди аскерди,
Калың жерин талкалап.
Албарс менен кайсалап,
Акырын ураан салбады,
Айанып туруп албады.
Антип бара жатканда,
Алдында минген кара атчан,
Караандуу киши капташты.
Найзаларын сайдырбай,

Каңкылдатып кагышты,
Төрт имерип беттешип,
Кара атчан киши качышы.
Коромжу ушул экен, деп,
Сайа түштү артынан,
Карааны кетпейт үзүлүп,
Караңгыда алдынан.
Ай караңгы, түн бүркөк,
Таанылбайт көзгө күдүндөп,
Аңгычакты болбоду,
Чагылган чагып чартылдап,
Жер айрылып жаркылдап,
Коргоолундай тай төөнүн,
Мөндүр куйду шартылдап,
Сасык туман каптады,
Аркырап кыйан акканы,
Каксоо жерге Сомбилек,
Аттан түшүп жатканы,
Бешиктеги баладай,
Чындап уйку басканы,
Таң атканда барам, деп,
Козголбостон уктады.
Сомбилек уктап жатканда,
Абыке менен Байтерек,
Анталап келип калганы,
Абыке көрдү алдында,
Уктап жаткан баланы.
Ойуна алды далай кеп:
“Байтерек утур чыкканда,
Мен мактандым баатыр, деп,
Жеткизбей кетип биздерге,
Бул жерде уктап жатыр, - деп.
Мактаганым чын эле,
Бакдөөлөт менен сайышты,
Көрүп турдум такыр, -деп.
Кең пейилдүү эр эле,
Отуз миң аскер ооганды.
Кетирип ийди жөн эле.
Алты тулпар олжо алды,
Бирин мага карматты,
Тынымканга сөйкө, деп,
Беш тулпарды айдатты,
Жеткизбей кетип Сомбилек,
Эрме чөл, ээн талаада,
Кай себептен жай жатты?
Качалы деп Байтерек,

Канча катар мага айтты,
Калдуубет менен Коромжу,
Катар турса эки дөө,
Калтаарып жүрөк баралбай,
Капталга келип жатканбы?”
Карап туруп Абыке,
Ээрдин тиштеп баш чайкап,
Карарып көздөр тумандап:
-Жүр Байтерек, жүрү, -деп,
Жөлөнкө тартып дүмүндөп,
Беш тулпарды жетелеп,
Минген тулпар жалаңдап,
Ойгонуп кетип Сомбилек,
Аттарды тартып алат, деп,
Маңдайда көзү алаңдап,
Алды-аркасын каранып,
Уурудан бетер кылчандап,
Жылмайа түшүп Абыке,
Ээрчиткени Байтерек,
Желип жолго салганы,
Аңгычакты болбоду,
Таң сүзүлүп агарды.
Намаз маалы өткөндө,
Кыранга чыга калганы,
Абыке менен Байтерек,
Алдыңкы түздү карады.
Айгайлаган ызы-чуу,
Ач кыйкырык – куу сүрөөн,
Ак асаба көк желек,
Асман тирейт мана бу.
Ким салды буга калба, деп,
Мактанып жүргөн Сомбилек,
Уктап жатат мында, деп,
Көз айырбай карашып,
Калдуубет менен Коромжу,
Ошол кезде бул экөө,
Бет келишти жанашып,
Биринен-бири кызганып,
Көрбөгөн кызды талашып,
Түнкү болгон окуя,
Түбүнө жетпей сурашып,
Тулпарларын чуратып,
Аркадан чаңды чубалтып,
Найзаларын сундуруп,
Койгулашып киришти,
Эрлик жолун талашып.

Коромжу менен Калдуубет,
Жеңишчүдөй көрүнбөйт,
Бирин-бири жадатып.
Кара мүртөз Калдуубет,
Каары кыйла бар эле,
Кабары чыгып батышка,
Таанымал болгон жан эле.
Коросондук Коромжу,
Тоготпой турат анча эле,
Маңгыт менен коросон,
Талашканы Тынымкан,
Кол салышып өчөшүп,
Элдин башын маң кылып,
Ээн талааны чаң кылып,
Баатырлар жүргөн жер ушул,
Калдуубет менен Коромжу,
Карсылдашкан эр ошол,
Тулпарларын чуратып,
Артынан чаңын буратып,
Бирин бири найзалап,
Кеткен жок аттан кулатып,
Күндү-түнгө улашып,
Көргөндүн баарын муңайтып,
Аскер эки бөлүнүп,
Тизилип турат карашып.
Уктап жатат Сомбилек,
Ойгонуп койбойт көз ачып.
Бабасы Манас эр кандай,
Атышып жатса Бейжиндик,
Уктаган экен тайманбай,
Уктап жаткан Манасты,
Найзалап Чубак сайгандай,
Сомбилекти да бирөө,
Дал ошондой кылбаса,
Ойгоно турган жери жок,
Уктаган баатыр чени жок.
Көрүнгөн түндө кара атчан,
Көрүнгөн экен Гүл абаң,
Пирлери карап койгон соң,
Курсагы ачпайт тамактан.
Мингени кара аргымак,
Койулган отко нечебак.
Абыке менен Байтерек,
Бастырган бойдон кете албай,
Үйлөрүнө жете албай,
Ар жакка кете бергенге,

Калдуубет менен Коромжу,
Аскеринен өтө албай,
Үстү бийик зоо экен,
Канаты жок уча албай,
Тамагы жок наар сызбай,
Ырп этерге шай калбай,
Кетер жолу тордолуп,
Кайраты бойдон жоголуп,
Алапайы куурулуп,
Айласы жок эч кандай,
Ооздугун чыгарып,
Ат откозуп алалбай,
Калдуубет менен Коромжу,
Караанын көрүп ошону,
Абыке менен Байтерек,
Кара таш болуп катыптыр,
Ачкалыктын азабы,
Ал экөөнө батыптыр.
Алды жактан дем албай,
Эрегишкен эки улук,
Койгулашып жатыптыр,
Ошол кезде Абыке,
Байтерекке айтыптыр:
-Мен байкап көрдүм кулунум,
Айтканымды уккунуң,
Уктап жаткан Сомбилек,
Ашкере баатыр эр экен,
Баатырлыгы билинди,
Балбандыгы чын экен,
Коргошун жүрөк кенебес,
Козголуп койор неме эмес,
Калдуубет менен Коромжу,
Бучкагына теңебес,
Болуп жаткан ызы-чуу,
Оңой-олтоң кеп эмес,
Же болбосо Сомбилек,
Өлүп калган тирүү эмес.
Кеткиси жок Абыке,
Байтерек кандай айтат, деп,
Сынап айтты нечен кеп.
Анда айтат Байтерек:
-Жанына басып баралы,
Баатыр дедиң мактадың,
Мындан кабар алалы,
Өлүп калса окустан,
Тонун тоноп алалы.

Атына тонун бөктөрүп,
Найзасын туура өңөрүп,
Атагы чыккан эр эле,
Калдуубетке баралы.
“Жаралуу кылып Калдуубет,
Жазанды берген Сомбилек,
Эбин таап талаада,
Эптеп келдик муну, деп,
Эрдемсиген Манастын,
Эдебин бердик уулун” – деп,
Сүйүнчүсүн алалы,
Тирүү өлсө Сомбилек,
Айтып кабар салалы.
Не укпайсын мынча, деп,
Талашып кызды эки дөө,
Койгулашып жатат, деп.
Колтуктарын көтөрүп,
Чойулашып жатат, деп,
Муруттары бириндеп,
булкулдашып жатат, деп,
Жутуп ийчү кептенип,
Жулкулдашып жатат деп,
Ачууланып айкырып,
Айбатташып жатат, деп,
Кабарын айтып баралы,
Канчалык алы бар экен,
Аны да көрүп калалы.
Байтерек кеби акыл, деп,
Абыке басты макул, деп,
Аттарынын чылбыры,
Кармалуу жүргөн колунда,
Ойготом дейт түз барып,
Байтеректин ойунда.
Жакын барып караса,
Эки жолборс баатырдын,
Эки жаккы жанында.
Башында турат Кызылкыз,
Өзү жандан узун кыз,
Айагында шер турат,
Чондугу шердин байкаса,
Комдолуу нарча бар турат.
Жолборс шери чамына,
Жетелеп атын откозуп,
Жылаңайлак жаш бала,
Ойготобуз деген кеп,
Орду менен жок болду.

Былк эте албай козголуп,
Ушул жерде токтоду,
Ачкалыктан Байтерек,
Жан үзчүдөй окшоду.
Булар ачка жүргөлү,
Түнү эки, түнү үч,
Санаты бешке толгону,
Өбөктөдү Байтерек,
Башы өөдө болбоду.
Тургун деп башын жөлөдү,
Жан үзүчү кептенип,
Эки бети көгөрдү.
Абыке анда ойлонду,
Ойлогону бул болду:
“Мен Таласка бардым маана издеп,
Байтерек келди мени издеп,
Көрбөдүм барып Таласты,
Арбагы артык Манасты,
Кайта келсем чала издеп,
Сомбилек менен биргелеш,
Араң келсем мен эптеп,
Менден бетер Байтерек,
Жолумдан чыкты темселеп.
Жоокалатып Байтерек,
Жолоочуну ээрчибей,
Жолобостон кетсек, деп,
Бөлүнүп калдым айрылып,
Белеске чыктым бул жерде,
Түз басып үйгө кетерге,
Кете албай жолум тордолду,
Жолдошум бала бул болду.
Калдуубет менен Коромжу,
Кармашын көрүп ошону,
Жүрөккө уйуп кан толду.
Караанын көрүп кайгырып,
Кара көктү ойготуп,
Баралы десек бастырып,
Эки жолборс, жалдуу шер,
Кыз кошулуп кайтарып,
Атын бала жетелеп,
Көрүнүп турат шыйкыры,
Мындан кечип ким кетет?
Айлабызды таба албай,
Биз калыпбыз темтелеп,
Былк этпей калды жөлөсөм,
Байтерек өлүп бул кетет,

Чылбырдан салып боолукту,
Чыныгы ажал маа жетет.
Караан болуп Байтерек,
Кирпик ирмеп көз тиктеп,
Өлбөй өөдө болорбу?
Жер болбосо жан таштап,
Бозала кылып койорбу?
Эрлердин көрүп эрмегин,
Эрмек эмес чинин да,
Эл үчүн тарткан эмгегин,
Көрөөр күнүм болорбу?
Манастын уулу Сомбилек,
Бала жолборс шер менен,
Жүрөр күнүм болорбу?
Калдуубет менен Коромжу,
Катар сайып эрди алса,
Какшатып экөөн тең алса,
Мага олжо бергин, деп,
Сулар күнүм болорбу?
Жакасынан жармашып,
Этегине эрмешип,
Эренди ээрчип артынан,
Анан көөнүм толорбу?
Аркада жалгыз уулум бар,
Алты жашар Алтынбай,
Көрөөр күнүм болорбу?
Туурумду ээлер тунжурду,
Тумшугу жок кургурду,
Сүйөөр күнүм болорбу?
Кыз сулуусу Тынымкан,
Кыргыздан чыккан кырааны,
Алмак болуп той болсо,
Кирип –чыгып аралаш,
Аларга болуп санаалаш,
Жүрөр күнүм болорбу?
Кийин алган кыз катын,
Өзүм турган жеримде,
Айылымдан чыккан өз катын,
Кештелүү жууркан, ак шейшеп,
Төрөр күнүм болорбу?
Аман-эсен ааламда,
Көргөнүмдү кеп салып,
Жүрөр күнүм болорбу?
Баатырдын уулу Сомбилек,
Аркасы менен ыраатын,
Сүрөр күнүм болорбу?”

Өңү эмес, түшү эмес,
Кысталганда Абыке,
Далай кепти сүйлөдү.
Кобурап айтып токтолду,
Не дегенин билбеди,
Кыйналгандан чалыңдын,
Маңдайы мунун тердеди,
Жөлөп турган Байтерек,
Тилге кайта келгени.
Абыкени бир карап:
-Түшүмдө көрдүм мен, -деди,
Ак сакалдуу бир киши,
Саптуу аяк менен бир кымыз,
Экөөбүзгө бергени.
Абыке мурун сен ичтин,
Сенден кийим мен ичтим.
Ичип болуп эс алдым,
Ачкалыктан өлмөкмүн,
Өлбөй тирүү мен калдым,
Мени менен тең ичип,
Абыке тирүү сен калдың.
Кымызды бизге бергенде.
Бизге айткан кептери,
Унутулбай эсимде:
“Мурун ичти Абыке,
Авазир болот элиңе.
Кийин ичтин, Байтерек,
Бий болосун сен элге”.
Тилим тийип күпүрлөп,
Мен кылмышкер болупмун,
Сомбилек сындуу эренге.
Аркасынан жүрөлү,
Манастын уулу беренге.
Айтса-айтпаса Абыке,
Ачкан карын ток болду,
Аш кайгысы жок болду,
Сомбилекти караса,
Турган экен ордунан,
Оңдонуп тонун кумтунуп,
Кыпкызыл өңү нур толуп,
Туулга башта мултуйуп,
Семириптир Сомбилек,
Бордогондой тултуйуп.
Жолборсу жок, шери жок,
Көрүнгөндүн бири жок,
Абыке менен Байтерек,

Калды булар кошулуп.
Абыке анда кеп айтат:
-Айланайын Сомбилек,
Агандан уккун, -деп айтат,
Оролмонун ач белде,
Карбаластап Байтерек,
Учурап калды биздерге,
Элөөсүз көөмөй көмөскө,
Кире берме бир жерде.
Байаның айттым мен сенин,
Бул бала укту бар кебим.
Байкабай калган экенмин,
Баатырым, сенин кеткениң,
Акыл көрдүм ал кезде,
Байтеректин кептерин,
Кеп тыңшаймын деп туруп,
Өксүп калган кездерим,
Аркаңдан аттын изин кууп,
Арстаным сага жетпедим.
Учурап калдык белесте,
Уктап жаткан жериңде,
Токтобостон жөнөдүк,
Ашып белди кетүүгө.
Белге чыгып болдук тел,
Алды жактан биз көрдүк,
Кандан аккан кыйан сел,
Коркунчудан көөн айнып,
Суудай агып басты тер,
Кулак-мээни тундуруп,
Калдуубет менен Коромжу,
Койгулашкан эки эр.
Келер айла болбоду,
Келели десек жаныңа,
Тегеректеп алыптыр,
Эки жолборс, жалдуу шер,
Каркыралуу Кызылкыз,
Карап турат башыңда,
Калтаарып жүрөк энтелеп,
Атыңызды бир бала,
Откозуп жүрөт жетелеп,
Ачкалыктан Байтерек,
Чыдай албай жыгылды,
Көз алдыма келтирди,
Канча заман кылымды.
Санаам санда көөнүм миң,
Акылдан аздым жүрөк кир.

Айласыз турган кезимде,
Абыкең айткан сөзүм бил.
Эси ооган Байтерек,
Тура калды селт этип,
Мени карап кылчайып,
Күлүп ийип, мулт этип.
Түшүмдө көрдүм бир иш, дейт,
Сапты аякка толтурган,
Экөөбүз кымыз ичтик, дейт.
Кымыз берген айтты, дейт,
Андан кийин кайтты, дейт.
“Абыке болот авазир,
Сен болосуң бийи” дейт.
Байтерек көргөн түш үчүн,
Оңунан келчү иш үчүн,
Кардыбыз тойуп кампайып,
Калыптырбыз аны үчүн.
Бизден бетер сен дагы,
Турупсуң баатыр ойгонуп,
Кандай айтат акыл, деп,
Биз турабыз ойлонуп.
Учурадык өзүңө,
Бара жатып жол кошуп.
Кошулгандан бер жакка,
Кош болор кепти көп айттың,
Кур кептен бизге айтпадың,
Көзүм көргөн иштерди,
Калтырбай баатыр саа айттым.
Абыке кебин укканда,
Күлүмсүрөп күлбөгөн,
Күлгөнүн булар көрбөгөн,
Күйгүлтүктүү кара көк,
(Ал кездеги кыргыздын,
Өңү сары, көзү көк,
Баш аламан тайны жок,
Айта бербейт сөздү көп)
Отгон атын алдырып,
Ооздугун салдырып,
Жоо жарагын жам кылып,
Мингени кара кашканы,
Чылбырынан алганы.
Кездешкен жоого бармакка,
Кесиреттүү Сомбилек,
Үзөңгүгө бут салды.
Кесир эмей неткени,
Кекенишкен жоо турса,

Күнү-түн уктап кеткени.
Кара көк эмей неткени,
Карсылдашкан жоо турса,
Кадигине албастан,
Камыкпай уктап кеткени.
Коромжу менен Калдуубет,
Ортого койуп кеңеш кеп:
“Тамактанып алсак” -деп,
Ажырашып кеткени,
Жаңы аттанган Сомбилек,
Ошондой жакка кез келди.
Капталдап басып калкайып,
Карааны тоодой залкайып,
Кара кашка мингени,
Кең соорусу даңкайып,
Кармаса найза койкойуп,
Он беште чунак болкойуп,
Этек жеңин кумтунуп,
Жалаңгыч сары кептенип,
Ойноп турат кутуруп.
Олуйасы баатырдын,
Бирге жүрөт жанында,
Көрүнүп койот Гүлүстөн,
Кысталышкан чабышта.
Жаны ачыган кези экен,
Калдуубет менен Коромжу,
Коркутуп экөөн барышка,
Сийдиги агып бүркүрөп,
Байтерек менен абышка,
Барып көргөн кеп эмес,
Мындан мурун чабышка,
Барбайбыз деп айталбай,
Кыжалат болот барышта.
Кыйалын билди Сомбилек,
Кыйналды коркуп экөө, деп:
-Калдуубет менен Коромжу,
Тамактанып келгенче ,
Азыгың камдап берейин,
Жатып тургун экөөң деп,
Беттеп басты Кадууга.
Элүүчө аркар жатыптыр,
Бер жагында адырда,
Кулжасы курбу ташында,
Куланы жатат астында,
Аркар, кулжа, куландан,
Ачып көздү жумгунча,

Элүүсүн атты булардан,
Абыке менен Байтерек,
Көрүп туруп кубанган.
-Байтерек менен Абыке,
Жеп жаткан тамак мынаке,
Эриксеңер эрмекке,
Чыккыла тиги белеске,
Калдуубет менен Коромжу,
Катар сайып экөөнү,
Мен жараймын керекке,
Сен авазир болосуң,
Абыке, берем белекке.
Бузамын деп бирликти,
Байтерек нечен кийликти,
Аткарчудай кейпи бар,
Колуна тийсе бийликти.
Талаада берип меңсепти,
Таштап койуп аларды,
Бастырып баатыр эр кетти:
-Барганың менен мени ээрчип,
Баатырлык уруш башталат,
Алай-дүлөй карсылдак,
Бака-шака тарсылдак,
Чака-чука барсылдак,
Баралбайсың ал жерге,
Баш калкалап мында жат!
Бет алып басты ал жакка,
Калдуубет менен Коромжу,
Белдүүлөр жаткан эл жакка.
Кырдан чыгып караса,
Кылайган жерде адам жок,
Же кыймылдаган караан жок.
Жер упурап жыртылган,
Чаңдаган жер топурак,
Эңиш тарта бастырып,
Эл жүргөн жерге келгени,
Эрмек үчүн айтылат,
Элден чыккан эрлери.
“Калдуубет менен Коромжу,
Жакырлар кайда кеткен ?” –деп,
Жаны ачыган Сомбилек,
Жакын жерден жетсем, деп,
Эңиш тартып керүүлөп,
Келе жаткан эрди көр,
Адам айран калуучу,
Ар бир сонун ишти көр,

Хандын баары калдаңдап,
Мурду көөп барбаңдап,
Талашып жаткан Тынымкан,
Таалайы артык кызды көр.
Коромжу келет дегенде,
Коркуп кетип ор казган,
Күйүмдүү сулуу Тынымкан,
Көрсөтпөй эли сактаган.
Билип баса жаткандай,
Коромжу түшүп кол жаткан.
Бу жерден кызды көрбөгөн,
Капчыгай кууш, суусу шар,
Суу ичинен жол ачкан,
Өтө бийик мейкин тоо,
Көрүнөт көзгө көк асман.
Алдыңкы жерге көрүнөө,
Кабардар кыздар бар жактан,
Кыздар турган үңкүрдүн,
Оозу жибек тор тарткан.
Кобур-собур үн чыкпай,
Кулак тынчып калганы,
Үч күн болуп бараткан,
Кеп баштады Тынымкан:
-Курдаш кыздар мен айтам,
Чоңдор кетип эл тынчып,
Сел каптабай жер тынчып,
Жел каптабай үйдү ыргап,
Калайык калың эл жыргап,
Калган чагы болгон бейм.
Тордун барып түбүнө,
Элдин жайын көрсөк бейм.
Оң чекеде суусар бөрк,
Жанында бар он беш кыз,
Тынымкан мындай айтканда,
Ач кыйкырык айбат жок,
Жымжыртчылык басканда,
Вазир кызы жөнөдү,
Талаадан кабар тапканга,
Не көрүнсө көзүнө,
Тынымканга айтарга.
Вазир кызы басканча,
Уктап кетти Тынымкан.
Мындай кызык уйкуда,
Түшүндө көрдү бир ишти,
Күлүмсүрөп муңайды,
Түш көргөнүн билишти.

Ойгонуп көзүн ачканда,
Суу барбы алып келгин, деп,
Чоросуна айтканда,
Колу-жүзүн жуунуп,
(Тынымкандай таза эмес,
Бендеден бенде туулуп)
Тактысына олтурду,
Тал жибек белин буунуп.
Авазир кызы Бек серек,
Анчалыгы болбосо,
Авазирлик не керек?
-Ханыбыз биздин Тынымкан,
Кабарың уккан жер бети,
Калбай сизди талашкан,
Карсылдашып нечен дөө,
Калкандары жарылган,
Канчасына капташып,
Капилет өлүм табылган.
Сени издеп эр келген,
Кем-керчи жок камданып,
Телегейи тең келген.
Билеги жоон балбандан,
Бири миңден алгандан,
Кайкатып калың эл сурап,
Жаңсанып жаагы талгандан,
Андай хандан канчасы,
Кызматын кылган залдардан,
Калдуубет менен Коромжу,
Капташып турат андайдан,
Оогандын ханы Бакдөөлөт,
Талашып сени келет, деп,
Үчөө келип жатканда,
Элге кыйын болот, деп,
Манастын болсо тукуму,
Эрди койбой жеңет, деп,
Толкуган кыйан селдерди,
Токтотуп аны берет, деп,
Жердин бети жайнаган,
Жык толгон баатыр келсе да,
Жыпжылма кылып терет, деп,
Ар качан Манас урпагы,
Кысталган элге керек, деп,
Кыйналганын элдердин,
Кулагы угуп билсе эле,
Кылчаңдабай келет, деп,
Ата даңкын кубалап,

Башка жерге бергенче,
Дал ошого берсек, деп,
Абыкени биздин эл,
Барып кел деп Таласка,
Көрүнүп кел деп сыйынып,
Арбагы азыр Манаска,
Атайлап ага жиберет.
Келе турган кишинин,
Аты эмес кабарын,
Барбы, жокпу ал жайын,
Аны толук биле элек.
Кечикти деп Абыке,
Аркасынан чаптырды,
Байтеректи дембелеп.
Кымбат баа жан элең,
Сыйкырың синдим, бар элең,
Капкачандан бер жакка,
Алда кандай болор деп,
Кайгыңды тартып зар элең,
Өзүмдү таштап унутуп,
Сени эстеген жан элем.
Туралбай мында желдедим,
Тордон карап жер бетин,
Кабар алып келмекмин,
Кандай көрсөм билгеним,
Сага айтып бермекмин.
Келет элем эмгиче,
Сен уктадың аңчыга.
Ойгонуп калса кана, деп,
Мында болбой уйат, деп,
Басалбай карап тургамын.
Бар десең барып келейин,
Буйругуң эки кылбайым.
Авазир кыз токтолду,
Көргөн түшүн айтмакка,
Тынымкан сулуу октолду.
Акылда түшү жоктолуп,
Сүйлөбөй кыйла токтолуп,
Көзүн сүзүп, каш серпип,
Айтуучудай окшонуп:
- Турабыз мында он беш кыз,
Ата-энебиз асырайт,
Алты уруктун кызыбыз.
Биринден бирин өөдөсүп,
Кете турган жериң жок,
Барыңар байкап угуңуз,

Жастыктанып жатпадым,
Уйкунун даамын татпадым,
Жумулуп кирпич кеткенде,
Мен түш көрө баштадым.
Көөнүмдөн менин кетпеди,
Биздин элди үч жактан,
Каптап кыйан кеткени,
Эки сел келип кошулду,
Бирөө агып жетпеди,
Бир суунун бети бир башка,
Айран калдым мен буга.
Асмандан келди кара куш,
Карааны мага болду туш,
Канатын ийип куушуруп,
Катуу кирди ушул куш.
Канатын серпип какканда,
Как кыйанды чапканда,
Какшып соолуп калганы,

Каптаган кыйан ичинен,
Чайандай бирди кармады,
Бирин жаза кармады,
Кошулбай калган кыйандан,
Бир чайанды кармады.
Үч чайанды көтөрүп,
Кайкактап учту көкөлөп.
Көтөргөнчө чайандын,
Экөөн жанчып таштады,
Түшүп кетти бир чайан,
Издеп аны таппады.
Шаңкайып асман көгөрдү,
Көөнүмө кетти Тынымкан,
Ошол кушту көргөлү,
Менден мурун болжолу,
Мени ошол куш көргөнү.
Мойнун кайрып бурганы,
Жердин бети жам-жайкыт,
Күн чагылып турганы.
Чөптүн баары көгөрдү,
Жок табылып көбөйдү.
Шамал чыкты аймалап,
Көз уйалтып гүл чечек,
Жердин бетин саймалап,
Көк кашка суулар шырылдап,
Көк мелжеп тоолор зымырап,
Көп жаныбар кыбырап,

Көптүгүнөн кымылдап,
Көк асманда көп жылдыз,
Күлгөндөй болуп жымындап,
Уйалгансып кай бирөө,
Үлп-үлп этип кымындап,
Ай чыкты кырдан жаркырап,
Ташка түшүп жалтырак,
Айылда жүргөн бири жок,
Камандын баары калтырап.
Биздин турган ушул жер,
Көпкөк ойдун болуптур,
Ортодо суусу шаркырап,
Көл жайнап чөпкө толуптур,
Аккан суунун четине,
Алтындан такта койуптур.
Мен ээледим тактаны,
Сен ээледик эжеке,
Жанындакы бакчаны,
Калган кыздар айкалып,
Селкинчек тээп жатканы,
Аласкатып жаныма,
Мен кошподум башканы.
Күн өткөндө түн өттү,
Күндөр толуп отузга,
Аркасынан ай өттү,
Айдын аты он эки,
Айтылып бирден жыл өттү.
Жаркыраган жаз өттү,
Жалбырак бышып күз өттү,
Ачуу суук кыш өттү,
Ачып көздү жумгуча,
Ондон артык жыл өттү.
Андай кезде бир каман,
Өңү суук эң жаман,
Ошол бакча жайык көл
Бир эле жутуп түгөттү.
Алтын так калды каңкайып,
Жыгылган жок кыйшайып,
Көлүм соолуп какшыды,
Бакчам өңүп куурады,
Бурулам деп толгондум,
Чочуп кетип ойгондум.
Жооруйун деп бул түштү,
Авазир кыз ойлонду:
-Сулуу сиңдим Тынымкан,
Мен уккамын укмуштан,

Азирети Жүсүп пайгамбар,
Чын айтып түштү жоруган,
Карылардан угушсам.
Алдында келди сел дедиң,
Сел каптабай неткени,
Коромжу мунда келгени,
Күн көрбөй жаттык жер сактап,
Кыздары бизден турмайлык,
Ата-эне калган журт,
Так айласы кеткени.
Келген селдин бирин сен,
Бири киргил дегениң,
Кийин келди Калдуубет,
Качып жүрүп бир жерде,
Намысынан келген бейм.
Келе албады бир кыйан,
Көргөн түштү мен, дедиң,
Мен айтайын билгеним.
Оогандын ханы Бакдөөлөт,
Баскан окшойт бир мээнет.
Келгени качан кабары,
Келе албады эмгиче,
Жолун тосуп ошонун,
Жолугушуп жоо чыгып,
Бакдөөлөт ашып кеткисиз,
Ашуусу бийик тоо чыгып,
Бастырбай тосуп салган бейм,
Андан ашык зор чыгып,
Жообун ага берген бейм.
Айкын айтсам көрүнөө,
Арстандан тукум бар белейим,
Абыке баштап келген бейим,
Асмандан келсе кара куш,
Сага келип болсо туш,
Алуучу күйөөң ал бейим.
Ободо эргип учкан куш,
Канатын сууга какты, деп,
Какшып суулар жатты, деп,
Барча-барат иш эмес,
Ак сакалдар айткан кеп:
“Падыша Манас барында,
Өзү тирүү чагында,
Күн чыгыштын көп эли,
Корголоп үйдө жатты” – деп,
Аркасында белеги,
Анык экен келери,

Кыйналды биздин алты урук,
Тийет экен кереги.
Үч чайанды алыптыр,
Камалап элге күн бербей,
Кайкап жаткан көп колу,
Камандарды чалыптыр.
Бирин жолдо жалмаса,
Кечиккени ал окшойт,
Жолунан чыгып каргаша.
Айкын талаа бак болсо,
Жер көгөрөт экен го,
Күкүрттөн кыйын күч алып,
Эл көгөрөт экен го,
Эл менен жер жарашып,
Тең көгөрөт экен го,
Кутулуп жоодон болуп шат.
Өңгөн дарак – көп элиң.
Өзгөрүп айта дебегин,
Ортосу агып суу, дедиң,
Ырысым сиңдим деп билгин.
Курулган анда так, дедиң,
Такка чыктым мен, дедиң,
Ойлоп койгун, Тынымкан,
Табышар күйөөң келгенин.
Ургаачы такка мингени,
Таалайлуу эрге тийгени.
Таалайлуу болсо алганы,
Ургаачыда жок болот,
Анча-мынча арманы.
“Бакчада эжем сен болдуң”
Айткан кебиң бул болду,
Бала кезден бер жакка,
Сага вазир мен болдум.
Келе турган эр менен,
Тендеши жок шер менен,
Келет экен бир бойдок,
Ээрчип кошо чаң менен.
Мен тийипмин ошого,
Кармап алтын босого,
Сурагын элдин тапшырып,
Кетет экен ошондо.
Ээ болгонум мен бакка,
Эл сурап мында жатканым.
Убайым тартар бир жер бар,
Тынымкан кийин айтканың,
Күн батыштын тарабы,

Каман чыкты деп айттың,
Көргөнгө башка түрү суук,
Жаман чыкты деп айттың,
Соолутуп сууну кургатып,
Соруп жутту деп айттың.
Ак калпак кыргыз алашка,
Ал дүйнө кеткен зор Манас,
Арбагы азыр Таласта,
Моңгул, манжу эки журт,
Анжу, кидан - эгиз журт,
Калгандан канчоо кошулуп,
Телегейи тегиз журт,
Көкжалды жутуп койот бейим.
Ошонун баары чогулуп,
Элөөсүз жерде кайран эр,
Табылып эби калат бейм.
Эпсиз жоого жолугуп,
Жыгылбай тагың кыйшайса.
Санаага кудай туш кылса,
Өзүң калсаң кара баш,
Жалгыз калбайт экенсиң,
Эркек бала калат да,
Кармаарына неме жок,
Талсыз калбайт экенсиң,
Кыйноосун тартып көп анын,
Алсыз калбайт экенсиң.
Чочубастан ойгонсоң,
Жүрөт элең далайга,
Чочуп кетип ойгондуң,
Өмүрүң кыска экенсиң,
Учурайсың ажалга.
Турдум эле ордуман,
Чыгайын деп талаага,
Бар эле башта ызы-чуу,
Үн басылбай буларда,
Үч күн болду үн чыкпайт,
Чыкмак элем карарга.
Эрксиз бенде баш ийет,
Эзелде келген тагдырга,
Ажалдан коркуп Тынымкан,
Көп ойлонуп такшынба.
Баштатан бар макалы,
Айтылып келген эл журтта:
“Күнүнөн калса айына,
Айынан калса жылына,
Жылынан өтүп кеткенде,

Калат деген кылымга”.
Каласыңбы ошентип,
Оңолсо ишиң чынында.
Авазир кыз козголду,
Эшикти карай чыгууга.
Акмалай байкап тешиктен,
Кулагына угулбай,
Мурункудай ызы-чуу,
Абайласа эшиктен.
Эшиктен кабар алыптыр,
Тешиктен чыга калыптыр,
Ошол кезде Сомбилек,
Талаага жетип барыптыр.
Ат-тону бөлөк не жан, деп,
Абыдан байкап алыптыр.
Авазир кыз көргөндө,
Жүрөгү кетти кабынан,
Билеги кетти сабынан,
Эндиреп көзү күүгүмдөп,
Абыдан кетти шайынан.
Коромжубу, Калдуубет,
Капташтымбы буга, деп,
Байкастаса авазир,
Түрү суук кептенбейт,
Жүрөгү коркуп лакылдап,
Авазир кыз шектенбейт,
Тынымкан айткан жаңкы түш,
Авазир кызга элестейт.
Ачып көзүн ирмеди,
Көрүнбөй туруп көкжалга,
Көөмөйдөн көзүн жиберди.
Тамылжып өңү кызарган,
Билгенге жумуш узарган,
Тал чыбыктай буралган,
Айдары алтын нурданып,
Мингени жорго кылтылдап,
Жылдыздай көзү жылтылдап,
Караанын көрүп арстандын,
Авазир кыздын жүрөгү,
Токтобостон зырпылдап.
Авазир кыз кыйын кыз,
Көзү өткүр сөзү түз:
“Башына туулга көмөргөн,
Басташкан жоону көргөндө,
Баш тартпаган өлөрдөн,
Жамынган тону баданы,

Жарашыптыр баатырга.
Жандашам деген кишиге,
Табылбайт ага жок даба.
Калканы жондо тартылуу,
Алп мүчөлүү далылуу,
Кылычы менен балтасы,
Кемерине чатылуу.
Көзү кызыл өрт болгон,
Кылымда мындай жок болгон.
Кебетеси келишкен,
Жер майышкан жоо келсе,
Коркор эмес эңиштен.
Бешене ачык, бет тунук,
Беттешсе көөнү тунгундай,
Бул баатырга туз буйруп,
Бой кошсо киши толгондой”.
Авазир кыздын ойуна,
Ушулар түштү урунуп,
Кайра кирди авазир,
Аркасына бурулуп,
Олтура элек авазир,
Тынымкан калды жолугуп,
Көргөнүн көргөн бойунча,
Авазир айтты оолугуп.
- Кымбаттуу сиңдим Тынымкан,
Күйгүлтүктүү кеп айтам,
Көөнүңдү койуп тыңшасаң,
Учурап калды бир киши,
Эшикке чыга мен калсам.
Ал киши мени көргөн жок,
Коркуп жүрөк кан уйуп,
Сүйүнүп маңдай жарылып,
Авазир эжең өлгөн жок.
Белимче чыгып баратсам,
Бендеден көрдүм бир адам,
Сын-сыпаты турушу,
Бендеде жок жаралган.
Коркуп кеттим көргөндө,
Коромжу менен Калдуубет,
Келгенби деп алардан,
Бизди издеп келди деп,
Кабар айтып бир адам.
Козголуп араң токтолдум,
Мен өзүмчө оштондум,
Байкап көрдүм мен аны,
Көзүм жеткен керегин,

Эп келтирип Тынымкан,
Кантип айтып беремин.
Мингени кара кашкадан,
Деги, сиңдим Тынымкан,
Бул элден эмес, башкадан.
Мүчөсү баатыр көрүндү,
Бучкагына теңебес,
Көрүнөө келген өлүмдү.
Кошулса көөнү тынгындай,
Ар иш кылса кылгындай.
Аз болсо да, көп болсо,
Узарчудай өмүрү,
Өтө сонун көрүнөт,
Сүттөн аптак көңүлү.
Кара бойу, жарагы,
Кара баштуу бендеден,
Кайдан мындай жаралды?
Жалгыз өзү сорчудай.
Бул дүнүйө - ааламды,
Талаадан өтүп кете элек,
Тордон барып карайлы.
Же болбосо Таластан,
Бул жерге келген балабы?
Түшүндө көргөн куш болуп,
Тынымкан сени алабы?
Тентушума тийсем, деп,
Ургаачынын талабы,
Көзүбүз менен көрөлү,
Болбос бизге залалы?
Деп кеңешип тигини,
Көрүүнү кыздар самады.
Ээрчите басып эки кыз,
Элинен чыккан эркин уз,
Басып чыгып талаага,
Баатырга булар болду туш.
Караанын көрүп Тынымкан,
Эрип кетти бойу ысып.
Асманды тиктеп алайып,
Алдыңкы ээрдин жаланып,
Келатыптыр жаш баатыр,
Келишип мүчө заңкайып.
Жар түбүндө көмөскө,
Жашырынды ал экөө.
Көз жиберип Тынымкан,
Көкжал эрди баалады:
“Жалгыз кара керт башы,

Миң кишиге тең экен,
Жер бети калбай чогулса,
Жалгыз мындан кем экен,
Көрбөй угуп жүргөн кеп,
Асылбача-Бекбача,
Алар мындан эр бекен?
Адамга сүйкүм бул өңдүү,
Айдары алтын, күмүш чач,
Кай тараптан келди экен?”
Кыздар жал-жал карашып,
Минген аты жарашып,
Жал-куйругу түпөктөй,
Сын-сыпаты атынын,
Күмбөзгө тарткан сүрөттөй,
Эр келбети сур жолборс,
Жолуккан жоосу соо болбос,
Ачуусу келсе оолугуп,
Ааламда такыр соо койбос.
Башында сыймык-бак конгон,
Канча атадан бер жакка,
Ээлеген алтын так болгон,
Аталары мар болгон,
Жергесине эл толгон,
Алышкан душман ар жерде,
Ардыктан көөнү дат болгон,
Он беш менен он алты,
Ортосунда жаш болгон,
Тынымкан сулуу болголу,
Тынымкан атка конголу,
Келген киши көп болгон,
Баатыр келген, хан келген,
Буга окшогон болбогон.
-Жал-жал карап эжеке,
Мелтирейсин сен болсоң,
Бүткөн бойуң мемиреп,
Эзилип барам мен болсом.
Алганым мындай эр болсо,
Алты айдан кийин өлсөм да,
Арман кылбайм мен болсо.
Аркандай ишке көөнү бар,
Жумуру башка өлүм бар,
Айры төштүү адамда,
Азгаштырган көңүл бар.
Эндекей жерге туш болуп,
Эпсиз эрге баш кошуп,
Жүз жыл өмүр көргөнчө,

Муңканып жүрүп өлгөнчө,
Ойдоку эрге тендешип,
Сүйүүгө бала терметип,
Өлүп кетсең өмүргө,
Саанасыз болуп көңүлдө,
Карымын-жашымын дебестен,
Кайгырбайт го өлүмгө,
Жарагын көр, өзүн көр,
Жалындан кызыл көзүн көр.
Жамынган сооту, минген ат,
Жаштардан мындай жан чыкпас,
Жалбырттап өзөк өрт болуп,
Жаадыма түшөт өткөн жаш,
Жакындап келип калыптыр,
Жаалысын жүзгө салыптыр,
Жаш жолборс изди көрбөсүн,
Жүр эжеке кайра бас,
Шамал сылап желпилдеп,
Жаагындагы саамай чач,
Калдуубет менен Коромжу,
Ал экөөнүн бир эмес,
Касташып калса эки айбан,
Кайраты буга тең эмес,
Тааныбадык, билбедик,
Тегин киши бул эмес,
Карапайым жөнөкөй,
Калктан чыккан уул эмес.
Жер алдына катылып,
Тендиксиз келсе бул башка,
Адамдын нуру кубулуп,
Кетет экен муң басса.
Эже-синди ээрчишип,
Кайра басты үй жакка.
Кыраакылык, кыйындык,
Кыргыздын уулу Сомбилек,
Элесин көрдү кыздардын.
Капчыгай кара тоолордо,
Каңгыраган зоолордо,
Каркыралуу кыз турса,
Ким карабайт ошого?
Кармашкан жоосу Калдуубет,
Кадигинде бар үчүн,
Кайрылбады кыздарга.
Кайраты толук эр үчүн,
Кыргыздан чыккан каракөк,
Абыкеден уккан кеп:

“Жер алдынан ор казып,
Тынымканды каттык” – деп,
Ошол кыздар экен, деп,
Эмгегин элдин кетирип,
Эркин кылбай бекер, деп,
Эсинен кетпей эрениң,
Кармашкан жоону кекерлеп,
Кызды карап кыйшайып,
Күлүп койор бул эмес,
Кара мүртөз адамдан,
Намыс үчүн жан кыйнап,
Мындай уул туулчу эмес.
Элүүдөн төмөн жаш кезде,
Эркин кыйал мас кезде,
Сымбаттуу келин, сулуу кыз,
Алдынан утур кез келсе,
Аңгеме болбой азыраак,
Адам өтүп кетчү эмес.
Гүлчоро чалгын чалганда,
Семетей Үркөнч барганда,
Нашта кылып нар сызбай,
Карап турган кайкыда,
Гүлүстөн кызга барганча.
Кыз кызыгы баарыдан,
Кыйыныраак жаш жанга,
Кыргыздан чыккан Сомбилек,
Кылчайбады кыздарга,
Эр намыска жаралган,
Эр көкүрөк неткен жан,
Эсинде бар Калдуубет,
Экинчиси Коромжу,
Эсинен чыкпай бараткан.
Муну мындай таштайлы,
Тынымканды Сомбилек,
Алганына баштайлы.

СОМБИЛЕК МЕНЕН ТЫНЫМКАНДЫН ТОЙУ

Талаанын аркы четинен,
Тамагын жеп тойушуп,
Талкалашып урушар,
Болжолдуу чагы болушуп,
Калдуубет менен Коромжу,
Калдайып келе жатышкан,
Кара лөктөй чамынып,
Дардайып келе жатышкан.

Сомбилекти көргөндө,
Санаасын санга бөлгөндө,
Тартынган жок Калдуубет,
Башынан өткөн бар ишти,
Коромжуга айтыштан:
- Көргөнүмдү мен айтам,
Көөнүңдү койуп сен уксаң.
Мен Калдуубет болголу,
Сен Коромжу болголу,
Сен экөөбүз беттештик,
Далай күн болду болжолу.
Талаштык Тыным сулууну,
Көңүлгө алдык ушуну,
Келип калган турбайбы,
Манастын калдык тукуму,
Мен Калдуубет болгондо,
Аскер жыйнап, кол бактым,
Баш көтөрбөй батышты,
Таманыма мен бастым.
Таласты талкан кылам, деп,
Төрт атамды эске алып,
Акылымдан адаштым,
Отуз миң аскер эр менен,
Таласты карай бараттым,
Оролмо деген бир жерде,
Тээ келе жаткан балага,
Ээн талаада капташтым,
Далай күн жүрдүм чабышып,
Сурап атын билбедим,
Ким экенин таанышып.
Арып-чарчап болгондо,
Ата тегин сурадым,
Айлам кеткен болжолдо.
Аргам менин түгөндү,
Ата теги ким экен,
Андан кылдым күмөндү.
Сурасам атын катпады,
Токтоо кылбай айтканы:
“Түп атам Манас шер, - деди,
Түгөткөн кылым эрлерди,
Бучкагына теңебей,
Жок кылган нечен эрлерди”.
Дал өзүнө келгенче,
Кыдыртып айтып бергени:
“Өзүмдүн атам Бекбача,
Ошондон болгом, - деди.

Өзүмдүн атым Сомбилек,
Унутуп калбай жүр” – деди.
Манастын атын укканда,
Маңдайым менин тердеди,
Ошондо билдим Коромжу,
Башыма балаа келгени.
Күнү-түнү саны алты,
Талыкпастан салыштым,
Жетпеди көзүм балага,
Эңкейтип муну алышым,
Кетип калды байкасам,
Колумдан менин намысым,
Шайым кетип, муун бошоп,
Сайдырып найза балага,
Жарадар болуп калышым.
Мен жарадар кам кезде,
Кыр аркамдан куйулган,
Кызыл каным бар кезде,
Оогандын ханы Бакдөөлөт,
Келип калды ал кезде.
Кара калпак бул элде,
Тынымкан алмак Бакдөөлөт,
Андан кийин Таласты,
Талап алмак Бакдөөлөт,
Менден бетер Таласка,
Ал да бармак Бакдөөлөт.
Бакдөөлөт кебин укканы,
Сомбилек уруш баштады,
Алты күнү сайышып,
Канына найза чыктады.
Карап туруп өлгөнүн,
Как көзүм менен көргөмүн,
Каптаган караан урушту,
Караңгыда калдаңдап,
Мен качкан бойдон жөнөдүм.
Элиме келип жай алдым,
Эсимден чыгып жок болду,
Сомбилекке барарым,
Кокустан келип калар деп,
Күндө жолду карадым.
Мурун кабар укпадым,
Тынымкан сулуу кыз, деди,
Ошондон кийин уккамын.
Аскер жыйдым жаңыдан,
Отуз миң саны баары улан.
Төрт уруу биздин элибиз,

Сулуу кыз алып кетмекке,
Ушул үчүн келдик биз.
Коросондон сен келип,
Сен жатыпсың Коромжу,
Келе жатат Сомбилек,
Жан албай бизден койорбу?
Талашпайлы биз кызды,
Жанаша туруп баш кошуп,
Баштайлы буга урушту,
Улуш сапар сак кетсе,
Кулагы угуп көз көргөн,
Оңой эмес жумушпу.
Экөөбүзгө тең уйат,
Уккандар наалат кеп кылат.
Башынан өткөн бар ишти,
Калдуубет айтып угузду.
Бар кепти угуп Коромжу,
Ачууланып оолукту:
-Ат арытып, тон тозуп,
Аларым сулуу кыз болуп,
Мен келгемин бул жерге.
Жонунда жараң бүтө элек,
Кыз талашып сен менден,
Не келесин бу элге?!
Жарадар болдум мен, дедин,
Бакдөөлөт өлдү бил, дедин,
Биригели экөөбүз,
Биргелешип бер, дедин,
Жарадар болсоң сен мейлиң,
Бакдөөлөт өлсө не кээрим?
Аларым менин Тынымкан,
Жат кишиге бербеймин!
Кара бойдо каруум бар,
Карап турган Калдуубет,
Сомбилектик алым бар,
Андан кийин Калдуубет,
Сага кылам зордугум,
Кылар ишим дагы бар,
Көрсөтөмүн чоңдугум!
Талаайым менин бар болуп,
Бастырып үйдөн чыкканда,
Көзала кудай жол берип,
Барлык ишим оң келип,
Беттешип көрсөм дечү элем,
Темтендеп өзүң сен келип.
Дабытай менен Мырзакмат,

Өлгөн экен кыргыздан,
Койгулашып теңдешип,
Айдап келип бергенин,
Көзала кудай алдыма,
Кыргыздын уулун сенделтип.
Кектүүнүн баары жыйылып,
Келиптирсиң кыйырга,
Карап тур корксоң Калдуубет,
Беттешейин кыйынга!
Келе жаткан Сомбилек,
Он бештерде жаш бала,
Теңдеш киши кептентип,
Теңебеймин бучкакка,
Сомбилекти сойгон соң,
Ачылсын кебим сен жакка.
Коркутуптур Сомбилек,
Жагайын анын берейин,
Өлгөнүн көргөн Калдуубет,
Сага тийсин керегим,
Андан кийин Калдуубет,
Тирүү калам дебегин!
Мен укканмын кулактап,
Күн батыштын тарабын,
Калдуубет сүрдүү дегенин.
Алты ата кубар сан,
Үзөнгүдөн бут тайбай,
Келе жаткан кыргыздын,
Андан кала бергенде,
Тынч жаткан элге чуу салган,
Калдуубет менен Сомбилек,
Койбоймун түбү мен аман!
Деп күүлөнүп Коромжу,
Абал айткан Калдуубет,
Коркута сүйлөп ошону,
Көрсөтөм дейт өнөрүн,
Кан аралаш жошону.
Калдуубет калды талаада,
Бөлүнүп акыл санаада,
Коромжу чыкты кезенип,
Келе жаткан баатырга.
Коросондук Коромжу,
Коркпос баатыр эр болчу,
Коросон, иран, иракта,
Индистан,ооган, испанда,
Коромжуга теңдеш жок,
Кол салышкан бул жакта.

Эр көкүрөк Сомбилек,
Эрдемсиген Коромжу,
Теминип кирди балага,
Туш болгонун билбеди,
Кутулбас кара жалаага,
Капташып калды Коромжу,
Жан алуучу балага.
Он бештеги Сомбилек,
Жаш жүрөктүү жел билек,
Оозуна алып Манасты,
Артынан чаңын бургутуп,
Алдынан тосо баратты,
Көрүнүп көргө элестеп,
Колдоочусу Сомбилек,
Коромжуну жадатты,
Карматмак болду Сомбилек,
Бакдөөлөттөй баатырды,
Сайып алчу адатты.
Оро-пара туш келди,
Ойротто жок Коромжу,
Кара жанга күч келди.
Бекемдеп найза карманып,
Коромжу катуу каарданып,
Бөйөн менен чайандай,
Уусун чачып заар салып,
Узартып найза салыптыр,
Коромжунун найзасын,
Сайдырбастан кагыптыр.
Күүлөп найза сайышып,
Сайдырбастан кагышып,
Тоо жаңырган чака – чак,
Балакеттер сайышып.
Найзалар сынып быркырап,
Сыныктары зыркырап,
Кулак мээни тундуруп,
Асманда учат чыркырап.
Балталашып чабышып,
Бар кайратын салышып,
Өкүргөндөн бакырып,
Өз аттарын чакырып,
Сайышып жүргөн жеринде,
Топуракты сапырып,
Кылычташып урушуп,
Кыйындык менен турушуп,
Оодарышып жулушуп,
Кийимдерди булушуп,

Күнү-түнү уланып,
Күндө күчөп дууланып,
Жебесин жаага керишип,
Жаздыра огун беришип,
Тамандашып тебишип,
Билектешип тартышып,
Биринен-бири кем эмес,
Коромжу менен Сомбилек,
Алты ай жүрсө урушуп,
Нойуп калар деги эмес.
Кара жанга күч келди,
Коросондук Коромжу,
Койбоймун тирүү, деп келди,
Күүлүү найза колунда,
Сомбилекке тап берди.
Карап турат Сомбилек,
Кандай сырын эл билет.
Коромжунун найзасын,
Балта менен какканда,
Балта тийген бул найза,
Кырк барча болуп жатканда,
Алы келбей Коромжу,
Аттын оозун тартканга,
Найзасы жок куру кол,
Капташа түштү баатырга.
Үзөнгүгө тамандап,
Кобо калып Сомбилек,
Коромжу кайран эр,
Төбөгө тартып жиберет,
Кара кашка тулпары,
Оздук тиштеп нидерет.
Балтанын үнү чак этип,
Жайылып аттан жыгылды,
Коромжу доңуз жалп этип.
Күчтүү чапкан Сомбилек,
Балтанын сырты жарылып,
Туулганын дайны жок,
Таруудай кеткен чачылып,
Кара жерге капшырып,
Катуу чапкан жапшырып,
Азирейил периште,
Жанын ага тапшырып.
Карап турган Калдуубет,
Калтырак кирди шашылып.
Найзасын кармап колуна,
Качырмак болду ойунда,

Тура калып Сомбилек:
-Оо, тура турчу, Калдуубет,
Атка минип, тон кийип,
Атагым бар эрмин, деп,
Сен өңдөнүп ким жүрөт?
Жеңилип калсаң качасың,
Эс алганча жатасың,
Унуткарып күн өтсө,
Аттанып кайра басасың,
Мурасыңа алдыңбы,
Атаң Калдык адатын?
Ар-намыстан неме жок,
Минтип жүрүп, Калдуубет,
Кантип элге батасың?
Хан болдум деп жүрүпсүң,
Билбейсиң хандын каадасын,
Ойуңа алып койбойсуң,
Мурункунун санатын.
Өткөндөрдөн салт калган,
Хандан ханга нарк калган,
Хандардын башы кошулса,
Бири сайып жоо алса,
Олжосун экөө тең алган.
Бакдөөлөт сайып мен алдым,
Качып жүрүп калдаңдап,
Ал олжодон кур калдың.
Анда качып сен кеттиң,
Тынымканды алам, деп,
Эми мында не келдиң?
Келген жерде казабың,
Элге салган азабың,
Бутуңду тартып, кол жыйбай,
Козголбостон жатасың.
Кесириң күч өзгөчө,
Кез болуп калдың бул жерде,
Эми кайда качасың?
Жумулган көзүң ачамын,
Түбүңдөн ылдый басамын,
Өчөштүм сага көгөрүп,
Өзөктөн каның чачасым!
Көзүңдү чукуп ойомун,
Бооруңдан жиреп сойомун,
Сен колдуу болгон жумушту,
Таштын бетин ойдуруп,
Кат жасатып койомун.
Атам Манас айкөлгө,

Айтканымды кылбасам,
Кантип тукум боломун?!
Айла кылып сен качсаң,
Тээ ак булутка жанашсаң,
Таманыңдан тартамын,
Жерге кирип жоголсоң,
Көкүлүңдөн тартамын.
Антип элден чыгарам,
Күн батыштын зардабын!
Элинди айдап көчүрөм,
Өлбөй тирүү калганын,
Ушул жерде алты урук,
Тыңшап тургун сен угуп.
Маңгыт, таңгыт, тыргоотту,
Каңгайды карай айдаймын,
Калтырбай мындай чууртуп.
Сен маңгыттан калган Калбуудет,
Билесиңби ушуну?
Ээ болдуң келип буйакка,
Тынч элге салдың көп жапаа,
Мойушуп калар жерим жок,
Мен Сомбилек сен жакка.
Жалынсаң да, жалбарсаң,
Такыр кечсең эл-жандан,
Тартууга берсең жер-малдан,
Каныңдан кечер жерим жок,
Билип койгун сен мындан!
Жашырбай айтат Сомбилек,
Өтүрүк эмес бул кеби,
Бүгүнкүң сага канимет,
Беттешер болсоң кел бери,
Кеги бар деп кыргыздын,
Ат бастырып келдиби?!
Айтарга сөзү калбады,
Арамзада Калдуубет,
Ачынып найза кармады,
Коромжу өлүп кеткенде,
Калдуубет менен Сомбилек,
Беттешип калган кездерде,
Жер алдында келин-кыз.
Калбай чыгып жардады.
Кобурлуу кыргыз кыздары,
Коромжу менен Бакдөөлөт,
Коржондогон Калдуубет,
Козгоп дартын ырдады:
- Оогандан келген Бакдөөлөт,

Оодара сайды каракөк,
Коромжу келди бул жерге,
Тынымканды алам, деп,
Ойлогон эмес нээтинде,
Өлүп куру калам деп.
Атыңдан түшүп Калдуубет,
Арыстандын бутун кучакта,
Кызыл канга бойолбой,
Таза өлөсүң ал чакта.
Эркек-айал, кары-жаш,
Күн батыштын тарабы,
Эсебин сенден албаса,
Канабы анын мудаасы?
Алты урук биздин элибиз,
Айылга басып келдиң сен,
Жер алдына каттырып,
Кыз-келиндин эдебин,
Өз колуна бердиң сен.
Такоолуң өлдү Коромжу,
Калбай баары жоголду,
Бул Манастын тукуму,
Кагышып пенде оңобу?
Оо, Калдуубет каранээт,
Кыз-келинди бир кара,
Көргөнгө көзүң тойобу?
Кемпирдин көзү күүгүмдөн,
Басалбай чалдар бүжүрөп,
Жаш балдар калды үлдүрөп,
Катындар калды сөлдүрөп,
Кайгырдыңбы, Калдуубет,
Не үчүн мында келдим, деп?
Жаны тирүү алты урук,
Арстанга кубат бергин, деп,
Ушул болот биздин нээт.
Кылчайып артын карабайт,
Кыргыздан чыккан кырааны,
Намыс үчүн күйүнөт,
Кара кашка тынары,
Калдуубет жандан түңүлөт,
Кыздардан угуп кабарды,
Кара жандан кечти эми,
Кармап найза безеди,
Каары катуу, заары күч,
Качырган бойдон жетти эми,
Өчөгүшкөн капырга,
Эр Сомбилек бет келди.

Андан мурун Калдуубет,
Айталаада алты күн,
Армансыз болуп салышкан,
Күчүн күчкө улашып,
Күркүрөшүп жабышкан,
Айласыз кирген Калдуубет,
Чыдай албай намыстан.
Жетик баатыр Сомбилек,
Жеткизбеди нээтине,
Тоңкойто сайып түшүрдү,
Топурактын үстүнө.
Калкынын болгон санаты,
Баатыры аттан жыгылса,
Баары каптап кетүүчү,
Башынан берки адаты.
Калдайдын уулу хан Коңур,
Ошондон калган амалы,
Калдуубетти өлтүртпөй,
Куткарып калды карагы.
Калдуубет колдон кутулуп,
Кирген нардай Сомбилек,
Оңдоп тонун кумтунуп,
Эки жагын каранып,
Ачып көзүн алайып,
Каскактын учун кан кылып,
Чамбыл ала чаң кылып,
Аралап кирди аскерди,
Адамдын башын шаң кылып.
Калың жерге барганда,
Албарс менен кайсалап,
Беттешип чыккан беренин,
Балта менен талкалап,
Бура тартып качканын,
Тоңкойто сайып баратат.
Көз байлаган бүрүлдө,
Көрүнбөс киши күүгүмдө,
Күдүрөңдөп маңгыттар,
Отуз миң аскер эл качты.
«Качан жоону кууганда,
Катын алат» деген бар,
Кара калпак, түркмөндөн,
Айгайлаган чуу чыкты.
Салыкка келген самсаалап,
Жалгыздан бээсин жетелеп,
Жакшы-жаман кеп кылбай,
Малымды алар бекендеп,

Кочкору менен соолугун,
Чаририк менен боругун,
Шаа мүйүздөн эркечин,
Эки тиште серкесин,
Койу жогу токтусун,
Кошо ээрчитип козусун,
Нык семирген инегин,
Сүттүүсү менен сүрөгүн,
Кысыр эмген тай торпок,
Мындай малдан калган жок,
Тай, кунан, бышты, бууржунду,
Толтуруп нанга куржунду,
Карача каймал, ингенди,
Алып келген байкуш эл,
Колуна кайсы тийгенди.
Тандалган жорго, күлүгүн,
Айабай тарткан алты урук,
Калдуубет менен Коромжу,
Капырлардын түйшүгүн.
Комдолуу төөнү колбутуп,
Отун жүктөп топтотуп,
Аш-тамак артып атына,
Капырлардын дартында,
Келген киши үч миңге,
Коромжуга Калдуубет,
Арыз-абал айткан кездерде,
Алман-салык бергели,
Келген элдер бул жерге,
Коромжунун өлгөнүн,
Көзү менен көрүшкөн,
Калдуубет аттан жыгылып,
Аскер каптап кеткенин,
Ачык булар билишкен,
Бүрүлдө аскер качканда,
Айгайлап баары киришкен.
Качкандын жолун тоскону,
Алманга келген ашарчы,
Акылдан азып качканга,
Баарысы жолборс окшонду,
Аралашкан кыргында,
Далай өлүп жок болду.
Караңгыда калдаңдап,
Эки буту салбаңдап,
Этектери далбаңдап,
Калдуубет качып кутулду,
Коромжу менен Калдуубет,

Аскерлери тутулду.
Калдуубет менен Коромжу,
Карсылдашкан түндөрдө,
Он миңден ашык өлүптүр,
Коромжунун адамы,
Жыйырма беш миң чамалуу,
Улугунан айрылып,
Жүрөктөрү жаралуу.
Тегеректеп чогулуп,
Көздүн жашы суу болуп,
Келип турду арстанга.
Калдуубеттин элинде,
Абал айтып келерге,
Караандуу киши калбады.
Карапайым аскерди,
Кара калпак, түркмөндүк,
Өзүбек, тажик, калчалар,
Кулданып кетти аларды.
Коромжунун кошуунун,
Коросондун элдерин,
Түшүрүп алып аттарын,
Өлбөй тирүү барларын,
Өз элине айдады.
-Өз элиңе бар, -деди,
Эбин таап жан сактап,
Катын, балаң бак, -деди,
Мен барбадым ал жерге,
Келдиңер силер бул жерге,
Зордук менен келгенсиң,
Коромжу өлдү баш болгон,
Кеңчилдик кылдым силерге,
Кекеңсе келсин чоңдорун,
Өзү барып өлдү, деп,
Ойлобосо зорлорун,
Келиш-кетиш мезгилиң,
Эки жыл болсун болжолуң,
Келбесе мейли тим болсун,
Болорун иштин болжосун.
Келгенде сайып алдым, деп,
Кемсинтип басып барбаймын,
Тынч жаткан элге бүлүктү,
Тим кишиге салбаймын,
Тийишип келсе кол салып,
Каражаным калкалап,
Башымды ката албаймын,
Коросонду кетирди,

Жашырбай айтып бар жайын.
Калдуубеттен калганды,
Калтырбай элге бөлүптүр,
Кара калпак элине,
Аттарын айдап чубатып,
Калыңдын башы болор, деп,
Олжосуна бериптир.
Коромжу өлүп жоголуп,
Калдуубет качып кор болуп,
Кыйноодо жаткан бул элге,
Калың олжо мал болуп.
Өлтүрүп бирин житирген,
Качырып бирөөн кетирген,
Кабарын эрдин угушуп,
Бирине бири угузуп,
Кара калпак, түркмөндөн,
Өзүбек, тажик элдерден,
Арадан канча кошулуп,
Он миң киши баш кошуп,
Ошол жерге чогулуп,
Карманаптын калдыгы,
Аты мунун Төтөгө,
Эл башкарган залы бу.
Тынымкан катып ор казып,
Кыз-келиндери көп катып,
Басымчылык ишинен,
Келин-кызды кутказып,
Карыларын уктатып,
Абыке менен Байтерек,
Арты-артынан жумшатып,
Кабар кылган киши бу.
Коросон чубап кеткенде,
Сомбилек калган кездерде,
Көкбөрү тартып, кулан чаап,
Кылар иштин ыгын таап,
Төтөгө мырза жеткени,
Сары улагын таптырып,
Залкардан калган туйак, деп,
Садагасын кактырып,
Кербээни кармап келтирип,
Кербенден калган туйак, деп,
Түктүү сан кылып кестирип,
Ак сарбашыл кой тапты,
Аз таппады мол тапты,
Түлөө кыл деп баарысын,
Ошол келген элге айтты.

Айабады Төтөгө,
Колундагы мал-пулду,
Сомбилек көөнүн ачарга,
Кылар кызмат мына бу.
Салтанатын арттырды,
Санатын жүзгө толтуруп,
Залкар күлүк чаптырды,
Байгеге алтын сайдырды,
Баатырдын көөнүн жай кылды,
Сомбилекке туйдурбай,
Карындашым Тынымкан,
Түшүүчү үйгө пар кылды.
Төтөгөнүн сөздөрү,
Анан мындай айтылды:
-Кылган ишиң, Сомбилек,
Кыргыздын жолу тууралык,
Алтымыш уруу ак калпак,
Атабыз бирге тууганбыз,
Ажырыктын тамыры,
Түрк уулунан тууганбыз,
Кыргыздын уулу кыраандан,
Ийилбес түптүү чынардан,
Алтымыш уруу алашка,
Ар качан үмүт булардан.
Аманат жанга күч келсе,
Ай-аалам эми чогулуп,
Калбай баары бүт келсе,
Чынардан калган чырпыктар,
Чынында айтсам кыргыздар,
Капкайдан курчап жоо келсе,
Жөлөнүп туруп кутулган.
Кара кыргыз көп журту,
Ороздон таркайт он улуу,
Ошондон бери карата,
Мааналап келди эл муну.
Моңгул, кытай, манжулар,
Анжу, шибө, солондор,
Салган экен көп чууну,
Эл кыйналган кездерде,
Кыргыздан Манас шер туулду,
Он биринде аттанып,
Күн батыштан майтарып,
Чыгышты карай жоо кууду.
Бут-колун сунуп жатпады,
Ак калпак кыргыз элим, деп,
Азапты кыйла тартканы.

Ошол кезде бул элди,
Катардан бизди чыгарып,
Таштаган деп карылар,
Эмгичекти айтпады.
Эмчектеш эгизин,
Телегейи тегизин,
Биздин элге бериптир,
Ошол чактан ушул чак,
Биргелешип келиптир.
Чоң энебиз Кардыгач,
Карыганда көргөн туйагы,
Он сегиз жаш болгончо,
Мырза болуп толгончо,
Сыр айптай жүрүп кишиге,
Башкага эмес эрине,
Сейтек элин тапканда,
Тойду ошондо бериптир,
Ак калпак кыргыз чоңдору,
Калбай башы келиптир.
Жесир башы Каныкей,
Жеткилең Бакай карыйа,
Алмамбеттин Гүлчоро,
Асманда учкан Айчүрөк,
Ата журту Таласка,
Ээ болгон кези Сейитек,
Хан тактысын куттуктап,
Кошойдун аты Тайтору,
Жалгызек ага бериптир.
Батасы журтту байыткан,
Олуйа Кошой аты, деп,
Чыккан болсо сааты, деп,
Бейажал өзү өлбөгөн,
Көмгөнүн киши көрбөгөн,
Элине аман келерби,
Эр Семетей балам, деп,
Ошондо чапкан Тайтору,
Ак калпак кыргыз журтуна,
Алты кылым болгончо,
Айтылып калар бул Тору,
Асыйы токсон жетиде,
Ошол кезде ал Тору.
Гүлүстөн келген ат айдап,
Аттын баарын катуу айдап,
Чапкан экен кең түзгө,
Чапкан ат келген деп айтат,
Күнү-түнү үч күндө.

Иш башкарган Гүлүстөн,
Токсон аттык байгени,
Тогуз атка сайыптыр,
Сейитектин тогуз ат,
Тобу менен барыптыр,
Башкаларга байге жок,
Баарын кыргыз алыптыр,
Төп келип салган төлгөсү,
Ошол жылы жазга жуук,
Табылып Семей калыптыр,
Жалганы жок баары чын,
Уккан кебим аныктыр,
Арманы жок кыргызда,
Айкөл Манас арстандан,
Сендей тукум калыптыр.
Сенден качкан Калдуубет,
Эрин сайып кан ичип,
Күн батыштын элине,
Бүлүк салган кара нээт.
Коромжу менен Бакдөөлөт,
Колундан өлдү экөө тең,
Арстандык сының бар экен,
Кара көктөй кебетең.
Бүгүн түшүп канча күн,
Ушул элге конуп кет,
Сүйсөң сулуу кыз алып,
Көөнүң бизден толуп кет,
Түбүнөн жок кыргызга,
Биздин элде жаман нээт,
Кыдыртып айтсам укмуштан,
Узакка кетет кыйла кеп.
Мындан мурун маңгыттар,
Келген экен үч катар,
Биздин элди тебелеп,
Бүгүнкүдөн бешбетер,
Аккан жашы себелеп.
Биринчи ирет келгенин,
Айкөл Манас шер келип,
Экинчи катар келгенде,
Кабылан Семей эр жеңип,
Үчүнчүсүн Кененим,
Бардык эл билет ашкере,
Эдебин колго бергенин.
Төртүнчүсү хан Калдык,
Эр Бекбача катырды,
Калдыктын таштай тилегин,

Ордуна биздин элдерди,
Кондурган олут-жай берип.
Аркачандан бир качан,
Айлабыз таппай кыйналсак,
Биз барабыз кыргызга,
Абал айтып сенделип.
Коромжу келип бул жерге:
“Тынымкан сулуу бар сенде,
Сулууну тартуу” дегенде,
Үмүт күтүп кыргыздан,
Жиберген кишим Абыке.
Абыке келбей кечигип,
Аз келгенсип Коромжу,
Калдуубет кошо келгенде,
Дагы артынан чаптырдым,
Байтерек деген бала эле.
Абыке менен Байтерек,
Келбеди бүгүн эмгече,
Табалбай Кеңкол , Таласты,
Кеткенби башка бир жерге.
Үмүт кылган кептерим,
Бей үмүт кылып биздерди,
Таштап, баатыр, кетпегин.
Төтөгө оозун жыйганча,
Абыке менен Байтерек,
Жарыша чаап жеткени.
Абыке кары шок эле,
Эл башкарган ал жерде,
Төтөгө мырза зор эле.
- Жибердиң мени кыргызга,
Жер майышкан кол келди,
Көк дөбөдөй дөө келди,
Тынымкан сулуу бир кызга.
Баралбадым Таласка,
Бата окуп жанбадым,
Арбагы бийик Манаска.
Буруунун кара талаада,
Учурадым баатырга,
Кошулуп келе жатканбыз,
Бөлүнүп калдым арада,
Бөлүнүп калыш себеби,
Байтеректей балада.
Көрүшкөндө бул жигит,
Көкжалдын уулу мен, деди,
Ишенгим менин келбеди,
Бакдөөлөттү көргөндө,

Жүрөгүм оозго келгени,
Бакдөөлөттүн эдебин,
Бат эле колго бергени.
Калган элин оогандын,
Бүлдүргүчө олжо албай,
Өз элине жиберди.
Бакдөөлөт минген бапестеп,
Бар тулпары алты экен,
Бирөөн мага бергени,
Беш тулпар баасы беш миң тай,
Беш миң жылкы элиңе,
Бекеринен келгени,
Байтеректин кебинен,
Абыке карың киргени.
Абайлабай калганга,
Ашкере мага шек берди.
Уктап калган Сомбилек,
Жолборс көрдүк жанынан,
Кара кулак шер көрдүк,
Баатырдын аяк жагынан.
Ашкере көрдүк бир бала,
Оттоп жаткан атынын,
Чылбырынан кармаган.
Чалкасынан жатканда,
Жүзүнөн нуру балкыган,
Көргөн адам таң калат,
Күндөй бети жаркыган,
Майыша турган эр эмес,
Он бештеги жаш балбан.
Коркосун деп урушта,
Койгулашкан жумушта,
Сар санаа болбой тургун деп,
Тамашаг тунгун, деп,
Абыке менен Байтерек,
Аркар атып, кулжа атып,
Эчки менен теке атып,
Адырга бизди таштаган.
Ат өргүтүп, бой сергип,
Аттанып эми келатам,
Коромжу өлүп жоголуп,
Калдуубет качып муң болуп,
Кандыбы, мырзам тамашаң?
Атыш-чабыш мүшкүл иш,
Манастан бери буларга,
Ак калпак элге жарашкан.
Баатырга тартуу кылдыңбы?

Баарынын көөнү тындыбы?
Жолдош кылып койдунбу,
Жаш жолборско сулууну?
Жакыптын кызы Кардыгач,
Келген экен бул жерге,
Ошондон тартып кыргыздар,
Кара калпак, түркмөнгө,
Болуп келди демилге,
Тынымкан сулуу карындаш,
Биз берели бул элге.
Сөөк жаңылаш болбойбу,
Кыргыз менен биздерге.
Кудалашып кыз алмак,
Кыргыздын салты башынан,
Кубалашып жылкы алмак,
Душмандын иши мурунтан.
Калдуубет менен Коромжу,
Катар кармап куруткан,
Кут болсун сага Сомбилек,
Кутулдурдуң сен мындан.
Жар болсун атаң арбагы,
Баарыга кылгын жардамды,
Жашырбайбыз далдалап,
Биздерде арман калбады.
Көзү менен көргөнүн,
Өз башынан өткөнүн,
Жашырбастан Абыке,
Жайып айтып салганы.
Жалгаштырып бир-бирин,
Жараматтап айтпады,
Болгон ишти бурмалап,
Бирин дагы катпады.
Болду койгун кебиң, деп,
Бастырып баатыр кете албай,
Төтөгө мырза, Абыке,
Байтерек баштап көп элди,
Өтүнүп таштап кете албай,
Айрыкча сулуу кызды угуп,
Өзү таштап кете албай,
Сомбилек түштү айылга,
Кара калпак дүрбөшүп,
Жардап турат алдында,
Кызмат кылып кылаңдап,
Келиндер турат жанында.
Келин-кыздын далайы,
Үй шыкаалап тиктешип,

Үйдөгүлөр туйбасын,
Бирин –бирин шүк дешип,
Бир энеден Төтөгө,
Бир энеден Тынымкан,
Төтөгө мырза элге баш,
Тынымкан сулуу он төрттө,
Келишкен бойу керме каш.
Он беште десе Сомбилек,
Отурган элдер ишенбейт:
- Оройу он беш эмес го,
Көрбөгөнбүз, укканбыз,
Чоң эмес мындан Кебез тоо,
Узун эмес сүлкүлдөк,
Орто бойлуу тегерек,
Бараалына келгенде,
Басташып муну эр жеңбес,
Ушул күнү турушун,
Он сегиз десе эп келет.
Отурган он миң жактырып,
Опсуз сулуу Тынымкан,
Бермекке кандай кеп кеңеш,
Абыдан кеңеш канганда,
Алды үйүнө барганда,
Тогуз ондон чогулуп,
Топ болушуп ар кайда:
-Төтө мырза биздин чоң,
Жалгыз келген адам, деп,
Карындашы Тынымкан,
Жалаң кошуп береби?
Же болбосо Төтөгө,
Арстандын уулу Сомбилек,
Калың бергин дээрби?
Санат токсон миң болду,
Сомбилек олжо алганат,
Шай күлүк сайга жык толду,
Же калганга бербей олжо, деп,
Болду мага дээрби?
- Кудайды карар Төтөгө,
Көп болбосо ырымдап,
Жеген калың олжо, деп,
Жоодон түшкөн олжону,
Ата уулу кылып бөлөрбү?
Көңүлүн бөлөр, -деп айтып,
Эл күлүшүп күдүңдөп,
Кеп кылып эли жатканда,
Келе жатып Төтөгө,

Учурап калды андайга,
Топ-топ болуп жыйналган,
Ар кайсы жерде көп жанга.
Төтөгөнү көргөндө,
Тура калды баарысы,
Алдырады дүрбөшүп,
Жашы менен карысы,
Бет-бетине түз басып,
Жайыла басып калышты.
Баарын уккан Төтөгө,
Сурабады бир кимден,
Билмексен болуп бурулбай,
Өтүп кетти ал жерден.
Билсе дагы билбеди,
Билгизбей үйгө киргени:
- Эл башкарган билгичтен,
Жасоол болуп жүргөндөн,
Эки жүз чоң кел , -деди,
Эртеңки күнү кечкече,
Бүрсүгүнү түшкөчө,
Ой-тоодогу элдерге,
Баарына кабар бер, -деди.
Жашы менен карысы,
Үй башына бирден жан,
Калбай келсин баарысы,
Эри кары, бала жаш,
Үйгө болгон өзү баш,
Айалдар калып калбасын,
Көп келсе мейли бир үйдөн,
Келбей киши калбасын.
Үйүм ыраак жерде, деп,
Кабар укпай калдым, деп,
Кулагым кийин чалбасын.
Жасоолдор, барган жериңден,
Мен укпадым деп келсе,
Башыңды албай калбаймын!
Жасоолдору аттанып,
Кулакка буйрук сөз алып,
Жасанып кийип шаттанып,
Чапкыла жүрүп кыдырып,
Барлык элге жар салып,
Ырчысы ырдап угузуп,
Болжогон күнү маалында,
Келди элди чогултуп.
Кара калпак, өзүбек,
Тажик, түркмөн, калча деп,

Каркап толгон кези экен,
Кишиси менен түтүнү,
Токсон миң үйлүү көп экен.
Казан асып, кар салган,
Отун алып, от жаккан,
Тулганын боору карарган,
Түтүнгө келди бирден жан.
Күн төбөдөн кыйшайып,
Эл чогулуп болгондо,
Жыйылган топко айтат кеп,
Төтөгө мырза ошондо:
- Чогулттум элим сиздерди,
Түйшүгү жок өткөнбүз,
Түртүшкөн душман издерди.
Элине салып көп түйшүк,
Душмандан үчөө издеди,
Тынымкан үчүн биздерди.
Ырысыңа турган эл,
Арстандын уулу табылды,
Атайлап келген эрлердин,
Өзөктөн каны жайылды.
Сомбилек сайып үчтү алды,
Бири тирүү, экөө өлдү,
Укмуштан укпай көз көрдү,
Айкөлдөн калган тукуму,
Атанын салтын көргөздү.
Токсон миң тулпар ат калды,
Ээси жок баары бош калды,
Түтүнгө бирден бөлөлү,
Тең алалы олжону,
Тең берели баланы.
Тынымкан мага карындаш,
Берели дедиң баатырга,
Бул олтурган аралаш,
Айал-эркек, кары-жаш.
Кыргыздын кылып каадасын,
Узаталы Тынымкан,
Калбай баарың каралаш,
Беш уруктун элибиз,
Башынан келдик аралаш.
Төтөгөдөн кеп угуп,
Беш урук келген чогулуп,
Болот мырзам, болот деп,
Жабыла сүйлөп чуу туруп.
Эл карысы Абыке,
Кабарга барып баатырды,

Алып келген бул жерге,
Ар кандай жерде чогууда,
Ал жароочу керекке.
Жанындакы Байтерек,
Байтеректи жетелеп,
Кобо калды энтелеп:
-Бул олтурган чогулуп,
Берели деп чуулдап,
Бул айтканың кайсы кеп?
Болот мырзам, болот деп,
Болжолдоп атын угузбай,
Кур айтканың кайсы кеп?
Чаптырып ийип душманга,
Ичиң толуп бушманга,
Малың кетип талаага,
Ээ болбой катын-балаңа,
Чачылмак элең ар кайда,
Бирден атка ээ болдуң,
Аралаш өттүң баарыңар,
Эсеби түтүн санатка.
Тойду берчү өзүбүз,
Тойду жечү өзүбүз,
Болбосо жалган сөзүбүз.
Кыз берүүчү көпчүлүк,
Кыз алуучу Сомбилек,
Кыргыздан келген күйөөбүз.
Эси жоктой иш кылып,
Кийин калсак шылдыңга.
Аны кимден көрөбүз?
Көөнүн бөлсүн көпчүлүк,
Көөнүңүз менен угуңуз,
Төтөгө мырза төрөбүз,
Тегин киши деги эмес,
Кыз алуучу күйөөңүз.
Кара калпак үй тиксин,
Калк чогулуп бир түшсүн.
Кара калпак кыз ээси,
Көпчүлүктү таңдантып,
Олжого бөлгөн мал ээси,
Он беш күн ойун тамаша,
Кыз-күйөө болсун жанаша,
Эр сайышыш, жөө күрөш,
Ойун болсун бир канча,
Оодарышып, тенге эңсин,
Билегинде күчү бар,
Куру калдым дебесин,

Көпчүлүк көрүп турасын,
Бүтүн жок сага каргаша,
Күлүктөн ылгап чабалы,
Мейкин түздү чаңдата.
Маңгыт, таңгыт, тыргоотко,
Кылалы кабар аларга,
Каратып койуп жардата.
Көркү болсун душманга,
Чогултуп тойго келтирип,
Чоңдору менен бүтүшүп,
Күн чыгыш карай сүрөлү,
Арты-артынан чубата,
Алдында тойго чакырып,
Жакшы айтып кубанта.
Арабыз жакын жер, - деди,
Айтып кабар бер, - деди,
Отуз киши котчу алып,
Байтерек өзүң баш болуп,
Тогуз күндө кел, - деди.
Болжодук элди тогуз күн,
Угуп турган калың эл,
Унутуп калбай күн санап,
Болжогон күнү кел, - деди.
Кара калпак үй тигип,
Камыңды кылгын бол, - деди.
Калган биздин төрт урук,
Конок кылчуу малыңды,
Кызга ылайык барыңды.
Жардам кыл деп айтпайбыз,
Кара калпак уруусу,
Бул Тынымкан кыз үчүн,
Барыбызды катпайбыз,
Арбагы үчүн Кардыгач,
Башыбызды тартпайбыз,
Төрт урук берсең сооганы,
Албайбыз деп айтпайбыз,
Куйрук жечү карыңды,
Абышка-кемпир чалыңды,
Уулуң менен кызыңды,
Келин менен жеңенди,
Калтырбагын үйүнө,
Мен барамын дегенди.
Душманга болсун күйүнчү,
Тынымкандын тойлугу,
Кыз бериш эмес сүйүнчү,
Арзан эмес той ушу,

Ачыгы кептин мана ушу.
Оогандан келген Бакдөөлөт,
Коросондон Коромжу,
Ойлоп көрчү олорду.
Үч уруунун Калдуубет,
Уучуна кирсең кара нээт,
Ойнотуп сени койобу?
Акылы бар ойлосом,
Күң болуп кетчү келин-кыз,
Сомбилектин аркасы,
Кең дүйнөгө болдуң туш,
Шорлуу күн түштү башыңа,
Алдынкы күнү арылгыс,
Эми келди жыргалың,
Түшүмдө көрүп табылгыс.
Муң басычуу кемпир-чал,
Кул болуучу боз улан,
Курчалышып бул жерде,
Кол кармашып ойношуп,
Тойго койдук чакырып,
Көрүп туруп көркүңдү,
Бузуктун көөнү кир болсун,
Аксакалы Абыке,
Айтты кеби бар элге.
Байтерек баштап отузу,
Бастырып жолго түшүштү,
Барып кабар берерге.
Күндө басып ат чалбай,
Түндө чырым уйку албай,
Жан айабай басыптыр,
Бетбактын белин ашыптыр.
Маңгыт, таңгыт, тыргоотту,
Жердеп турган жерине,
Эки түнү, үч күндө,
Жете барып жатыптыр,
Булар азыр биле элек,
Үч урук эли качыптыр.
Эрте туруп Байтерек,
(Анчалыгы болбосо,
Байтерек аты не керек?
Жаш курамы Байтерек,
Он сегизден өйдө эмес)
Турнабай алды колуна,
Карады маңгыт тобуна.
Үй-үлкүмөт, мал-пулдан,
Анча мынча көрүнөт,

Жумуру баш, айры төш,
Адамдан бирөө көрүнбөйт,
-Атыңар чалып болдубу,
Жүргүн балдар, жүргүн, -дейт.
Чакчелекей будуң-чаң,
Аттанды балдар баары жаш,
Жарышкан бойдон жөнөдү,
Чаң-топурак аралаш.
Ачып көздү жумганча,
Айта-буйта кылганча,
Айалдабай тез келди,
Бактысы бар жаш балдар,
Хан ордого кез келди,
Талкаланып сынгандан,
Тепсенди болуп нечени,
Чачылып жаткан андайдан.
Салынган сарай там калган,
Сайылган чынар бак калган,
Улугу чыгып олтурчу,
Ортосунда так калган.
Тигилүү бойдон үй калган,
Тымтыракай чачылып,
Жыйылбаган мүлк калган.
Оозу ачык аптыра,
Аппак күмүш-алтын бар,
Ичи толгон жык бир зар,
Ачык бойдон калган бар.
Оозуна килит салалбай,
Жайылган бойдон мал калган,
Таштаган экен айдабай,
Короонун оозу бекилүү,
Эчки-улак, кой-козу,
Сололуу бойдон мал калган,
Бышылдап жаткан күнөстө,
Жуушаган бойдон уй калган,
Комдолуу бойдон нар калган,
Кокжойуп оттоп төө калган,
Төрт туйагы тегерек,
Чабуулга минсе жараган,
Жылкыдан неме калбаган.
Жылкыны алып үч урук,
Качыптыр конуш ордунан,
Баш аламан чачылып,
Бар дүйнөнүн жатканы.
Жандуусунан жансызга,
Катуусунан жумшакка,

Чачылып жатат ар кайда.
Байтерек карап олтуруп,
Тил алдырып кеп айтат,
Калгандарын чогултуп:
-Бизден качып ушул эл,
Кабакка кирип алганбы?
Же болбосо жер соңгуп,
Каңгайга кетип калганбы?
Бөлөт бизди кыргыз, деп,
Бөксө жолго салганбы?
Оролдон өтүп нарылап,
Же күн батышка барганбы?
Көрбөй калар бекен, деп,
Тоо аралап мааналап,
Же төр-төргө чыгып алганбы?
Оролго кетсе изин кууп,
Убара болуп барбайлы,
Күн чыгышка бет алып,
Каңгайга кетсе алыстап,
Абыдан изин карайлы,
Аныктап туруп кеткенин,
Элге айтып баралы.
Сомбилек менен Төтөгө,
Калгандарга айтпастан,
Айталы барып экөөнө,
Адыр, бөксө тоолорун,
Адам көрбөс коолорун,
Аркайган бийик зоолорун,
Калтырбай карап көрөлү,
Табылбаса эч бир жан,
Андан кийин жөнөйлү.
Бирден-бирден бөлүнүп,
Тоо бөксөлөп эл издеп,
Мааналап калган барбы, деп,
Кокту-колот жер издеп,
Өөнү менен тоосунда,
Орто бөксө коосунда.
Салаа-салаа сайында,
Заңкайып турган зоосунда,
Койбой баарын тең издеп,
Болжогон түнү чогулуп,
Хан ордого келишет.
Жаштар күлүп барышты,
Көргөндөрүн айтышты:
- Тоо бөксөдө, коолордо,
Казанына асылган,

Бышкан бойдон аш калган,
Туурап болгон жебеген,
Чыктаган бойдон эт калган,
Бычып койуп тикпеген,
Чапан-көйнөк тон калган.
Өтө ашыгыш ушул эл,
Качкан экен бизден, деп,
Айтып барды көргөндөр.
Байтерек кебин баштады,
Калгандары тыңшады:
-Эл чакырып келгин, деп,
Абыке айтты карыбыз,
Кабыл алып макул, деп,
Чогулуп келди баарыбыз.
“Баштык ичпейт, баш ичет,
Үйүң толгон аш болсо”,
Темсил айтат карыңыз,
Тилимди алсаң келгендер,
Бүлдүргөчө бир неме,
Олжо деп мындан албаңыз,
Болот, болот, болот, деп,
Бажылдап сүйлөп жөнөштү,
Ат атына жабылат,
Тогуз күндө бара албай,
Он бир күндө барыптыр,
Той бере албай үй тигип,
Эл чакырдык келет, деп,
Эки күн туруп калыптыр.
Жете барып Байтерек,
Сомбилек менен Төтөгө,
Кабар айтты экөөнө,
Айта бер деп көрүнөө,
Жооп берди Төтөгө.
Элге келип Байтерек,
Барганын келгенин,
Элге айтты бар кебин,
Напси деген кызталак,
Тирүү жанды азгырат,
Алактатып дегдетип,
Тыным бербей шаштырат,
Шириндиги дүнүйө,
Ошенетип жок кылат.
Атаңды көрү шум дүйнө,
Беш кубулат бир күндө,
Маңгыттан калган мал-пулдан,
Алтын, күмүш-зарынан,

Торгун, тубар, буулумдан,
Сүлөөсүн, суусар, булгундан,
Ар бир сонун буруудан,
Токтобой көзгө кубулган,
Олжо алсак экен, деп,
Опколжуп калды келген эл,
Аркасынан көрүнбөй,
Мурун барып алам, деп,
Кетип жатат нечендер,
Кур калдым деп олжодон,
Убайым тартты кеселдер,
Алды артына карабай,
Чапкылашып жөнөдү,
Башы-көзү эсендер.
Кеткенин көрүп көп элдин,
Ачуусу келди күркүрөп,
Төтө мырза дегендин,
-Абыке менен Байтерек,
Бачымдата жөнөгүн,
Түшкүнүнчө камчынын,
Бир кишиге алдырбай,
Жүктөтүп алып келгиниң.
Калдуубетти качырып,
Тапкан киши Сомбилек,
Сомбилектен качпасы,
Маңгыттар кара суу бербейт.
Маңгыттан жыйып келгендин,
Ылайыктуу керегин,
Тынымкандын жүгү, деп,
Мен жүктөтүп берейин.
Пейлиң бузук беш урук,
Бекер олжо мал десе,
Баары кетти чубуруп,
Келгендер алса канетмек,
Ээ кылбай малын чогултуп.
Букулдатып буурчунун,
Боздотуп мундуу тайлагын,
Азынатып айгырын,
Чыркыратып кулунун,
Озондотуп уйларын,
Топондотуп торпогун,
Чуркуратып койлорун,
Карартып таштап короосун,
Куржунга салып пулдарын,
Комо менен нарларын,
Артылды колум айга, деп,

Асылдан жыйнап алганын,
Алдырып ийсе нетмекчи.
Учук, жибин алдырбай,
Сен экөөңөр жыйнатып,
Алдырып келгин арттырып,
Чабарман кылып биздерди,
Кыйнап жатат, дебеңер,
Ичимде айтар кеңешим,
Калбасын менде жеменер,
Санаанды басып бара бер,
Абыкедей тартынбай,
Билген болсоң кеңеш бер.
Аркандай жерде бөлүнбөй,
Кеңешти бирге кылалы,
Жакшы-жаман бар иште,
Жан аяшпай туралы,
Ойунду ойноп күлөлү,
Бөлүнүшпөй жүрөлү,
Ажал жетип өлгөнчө,
Дооранды бирге сүрөлү.
Улуктук берем силерге,
Урматымды билгиле,
Мырза болсом Төтөгө,
Сен авазир, Абыке,
Байтерек, өзүң жаш,-деди,
Сүйлөсөң тилиң так,- деди,
Бий көтөрдүм сени мен,
Билерман болуп жак,- деди,
Өзүң бойдок баласың,
Качанда болсо, Байтерек,
Бир сулууну аласың,
Сулуу кызың барбы? деп,
Кыз издеп кайда чабасың?
Тынымканга авазир,
Кымбат деген бир кыз бар,
Ошол кызды, Байтерек,
Колукту кылып аласың.
Авазир болду Абыке,
Бий болуп калды Байтерек,
Иши оңолсо адамзат,
Барарына жер таппай,
Бак келет өзү темселеп.
Жаңы болгон эки улук,
Камынышты жөнөргө,
Алдырып келип дүнүйөнү,
Айылга келип бөлөргө,

Аттанып жолго салыптыр,
Алар жетип барганча,
Алдыда барган шылуундар,
Чогултушуп калыптыр.
Абыке турду муну айтып,
Чогулган элге кеп айтып:
- Чогоол болбо, - деп айтып,
Мен авазир билип ал,
Байтерек бийиң көрүп ал,
Жакшы экен деп сонуркап,
Жалгыз кыл олжо албастан,
Алдырбайт окшойт бизге , деп,
Үмүтсүз болуп калбастан,
Нарларга жүктөп арта сал,
Бузбай-чачпай барысын,
Төтөгөгө алып бар.
Чачылбасын талаада,
Алтын, күмүш , өлүү мал.
Ача туйак кара мал,
Акырын айдап арытпай,
Аркабыздан жолго сал,
Айдап чыга бергенче,
Байтерек, малдын санын ал,
Эсинден чыгып кетпесин,
Эсебин малдын катка сал,
Бекер эмес ушул мал,
Эр Сомбилек ээси ал.
Ал айкөлдүн тукуму,
Айдап кетип калабы?
Өлүүнү нарга жүктөтүп,
Артып кетип калабы?
Кең пейили кармаса,
Олжого бердим алгын, деп,
Бизге берип салабы?
Унчукпай койсо Сомбилек,
Мал меники болду, деп,
Төтөгө жыйнап алабы?
Кереге-уугун үйлөрдүн,
Журтуна таштап салыңар,
Тийбей ташта тактасын,
Жибектен кылган бактасын,
От кетпесин туташып,
Абдан кара бакчасын,
Сомбилек менен Төтөгө,
Өздөрү билип башкарсын.
Абыке айткан сөздөрү,

Кулакка суук угулуп,
Алактап барган элдердин,
Алалбай олжо деми сууп,
Алып келди мал-пулду,
Андан-мындан чогултуп.
Артып келди өлүүсүн,
Айдап келди тирүүсүн,
Жыйнап келди кең жерге,
Сомбилек баатыр Төтөгө,
Чогулуп келип эл көрсүн.
Бүтүрүп келди Абыке,
Байтерек менен биригип,
Төтөгө мырза жумушун,
Тили тактын бири экен,
Абыкеңер курусун,
Сомбилек менен Төтөгө,
Буларга айтып турушун:
-Той беребиз келгин, -деп,
Маңгыттын элин чакырдык,
Чабарман барган адамдар,
Таппай келди кур кайтып,
Баары көргөн билгенин,
Жашырбай келди элге айтып,
Сомбилек баатыр билбедиң,
Билгизбедик сизге айтып.
Калдуубетке караштуу,
Калбай журту качыптыр,
Өлүү менен тирүүсү,
Ээ болгудай киши жок,
Өрүшүндө жатыптыр.
Алдырып келдиң төөгө артып,
Алтын-күмүш аруусун,
Айдатып келдик колбутуп,
Айактуунун баарысын,
Тагына баатыр, тийбедик,
Ичине басып кирбедик,
Төтөгө менен кеңешип,
Кандай кылсаң андай кыл:
Тегерек туйак малдан жок,
Андан башка немесин,
Биздин элден алган жок,
Көрүп келдим өз көзүм,
Айткан кепте жалган жок.
Абайлап укту Сомбилек,
Абыкенин бар кебин.
- Төтөгө мырза кулак сал,

Сага айтар кеңешим,
Атагы түркмөн болгондо,
Калдуубеттин ордуна,
Чамбыл белге жибергин,
Түрк барып жерди ээлесин,
Түркмөн көчүп келди, деп,
Бүткүл дүйнө эл билсин,
Тагын таштап талаага,
Качып кеткен үч урук,
Ал жерге кайта келбесин.
Бадакшанды башында,
Башкарып келген үч урук,
Калчанын көөнү жай болсун,
Калчына барып кошулуп,
Кара калпак, өзүбек,
Тартар, тажик төрт урук,
Он эки шаар жер калды,
Ордо кылып казанды,
Олтургула чогулуп.
Сомбилек кеби бүткөнчө,
Төтөгө турду чулуйуп,
Тил-оозу жок немедей,
Зообон сүрбөй кулуйуп:
- Акылына көк жалдын,
Көндүнөрбү, көпчүлүк?
Келер ишти ойлогон,
Көрдүнөрбү, көпчүлүк?
Акыр заман кез болуп,
Ээн калганча ай аалам,
Ээ болгун, түркмөн ал жерге,
Айтканын кылып, калча кет,
Өзүндүн элиң бар жерге,
Он эки шаар калыптыр,
Үч урук, бизде бул жерде,
Үч бөлүп элге беремин,
Өз ойуңча кийинче.
Бирине-бириң карандаш,
Кадырлашып жүргүлө,
Жакшы санаа ой үчүн,
Жалпы баарың чогулдуң,
Кыздын тойун бергиле.
Чачылып кетет аңгыча,
Күн кетет кайра жыйгынча,
Айдап келген аяктоо,
Маңгыттан келген мал канча,
Көөмөй жерге кирбесин,

Көргөзбөй алган билбесин,
Көп нарга жүктөп арттырган,
Өлүк канча көргөзгүн.
Тирүү менен өлүүсүн,
Калтырбады бирисин,
Ушул турган көп дүйнө,
Турган эл сенин ырысың,
Алты уруктун элине,
Аз көбүнө жараша,
Бөлүп берди Төтөгө.
Сомбилек мында келбесе,
Олжо албай турмайлык,
Кетет элең олжого,
Кыргыздын салтын кемитпей,
Тынымканды узаткын,
Жеткире берип болжолго.
Өзү жалгыз эр экен,
Ээ болду бүгүн Таласка,
Эминеси кем экен?
Атадан жалгыз Сомбилек,
Энеден жалгыз Тынымкан,
Кылчалык көөнүн оорутпай,
Жай кылып көөнүн узатсаң,
Кул-күң деп киши кошпогун,
Элим, угуп тил алсаң.
Бок дүйнөнү айабай,
Ойлогон ойго жеткиргин,
Көөнү ачылсын жетимдин,
Кишиден бербей кызматкер,
Эркек жалгыз, кыз жалгыз,
Тартпасын анын кесирин.
Аз болгондо үч жүз мал,
Жүгүн жүктөп кетиргин,
Беш жүз киши мал айдап,
Таласына жеткиргин.
Төтөгө кебин бүтүрдү,
Уккандар ачык түшүндү,
Эл башкарган Абыке,
Акыл ойлоп күтүндү,
Абыкенин бир кеби:
Өкүмүң колдо Байтерек,
Барлыкка кабар бер, – деди,
Калбай бүткүл кел, - деди.
Кара калпак камынды,
Каадалап тойду бергели,
Өзү берип, өзү жейт,

Өзгөдөн киши келбеди,
Он шаар эл экен,
Дүрбөп баары келгени.
Ошол кезде алты урук,
Болуп калган кези экен,
Алты жүз миң түтүнгө,
Толуп калган кези экен,
Алты жүз үйдү заңкайтып,
Тигип салган кези экен.
Айал-эркек аралаш,
Элүүдөн жашы ашканда,
Бир жактайлуу түшүрдү,
Отуз беш менен элүүнүн,
Ортосунда элдердин,
Бир тарапка түшүрдү,
Он сегиз менен отуз беш,
Ортосунда бир жерде,
Талабына ылайык,
Табак тартты элдерге,
Бээ семизин сойдурган,
Карчыга менен учага,
Карыларды тойдурган.
Канчалап козу сойулуп,
Кемпирлер албай куйрукту,
Эрингенсип чойулуп,
Орто жашта элдерге,
Жамбаш баштап, эт тартып,
Отуздан төмөн жаштарга,
Сары куйка баш тартып,
Барлык элге берерге,
Кымыздан арак тарттырып,
Көөкөрлөргө куйдуруп,
Күбү менен тургузуп,
Куурдак менен май берип,
Сапты аяк менен чай берип,
Тиши бүтүн балдарга,
Буудай майлап жай берип.
Капакка салган бал берип,
Каймакка бышкан нан берип,
Экче жарма ачкылдан.
Айабастан көп берип,
Ээрчип келген балдардын,
Баштыктары май болуп,
Мүлжүрүнгө бай болуп,
Тос улакты деген жок,
Эркин ойноп жай болуп.

Келин-кыз басып жанашып,
Эки-экиден пар болуп,
Толгон экен ал кезде,
Жардысы жок бай болуп,
Төрт түлүгү шай болуп.
Буйрук болду аларга,
Кермеге кийит саларга,
Айланасы бир күндүк,
Аркан тартты талаага,
Ар асылды салдырды,
Арнаган Тыным балага,
“Алты күнү эл көрсүн,
Алынбасын кийит” –деп,
Жар салдырды жана да,
Беш үй катар тигилген,
Бир жагына караса,
Эр оодарыш, жөө күрөш,
Болуп жаткан тамаша.
Балбандар найза салышып,
Санаксыз байге алышып,
Теке тырмыш, көл бука,
Аркандарын тартышып,
Теңге эңишип жаштары,
Селкинчек тээп кыздары,
Бөлүнүп алып боз улан,
Көкбөрү тартып, кунан чаап,
Көөнүнчө ойноп жатканы.
Карылары бир башка,
Сакалдары бакчайып,
Семизинен басалбай,
Курсагын сылап чардайып,
Кең сабадай кемпирлер,
Элечеги заңкайып,
Жубандары суйкайып,
Келиндер басса суйсалып,
Кыздар басса кылаңдап,
Кызыл шай көйнөк буластан,
Кыздын түрү бир башка,
Куйругундай кыргоолдун,
Саамайы чыгып чубалат,
Кыл кыйак, комуз, боортап,
Миң сандап үнү кубалат;
Ырчылар ырдап жүрүшөт,
Боз торгойдой быжырап.
Залкайган нечен азамат,
Күмүштөн кемер курчанып,

Катар турса салтанат,
Караанын көрүп кыз-келин,
Сугу түшүп тамшанат.
Кылга байлап жамбы атып,
Мергендин баары казканат,
Дүпүлдөтүп мылтыгын,
Зыркыратып жаа тартат,
Аңгычакты болбоду,
Чаабууга атты чубата.:
Күлүктөн күлүк таңдады,
Сынга толбой кээ күлүк,
Кермесинде калганы,
Чапкан атты санады,
Ат айдоочу жасоолу,
Тогуз жүз атты айдады.
Байгеге арбын мал сайып,
Баш байгесин угузуп,
Санаты толук миң сайып,
Оонабасы жүз болду,
Укканга укмуш иш болду,
Келер күнү чапкан ат,
Чогулуп элдер турган чак,
Тогуз жүз аттан озуптур,
Сомбилектин аргымак.
Арбагы Манас колдо, деп,
Айгайлашып эл чуулап,
Байгеге сайган миң малды,
Санап туруп бир алды,
Жээн болуп, тай болуп,
Байламтасы бар болуп,
Ак калпак кыргыз элинен,
Жергелеш болгон ал элге,
Кыргыздан кыйла бар болуп,
Жаңы бийи Байтерек,
Кыргыздын уулу ал болуп,
Калбай кыргыз кел деди,
Ошол жерге шай болуп,
Тогуз жүз ашуун бар экен,
Келип калды жам болуп,
Соогатка кыргыз алгын деп,
Айдатып берди колбутуп,
Баш-айагы ошол той,
Кырк беш күнү болгону,
Толуп калган убагы,
Кыз көчүрчү болжолу,
Тутууларын бүктөтүп,

Үйлөрүн нарга жүктөтүп,
Катарлап төөсүн чиркетип,
Энчиге берген жылкыны,
Ай-айлап айдап дүрбүтүп,
Көч болгон соң аяк оор,
Отуз алты күн болду,
Таласка келди көч жетип,
Кеңеш берип башында,
Кетип калган кыргыздар,
Келип калды Сомбилек,
Ошол элге туйгузбай.
Муну мындай таштайлы,
Сомбилектин ойротту,
Колоткондон баштайлы.

КАЛДУУБЕТКЕ БОЛУШКАН ОЙРОТТУН КОРГОЛОШУ

Айылга келип Сомбилек,
Атанын алды конушун,
Ар качан кыргыз кылуучу,
Арстан Манас жумушун.
Жашы менен карысы,
Айал-эркек баарысы,
Карача каймал төө алып,
Казы чыгар бээ алып,
Кысыр эмди тай алып,
Кымыздан арак дагы алып,
Сүлөөсүн , түлкү көп алып,
Суусар, кундуз жана алып,
Айуу, талпак, булгунду,
Ылгый жибек буулунду,
Алтын, күмүш зар алып,
Өлүү мүлктү бүт алып,
Кар жолду чаңдатып,
Калың эли жардашып,
Калбай барып турушту.
Бекбачанын Сомбилек,
Айылга бирөө түшүрбөй,
Айкөл Манас арстандын,
Күмбөзүн карай чубуртту.
Көрүнгөн жерден күмбөзү,
Аттуу адам барбады,
Аттан түшүп алганы,
Бута атымча барганда,
Чөгөлөшүп жүгүнүп,
Тизелери бүгүлүп,

Арбагың эбеп жөлө, деп,
Көзүнүн жашы көл болуп,
Көпчүлүк баары жалбаарып,
Талаага кайкап эл толду,
Бекбача баатыр өткөлү,
Баатыр шердин күмбөзүн,
Мындай тайыш болбоду.
Сомбилек келип Таласка,
Эң эле сонун иш болду,
Түлөөсүнө айкөлдүн,
Карача каймал төө сойду,
Жайа чыгар уй сойду,
Ак сарбашыл кой сойду,
Түнүндө элди жаткын, деп,
Түн тамагын жегин, деп,
Казы чыгар бээ сойду.
Жаны тынчып жай албай,
Таң атканча уктабай,
Ыйлаганы дагы бар,
Балам жок перзент берсең, деп,
Аманат жанын буркурап,
Кыйнаганы дагы бар,
Таң атканча такшанып,
Алп Манастын иштерин,
Ырдаганы дагы бар,
Жалгыз Манас шер эмес,
Олуйа Кошой, Бакайды,
Эстегени дагы бар,
Жомогун айтып жатканда,
Алмамбет, Чубак, Сыргактын,
Аты качан чыгат деп,
Дегдегени дагы бар,
Жиниси ургаачы болсо да,
Атагы элден кем эмес,
Каныкей менен Сайкалды,
Ак байбиче Чыйырды,
Унутуп калар эл эмес.
Абаң Семей, Гүлчоро,
Аккуу болгон Айчүрөк,
Семетейдин Сейитек,
Биринен-бирин кем дебейт,
Тигилип кыргыз баарысы,
Тилегимди бер дешет.
Жан бүткөндө жаралган,
Өз-жат дебей жан алган,
Тийишпеген кишини,

Айлына басып барбаган,
Тийишип келген ким болсо,
Жанын айап калбаган,
Эреним элге жардам, деп,
Кененимге жалбарган.
Эр Сейитим жаш балбан,
Эрегишип күн батыш,
Алы келбей сандалган,
Кызыл кумда кырылып,
Санаадан өңү саргарган.
Асылбача-Бекбача,
Жер майышкан жоо келсе,
Кыргызга айткан доо келсе,
Башын тартып өлүмдөн,
Корккон эмес дегеле.
Баарысына жалбарып,
Баштагы өткөн эрлерге,
Артыкча кыргыз сүйүнүп,
Жетим калып Сомбилек,
Тентип кетип ыламга,
Элине аман келгенге,
Сүйүнбөгөн бенде жок,
Бүгүнкү турган элдерде.
Арбын жумуш болгону,
Күнү-түнү болгончо,
Күмбөзүнөн көкжалдын,
Бир белгиси болбоду.
Жарык кетип күн бата,
Күүгүм кирип калганда,
Түлөөгө келген көпчүлүк,
Улуу-кичүү караса,
Оң жагынан күмбөздүн,
От күркүрөп туташты.
Асманды көздөй карата.
Сол жагынан суу акты,
Тунук акпай ылайлап,
Токтобостон шар акты.
От менен суунун арасы,
Кызыл жалын от тийбей,
Ылайланган суу кирбей,
Бир чынардын турганы,
Чынарга зыйан кылбады,
Ачып көздү жумганча,
Күйгөн жалын, ылай суу,
Баары калбай кургады.
Аа, кудай берип салды, деп,

Ак калпак кыргыз чуулады.
Атанын уулу Сомбилек,
(Ал билгенди эл билбейт)
Билген ишин жашырбай,
Элге айтып турганы:
- Атабыз айкөл көкжалдын,
Андан башка канчанын,
Арбагына сыйынып,
Атактуу Кеңкол, Таластан,
Калбай журтум чубадың,
Эки күнү-эки түн,
Келер иштин болжолун,
Айкөл шерден сурадың,
От дүркүрөп жалындап,
Суулар акты шаркырап,
Бир чынар турду ортодо,
Кудай берип салды, деп,
Көпчүлүк турдуң чурулдап.
Адамзат уктаса,
Түшүнө кирип от жакса,
Канча жерге жайылып,
Бүт дүйнөнү каптаса,
Ал өчүп калып жок болот,
Калбай дүйнө бүт күйүп,
Кызыл жалын чок болбойт.
Суу дууланып сел болсо,
Асман менен тең болсо,
Айагы кургап чөл болот,
Дүйнөнү курчап кете албай,
Айланып жүрүп жок болот.
Оң жагында босого,
Абалап чыккан кызыл өрт,
Абайласам өзүмдү,
Кайратым менин ошончо,
Өмүрүм кыска, күнүм аз,
Маңдайда кебер шорумбу,
Жаралган пенде экенмин,
Ашып кетсем жыйырма беш,
Артта калса жыйырмада,
Арасында беш жылдын,
А дүйнө кетет экенмин.
Көзүң көрдү калайык,
Суулар акты аркырап,
Кулак тунуп шаркырап,
Башка жерден чыгабы,
Же менден бала чыгабы,

Ак калпак кыргыз ичинен,
Бирөө чыгат далбактап.
Ойлогон ойго жете албайт,
Көп узарып кете албайт,
Сел кетет да, сай калат,
Амалы кетип куурулуп,
Ак калпак кыргыз эл калат.
Бүчүрүн жалын чалбады,
Тээ ортодо калган бир чынар,
Түбүнө кыйан барбады,
Алоолонуп от күйүп,
Кыйан агып суу кирип,
Зыйан кыла албады,
Ошол чынар бүрдөгөн,
Айкөл Манас арбагы,
Гүлдөрү кыргыз калганы.
Мындан кийин эч душман,
Кас кылалбайт күмбөзгө,
Акыр заман болгончо,
Унутпайт кыргыз эл сактап.
Түштөн коркуп баш тартмак,
Жаман эрдин белгиси,
Иштен коркуп уктабас,
Жаман айал белгиси.
Жүр кайталы кыргыздар,
Тобокелчи бололу.
Унутуп койбой бар ишти,
Атажурту Таласта,
Элдер жатты жайкалып,
Дагы келди жакындап,
Ак калпак кыргыз чайпалыш.
Ак сакалдуу карысы,
Чай кайнатып, бал салып,
Ала өпкө өскөн жаштары,
Улак тартып шерне жеп,
Жаны тынбай даң салып,
Байге бөлүп кунан чаап,
Күмүштөн кебер курчанып.
Муну таштап салалы,
Качып кеткен Калдуубет,
Андан кабар алалы.
Төтөгө мырза элинде,
Беттешип калып Сомбилек,
Эрлиги кеткен кезинде,
Келген экен Калдуубет,
Түн ичинде элине:

- Маңгыт, таңгыт, тыргоот деп,
Аранда моңгул бар эле,
Атагың сенин төрт урук,
Алты атабыз жердеди,
Чамбыл бел сага жай эле.
Кырылып жатып түгөнбөс,
Кызыталак буруттун,
Кыйноосун тартып калдык биз,
Кыргыз деген бул журттун.
Үзө албадык Манастын,
Урушуп жүрүп тукумун.
Өлгөн сайын өөрчүдү,
Өктөмдүгү күчөдү,
Түгөнгөн сайын түтөдү,
Тукуму мунун күчөдү,
Чамбыл бел эми жер болбойт,
Каңгайды карай көчөлү,
Аркалар урук-тууганды,
Моңгулду карай өтөлү.
Ээ кылбайт кыргыз бул жерге,
Ээн баштык колдон кетти го,
Эрдик жок эми силерде,
Тендигиң кетти колундан,
Тендешээр чыкпайт тобундан.
Кул болгончо үймө-үй,
Ишеничтүү дос-жарың,
Тууган урук барларың,
Иран, испан, коросон,
Орун алгын ошондон.
Батыш менен түштүктү,
Жай алар жерге барыңар,
Баралбаган эч кайда,
Жыйналып мында калыңар.
Күн батышта барбаган,
Киши кармап киши алып,
Эчтеке биле албаган,
Бетинди салып чыгышка,
Шымалда кара кырымга,
Алты ата, кубар сан,
Түп атабыз беш урук,
Моңгул менен манжуга,
Биз кетели кошулуп.
Алтын артып, зар артып,
Чиркеп төөнү чубатып,
Каралап жүрүп дүнүйөгө,
Кармалып колго калбайлы,

Балаага башты салбайлы,
Айдасаң малың батабы?
Кара калпак, түрк эли,
Тажик, калча, өзүбек,
Бекер үйдө жатабы?
Башың кетсин кутулуп,
Келгендер алсын калганды,
Ач бөрүдөй жутунуп.
Аттанам бүгүн мен түндө,
Кара кырым каңгайга,
Канча күндө барсам да,
Баш калкалап үч жылча,
Мааналаймын ал жайда,
Катардагы хан экен,
Атам Калдык меники,
Атын айтып угузам,
Мага окшогон черлүүнү,
Эл ичинен угушам.
Андан-мындан жол сурап,
Арбын аскер кол курап,
Катышам кыргыз-алашка.
Ат изин салам Таласка,
Деп, ошентип Калдуубет,
Калганга айтып насаат кеп,
Караңгыда кетиптир,
Сомбилектен корккондон,
Каалаган жерге жетиптир.
Карбаластап жол тартып,
Канча күнү түн катып,
Каңгайдын кара тоосуна,
Капчал-капчал коосуна,
Кайнаган каңгай журтуна,
Арыганда жетиптир,
Абдан шайы кетиптир.
Испанды чаап алганда,
Эки кохар олжо алган,
Ал кара нээт Калдуубет,
Кохарды кошо алпарган.
Каңгайдагы калмакта,
Ойрот деген эр экен.
Он сегиз миң ааламды,
Мен бузамын дээр экен,
Качып барган Калдуубет,
Алып барган кохарын,
Ойротко берген кеп экен.
Ойрот менен сүйлөшүп,

Калгандар менен бирлешип,
Коктукаттын шаарына,
Хан кылып калмак калкына,
Беттибет деген хан экен,
Сексенден ашкан кары экен,
Акылдан айнып эс кетип,
Арып калган чагы экен,
Коктукаттын шаарына,
Бекбача койгон хан экен.
Калдуубет кыйар кара ниет,
Кыйалга түшүп далай кеп:
“Четинен алсам бел сынат,
Жатканын көрчү Беттибет,
Эмгичекти эл сурап!”
Сомбилектен качканын,
Сырын элге угузбай,
Калгандарга дем берип,
Чоң Ойротко жел берип,
Беттибетти хандыктан,
Бекер кылып салыптыр,
Беттибеттин тагына,
Калдуубет чыгып алыптыр.
Сексенден ашык Беттибет,
Бек карыган кези экен,
Таласка жетер чама жок,
Муунуп өлүп алыптыр.
Качып барып Калдуубет,
Каңгайга улук болгону,
Аркалап бизге келди, деп,
Ойрот баатыр баш болуп,
Өңкөй журтту колдоду.
Эрк колуна тийгенде,
Эми жатып албады,
Өз эркинче Калдуубет,
Элди жаман кыйнады,
Эл ичинде жаштарды,
Аскерликке жыйнады,
Кайнап жаткан каңкайдан,
Элүү минди камдады.
Туйгузбай ичтен кам кылып,
Элүү миң колду жам кылып.
Жүрөктө черин калтырбай,
Өзүнүн көөнүн жай кылып,
Чоң Ойротко айтмакчы,
Ички дартын сыр кылып.
Кара нээт Калдуубет,

Мындан чыгат далай кеп,
Оозунан чыкпайт адал кеп,
Түркүмдөп чыгат арам кеп,
Ойрот зорго барыптыр,
Боор токтоп жүгүнүп,
Таазым кылып алыптыр,
Туулган күндөн бер жакка,
Жумурда сырын жашырбай,
Баарын айта салыптыр.
Калдуубеттин калба сыр,
Угуп болду чоң Ойрот,
Ак калпак кыргыз калкынын,
Калмакка салган калбасын,
Туйуп болду бул Ойрот:
-Канча күндөн бер жакка,
Калдуубет келип сен жаттың,
Билесиң мындай иштерди,
Билгизип неге айтпадың?
Бүгүн сенден угушум,
Кызталак буруттун,
Угуп туруп кылганын,
Каңгайдын кегин кыргыздан,
Калтырбай такыр албасам,
Улуктугум курусун!
Айтышыңча каңгайды,
Койдой нечен айдаптыр,
Манастын уулу Семетей,
Көкбука минген Мадыкан,
Андай зордон канча жан,
Жапанда жаткан кызыл дөө,
Күрпүлдөктө жайлаптыр,
Нескаранын Жубатай,
Кара калмак Узаңген,
Катары менен аймаптыр,
Мурадилдин Каратай,
Шыпшайдардын Кожойар,
Таласта барып жалмаптыр.
Маңгыт, таңгыт, тыргоотту,
Батышта биздин элдерди,
Баш көтөртпөй аларды,
Башынан бери кармаптыр,
Кылбаганы калбаптыр,
Айтышымча Калдуубет,
Аркада жалгыз калыпсың,
Өткөндөрдүн өчүн кууп,
Сен кыргызга барыпсың.

Туулуптур дедиң Сомбилек,
Туулганын ушунун,
Сенден башка жан билбейт,
Уйалбай айтып турасың,
Жети ата, кубар сан болгон,
Чамбыл белди талаага,
Таштап койуп качтым, деп,
Арканда калган элдерди,
Ар кайда тарап кайткын, деп.
Алп Коңурдан бер жакка,
Ак калпак кыргыз журтуна,
Ар качан калба табабыз,
Алыбыз келбей жатабыз.
Барайын дедиң Калдуубет,
Сен баргының алдында,
Алып келсең кол жыйнап,
Айабай арбын мол жыйнап,
Отуз капка каңгайдан,
Опсуз чыккан зор жыйнап,
Аркандан үзбөй чубатам,
Качып келсең калдаңдап,
Башыңды кесип кан жутам,
Суу тийбеген чырпыктай,
Саргартып сени кууратам!
Ойрот атка конголу,
Отуз капка каңгайда,
Өз ойумча болголу,
Чыгыш Сандуң аралдан,
Түштүгү Чаңжаң дайрадан,
Менден коркуп мааналап,
Баш көтөргөн болбоду,
Келген менен чыйраксып,
Тируу кеткен болбоду,
Титинбей келген каңгайга,
Ойроттон өлүп сойлоду.
Чыгыштагы барлык эл,
Баары биздин колдогу.
Амал турса алтын баш,
Колдобой мени койобу,
Кыйырыма келген кези экен,
Ак калпак кыргыз дегенди,
Тараталы болжолу!
Опурулуп Ойрот чоң,
Катуу кылып айбатты,
Абыдан берип кайратты,
Калдуубетти жөнөттү,

Калганда бекер жатпады,
Отуз капка каңгайдан,
Королош кытай манжудан,
Белдүүнүн баарын каптады,
Ат-атынан угузуп,
Айабай кабар айтканы,
Муну койо туралы,
Тээ Таласта жаткан Сомбилек,
Ошондон кабар угалы.
Муунуп өлгөн Беттибет,
Сексен жашка чыкканча,
Улук болуп журт сурап,
Муунуп өлсө кыйын кеп.
Беттибеттин үч уулу,
Намыстуураак кичи уулу,
Атасы өлүп күйүнүп,
Жыргал күндөн түңүлүп,
Алы келбей калганга,
Аттанып алып жөнөдү,
Кыргызга айтып барганга,
Тирүү жанга туйунтуп,
Сыр айткан жок бир жанга,
Тууганым деп айтпады,
Эки агасы жаманга.
Жабырды тартып жалгыз баш,
Жан кыйналып нечен күн,
Уктабай таңды атырып,
Ээн жерден нечен түн,
Уламадан кеп угуп,
Улам сурап Таласты,
Ушу жакта деп угуп,
Упурак болуп жол басып,
Ошентип жүрүп олтуруп,
Таласка жетти ордого,
Кеңколдогу коргонго,
Барган менен Кеңколго,
Кирмек кийин борборго,
Учурашып жолугуп,
Ордо беги зорлорго.
Алыстан издеп келгенин,
Сомбилекке айтам, деп,
Ичимдеги черлерим.
Эшик ага кеп угуп,
Атайын кирип борборго,
Сомбилекке жолугуп,
Көргөнүн айтып угузуп,

Дайынын угуп Сомбилек:
-Мейманкана ак үйгө,
Алып кирип күткүн, -деп,
Алты күн алсын ардыкты,
Айткан күнүм бүтсүн, -деп,
Алып келгин үстүмө,
Анан кебин угам, -деп,
Эшик ага нетиптир,
Кетенчиктеп кетиптир,
Мейманкана сарайда,
Алты күнү күтүптүр,
Болжогон күнү бүтүптүр.
Сомбилектин үстүнө,
Алып келип киргизди,
Акимдигин билгизди.
Эшиктен кирип жүгүнүп,
Салам берип бүгүлүп,
Салтанаттуу баатырдын,
Заарын көрүп жүзүнөн,
Келипмин мында бекер, деп,
Кара жандан түңүлөт,
Басалбай буту бүжүрөп,
Эмне дээрин биле албай,
Ээриндери күбүрөп,
Антип калган кезинде,
Коркконун билди Сомбилек:
- Отургун тиги орунга,
Эс акылың жыйгын, -деп,
Жылас болгур кебиңди айт,
Кайсы жактан келдиң? – дейт.
Орунга араң олтуруп,
Ала жака, кең этек,
Чапанын оңдоп кумтунуп,
Өзүнүн атын айтпады,
Муунуп өлгөн атасы,
Ошондон кепти баштады:
- Кара кырым каңгайда,
Коктукат деген шаар болгон,
Бекбача барып кыргыздан,
Менин атам Беттибет,
Ошол шаарга хан койгон.
Аз калган жашы токсонго,
Ошондон тартып атама,
Каш кайтарган болбогон.
Батыштан качып Калдуубет,
Каңгайга барды мааналап,

Ойрот менен дос болду,
Кандай болду ыгын таап,
Тактасына ээ кылбай,
Атамды кууп таштады,
Ардангандан хан атам,
Муунуп өлүп жатканы.
Четке киши бастырбай,
Жолду тосуп таштады,
Мына минтип Калдуубет,
Коктукатка ээ болду,
Аз күндөн бери карата,
Жыйылып черүү карк толду.
Менден улуу эки агам,
Хан атам менен кээри жок,
Кейип кеткен кеби жок,
Кардыбыз тойсо болду, деп,
Өлдү абышка мейли, деп,
Көчөдө жүрөт дардакдап,
Таласка барып атамдын,
Өлгөнүн айтып келем, деп,
Мен жүрөмүн салпактап.
Тартып алган шаардын,
Калдуубет деген каардын,
Кабарын айтып келгенмин,
Калк кыйнаган заардын.
Келгениме жараша,
Алты күнү күттүрдүң,
Ардыгымды чыгардың,
Сурасаң менин келгеним,
Ушул кебим угаарың.
Кулагын салып Сомбилек,
Куп түшүндү кебине,
“Жолу бар экен байкуштун,
Коктукаттан келүүгө”.
Калдуубет атын укканда,
Төбө чачы тик туруп,
Койгондой сууга уу куйуп,
Тамандан өөдө үркүптүр.
Көк жалынды оозунан,
Көктү карай бүркүптүр.
Түк кишиге айтпады,
Жол кереги жоо жарак,
Так үч күнү камданды,
Каңгайдын сурап жол жагын,
Жаңкыдан кабар алганы,
Аттанып чыкты Сомбилек,

Ал каңгайга баргалы.
Коргондон чыгып жөнөдү,
Карабуура, Чаткалда,
Айкөл Манас арбагы,
Күмбөзүнө көк жалдын,
Сомбилек жетип барганы,
Тобо кылып сыйынып,
Томук кылып жалынып,
Белги берээр бекен, деп,
Бечара бала зарыгып.
Күн бешимге барганда,
Күркүрөп күмбөз үн берди,
Жаш арстан баатырга,
Ажыдаардай сүр берди,
Сүйүнгөндөн Сомбилек,
Жүрөгү кетпей жарылып,
Баса минип атына,
Баатыр бала камынып,
Каар менен жөнөдү,
Ал каңгайга баргалы,
Бөлүнүп калды жанагы,
Беттибеттин баласы,
Тең бастыра албады.
Сомбилек минген байагы,
Кара кашка аргымак,
Ооздук тиштеп баш чайкап,
Жалындап көздөн от жайнап,
Төрт буту ташка урунуп,
Чакмак таштай жылтылдап,
Айбандан башка шаңданып,
Жорголой басып кылтылдап.
Үч жылдан бери жол баспай,
Калган экен зеригип,
Байлоодо турган аргымак,
Сүмбөдөй болуп семирип,
Басарга жерди табалбай,
Алоолонуп желигип,
Каба-кабат бел менен,
Капчыгай кара коо менен,
Каркайган кара тоо менен,
Калдырак таштуу зоо менен,
Калың токой жер менен,
Толкуну катуу сел менен,
Токойу калың жер менен,
Томуктай жерде кара жок,
Аппак карлуу бел менен,

Чалкак-чалкак төр менен,
Чалкып жаткан көл менен,
Жакшына тулаң жер менен,
Жайнаган нечен гүл менен,
Кашташтай суу сагынып,
Чаңкап турган чөл менен,
Түн түшүнө кирбеген,
Түлкү жортпос нечен түр,
Кулак угуп көз көргүс,
Мына ошондой шор менен,
Он тогуз күн жол тартып,
Калдуубет түшүп ойуна,
Ат чалдырып албастан,
Каңгайды карай оң тартып,
Учурап калды көп элге,
Коктукат көздөй баратып,
Келаткан экен Калдуубет,
Көп аскерди чубатып.
Азизхандын Алмамбет,
Эсен ханга таарынып,
Аз келгенсип анысы,
Атасынан көөнү ооруп,
Айдаркандын Көкчөгө,
Калган жери болучу,
Ошол жерде кабылып.
Көөрүктүүнүн ойу дейт.
Көк жаңгактын бойу дейт,
Чыга калса белестен,
Таш мойнок деген элестен,
Жердин бети сойулуп,
Орто жери ойулуп,
Жер көрүнбөй дүбүрөп,
Жаткан экен көп черүү,
Талаага түшүп жайылып,
Көргөндө билди Сомбилек,
Калдуубеттин колу экен,
Байрагынан таанылып.
Эки сапар беттешкен,
Күч ортосун чектешкен,
Байрагын сайып тиктешкен.
“Белгимди көрүп Сомбилек,
Туйунуп калсын Калдуубет,
Сомбилек келген экен деп”.
Байрагын сайды белеске,
Көрүндү көзгө делбиреп,
Белеске сайып таштады,

Баатырдын уулу чунагын,
Айчыгы алтын желекте,
Баатырдын көрүп байрагын,
Мен-мендеген Калдуубет,
Маңдайынан тер кетти.
Чокчо, Солто дегенди,
Кошуп берген чоң Ойрот:
“Бул экөөндөй пендеде,
Дегеле баатыр болбойт, - деп,
Сомбилек эмес Бекбача,
Өлбөй тирүү болсо да,
Ушул экөө койбойт” – деп.
Өрүүн болуп Калдуубет,
Түшүп жаткан кез экен,
Чокчо деген неменин,
Кайраты өтө тез экен,
Калдуубетке барыптыр,
Минтип сурап калыптыр:
- Кайкыда байрак желбирейт,
Жанында аскер көрүнбөйт,
Бул эмне шумдук? – дейт.
Анда айтат Калдуубет:
Уккун Чокчо мындай кеп.
Жети ата кубар сан болуп,
Ойлосо ичке дарт толуп,
Кыргыз менен маңгыттар,
Өмүрлүккө кас болуп,
Кор болуп келе жатабыз,
Бак-таалай андан пас болуп.
Баралы деп кыргызга,
Мен келатам баш болуп.
Байрак турса аскер жок,
Келген экен Сомбилек,
Эрибес көөнү таш болуп.
Байрагын сайып белгиге:
“Мен жалгызмын сен көпсүң,
Мыкты болсоң келгиле”
Кырандагы кызыл туу,
Кыргыздардын белги эле.
Калдуубеттин айтканын,
Угуп Чокчо алыптыр,
Өзү менен курбалдаш,
Солтого айтып салыптыр.
Кабарын угуп чоң Солто,
Каарданды ошондо:
- Калдуубет, Чокчо жерге кир,

Катар экөөң көргө кир!
Айтып келет уйалбай,
Кыргыздын атын укканда,
Менин көөнүм болду кир.
Карап туруп көргүлө,
Качырышып көрөйүн,
Кандай экен камбылдык,
Кайратымды билгиле!
Угуп алып оолугуп,
Одураңдап түгөнгүр:
Барабанды ургун, -деп,
Бар аскер атка мингин, - деп,
Баш болгон бизге Калдуубет,
Менин баатырдыгым билсин! – деп,
Эрдемсиген Сомбилек,
Караанымды көргөндө,
Ыштанына сийсин! – деп.
Солтонун сөзүн бурчу эмес,
Карап каңгай турчу эмес,
Барабын уруп баң тартып,
Керней менен сурнайын,
Баш аламан чуулатып,
Так элүү миң аскерин,
Аттандырды чубатып.
Сап-сап болуп түр менен,
Аскерлер жүрдү чубашып,
Таталаган моңгулдар,
Айгайлашып дуулашып,
Айнектей талаа түз жерге,
Келди аскер чогулуп,
Боз топурак чаң болуп,
Жердин бети жойулуп,
Урушар майдан жерине,
Келди булар чубуруп.
Күн шашке мезгилде,
Калдуубет, Чокчо калыптыр,
Чатырында бастырбай,
Оолуккан бойдон тура албай,
Өлүмдөн мойнун бура албай,
Элүү миң аскер кол менен,
Солто жете барыптыр,
Алдында минген тулпарын,
Айабай санга салыптыр.
Мингени буудан секирип,
Мелжелдүү баатыр чоң Солто,
Качырып кирди мекийип,

Ирмебей кирпич тиктеген,
Ач бөрүдөй чекийип,
Түрө тиктеп астырттан,
Бет келгенде бул Солто,
Мент кылып келген баштатан.
Карагай найза өңөрдү,
Каарданып жөнөдү,
Тик качырган моңгулду,
Сомбилек баатыр көргөнү.
Калдуубет чыкпайт ойунан,
Көрүнбөйт эрдин көзүнө,
Андан башка бөлөгү.
Кара кашка күлүктү,
Кара жерди каңтарып,
Камчыга бөлөп жүгүрттү.
Сомбилек баатыр чоң Солто,
Бетмандай келди ошондо.
Байкаса баатыр Сомбилек,
Башкача көзгө көрүнөт,
Моңгулдан чыккан баатырдын,
Бадырек Солто каапырдын,
Маңдайынын бырышы,
Кол арыктай жиги бар,
Эки көздүн жээгинде,
Муштумдайдан ириң бар,
Жуубаган жүзүн кара бет,
Эки беттин ортодо,
Төрт элидей кири бар,
Сакал менен мурутка,
Дык тийгизип көрбөгөн,
Саксаңдаган каапыр, ай,
Жүдөп кандай өлбөгөн?
-Эрдемсиген Сомбилек,
Калдуубетке күн бербейт,
Качырган баатыр сенби? – деп,
Кеткен жокпу ойуна,
Солто тирүү бардыр, - деп?
Козголбой жаткан пенде элем,
Атыңды угуп Сомбилек,
Ошол үчүн келдим, - деп.
Ажалың айдап бул жерге,
Ашыңа келген экенсиң,
Жарыгын көрбөй күндүн, - деп,
Уландуу көрбөй түндү, - деп,
Шашыла келген экенсиң!
Элүү миң аскер кылгылдап,

Аркамда арбын колум бар,
Жалгыз келген Сомбилек,
Маңдайыңда шоруң бар!
Өчөшүп келген адамдын,
Боорун жарып өт алган,
Мурунтан ушул колум бар!
Кыйла сөз айтып жиберди,
Кыргыздан чыккан Сомбилек,
Муну кулагына илбеди,
Мактанып жаткан Солтону,
Кумурскача билбеди.
Кара бойун безеди,
Качырып бала кирди эми,
Ак жолборстой чамынып,
Капталынан тийди эми.
Кара тоодой чоң Солто,
Кабаттап темир тон менен,
Канчаны сойуп жин болгон,
Кадимки кандуу кол менен,
Дал ошондой кылам, деп,
Качырды ошол ой менен.
Болотко болот кагылды,
Жылдыздап оттор чагылды,
Байкады бала Сомбилек:
“Далайынан эр экен,
Манабу Солто бадырек”.
Оң-тескери койушуп,
Баш аламан урушуп,
Бака-шака үн чыгып,
Далай соотту жулушуп,
Биринин үнүн бири угуп,
Куйкалары курушуп,
Түр салышып кырданып,
Ыңай карап турушуп,
Аманат кара бир жанды,
Кылга байлап таштады,
Жарык дүйнө жалганды,
Кылчайып карай албады.
Күнү менен түнүндө,
Дем албастан кагышып,
Күчөп-күчөп салышып,
Жеңише албай бул экөө,
Күн айланды экиге,
Күн төбөдөн кыйшайып,
Болжолу болгон бешимде,
Сомбилектей чунактын,

Абасы түштү эсине,
Абасы баатыр эр Гүлүс,
Арбагына сыйыныш,
Атагына жөлөнүп,
Ак калпак кыргыз журтуна,
Абайласаң кыйын иш.
Абасын алып эсине,
Күч тапкансып нээтенде,
Бала жолборс качырды,
Бешим болгон кезинде.
Токойдон чыккан ак жолборс,
Жолуккан пенде соо болбос,
Кезенип кирген Сомбилек,
Мен-менсиген Солтону,
Баш көтөртүп коборбос.
Капыр Солто камынып,
Үстүнө сары жамынып.
Бет алган жерде балага,
Бекемдеп найза сайылып,
Сайды Солто күркүрөп,
Сол этип койбойт Сомбилек,
Карап турат мелтиреп,
Темир өзөк, таш жүрөк,
Солтонун сайган найзасы,
Кыйрап кетти кырк бөлөк.
Кыйындын иши ал кандай,
Мурунку өткөн заманда,
Болгон иштер ар кандай.
Куру кол Солто калыптыр,
Өжөрлөнүп Сомбилек,
Өчөшүп найза салыптыр.
Кыйгай кармап найзаны,
Кий сүбөгө бир сайды,
Найзанын учу тийгенде,
Ээрден көчүк кыйшайды,
Үзөнгүдөн бут тайды.
Оодарылып түшкөндө,
Сомбилектин найзасы,
Ортосунан сынган.
Найзасы сынды эр өлдү,
Найзасы менен баатырдын,
Опсуз Солто дагы өлдү.
Кезектеше калганда,
Айтып турган Калдуубет,
Жанында Чокчо балбанга:
-Калтырбас бекен Сомбилек,

Тоодой болгон Солтону,
Каран дүйнө жалганда.
Калдуубеттен угуп кеп,
Солтонун көрүп өлгөнүн,
Чокчо чыкты күжүлдөп.
Найзасы жок Сомбилек,
Келе жаткан Чокчону,
Бендеби деп пейлебей,
Күжүлдөгөн караанды,
Бучкагына теңебейт,
Качырып Чокчо жеткени,
Кандуу найза кез керди,
Балта менен найзасын,
Каңгыта кагып жиберди,
Абдан Чокчо ардыкты,
Келтирем дейт башына,
Сомбилекке тардыкты.
Алтымыш батман чойун баш,
Арта салып ийинге,
“Мыктысынган Сомбилек,
Эми айла табалбас”.
Тап берип жетти заарданып,
Сары түгү саксайып,
Жан алчудай каарданып.
Кагып салган найзаны,
Эңип алды Сомбилек,
Чокморду шилтеп чапканда,
Кар жиликтин булчуңга,
Найза сайды белгилеп.
Каруу кылар булчуң эт,
Канча талаа бөлүндү,
Жан тамырдан, билектен,
Өпкөнүн каны төгүлдү,
Чокмору түштү шылк этип,
Имере кармап найзаны,
Бакалоорго муштады,
Наркы кулак алдынан,
Найзанын учу жылт этип,
Жыгылып калды атынан,
Тоңкойуп Чокчо талп этип.
Чокчосу калды жыгылып,
Чөкчөйүп чанга тыгылып,
Үмүт үздү жанынан,
Элүү миң аскер жыйылып,
Айласы жок Калдуубет,
Качыра чыкты кыйылып,

Караанын көрүп капырдын,
Кара көк турат жымыйып.
Беттеше келди ал экөө,
Калдуубеттин кийгени,
Беш кабат темир күрөөкө,
Качырып урду найзаны,
Кабылан бала жүрөккө.
Өткүр найза курч үчүн,
Үчөөнүн өтүп кеткени,
Төртүнчү темир соотту,
Бузууга күчү жетпеди.
Үч кабат темир күрөөкө,
Быт-чыт болуп кетсе да,
Оодарылып бул чочко,
Ат үстүнөн кетпеди.
Өтпөй найза какады,
Түпөгүнөн такалды,
Ачууланып Сомбилек,
Ого бетер каарданды.
Тартып алып найзасын,
Колтуктан өйдө көтөрө.
Кош колдоп муштап жиберди,
Курчу жанган алдында,
Күрөөкөгө кирбеди.
Ойлоп көрсө Калдуубет,
Такандашса Сомбилек,
Тар кылчудай көрүнөт,
Ушул жалган дүйнөнү.
“Өжөрлөнсөм өчөшүп,
Өлсөм өзүм өлөмүн,
Мен өлгөн соң көрсөтөт,
Калгандары өнөрүн.
Камчы имерип кол булгап,
Каптатып ийип аскерге,
Качкан бойдон жөнөйүн”.
Кара жанга күч келсе,
Антип көнгөн Калдуубет,
Дагы имерип Сомбилек,
Качырып келип бир сайса,
Тирүү калар кептенбейт.
Каарданып Сомбилек,
Жана келип тийерде,
Кара ниет Калдуубет,
Камчыны булгап ийди эле,
Жайнаган аскер элөө миң,
Жалпы баары кирди эле,

Качат экен чочко, деп,
Кабылан бала билди эле.
Келген элди элебей,
Бендеби деп пейлебей,
Элүү миңди Сомбилек,
Бучкагына теңебей,
(Ал Манастын урпагы,
Эр жасаган кудурет,
Мына мындай ченебейт!)
“Кара аскерди каралап,
Канын төгөт аралап,
Кай муратка жетемин?
Каршылашкан Калдуубет,
Караанын көздөн чыгарбай,
Артынан түшсөм бекемин”.
Калк аралап калыңга,
Кирип кетти Калдуубет,
Аркасынан Сомбилек,
Сайа кууп түшөрүн,
Билип кетти Калдуубет,
“Жалгыз качсам калдаңдап,
Талаага чыksam далдаңдап,
Караанымды көрөр, деп,
Каалаган жерге жеткизбей,
Канымды менин төгөр, деп,
Кыйрынан бузбай ээн жерде,
Кыр аркамды сөгөр, деп,
Шексиз качып аркага,
Күн батыш көздөй жөнөйүм - деп,
Көөрүктү бойлоп оң тартып,
Каңгайга кетсем белем” – деп,
Арамдык ойлоп кара ниет,
Аркага качып алыптыр,
Алдыман чыгат менин, деп,
Каардуу баатыр Сомбилек,
Каңгай жакты кайтарып,
Көзөмөлдөп калыптыр.
Өчөшүп кирген жакыр, деп,
Азыраак каар көрбөсө,
Көөнү суубайт такыр, деп,
Кылычты суурду кынынан,
Бир канчасын жоготту,
Сабын бузбай кыйырынан.
Ачып көздү жумганча,
Ана-мына кылгынча,
Алты миңче өлүптүр,

Өлгөнүн көзү көрүптүр,
Сары башыл калмактын,
Көзүнүн жашын төгүптүр.
Аламан койуп чуркурап,
Аттарын түшүп жетелеп,
Арызын айтып боркурап,
Айбатынан баатырдын,
Жаны чыгып чыркырап,
Азарланып зыркырап,
Кара таандай калмактар.
Жардап карап турганы,
Кыргыздан чыккан кырааны,
Калдуубет жок ал жерде,
Чыкканы жок кумары.
Кылычты салды кынына,
Кеп кылбады калганга,
Кылчайып баатыр чынында,
Жакшы-жаман дебестен,
Тирүү калган тобуна,
Ана-мына дебеди,
Бастырып жөнөй бергени.
Көрктүү талаа кенен жер,
Ал талаада эркинче,
Өткөн экен нечендер.
Бара жатса Сомбилек,
Кабарга барган Таласка,
Беттибеттин баласы,
Келатыптыр сендиреп.
- Баатыр кайда бардың? – деп,
Артыңдан жетпей мен жүрүп,
Араң жаным калдым -деп.
Калдуубетке талаада,
Учурадым мен ага,
Саа барганым билбеди,
Сырын айтты ал мага:
“Жөнөдүм эле Калдуубет,
Чоң Таласка барарга”.
Баладан баатыр кеп угуп,
Бадыректи Таласка,
Барат экен деп угуп,
Каңгайды таштап Сомбилек,
Таласты карай бурулуп,
Кайра айланып алыптыр,
Таласка муну жеткирбей,
Талаада тапсам экен, деп,
Бачымдап жолго салыптыр.

Ал кара нээт Калдуубет,
Алтай менен айланып,
Каңгайга кетип калыптыр.
Берен туулган Сомбилек,
Мелжемдүү жерден из карап,
Урунуштуу тумшуктан,
Көз жиберип из чалат.
Изи да жок, тозу жок,
Кандай кеткен чочко? деп,
Ат айабай баратат,
Чыканак жерге салбастан,
Чырым уйку албастан,
Отуз бир күн жол жүрүп,
Ал Таласка жанашат.
Сомбилек барып караса,
Таласта элде тамаша,
Көөнү куунак жай жатат,
Көкбөрү тартып , кунан чаап,
Жаштары талаа чаңдатат,
Чалкалаган төрлөрдө,
Кымызга кошуп бал чайкап,
Чалкайган нечен бай жатат,
Кары-жашы аралаш,
Хан Манастын жомогун,
Ырчыларга ырдатат.
Уулдан-уулга улантып,
Урпакка улап чубалтып,
Өткөндөрдү жоктошуп,
Ыр тизмегин топтошуп,
Ырдап жаткан кези экен,
Сомбилекке токтотуп.
Ак калпак кыргыз наркы, деп,
Сомбилек ойлойт мындай кеп:
“Жер бетинде кыргыздан,
Түгөнбөй тукум бар турса,
Өчпөйт экен Манастын,
Бул дүйнөдө даңкы” –деп,
Коргонго барса Сомбилек,
Калдуубеттен кабар жок,
Калба салып кыргызга,
Калгандан бенде барган жок.
Тогуз-ондо Сомбилек,
Отузча сайып эр алды,
Бул балада арман жок,
Калдуубет кетпей ойунан,
Таласта жатып алган жок.

Эки айча эрөөн алыптыр,
Кабыландын күмбөзгө,
Калбай кыргыз барыптыр,
Тобо-томук кылышып,
Кайта айылга жаныптыр,
Эми барып олтурса,
Сомбилектин эсине,
Калдуубет түшө калыптыр,
Токтоо кылбай Сомбилек,
Аттанып жолго салыптыр,
Аташканы Тынымкан,
Кош бой болуп калыптыр.
Сомбилек баатыр өзү жаш,
Тынымкан сулуу кара каш,
Эр белгиси мына бул,
Эңишкенин эске алса,
Эринип үйдө жаталбас.
“Үч катар качты колуман,
Эн жерде беттешип,
Бир чыкпады жолуман,
Коркуп качып кетти, деп,
Кандай жатып мен калам?
Каңгай эмес кытайга,
Кайда барса Калдуубет,
Кылчайбастан түз барам!”
Сырдаган найза өнөрүп,
Сырын айтып кыргызга,
Жөнөдү баатыр көгөрүп,
Жалгыз башы камына,
Эрчитпей киши жанына,
Ат айабай баратат,
Калдуубетке барууга.
Кылчайбай жүрүп алыптыр,
Көөрүктүүнүн ач белес,
Көкжалың чыга калыптыр,
Эми эки күн жол жүрсө,
Коктукаттын шаарына,
Жетери мунун аныктыр.
Бекбачанын зайыбы,
Намыска жарар эркек тууп,
Келе жатат Сомбилек,
Өчөшкөн жоодон кегин кууп,
Маңгыттан чыккан Калдуубет,
Кек алмакка белин бууп,
Сомбилек турсун туу белде,
Биз келели беркиге,

Ажал чиркин жетпесе,
Койот экен жараткан,
Ар адамдын эркине.
Арамдык менен Калдуубет,
Беттебеттин уулуна,
Нукура жалган айтып кеп,
Алтайдын тосун айланып,
Каңгайга барды темселеп,
Олтурган экен чоң Ойрот,
Тактасында мелтиресп,
Арамзада Калдуубет,
Үстүнө кирди энтендеп,
Башы-көзү топурак,
Араң басып темтендеп.
Камыштан бетер ыргалып,
Түз туралбай сенделет,
Ойроттун турат ойунда,
Сүйүнчүгө келди, деп,
Токтоно албай чоң Ойрот,
Жүрөгү ысып делбиреп.
Калдуубет келип кеп айтат:
-Калдайым Ойрот деп айтат,
Алдыңан кеткен Калдуубет,
Кайтып келип дарт айтат,
Жолугуп калды Сомбилек,
Таласка кетип баратсак.
Көөрүктүүдө жолукту,
Көрүп Солто оолукту,
Бир күн, бир түн болжолдо,
Чоң Солтону жоготту.
Кой десем Чокчо болбоду,
Сомбилекти эми эле,
Өлтүрөм деп ойлоду,
Эки имерип сайышбай,
Чокчо өлүп жоголду,
Жалгыз калып ардандым,
Кайраттандым, каардандым,
Жылан менен чайандай,
Сомбилекке заар салдым.
Оолугуп бала сайганда,
Оодарыла тас калдым,
Камчы булгап, найза ыргап,
Элүү миң колго каптаттым.
Түз бассам кууп жетер, деп,
Соо койбойт түбү бекер, деп,
Артынан чыгып аскердин,

Анан сизге келдим, -деп,
Айланып Алтай тоосунан,
Анан келдим өзүм, деп,
Элүү миң аскер ал жерде,
Сомбилекке бердим, деп.
Унут калган бир кебим,
Жолумдан чыккан бирөөгө,
Таласка барам дегемин,
Эмгиче келбейт Сомбилек,
Маа жолуккан жолугуп,
Таласка кетти деген бейм.
Далайгача чоң Ойрот,
Сүйлөбөй туруп мелтиреп,
Ачууланып бакырып,
Карыган койдой чакыйып,
Калдуубетти жемелеп,
Каар төгүп бетинен,
Кандуу жаш көздөн себелеп:
-Каңгайда жаткан мен элем,
Азыркы жүргөн эрлердин,
Кимисинен кем элем?
Ээ болгонсуп маңгытка,
Батышта жаткан сен элең.
Батыштан келдиң бул жерге,
Баш калкалап келдим, деп,
Маңгыт, таңгыт, тыргоокту,
Түп ата бирге элбиз, деп,
Кыргыздан чыккан Сомбилек,
Жүдөтө сайды бизди, деп.
Кайда барсаң чуу салып,
Коктукатта жөн жүрбөй,
Сен өлтүрдүң, Беттибет,
Абалың айтып жалооруп,
Алдыңа келдик темтендеп,
Арбын аскер, көп кошуун,
Аркама салып бергин, деп,
Мен Калдуубет иниңе,
Арка болчу сенсин, деп,
Такандашкан Сомбилек,
Эдебин колго берем деп,
Эрикпестен жол басып,
Таласка барып келем, деп
Манастын алтын тактысын,
Сага соога берем, деп.
Чоң Солто менен Чокчону,
Эки эрди бердим белендеп.

Элүү миң аскер да бердим,
Колсуз жүрбө эрмин, деп,
Элүү миң аскер эки эр,
Жардамдашып берсин, деп.
Темтейип эми келипсиз,
Солто менен Чокчону,
Катар менен жеди, деп.
Учураган кишиге,
Таласка кетти деп кой деп,
Жалган айтыш кандай кеп?
Эл аралап эл билдин,
Качып жүрүп жер билдин,
Карчашып жүрүп эр билдин,
Кимдер баатыр, ким коркок,
Ар тарабын тең билдин,
Кимдер жакын, кимдер кас,
Ал тарабын сен билдин,
Башыңды катып мааналап,
Мени менен бир жүргүн.
Кеткениң тогуз ай болду,
Андан бери Калдуубет,
Кайда жүрдүң билдиргин.
Мен барамын Таласка,
Акылыңдан адашпа,
Эсиң менен болгунуң,
Эрдикти менден талашпа,
Кең дүйнөнү тар кылам,
Кеңирсип жаткан алашка.
Ойрот атым меники,
Буйта деген иним бар,
Баатырлыгы белгилүү,
Опол тоодой даң чыгып,
Угулсун атым меники.
Ойрот, Буйта келди, деп,
Өмүр бойу коз болбой,
Жай жаткан кыргыз эли, деп,
Алты ата болуп кеткенче,
Айагы бизге жеткенче,
Ааламда киши беттешип,
Келбеди шайы буга, деп,
Ай ааламга ачык кеп,
Эми айтып эл калсын,
Манастын уулу жеңди, деп.
Сен мактаган Сомбилек,
Аны бүгүн эл билбейт,
Көрсөм дагы, көрбөсөм,

Баатырлык атка коно элек,
Мени менен сайышар,
Балтыр эти ката элек,
Жашырбай чынын айтканда,
Ойноо бала эзелек.
Бол тургун! – деп камынып,
Ач камдандай чамынып,
Оолугуп турду бадырек.
Жайын айтты Калдуубет:
- Сомбилектен ажырап,
Каарыңдан коркуп кире албай,
Алты айдан бери шаарыңды,
Көмөскө үйдө жаттым, - деп.
Көңүл тынаар кеп айттың,
Ойротто калдай баатыр, - деп,
Жөө бассам да ат минбей,
Жол баштайын такыр, деп,
Күзгү коңур салкын, деп,
Ырааккы жерге жол жүрүш,
Бул айтканың акыл кеп.
Кабар берип Буйтага,
Ойрот калдай камын жеп.
Чаба турган кылычын,
Чарктатып баарын суугарды,
Сайа турган найзанын,
Бекитип сабын чырмады,
Ташты сайып тештирип,
Мана минтип ылгады.
Балтанын сабын оңдоду,
Уңгусунан кетет, деп,
Колу менен тордоду.
Как ыргайга сапталты,
Кокус сынып кетер, деп,
Пил терисин капталты,
Ат күлүгүн кармашып,
Аза байлап такташты.
Түркүм-түркүм кам кылды,
Соотун аттын кандырды,
Жаба турган жарактын,
Учу менен миздерин,
Баарын ууга малдырды,
Жашыгып сууга кандырды,
Армансыз Ойрот камынып,
Бар керегин жам кылды.
Таласка барат экен, деп,
Жашырган жок чебердеп,

Улуу инген, кичүү инген,
Кара кырым каңгайга,
Бүткүл моңгул бар жайга,
Алда канча андайга,
Алты бөлүм калдайга,
Айтып элге даң кылды,
Түнүндөсү уктатпай,
Түн төшөккө зар кылды,
Кыргызга барам дегели,
Калганга күндү тар кылды,
Кежирлик кылган кишини,
Бастырып уруп нан кылды.
Мына ушинтип чоң Ойрот,
Бар кубатын жыйыптыр,
Сексен миң аскер калың кол,
Каңгайдан бир күн чыгыптыр.
Сегиз жүз төөнү каркайып,
Азык түлүк мол артып,
Ок-дарысын тон артып,
Катар-катар чубатып.
Жаман катын, жаш бала,
Иштен калган карыга,
Эмгексиздин баарына,
Калдуубет тилин алам, деп,
Карабады алына,
Бир киши деп ушунча,
Элди салган азапка,
Ушул кайсы кылыктыр?!
Эл аттанып талаага,
Калбай аскер калаада,
Капташып калды балага,
Бастырып чыккан арада.
Бала баатыр Сомбилек,
Бул дагы жетип тыныптыр.
Калдуубет көрдү караанын,
Капкайдан таанып бараанын:
-Каары катуу чоң Ойрот,
Сомбилек келди карагын,
Ачууландың жемелеп,
Алып келчи тигине,
Абдан мыкты сен болсоң,
Аттанып чыгып тебелеп.
- Эмне дейсиң Калдуубет?
Бак-таалайым меники,
Сомбилек мында келгени,
Ылат-мынат койнумда,

Кубатын мага бергени.
Кудайым берип салды, -деп,
Кубанганда чоң Ойрот,
Айдатып келип чочкодон,
Оң минди кырып салганы,
Кудайына сыйынып,
Корстон болуп чалганы.
Өзүнчө намаз окулду,
Буткананын ичинде,
Отуз миң киши олтурду,
Бүлбүлдөтүп жанган шам,
Жүз миңге санын толтурду.
-Ат арытып, тон тозуп,
Азык-түлүк мүлк артып,
Күндүз-түнү жол тартып,
Бармак элем Таласка,
Магдырап жаткан алашка.
Ажал алып жакадан,
Өзү мында келгени.
Бол түшүргүн кошту, - деп,
Чатыр тигип талаага,
Чайкалтып жерди толтур, - деп,
Жайкалган шибер чөп болсо,
Бул аскер мынча көп болсо,
Калдуубет карап сен турчу,
Ойрот, Буйта тең турса,
Сомбилекти мактайсың,
Кантесиң сени бут урса?!
Жылдыздатып от жакты,
Он миң чочко сойулган,
Жайнап аскер кол жатты.
Жалпайтып тиккен чатырды,
Көпкөк темир кийинген,
Жалтанбаган баатырды,
Бала балбан Сомбилек,
Коркпос баатыр таш жүрөк,
Ажыдаар ооз, жалын көз,
Ал сексен миң аскерди,
Бучкагына теңебес,
Эрдин эри эмесби,
Эчтемеден кенебес.
Эрдиги артык ченебей,
Жолдошу көп немедей,
Жолго түштү жапжалгыз,
Ыдыгына баатырдын,
Тирүү пенде таптагыс.

Алыстан келген жол басып,
Уйку көрбөй түн катып,
Сууп калсын дегенсип,
Аса байлап кыраңга,
Бууданды салып сыргакка,
Таң агарган маалда,
Суутка салган шамалга.
Атты алып кермеден,
Алыстан келген эр немең,
Ооздугун чыгарып,
Отко койуп кашка атты,
Суулугун чыгарып,
Суу каптырып кашка атты,
Таң кылайып агара,
Ат чалдырып талаада,
Кара баштуу бендеден,
Өзү жалгыз жупжудаа,
Түн атасы Манастан,
Урпактан урпак улантып,
Кара кытай каңгайды,
Канча сапар чуулдатып,
Касаба тоодой жарданып,
Атагы алаш дуулдашып,
Келе жаткан кызыл туу,
Манастан калган белек бу,
Сап темирге аштады,
Баатырдын уулу Сомбилек,
Кыранга сайып таштады,
Көп экен деп алардан,
Көкжал эрен шашпады.
Ойрот, Буйта дөөсү , деп,
Арасында булардын,
Ат көтөргүс жөөсү, деп,
Коркуп койбойт деги эле,
Козголуп койбойт жүрөгү,
Жолдошу көп немече.
Эртең менен чоң Ойрот,
Байрагын көрүп көкжалдын,
Тилдүүдөн бирди жумшады:
- Сомбилекке сен баргын,
Алыстан келди бул жерге,
Абалына чактабай,
Алышкалы келиптир,
Жалгыз башы биздерге,
Аттанып чыккан убагым,
Сомбилекти издерге.

Ардык алсын оолукпай,
Убара болбой үч күнчө,
Жолук кылып мени алдап,
Жолтоо кылат дебесин,
Чоочуркабай Сомбилек,
Чогулган элге маа келсин,
Болголдуу күнүм бүткөнчө.
Кул-күндү ага беремин,
Армансыз болдум дегенде,
Беремин кийин эдебин,
Арып-ачып жол басып,
Араң келип капташып,
Алдырып койдум дебесин.
Өктөсү жок болсун, деп,
Ойрот баатыр айтты, деп,
Барып айтып сен келгин.
Жумшаган киши барыптыр,
Учураша калыптыр,
Тили оозуна жукпаган,
Жулундаган неме экен,
Токтоно албай кыйшактап,
Кудундаган неме экен,
Түндө чыккан жылдыздай,
Жымындаган неме экен,
Орго салган түлкүдөй,
Кылындаган неме экен,
Күлүп сүйлөп ырсактап,
Мылындаган неме экен,
Тынбай ирмеп кирпичин,
Кымындаган неме экен,
Сомбилекке айтаары,
Ойроттун айткан кеби экен.
Укту баатыр бар кебин,
Атайлап келген неменин,
Ачуусу келди ошондо,
Белдүү туулган берендин,
Кыл муруту көрүнүп,
Келе жаткан эрендин.
Ойроттун кебин укканда,
Колума келип түшсүн, деп,
Орунсуз кеби чыкканда,
Нар буурадай эстенип,
Бирин, серин көрүнгөн,
Кыл муруту тиктенип,
Бетинен чыгып сары түк,
Каары катуу, заары күч,

Кабагын бүркөп, каш серпип,
Бүркөлгөн күндөй түмпөйүп,
Жерге күүгүм түшкөндөй,
Күн көрүнбөй чүмкөлүп:
- Келген киши кайтып бар,
Ойротуна айтып бар,
Калың элге чаң салып,
Кара аскерден кан агып,
Өлүп эрлер аз калып,
Ыйлабай бала уктабай,
Эл бузулуп чайкалып,
Батыш менен чыгыштын,
Арасында Калдуубет,
Качып жүрөт тартайып.
Бооруна баспай далдалап,
Жиберип берсин Ойротуң,
Бекерге жанын кыйнабай,
Өргүтүп мени сыйлабай,
Калдуубетти калкалап,
Каңгайдын элин жыйнабай,
Жиберер күнүн болжосун,
Айтканы айткан болбосун,
Өлөр жагын ойлосун!
Душмандыгы болбосо,
Кол жыйабы Ойротуң?
Алты калдай каңгайдан,
Мол жыйабы Ойротуң?
Ойрот, Буйта калдайдан,
Кара калмак, каңгайдан,
Атайлап келип Таластан,
Каңгып келип алаштан,
Аласын ала качпадым,
Абийирин элге ачпадым,
Пул деп куржун тешпедим,
Кермеден атын чечпедим.
Ормонунан от койуп,
Чийки орбодум буудайын,
Коло менен чалмадан,
Колу менен жасаган,
Карабадым кудайын,
Аралап малым кеткен жок,
Шекер кылчу куурайын.
Сыйлашар болсо, чоң Ойрот,
Калдуубет берсин колума,
Ошол менин мудайым.
Элге күйгөн эр болсо,

Эки жакка тең болсо,
Өз элинде жай жатсын,
Кектүү киши Калдуубет,
Келтирип колго карматсын.
Алтын тагын берсе да,
Кереги жок башканын.
Бере албаса Калдуубет,
Бүгүнкүсү канымет,
Аттанып чыксын чоңдоруң,
Өлөр жагын баалашсын,
Илгертен өчүм бар десе,
Өчүгүшүп кармашсын,
Жалгызмын деп Сомбилек,
Башымды катып калбасмын.
Жалгыз кара бир башым,
Арбагына сыйынам,
А дүйнө кеткен Манастын,
Ураанына жөлөнөм,
Ак калпак кыргыз алаштын.
Урматына талапкер,
Олуйа Гүлүс абамдын,
Кыргыздан келген Сомбилек,
Өзүм жалгыз бир жанмын,
Мындан башка кебим жок,
Эми сага айтаарым.
Айта баргын Ойротко,
Айтканымдан кайтпаймын,
Мени койуп Ойротуң,
Өзүнүн алын байкасын!
Өчүгүшсө чоңдоруң,
Жер козголуп суу толкуп,
Кызыл кандар чайпалсын.
Жан айаса чоңдоруң,
Калдуубет берип жай жатсын!
Келген киши кайтканы,
Ойротко кебин айтканы,
Кебин айтып болгончо,
Өлүп кете жаздады,
Сүйлөй албай демигип,
Араңдан зорго тас калды.
Ээрдин тиштеп ошондо,
Ойрот башын чайкады,
Шамал ыргап жаткандай,
Сакалдары жайкалды,
Карап турган кээ бирөө,
Корккондугун байкады.

- Ээ, капырай, кандай кеп,
Жалгыз башым Сомбилек,
Мен барабар дегени?
Мунун минтип айтканы,
Кемсинткени эмеспи?
Менин атым билбеген,
Даңкымды уккан сүрдөгөн,
Атам Манас дегени,
Опозо кылган бир кеби,
Калдуубет кармап берсин, деп,
Душманымды бербесе,
Ылдамыраак келсин, деп,
Ажал алып жакадан,
Айткан экен бул кепти.
Кантип адам тынч алат,
Кулак угуп шум кепти?
Бүгүн алар кезегим,
Буруттагы көп кепти!
Алдында өзүм барайын,
Атасы Манас тирилип,
Абасы Гүлүс биригип,
Үчөө катар келсе да,
Көмө чаап салайын,
Көк шиберге көйкөлтүп,
Көөдөндөн канын жайайын.
Жатпагын аскер аттангын,
Кара, сары, көк желек,
Калкылдата аштагын,
Селдей болуп түрүлүп,
Калтылдатып таштагын,
Бардык иш тайар болгондо,
Майданды өзүм баштайын!
Айтканынан жанчу эмес,
Аттанбай аскер калчу эмес.
Аттанып аскер болгончо,
Камынып Буйта карарды,
Ойлонот Буйта ичинде,
Эң алдында барарды,
Ойротко нөөмөт бербестен,
Өзү сайып аларды:
“Мен Ойроттон эрмин, деп,
Отузда жашым Буйтамын,
Тетиги турган Сомбилек,
Кайратым андан кемби? – деп,
Арканча мыкты болсо да,
Эрдиги мага теңби?” – деп.

Күчүн-күчкө улантып,
Сайышар жерин белгилеп,
Кубанып турат Калдуубет:
“Ойрот, Буйта бул экөө,
Сайып алса мейли, - деп,
Сайдырып ийсе кокустан,
Хандыгы мага келди, - деп,
Кутулбас жерге Сомбилек,
Тар кыйагы кирди, - деп.
Сексен миң аскер кол турса,
Пил көтөрбөй жөө жүргөн,
Тетегедей зор турса,
Ойрот, Буйта экөө өлсө,
Сомбилек кайдан кутулат,
Тетеге найза көтөрсө?
Тетеге манжу уругу,
Тегин киши бул эмес,
Нескаранын тукуму”.
Деп ойлонуп Калдуубет,
Түк кишиге ийилбес,
Бул түгөнгөн кара бет,
Ойлогону арамдык,
Карап турат кеңгиреп,
Эчтеме менен кээри жок,
Тетеге турат зеңгиреп.
Каңгайлык кылат кабызет:
Буйта чыкты алдыда,
Сомбилекти жеди, деп,
Буйта атка мингенин,
Ойрот азыр биле элек,
Айтып койгон кеби бар,
Алдында өзүм барам, деп.
Ойрот мында камына,
Буйта барат алдында,
Токойдон чыккан камандай,
Токтобостон чамына,
Көпкөк муздай көгөрүп,
Үстүнө соотун жамына.
Оолугуп Ойрот бакырды,
Токто деп, Буйта чакырды,
Кылчайып артын карабай,
Ойротту улук санабай,
Токтобостон эр Буйта,
Сомбилекти качырды,
Сомбилекке жеткинче,
Артынан Ойрот жеткени,

Алдындагы Буйтаны,
Тоңкойтуп сайып кетти эми.
Олойо тиктеп Буйтасы,
Таштады Буйта уятты,
Чоң Ойротту качырды,
Комдоно минип сур атты,
Экөөнүн көрүп түрпөтүн,
Калдуубет атын чуратты,
Ойунда келет Калдуубет,
Ойроттон ачуу сурашты:
-Ойрот, Буйта не болду,
Эки калдай окшош дөө,
Эс-акыл кайда жоголду?
Буйта алса кимди алат?
Сага кайаша сөз айткан,
Сомбилектей эрди алат,
Буйта сайып түшүрсө,
Ойрот сайып алды, деп,
Жакшы атагы саа калат.
Сенде калдай өкүмүн,
Жыңзы таш бар башыңда,
Мурун чыккан бул Буйта.
Кызмат кылат алдыңда.
Кылмак кызмат сен үчүн,
Аман-эсен турса деп,
Кыйбайт сени барууга.
Жетип келип Калдуубет,
Жандата айтып ширин кеп,
Жараштыра салыптыр,
Ойрот кетип ордуна,
Ортодо Буйта калыптыр.
Алдындагы сур атты,
Камчыга Буйта бөлөдү,
Терисине сыйбастан,
Качырган бойдон жөнөдө.
Улугунан найза жеп,
Өчөшүп Буйта көгөрдү,
Казандай темир туулга,
Төбөсүнө көмөрдү,
Түк келтирбейт ойуна,
Бул түгөткүр өлөрдү,
Кара ташка түйрөгөн,
Көк найзасын өңөрдү.
Чойун башы такымда,
Чуркаганы сур аттын,
Байкаганга закымда!

Кылыч кында кыңгырап,
Найза колдо шыңгырап,
Ай балта белде шаңгырап,
Кызыл мистен доолбас,
Чымын тийсе заңгырап,
Кош чаңырык үн чыгат,
Боздогон төөдөй каңгырап.
Кийгени темир чытырап,
Ындыгына чыдабай,
Кырчын талдар чытырап.
Көөдөндө соот, чарайна,
Көк дөбөдөй көрүнөт,
Көз жиберип караса.
Өмүлүп кетип баратат,
Сомбилекке барарга,
Өз ойунда буйтанын,
Көмөрө сайып саларга.
Кебелбей турат Сомбилек,
Эч нерсе албай санаага,
Козголбос жүрөк бериптир,
Жаратканда аларга.
Коргошун жүрөк, жел билек,
Коркпой турган Сомбилек,
Сүйүнгөндөн чыдабай,
Эт жүрөгү элжиреп,
Салкын сылап айдары,
Аркасында желбиреп:
“Алдында чыгам мага, деп,
Чоң Ойроттон жыгылды,
Ушул Буйта мени деп,
Томоролду сур аттан,
Дал ортодон найза жеп.
Туруп берем кезекке,
Арманы мунун калбасын,
Оодарылса мейли” – деп,
Көрмөк болду Сомбилек,
Күч ортосун белгилеп.
Алдында минген сур атты,
Ойнотуп Буйта келатты,
Туруп берген баатырды,
Ирмебей кирпич качырды,
Алдыңкы ээрдин кашы, деп,
Табарсыктын башы деп,
Каары менен бир сайды,
Кайраты артып Сомбилек,
Качан ээрден кыйшайды?

Өтө берип эр Буйта,
Томолонду аттан деп,
Аркасын карап кылчайды,
Карааны тоодой заңкайып,
Кабылан бала турганы,
Өчөшүп чыккан буйтанын,
Ардыгып калган убагы,
Кайра артына бурулду,
Ойлоп келет ал Буйта,
Как жүрөккө урууну.
Сомбилектин ойу бу,
Душманга кылган кордугу:
“Өлчөп болдум муну, деп,
Мейли дагы урсун, деп,
Кимде кайрат, кимде жок,
Ойрот менен Калдуубет,
Алар карап турсун” – деп,
Каарданып Буйтага,
Кара жанга күч келди,
Кайратын чыңдап мекийип,
Алдыңкы ээрдин тиштенди.
Как жүрөктүн тушу, деп,
Найзасын муштап жиберди,
Ташка сайган немедей,
Найза каңгып чак деди,
Ошондо да кебелбейт,
Опсуз балбан Сомбилек,
Оодарылып кетпеди,
Уйаты жок Буйта кул,
Жана найза имерди,
Найзанын учу жетерде,
Бала жолборс Сомбилек,
Каңгыта кагып жиберди.
Найза каңгып кеткенде,
Токтоно албай ал Буйта,
Өтө берген кездерде,
Кара кашка кас тулпар,
Ооздук тиштеп нидерди,
Бала баатыр Сомбилек,
Балта менен жиберди.
Болжолсуз балта урулду,
Кайра тартып алганча,
Мээси жерге куйулду.
Муз көчкөндөй далбайып,
Сур тулпардан кулады,
Чалкасынан дардайып,

Сапта турган эчендер,
Бузулду өңү саргарып.
Ошондо айтат Тетеге:
-Улугум Ойрот, туруп тур,
Мен айтамын угуп тур,
Өзүң тургун бул жерде,
Мен жараймын керекке.
Өлгөлү барган ашыгым,
Өзү Буйта эмеспи!
Өлдү Буйта торойуп,
Мен барайын балага,
Капташып калды Сомбилек,
Кутулбас кара жалаага,
Өзөктөн канын жайайын,
Көгөрүп жаткан талаага,
Улугумсуң сен Калдай,
Мен Тетеге садага,
Уругум манжу экенин,
Бүгүн уктум жана да,
Урпагы Манас дегенде,
Жиним келди балага.
Манастын уулун жеди, деп,
Оорагым кетсин ар кайда,
Манастын калган тукумун,
Нескара уулу жеңди, деп,
Кабар тарап ар жайга,
Мен беттешип көрөйүн,
Мен-менсиген андайга,
Өлтүрсөм этин жеп алам,
Мына өшентип кек алам.
Өлүп калсам баладан,
Өлүгүм алба талаадан,
Бир балача болбосом,
Тетеге атты неге алам?
Пил көтөрбөй жөө экен,
Мал миништи билбеген,
Заманында дөө экен,
Сегиз аршын бойу бар,
Орто-карта тоо экен,
Алды-аркасын караса,
Жалама жалтыр зоо экен,
Чынардай бойу сүлкүлдөк,
Токтоно албай кара жер,
Жарылчудай дүңкүлдөп,
Айбаттанып сүрдөдү,
Алда канча түрдөндү,

Этектери далпылдап,
Майданды карай жүрдү эми,
Кара бойу тоо болду,
Маңдайынын бырышы,
Эл кыштоочу коо болду,
Канатташ жүрүп аралаш,
Каңгайлыктын элдери,
Көрбөгөнү көп болчу,
Салгаштырып экөөнү,
Сомбилек эми өлдү, деп,
Кажы-кужу чуу болду,
Көк жаңырган үн чыгып,
Жер айрылып дуу болду,
Көпчүлүк айта бергенде,
Көрбөй туруп укканга,
Бул түгөнгүс кеп болду,
Бендеден бенде туулуп,
Чоңойгон мындай аз болду,
Ошончо бойу бар болуп,
Мал көтөргүс зал болуп,
Ажымоолук өтүптүр,
Андан калган адамдан,
Бүгүн Тете ал болуп,
Каңгайлык ойлоп турушат,
Сомбилек эми калды, деп,
Жер менен жексен нан болуп.
Буулуккан чочко каарданды,
Солкулдак чырпык талдарды,
Тобу менен кармады,
Бал жууран, ышкын жегендей,
Кертилдетип чайнады,
Өнүп чыккан андайдан,
Учурап калган жандардан,
Жебегени калбады,
Жер бетинде бар неме,
Бирин койбой жалмады.
Асманды тиктеп алайып,
Капкадай бойу далайып,
Үстүнкү ээрди көк тиреп,
Алдынкы ээрди шалайып,
Сомбилекти караса,
Жерди тиктеп үңкүйүп,
Кабагынын суугун көр,
Жер кемердей чүңкүйүп,
Арам өлгөн Тетеге,
Колуна жарак албаган,

Ачууланса ал кимге,
Оозу менен жалмаган,
Ага болбой баратса,
Колу менен кармаган,
Кан ичкиси келгенде,
Ага ини элебей,
Утур келсе аймаган.
Манжулар колун бошотпой,
Көйзө менен кадаган,
Кишендеп бутун байлаган,
Ушул сапар чоң Ойрот,
Өкүмүмө көнсүн, деп,
Балбандары мындай көп,
Сомбилек көзү көрсүн, деп,
Чечтирген колун байлаган,
Кутулганы жалгыз күн,
Колу-буту аркандан.
Алдыңкы күнү талаага,
Алдырып келген болучу,
Бош болучу кол-буту,
Таң аткынча бул чочко,
Ээси менен төөсүн да,
Айгыры менен бээсин да,
Айуу менен суурунда,
Эрий элек нечени,
Эмгиче турат жумурда.
Дагы беш күн бош болсо,
Ошол элди жеп болмок,
Ойрот жалгыз калбаса,
Андан башка жок болмок.
Кара бойу катуу күч,
Каарданса заары күч,
Тулку бойу туура күч,
Тутушуп калса кылат түз.
Сакал менен муруту,
Найзадан бетер сайгылап,
Найзадан мурун курутчу,
Каары катуу бойунда,
Кара күчү колунду,
Сомбилекти барганда,
Жутамын дейт ойунда,
Кармаган чынар колунда.
Баатырдын уулу чунагың,
Тосо чыкты жолуна,
Аты-жөнүн сурабайт,
Айбан мүнөз доңузу,

Көтөрүп келген чынарды,
Кош колдоп туруп койушу.
Артыла тийди баладан,
Топурак учуп жер чаңдап,
Жарым бута ар жактан,
Чырпыктын баары чыркырап,
Бадыректин чынары,
Ничке башы быркырап,
Өз эли көрүп жумушун,
Кара бойу зыркырап,
Сомбилектен өлсүн, деп,
Тилек тилеп чуркурап,
Түндө жеген канчасын,
Какшап ыйлап буркурап.
Кыргыздан келген кырааны,
Кылган иши ак үчүн,
Кылымга кеткен оорагы.
Тоо экен деп жалтанып,
Томсоруп карап турбады,
Колундагы найзасы,
Бул өңдөнгөн доңузун,
Найзадан өлгөн канчасы.
Күүлөп алды колуна,
Чоңдугунан чочконун,
Араң жетти бооруна.
Табарсыгы ушул, деп,
Таамай болжол тушу, деп,
Муштап өттү найзаны,
Табарсыктын тушунан,
Төш жары жери жарылды,
Сийдиги агып бүркүрөп,
Кара санга жайылды.
Сийдиги агып суу болуп,
Санында агып жатса да,
Тоготуп аны койбоду,
Түбү менен чынардын,
Төбөдөн нары койгону.
Булт берип чыга бергени,
Калтырады кара жер,
Арстан эрге тийбеди.
Күүлөп алып булгалап,
Койуп калды чалкалап.
Колтугун өөдө чойгондо,
Мыкты бала Сомбилек,
Эки колдун ортого,
Кире берди ошондо.

Алыс тиктеп алаңдап,
Алда кайда каранат,
Алдын карап көргөн жок,
Кайда экенин билген жок.
Арка сөөгү калың, деп,
Найза кечпейт такыр, деп,
Кокосуна кол жетпейт,
Узун экен капыр, деп,
Жука жери ушул, деп,
Дал бөйрөктүн тушуна,
Кабелтең найза муштады,
Найзаны канга чыктады,
Тартып алып баратып,
Тегеретип ыкшады.
Жыгылган жок далк этип,
Бир жагына кыйшайды,
Кыйшайды деп карабай,
Жыгылат деп санабай,
Бир бөйрөккө муштады.
Табарсык, эки бөйрөгү,
Талаа-талаа бөлүндү,
Адамда тажаал, кара жүз,
Мунун да каны төгүлдү.
Үстөмөндөп жыгылды,
Кулаган тоо шекилдүү,
Томкорулуп тоо кулап,
Көчкөн сыйак көрүндү.
Тетеге манжу баатырдын,
Кыргыздан болду өлүмү.
Күүгүм кирип, күн батып,
Урушкан жок түн катып,
Уктабай чыкты каңгайлар,
Таң атканча сүр басып.
Аскер жатып жайланды,
Албарстан кылыч чапчуулар,
Таң атканча шайланды,
Беттешип чыкчу берендер,
Белгилеп найза карманды,
Чабуучу кылыч, найзалар,
Кара ташка кайралды.
Балталарын эгеди,
Канжарларын бүлөдү,
Таң атканча тынч албай,
Кара кошуун дүрбөдү,
Бир кишиден көп аскер,
Мына минтип сүрдөдү.

Калдуубет, Ойрот чоңдору,
Кан жутуп ичтен болжолу,
Кирпик ирмеп, көз жумбай,
Алда канча толгонду,
Эртең кандай болор, деп,
Токтободу ойлору,
Ал аңгыча болбоду,
Таң агарып сүрүлүп,
Кыбыла карай бет алып,
Жылдыздын баары дүрдүгүп,
Чөптүн башы үрпөйүп,
Тоо көрүнүп дүңкүйүп,
Келин каш болуп агарып,
Таанылып көзгө жер жарып,
Жандын баары мыдырап,
Жан-жаныбар кыбырап,
Жер бетине жөргөлөп,
Жайнап чыкты быжырап.
Каз-өрдөктөр үн салып,
Абалап учуп торгойлор,
Нечен түрдүү күү салып,
Таандар учуп кыйкылдап,
Турналары чуйкулдап,
Аңырлары аңкылдап,
Аккуулар учуп жаркылдап,
Асманда учуп бүркүттөр,
Таң чабыты калкылдап,
Бийиктен учуп кажырлар,
Тарп карашып далпылдап,
Алдында кузгун түшүптүр,
Кекиртеги таркылдап,
Айры куйрук кулаалы,
Ар жерде жүрөт салпылдап,
Чакчыгайлар чакылдап,
Көргөнүн туурап такылдап,
Талдан талга секирип,
Сагызганы шакылдап,
Желип жүрөт карышкыр,
Оозун ачып акылдап,
Кыргыйек учуп жем үчүн,
Жар кылаалап зыпылдап,
Карчыга учуп бөксөлөп,
Көзгө илинбей жыпылдап.
Койондор коппой колоттон,
Жанынан коркуп кыпылдап,
Жүрөгү оозго капташып,

Баатырлар турат ыкылдап.
Бар кыймылды табийат,
Көз алдынан өткөрдү,
Чөптүн көбү күч ала,
Жанган отун өчүрдү,
Күн жаркырап аңгыча,
Нурдун жети көрүндү.
Жердин бети ачылды,
Тунарыгы жазылды.
Ойрот жатат ичинде:
“Түн катып кетип калды, - деп,
Бала жолборс баатырды,
Ар канча мыкты болсо да,
Шашкандыр менден акылы,
Качса дагы качпаса,
Бүгүн ишин бүтүрөм,
Кыргыздан чыккан жакырды”.
Ойрот турсун ошентип,
Эстейли бала баатырды.
Ат чалдырып Сомбилек,
Керүүдө атын жетелеп,
Келе жатса шиберде,
Эки күчүк шимендеп,
Жойлоп жүрөт темселеп,
Ачкалыктан кыңшылап,
Баса алышпай ийрейет.
Көз ача элек жаш күчүк,
Көрүндү сонун көзүнө,
Буларды багып койсом, деп,
Ойлоду бала өзүнчө,
Таңыркап турду кыйла аны,
Жондорунан сылады,
Сайган байрак жанына,
Алып барды буларды,
Чөптөн ойуп буларга,
Атайлап жасап бир уя,
Көл азыктан айабай,
Азык берди аларга,
Күчүктөр тойуп жай алды.
Байракты көрүп сайылуу,
Бакырып Ойрот ачуулуу,
Баатырларын басынып,
Көп аскерин сапырып,
Жалгыз бала турганга,
Жаны айабай ачынып,
Каарданып камыгып,

Коркконунан көп аскер,
Атка минди жабылып,
Короодон чыккан кой окшош,
Жер бетине жайылып.
Асаба желек калкылдап,
Найзанын учу жылтылдап,
Ат куйругу былкылдап,
Адамдын башы кылкылдап,
Баатырлар келет көгөрүп,
Башына туулга көмөрүп,
Мен-менсиген нечендер,
Белсенип найза өңөрүп.
Күн бузулуп бүркөлүп,
Булуту жок түмпөйүп,
Күн көрүнбөй чүмкөлүп,
Аттанып аскер чубады,
Баатырың карап турабы,
Кара кашка тулпарга,
Камына минди бул дагы,
Белдүү баатыр Сомбилек,
Найзаны кармап ыргады.
Калдуубет келбей караан жок,
Буй кылчудай дүйнөнү,
Чыккан экен чоң Ойрот.
Тетеге, Буйта тең өлгөн,
Чоң Ойротто караан жок,
Өзү чыкпай амал жок.
Кармаганы сом болот,
Каарданды чоң Ойрот,
Бөйөн менен чайандай,
Заарданды чоң Ойрот,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кескерип найза чунайтып,
Минген атын камчылап,
Артынан чаңын чубалтып,
Жыңзы ташын тагынып,
Койнунда бутка жалынып,
Башын уруп табынып,
Таазим кылып олтуруп,
Тоңкочуктап чокунуп,
Кара жанга күч келип,
Каардуулары бүт өлүп,
Күүлөп алып найзасын,
Катуу кирди күчөнүп,
Карап туруп Сомбилек,
Калгандарын эске алат:

“Мен кездешип далайга,
Азуусун айга жаныган,
Андай канча балбанга,
Бакдөөлөт менен Коромжу,
Өтүп кетти аларда.
Чокчо менен Солто өлдү,
Баатырлык сыны толуктан,
Мен көрбөдүм бул өңдүү.
Башкача балбан неме экен,
Падыша Манас жардам бер.
Бул бадырек Ойроттун,
Телегейи тең экен!”
Сынга алды жаш бала,
Күчүн күчкө улантып,
Астынан утур жөнөдү,
Жаткан жерден аттана.
Кыңшылап эки күчүгү,
Уйасында калышты,
Улуп-уңшуп үн сала.
Тоо экен деп жазганбай,
Чоң экен деп апкаарбай,
Эр экен деп калтаарбай,
Аргытып бура жөнөдү,
Атынын башын түк тартпай,
Бала баатыр кезенип,
Бастырып утур чыкканда,
Кара жалдуу чоң Ойрот,
Каарданды ушунда,
Чээнден чыккан жыландай,
Заарданды ушунда,
Сууда жүргөн жайандай,
Жалаңдады ушунда,
Ачуусуна чыдабай,
Алаңдады ушунда.
Булуттан чыккан күнчөлүк,
Ысыгы бар ушунча,
Ызгаары бар бетбактын,
Кышкы желде суукча.
Ачуудан кирип калтырак,
Азуулары качырап,
Ачып кирпич ирмесе,
Көзүнөн жалын чачырап,
Арданганы аттан чоң,
Анталаган кызталак,
Кордонгону койдон чоң,
Коржоңдогон бул акмак.

Алдымдан бала тосту, деп,
Атым Ойрот болголу,
Алда кандай укмуш! -деп,
Алды артына карабай,
Кылча жанын айабай,
Кылчайбастан жөнөдү,
Бул өңдүүнү ким көрдү?
Баатырдан калган Сомбилек,
Аманат кара бир жанды,
Кылга байлап таштады,
Кылымдан ашкан Ойроттон,
Кылайып коркуп шашпады,
Кылчаңдабай кыйкырып,
Кыйын уруш баштады,
Ойрот менен Сомбилек,
Жөн сурашкан деги жок,
Булгалап найза колго алган,
Мындан башка кеби жок,
Ушул учур чактарда,
Бул экөөндөй деги жок,
Ааламда адам өтпөптүр,
Биринде бири деги жок,
Баш аламан уруштун,
Адам айтар чеги жок.
Чарайна, соот калканы,
Тал-талынан бөлүнүп,
Чыгып жатат талканы.
Такылдап найза калканга,
Чакылдап балта туулгага,
Кулак тунуп, мээ айнып,
Бака-шака, чуу-чууга,
Чыдаштык кылат балбандар,
Болуп жаткан жумушка.
Чок жайылып жылтылдап,
Жер жарылып, суу чыгып,
Жуурулуп тобо былчылдап,
Алдында минген аттары,
Токтобой турат ыргыштап,
Өөрчүп турат талыбай,
Корголой басып кылтылдап,
Сууга түшкөн чычкандай,
Тер куйулуп чылпылдап,
Жумуру баш, айры төш,
Адамзаттын ишин көр,
Кандай берген буларга,
Айабаган күчүн көр,

Оодарылып дүнүйө,
Кубулат экен аркандай,
Кантип турат көргөндөр,
Бул жумушка таңданбай,
Эки күнү бир күнгө,
Узарып кетти урушу,
Бүткөнү жок экөөнүн,
Салыша турган жумушу,
Ойу бузук Ойроттун,
Айтып турган кеби ушул,
Аз калган күнүн узартып,
Аласкаткан жери ушул:
- Кыргыздан келген Сомбилек,
Анча-мынча ойлопмун,
Сен экенсиң эр жүрөк,
Алдында өлгөн эрлерди,
Баарын энөө ойлопмун,
Мени менен эрдигиң,
Тең экенсиң болжолуң,
Калдуубет айтып барганда,
Зээниме алып койбопмун,
Арак ичип, тамак жеп,
Ачкан курсак тойбопмун.
Уруксат кыл жанайын,
Өз айлыма барайын,
Көөнүм эргип, бой сергип,
Тамактанып алайын,
Андан кийин башыңа,
Акыр заман салайын.
Кастык кылар киши жок,
Мага болсун убалың,
Сен да жаткын кардың ток,
Аз болгондо он күндө,
Араң тойот курсагым,
Эригесиң жалгыз баш,
Ээн талаада турбагын.
Тойгуздум деп мен сага,
Түбүндө милдет кылбаймын.
Деп ошентип суранды,
Опозо кылат дагы эле,
Таштап койуп уятты.
- Барсаң, баргын сен Ойрот,
Бербей койсом уруксат,
Ичинде арман муң болот,
Акыреттик ашың же,
Өлүм жагын көп ойлоп,

Өчүгүшсөң көгөрүп,
Сомбилек сени соо койбойт.
Алты атамдан жети атам,
Көргөн киши биз эмес,
Урушта жүрүп аш ойлоп.
Бастыргының кечикпей,
Бекер болсун убадаң,
Болжогон күнү келишке,
Барып кайта келишин,
Баш-айагы он беш күн,
Армансыз болуп камынгын,
Келбей койуп жүрбөгүн,
Кейишти менден көрбөгүн.
Корксоң келбей үйдө жат,
Кол салып сага тийбеймин,
Болбосо калгын эсен-сак,
Калдуубет берсең кетемин,
Кара нээт мен эмес,
Катышып сага нетемин!
Калтырбай айтты бар кебин,
Түйүнү бар төп жерин.
Калдуубет берем, дебеди,
Он-беш күндө келем, деп,
Бастырып жөнөй берди эми.
Калкына барды кара бет,
Өз-жат дебес кара нээт,
Калың калмак чуулдап,
Алдынан чыкты дуулдап.
Таманын жерге тийгизбей,
Атынан жулуп алганы,
Көтөргөн бойдон чатырга,
Алып кетип калганы.
Кайра тартып Сомбилек,
Туу жайган жерге барганы,
Күчүктөрү кыңшылап,
Жойлоп чыкты алдынан,
Борсулдап үрүп үн салып,
Ойноп чыкты алдынан,
Карап көрсө күчүгү,
Айбанаттар кутулуп,
Кетер эмес оозунан.
“Түп атам Манас баатыр, - деп,
Агыткан тайган такыр, - деп,
Куу тайгандай асырап,
Мен багайын акыр” – деп,
Куткарбай качкан жандарды,

Курбудан атып кулжаны,
Кошколдоп бакты буларды.
Жаңылап күндө эт берет,
Өлчөп бербей көп берет,
Окшош эки күчүктү,
Эр неме бакты эрмектеп,
Сомбилекке күн өтпөйт,
Ойрот качан келет, деп.
Өз эркинче иш кылып,
Бала баатыр талаада,
Биз баралы жанагы,
Ойрот деген балаага.
Элине кирген кезинде,
Эчтеме кирбей эсине,
Аттан түшөөр ал калбай,
Ырп этерге шай калбай,
Кирпиги турат мыдырап,
Андан башка жан калбай.
Эр экен Ойрот ченебей,
Эчтемени элебей,
Сак жери жок кенедей,
Элине эптет барыптыр,
Талкаланып устукан,
Күм талкан болуп калыптыр.
Элдин ичи чуу болду,
Илегерлер чогулду,
Тегеректеп турушту,
Эптеп дары куйушту,
Адамдын ичин жарышты.
Анын өтүн алышты,
Куну деген ушу, деп,
Жарасына жабышты.
Катыгүн ылдам чапкын, деп,
Кажырды улуп аткын, деп,
Эти менен өтүнү,
Калтырбастан тапкын, деп,
Кажырдын өтүн куйушуп,
Кызмат кылып чуркурап,
Тикесинен турушуп,
Айуунун майы керек, деп,
Баатырга кубат берет, деп,
Төр-төрдөн издеп айууну,
Нечеси жүрөт темселеп,
Изи барбы кара , деп,
Кумду тиктеп темселеп.
Суур ийинден казгын, деп,

Аз болгондо жүз элүү,
Семизинен тапкын, деп,
Боз чаар кулан аткын, деп,
Бол турбагын баскын, деп,
Кулан аты болбосун,
Кысырынан болсун, - деп,
Кумдан кулан куудуруп,
Карматып келип боз чаарын,
Төрт айагын буудуруп,
Куландан чыккан кысырак,
Мунун этин жебесе,
Кантип баатыр эс алат.
Ойдогусун табарга,
Чоң Ойротту багарга,
Топ-топ болуп талаалап,
Туш-тушка кетти самсаалап.
Он бештен ашып күн өттү,
Ортодо далай ай өттү,
Дүрбү салып караса.
Күндө калмак дүрбөнү.
“Келбейт экен такыр. – деп,
Караанга таштап аскерди,
Качкан бейм капыр” – деп,
Тулпарын минип оңдонуп,
Тунжуруң басты томсоруп.
Караанын көрүп баланын,
Карбаластап калмактын,
Ашыкканын карагын.
Сүрдүгүшүп, колбушуп,
Далай калмак алдынан,
Тосуп чыкты топтошуп,
Эстүүсүнөн эки-үчөө,
Сомбилекке жолгошуп:
- Качкан жок Ойрот, элдер бар,
Атка минер абал жок,
Бүткөн бойу жарадар,
Мейлиң баргын, мейлиң кой,
Бүгүнкү абал ошондой.
Ээсиз жаткан элдерди,
Эрк өзүңдө таласаң,
Катышпассың кол салып,
Убалга баатыр карасаң.
Өлгөн жок Ойрот өзү бар,
Эрлик кылбай өчөшсөң,
Боорун жарып өтүн ал,
Андан калган элдерди.

Өзүң билип, өзүң ал.
Калкынан угуп кабарды,
Кадикке албай аларды,
Хансыз элге кол салбай,
Капталга кыйа жол салбай,
Канчалыгың калды, деп,
Чаап алып олжо албай,
Кайта аркага бурулду,
Кыргыздын кыраан баласы,
Атадан артык туулду.
Муну мындай таштайлы,
Сомбилектин жаралуу,
Болгонунан баштайлы.

СОМБИЛЕКТИН ЖАРАЛАНЫШЫ

Коппой Ойрот ордунан,
Жыл айланып кетиптир,
Эки күчүк чоңойуп,
Кемелине жетиптир.
Бойу окшош, өзү окшош,
Кебетеси, кешпири,
Чыккан түгү баары окшош,
Аркар-кулжа текени,
Айдап келет топ-топ-топ,
Карышкыр келсе канчалап,
Тобу менен жоготот,
Бири барып канжалап,
Көкбөрү тобун бөлүнтөт,
Ит төрөсү кумайык,
Баатырлыгын көрүнтөт.
Бирөө кетет талаага,
Бирөө болот каралды,
Сомбилектей балага,
Бир жылдан артып үч айча,
Убакыт өттү арада.
Сомбилек баатыр ойлоду:
“Он беш күндүк убада,
Сакайса келет мында, деп,
Санаган күндү күйдүмбү,
Сары оору болуп чоң Ойрот,
Сакайбай карап жүрдүмбү?
Арамзада кытмыр кул,
Кылгылыкты кылдыбы?
Алдыртан киши жиберип,
Айак асты кылдыбы?”

Таластагы кыргыздын,
Тарпын тоодой жыйдыбы,
Ооруп Ойрот жаттыбы?
Унутуп калып Таласты,
Мен акылдан аздымбы?”
Өткөн күнүн болжолдоп,
Ар санааны көп ойлоп,
Атын алып токунуп,
Алыста жаткан аскерге,
Бармак болду кол сунуп,
Бастырды жаткан жеринен,
Сомбилек келе жатат, деп,
Камданды бардык калмак эл.
Үчөө-төртөө ортодо,
Энтелеп айтат Ойротко:
Кыргызды кудай урду, - деп,
Белгиси кармап келатат,
Аккан суудай кан кечип,
Баш аламан кырчу, -деп.
Бүткөн бойу толуптур,
Мурункусу бекердей,
Бүлүнтөр чагы болуптур,
Кара бойу толуптур,
Кадимкиси бекер го,
Карааны тоодой болуптур.
Былк этпей жатып сен калдың,
Бул бадырек буруттун,
Билбейбиз кандай кылаарын,
Кайда кеткен Калдуубет,
Алыстан келген тууганың?
Айтканды Ойрот угуптур,
Оолугуп сүйлөп туруптур:
- Мурункудай болдум, - деп,
Аттансын аскер камын жеп,
Калкына буйрук кылыптыр,
- Айтса-айтпаса Калдуубет,
Кайда кеткен кана – деп,
Калгандардан сурады,
Жооп айткан адам жок,
Унчугушпай турганы.
- Табылар кийин Калдуубет,
Мени таштап ал кетпейт,
Жолун тосо чыгайын,
Бурутту мында келтирбей,
Бүтүрөйүн жумушун,
Талабына жеткирбей,

Өлүп кетсем мейли, деп,
Бастырды Ойрот кекчендеп.
Баатырдан зардап көргөндө,
Тулку бойдон бузук кан,
Бүт куйулуп агыптыр,
Туурасы толуп тултуйуп,
Ат көтөрбөй калыптыр.
Көтөрбөс минген атым, деп,
Керктен бирди тапкын, деп,
Керкти минип далдайып,
Кара тоодой калдайып,
Чаначтай көөп дардайып,
Таноолору барбайып,
Бүткөн бойу далдалап,
Курсагы чыгып чардайып,
Кетүүчүдөй талкалап,
Жетип келди чалкалап.
Ойротту көрүп Сомбилек,
Опсуз катуу сүйлөнөт,
Орундуу айтып жүйөсүн,
Оолугуп баатыр жемелеп:
- Сен кеткели бир жылдан,
Ашып кетти ээ Ойрот?
Он беш күндө келем, деп,
Айтып кеттиң сен Ойрот,
Ээ болбогон сөзүңдү,
Не айтасың маа Ойрот?
Бир күнүң бирден ай болду,
Бир жарымга жыл толду,
Айткан кебиң канаке,
Оозуң сенин не болду?
Оозунан чыккан сөзү деп,
Келет Ойрот өзү деп,
Элимди эстеп ойго албай,
Мен күйдүм мында сени деп!
Бир жарым жыл болгондо,
Араң келдиң эми, -деп,
Ойлобопмун башында,
Ойроттун амал кеби деп.
Баш калкалап күн кечтиң,
Кутулаар айла табалбай,
Кулжуңдап бүгүн келипсиң,
Тойдубу кардың сеники?
Жолундан тосуп кайратым,
Толуп болду меники.
Мен сыйынам таалайга,

Айткан сөздү актайым деп,
Бир жыл турдум таалада.
Калдуубет кана тууганың?
Калдуубетке болушуп,
Хан Ойрот неге куурадың?
Сен жатып үч күн болгондон,
Көрүнбөдү карааны,
Кыйноону бекер тартканча,
Кармап бергин сен аны.
Кайда барса Калдуубет,
Коломолуу кол менен,
Кошо келет кара нээт.
Сомбилек айтып токтоду,
Калкына карап чоң Ойрот,
Калдуубетти жоктоду.
Жооп берген киши жок,
Кай кеткенин Калдуубет,
Аны менен иши жок,
- Билмексен болуп сен Ойрот,
Не сурайсың кана деп?
Өчөшүп келдиң өлгөлү,
Өнөрүңдү башта, -деп,
Каныңды суудай жайам, - деп,
Өлбөй тирүү болгондо,
Калдуубетти табам! – деп,
Айткан сөзү бузулуп,
Угуп турган Ойроттон,
Кара тер бойдон сызылып,
Ашып-шашып чоң Ойрот,
Качырып кирди баатырды,
Эми жеңем деп ойлоп.
Керк деген минген мал экен,
Тулку бойу күч туруп,
Чамасы чак жан экен,
Баскандан башка амал жок,
Жүгүрө албас ал экен.
Керкинин көрүп бүт жайын,
Арстан туулган чунагың,
Аргытып тулпар күлүгүн,
Көз ачырбай Ойроттун,
Башына салып мүшкүлүн,
Колуна жарак алдырбай,
Кубантып көөнүн жай кылбай,
Аш кайнамча эрк берип,
Анын жанын тындырбай,
Ошончолук урушта,

Ал Ойрот турат жыгылбай,
Кыйналып барат Сомбилек,
Кылча жаны бир тынбай.
Кайран жанды унутуп,
Кайрып артка таштады,
Калабалуу кагышты,
Кайта дагы баштады,
Сомбилектин найзасын,
Балта менен бул Ойрот,
Сындыра чаап таштады.
Найза жок колу чолойуп,
Жаңылап найза берерге,
Жанында чоро жок болуп,
Балтаны алып баатырын,
Ат айабай чуу койуп,
Жеткен жерге балта чаап,
Уңгусу тийген жеринин,
Сөөгүн койбой талкалап,
Көз ачырбай жатканда,
Эки имерип чапканда,
Балтасын колдон түшүрдү,
Ал бадырек ыгын таап.
Найза менен балтадан,
Ажырашты алардан,
Кылычтан башка жарактан.
Кылычын тартып кынынан,
Бурдатып чаңды кыйрынан,
Ач кыйкырык, куу сүрөөн,
Манастап ураан чакырган,
Кайта кирди чамынып,
Ал Ойротко кабылан.
Бул экөөндөй кыйын жок,
Күнү-түнү тыным жок,
Ойрот кылыч чаптырбай,
Сомбилек кылыч кактырбай,
Эбегейсиз урушту,
Эпсиз болгон жумушбу,
Кабуусун таап чоң Ойрот,
Сомбилектин кылычын,
Как белинен сындырды,
Эми жеңип алам, деп,
Анда Ойрот жылмайды,
Сомбилекте жарак жок,
Ичи жалың, боору чок.
Байкап карап көргүлө,
Ойрот зордун кылганын,

Колунда найза зыңгырап,
Белине байлап кылычын,
Чокмор менен балтасын,
Андай темир канчасын,
Алты кырлуу кетелек,
Аны алып энтелеп,
Канча кабат темир тон,
Минген керки чочконун,
Араң басып теңселет.
Катар баарын байланып,
Каар жүзүнө айланып,
Ачып оозун эстенип,
Мас болгон нардай кеңгиреп,
Эми жеңип алам, деп,
Эт жүрөгү элжиреп:
“Чокмор менен чабайын,
Чокудан жерге казыктай,
Тикесинен кагайын,
Андан кийин кыргызды,
Такыр талап алайын.”
Чокморун күүлөп имерди,
Оро-пара баатырды,
Каксам жерге кирет, деп,
Чокуга болжоп жиберди.
Тартынбаган кара көк,
Айласы элден ашкан көп,
Чокмору келип тиерде,
Тизе жерге кирерде,
Кара кашка мингени,
Койондон бетер булт берип,
Ордун сала бергени.
Чокмор жерге чабылып,
Чокмор тийген кара жер,
Кандек болуп жарылды.
Чокморун тартып алганча,
Карап турбай аңгыча,
Кайраттанып Сомбилек,
Кабуусуна келди, деп,
Этектен түрө кармады,
Айабай күчүн жумшады,
Керк деген жылбас таш экен,
Сүйрөтүп кете албады,
Кармаган жаккы сооттун,
Жакасынан этекке,
Жарымын жулуп алганы,
Бир капталда соот жок,

Көрүнүп кийим калганы,
Бул өңдөнгөн жумушка,
Ачууланып арданды,
Чокморун жерден албастан,
Найзасын колго кармады.
Качырды типтик баатырды,
Карап бенде туралгыс,
Ал кезекте капырды.
Жетип найза сайганча,
Сомбилек турбай аңгыча,
Таштап койгон чокморду,
Жетип колго алганы,
Катуу сайган найзага,
Чокморду тосо калганы.
Чокморго найза сайылды,
Найзага тоскон чокмордун,
Далай жери жарылды.
Найзасын ыргап алганча,
Кайта имерип сайганча,
“Өзүңдүкү өзүңө”
Чокмор менен жиберди,
Ал Ойротту тизеге.
Тизеге чокмор чабылды,
Томугу канча жарылды,
Элебей буттун сынганын,
“Эми сайып бурутту,
Жылмалап муну тынайын”
Ээрдин кесе тиштенип,
От жанып көздөн күчөнүп,
Заарын салып кезенип,
Күүлөп найза безенип,
(Бул белгиси келгенде,
Бекер өлүм табылчу,
Жалгыз менмин дегенге)
Найзанын учу жетээрде,
Томкоро сайып кетерде,
Алдыртадан Сомбилек,
Чокмор менен какты эле,
Капташа түшкөн мезгилде,
Сак тизеге чапты эле.
Эки буту тең сынык,
Жыгылган жок жан тынып,
Ошол кезде Ойроттун.
Бек ачуусу келиптир,
Эки бетин карасаң,
Беш байпактык жүн чыгып,

Тизеге чокмор тийгенде,
Найза түшүп кетиптир,
Кетелекте Ойроттун,
Эми колу жетиптир,
Опсуз баатыр Сомбилек,
Чокмор менен нетиптир,
Чокмор тийип шилиге,
Өткөзө талуу жерине,
Ээрден көчүк кыйшайып,
Оодарылып кеткени.
Шили өтө талуу жер,
Арандан зорго көтөрдү,
Калыңдыктан кара жер.
Эрлик менен ченебей,
Эчтемени элебей,
Ат менен барып баш кеспей,
Жөөлөп жетип барыптыр,
Өжөр калмак өлө элек,
Эки бутка капшыра,
Кетелек менен салыптыр.
Эки шыйрак тең сынып,
Мана минтип жан тынып,
Калбай калмак жабылды,
Кайда жүргөн Калдуубет,
Кеңкийген чочко табылды.
Калдуубетти көргөндө,
Томолонгон Сомбилек,
Чолосу тийбей өлгөнгө,
Кетелекти тайанып,
Ордунан тура калганы,
Кудай жүзүн нары кыл,
Буурул сакал боз атчан,
Бир киши келип калганы,
Далыдан аткый кармады,
Бир колуна атты алды,
Бурулуп жолго салганы.
Карап турган канча эл,
Мен Калдуубет эр деген,
Айбатынан апкаарып,
Бастырып бара албады,
Элден чыга бергинче,
Алай-дүлөй кар жаады,
Кай кеткени билгисиз,
Көрүнбөй көзгө калганы,
Аламандап турган эл,
Ат изин таба албады.

Алар антип жүргөндө,
Араң жаткан Ойротту,
Күчүктөр келип талады,
Жан жеринен тарамыш,
Тартып сууруп алганы,
Ажыратып калгандар,
Чатырына алпарды,
Калдуубетке калгандар,
Катуу салды калбаны:
-Капкайдан келип сенделип,
Тынч жаткан элге сен келип,
Кан кечер жумуш таптың, - деп,
Күч келсе жоодон качтың, - деп,
Ошол турган сексен миң,
Калдуубет жалгыз өзү бир,
Ойротту эске алганда,
Калдуубетке жабылды,
Жаңы калбаа табылды.
Калдуубет жанын калкалап,
Коркутам деп буларды,
Кур чиренип чалкалап,
Утур келген калмакты,
Душмандан бетер талкалап,
Кадемин элдин катырып,
Канын жерге агызып,
Оолугуп күчөп бакырып.
Бакырганга болбоду,
Баш ийип калмак койбоду.
“Түбү тууган бирге, -деп,
Кызыл чапан жайдак төш,
Тууганымды издейм, -деп,
Тууганым издеп нетейин,
Мен Таласка жетейин,
Таластын тарпын чыгарып,
Талап алып кетейин”
Деп ойлонуп Калдуубет,
Бура тартып баратып,
Акылга түштү да бир кеп:
“Жарадар болгон Сомбилек,
Боз ат минген бир киши,
Алып кетип калды, -деп,
Сыйкыр экен кыргыздар,
Толук жайын ким билет?
Таласына алпарып,
Айыктырып алдыбы?
Аркамдан кууп келер, деп,

Беленденип калдыбы?
Билгизбей уурдап акылды,
Айла кылып салдыбы,
Таласына барбайын,
Жөлөк болор өзүмө,
Тууганымды табайын”.
Деп ойлонуп Калдуубет,
Кара баштуу бендеден,
Башкача туулган кара нээт,
Тегиз тоо карай ат койду.
Боз ат минген аксакал,
Ким экенин айтпады,
Сомбилекти алпарып,
Бир жылгага таштады.
Ойротту тартып этинен,
Тайак жешип элинен,
Сомбилекти чыгарбай,
Жуп тайгандар эсинен,
Ажырап калган байкуштар,
Чоңойтуп баккан ээсинен,
Жер жытташып, из издеп,
Капчыгайлуу тар жерден,
Андан калса бел-белден,
Адыр-коону аралап,
Ар бир жерден из карап,
Айласы кетти күчүктөр,
Эч белгисин таба албай,
Күңгөй менен тескейге,
Эки араан бөлүндү,
Адамдан бетер булардын,
Көзүнүн жашы төгүлдү,
Таш аралап, бел ашып,
Колтуктары сөгүлдү.
Тамандары жооруду,
Таппай ээсин куруду,
Кабыштырып тоо-ташты,
Каңгырашып улушту.
Карс эттирип сөөк жебей,
Шалп эттирип суу ичпей,
Ачка жүрүп куруду,
“Катын жапа, ит опа”
Элден калган кеп ушул.
Күңгөй менен тескейди,
Аралап жүрүп тайгандар,
Тегеренип жүрүшүп,
Тереңтөр деген жылгага,

Тайгандар жетип келгени,
Андан мурун ал жерге,
Канаттуудан башкадан,
Дегеле айбан келбеди,
Зоо арасы тектирди,
Эчки-теке жердеди,
Куму менен курбусун,
Аркар-кулжа ээледи,
Жыгачы көп ал жерде,
Канаттуунун бар кени.
Ар түрлөнгөн жыгачты,
Канаттуунун уйасы,
Андан мурун барбаган,
Адамзаттын баласы,
Туйуктөрдө көп жыгач,
Канаттуунун маанасы.
Башы муздак аппак тоо,
Айагы аска бийик зоо,
Баш-айагы үч күндүк,
Байкап кара, коо ошо,
Адамзат басып бара албайт,
Туйуктөр деген кеп ошо,
Ак сакалдуу боз атчан,
Арстандын уулу чунакты,
Таштап кеткен жер ошол,
Күңгөй менен тескейди,
Тайгандар бойлоп кыдырып,
Тоо башынан зыпылдап,
Шамал жүрүп сыдырып,
Тоо аралап киришти,
Учуп-кулап өлбөстөн,
Тайгандар жетип келишти,
Эркин өскөн жетимге,
Бул кудайдын бериши.
Экөө чуркап жанаша,
Тайгандарды караса,
Кара кашка аргымак,
Байлалуу турат жыгачта.
Кайыптар алып барбаса,
Барычу ага мал кайда?
Сынган бутун тарталбай,
Же такандап баса албай,
Жыйылган тизе жазалбай,
Жаткан экен жаш арстан,
Алардын көргөн күндөрү,
Бизге болот чоң дастан.

Уламадан укканды,
Учур бастан мен айтам,
Жашырбайын, жаппайын,
Жалганда болгон чынды айтам,
Акыл жетпей баш ооруйт,
Баштан аяк чырды айтам,
Жалгандан жамап жазбайын,
Үйрөнүп алган ырды айтам.
Күчүктөрүн көргөндө,
Күлүп ийди эр неме:
-Алладан ажал жетпесе,
Мен өлбөймүн, -деди эле.
Аргымакты жетелеп,
Алып келди тайгандар,
Жүгүн алып, ээр алып,
Бар жарагын бүт алган,
Чылбырын түрүп мойнуна,
Аргымакты агытты,
Эр Сомбилек жуп тайган,
Аргымак –төртөө жатышты,
Алып келет ал жерге,
Тайгандар айдап кайыпты,
Сомбилектин жанына,
Көп кийикти жарышты,
Бутун баатыр чырмады,
Жарасы күчөп ырбады,
Он беш күн өткөн кездерде,
Билбей калды сынганды,
Күндөн-күнгө жоонойуп,
Шишик басып чыңдалды.
Алда кандай болгону,
Кайсы экени билинбейт,
Ириң агып, кан агып,
Бир убактан дирилдейт.
Канаттуунун баарысы,
Балапанын учуруп,
Кетер чагы болуптур,
Жаркыраган жай кетип,
Өтөр чагы болуптур,
Суунун бети муз болуп,
Тоңор чагы болуптур.
Эки буту тең сынык,
Кобор айла жок болуп,
Тура албайт ордунан,
Жер такандап козголуп.
Азап менен жай кетти,

Коңур салкын күз кетти.
Сомбилек жаткан чоң жыгач,
Ар шагына ар түрдүү
Канаттуулар уйалап,
Тегерек канат болгондо,
Балапандар эсирип,
Чалгындарын кайчылап,
Алды калды жетилип.
Карап жатса бир күнү,
Учарга жакын болгондо,
Бойун өлчөп болжорго,
Күүлөп канат ирмеди,
Томолонуп уядан,
Жерге келип тийгени.
Балапан жерге жеткени,
Бир канаты, бир колу,
Кайчы сынып кеткени.
Алып баатыр карады,
Ал кардыгач баласы,
Дал өзүндөй Сомбилек,
Оор экен жарасы,
Муну өзүнө окшотуп,
Миң бөлүндү саанасы.
Көрүп туруп Сомбилек,
Айткандарын карачы:
- Тагдырдан жетсе тарткылык,
Тартпаска жоктур чарасы.
Бендеден карып мен болдум,
Канаттуу карып сен болдуң,
Касташып жүрүп бут сынды,
Сен кагынам деп не болдуң?
Адамда майып мен болдум,
Канаттуу майып сен болдуң,
Жайлай жатып маминтип,
Көөнүм даттап кир болдум.
Жакшынакай уяндан,
Жай албай жаның кагынып,
Жаныбар өзүң не болдуң?
Жай албай жаның кагынып,
Жан айабай эл бактым,
Эмгегим калып ээси жок.
Ээн талаада мен жаттым,
Тамактан башка ишиң жок,
Жок мээнетти не таптың?
Жоомарттык кылып эл бактым,
Жоо жооладым, кан чачтым,

Кас душмандан кагылып,
Карып болуп мен жаттым,
Кара жаның дем албай,
Карчылыкты не тарттың?
Эки күчүк ит бактым,
Жарым жылдан бер жакка,
Ошолор менен жан бактым.
Мен адамзат, сен айбан,
Аман болсо тайгандар,
Сени кошо багайын,
Айыктырып учуруп,
Анан жолго салайын,
Аллам ачса ак жолду,
Өзүм да кетип калайын,
Кете албасам сак болуп,
Болсо сообуң алайын.
Канаттуу менен сүйлөшүп,
Кобурашып жатканда,
Эне-атасы уйага,
Келип калды күүлөшүп,
Балапанын жоктошуп,
Үксөйүшүп окшошуп.
Канатын кагып чаркылдап,
Катуу үн чыгып баркылдап,
Айырбай көзүн жалтылдап,
Тилин салып акактап,
Канатын сүйрөп салпылдап,
Баласын көрүп баатырга,
Келип калды жакындап,
Эки күн эптеп багыптыр,
Эне-атасы ал жерден,
Кетпей туруп алыптыр.
- Кыйын болду кана, - деп,
Баласын нараак таштады,
Алып кетсең мына, - деп,
Канаты сынык, колу жок,
Карып болгон балаңды,
Тартпадың мага ыраа, - деп,
Бала баатыр зарылат.
Кишиге айтып жаткандай,
Канаттууга таарынат,
Кукулуктап жорголоп,
Эне-атасы жетишти,
Баласын көрүп жарасын,
Экөө тең учуп кетишти.
Эки күн болду келбеди,

Унуткандай баласын,
Келип тамак бербеди,
Үчүнчү күнү түш менен,
Ээрчишип жетип келгени.
Тиштеп алып бир чөптү,
Ыраңы жашыл көпкөктү,
Эт жеп жүргөн неме экен,
Зордук менен жегизди,
Баласына беришти.
Он күн турду ал жерде,
Жана чөптөн калган жак,
Жаңылап ага берерге,
Балапан чөптү жегели,
Он күндөн ашып бараткан,
Акпай кандар басылды,
Сынып калган канаттан.
Кутулуп калды балапан,
Бүткөн бойдо жараттан.
Эки тайган аргымак,
Ар күнү муну карашкан,
Биз билбейбиз тапсак, деп,
Ар кимиси санашкан.
Акылы артык айбандар,
Балапанды ар күнү,
Көрүүчү булар жарадар.
Балапан күнгө кактанып,
Канатын тарап чакчайып,
Кагынып кайтып түзөнүп,
Дүмдүйсө жүнү саксайып,
Учуп кетти бир күнү,
Көкүрөк керип төш жайып.
Аны көрүп Сомбилек,
Эки көзгө жаш алып,
Мусапырлык жолунда,
Ыйлоого кирди муңканып:
-Жараттың, кудай, жан кылдың,
Ата-энемден тең айрып,
Жал-жал карап жалтанган,
Жетимдикте зар кылдың,
Бүрдөп турган чагыңды,
Кең дүйнөнү тар кылдың.
Эрик берип чоң кылдың,
Элирген баатыр зор кылдың,
Ушу бүгүн жараткан,
Не мынчалык кор кылдың?
Алты атамдан жети атам,

Болуп барат кубар сан,
Ак калпак кыргыз алаштын,
Намысын булар талашкан,
Кыргызга кызмат кылам, деп,
Кыйналды курган чымын жан.
Жараткан сенин ишиң го,
Бирине бирин кас кылган,
Калдуубет болуп кас душман,
Канчасы ага кошулган,
Бутум сынып калды, деп,
Түк кылбаймын мен бушман.
Балапан болсо жарадар,
Эне-атасы санаадар,
Айбан туруп тили жок,
Абыдан жанын кыйнады,
Алып койсом жаныма,
Атайын келип сурады.
Дегеле, алла бербейсиң,
Мен жетимди сурарды!
Ата-энеси бар үчүн,
Ак тоонун башын сыдырды,
Баласынын камы үчүн,
Айланды бүткүл кылымды,
Дары болор чөптү таап,
Балапанын учурду,
Бутум сынып кар болуп,
Кууп басарга зар болуп,
Жаткалы өттү канча ай,
Болбоду менин көөнүм жай.
Зар болуп жатсам жалдырап,
Билер кишим болбоду,
Мени издеп, ичи ачып,
Издээр иним болбоду,
Кайда кеткен кана? деп,
Кабарын элден сура, деп,
Кайышаар агам болбоду,
Түнүндө жатып уктабай,
Түшүмдө көрсө көөнү жай,
Жүрүүчү мени унутпай,
Ата-энем болбоду.
Жаратканда жалгыз баш,
Айланар жок жатындаш,
Эч болбосо аталаш,
Эсине алар адам жок,
Ар тараптан ичиме,
Ар күнү түшөт кызыл чок!

Ар санааны Сомбилек,
Ар тараптан ойлоду:
“Жумуру башта мендейди,
Жапаага жасап койгону.
Өлсөм калдым талаада,
Өлүмгө жоктур эч даба.
Таласка салып жатабы,
Калдуубет чочко, чоң калба?
Кыйынчылык күн келип,
Кызыл ээк чалдарга,
Чыркырап ыйлап жатабы,
Кызыл муштум балдарда,
Агып сүтү дирилдеп,
Жаш эмчектүү жандар да?
Жардам кылар киши жок,
Жабыр тарткан андайга,
Жазганың ушул өңдөнөт,
Жаш чагымда маңдайга!
Жалдырап кыргыз кыйналса,
Убалы кимдин мойнуна?
Артынып элдин убалын,
Мен барармын алдыңа”.
Өзүнүн жанын унутуп,
Абдан калды кайгыга,
Аркайган тоолор чыдабайт,
Эр Сомбилек баланын,
Эл үчүн кылган зарына.
Ачып көзүн алайып,
Жан жагына каранып,
Атасы өткөн Манасты,
Айландырып эске алып:
-Айкөл атка кондуруп,
Адамдан артык шер кылдың,
Айры төштүү бет келбей,
Алптын баарын кем кылдың,
Айкөлдүн укум-тукумун,
Алашка кызмат кылдырдың,
Мен кептенген шордууну,
Маминтип элден кем кылдың!
Айактанып бастырбай,
Айланып башты тел кылдың.
Өкүмүң өткүр жасаган,
Өзүңө жанды тапшырдым.
Ырыскымды түгөтпөй,
Эки итке бактырдың,
Эки түгөй күчүктү,

Тууганымдай бел кылдым,
Тулпарды минсем урушка,
Агызып бойун тер кылдым,
Мендей нечен мундуунун,
Көзүнөн жашын сел кылдың.
Көрүнө түшсө көзүнө,
Аргымак менен тайгандар,
Ала тоодой бел кылдым.
Ушул бойдон көз жумсам,
Тулпарым калар токулбай,
Калдуубет барып таласа,
Ак калпак кыргыз элимдин,
Сөөгү калар койулбай,
Кажырларга жем кылар,
Өлгөндөрүн койдурбай.
Кантип тынсын Калдуубет,
Уландарын кул кылбай,
Босого маңдай, бото көз,
Жубандарын күң кылбай,
Намысын кыздын кетирип,
Жер тиктетип кем кылбай,
Айап койбойт душмандар,
Аргымакты тер кылбай.
Азууларын аркайтып,
Атан төөнү жоор кылбай,
Атажуртум Таласка,
Айбандарды зор кылбай,
Аманатың алсаңчы,
Мени мындай кор кылбай!
Уламалап укканда,
Укмуштуулар айтканда,
Нечен баатыр, нечен эр,
Жалгыз менмин дегендер,
Пейли суудан кенендер,
Канча бааша, канча хан,
Жер бетинде жаралган,
Дүйнөдөн өтгү тамам жан,
Кара болсун, хан болсун,
Жарды болсун, бай болсун,
Ачка болсун, ток болсун,
Дүмпөр болсун, шок болсун,
Колу жок болсун чолондоп,
Бокор болсун кодондоп,
Сокур болсун олондоп,
Узун болсун сорондоп,
Мулук болсун молондоп,

Ороо болсун корондоп,
Улук болсун урматтуу,
Сулуу болсун сымбаттуу,
Асыл болсун кымбаттуу,
Сындуу болсун сымбаттуу,
Учкул болсун канаттуу,
Тулпар болсун атактуу,
Жазда өнгөн жалбырак,
Күз болгондо кубартты,
Кыймыл эткен баарыны,
Кара жер соруп жылмайтты.
Ошонун бири Сомбилек,
Аркасын ойлоп ким билет,
Элди эстесем алактап,
Токтобой турат эт жүрөк.
Оорагын айтып атанын,
Жан багып жата албадым.
Намыс үчүн удургуп,
Токтоно албай желдедим,
Түп атамдын жолун кууп,
Ошол үчүн келгемин,
Көөнүмө толбой жатыркап,
Төшөктөн качып келбедим.
Суктанган сүйүү кандырып,
Сүйкүмдүү мээрим алдырып,
Тынымканды бергенсиң,
Тагдырың ушул турбайбы,
Бүгүн тал түбүнөн жай бердиң!
Эр Гүлүстөн абамдын,
Бузукка колун кестирдиң,
Далысынын терисин,
Бычак менен тештирдиң,
Аркасында абамды,
Мурадына жеткирдиң.
Каныкейди кар кылдың,
Хан Бакайды зар кылдың,
Өткөрүп жылдар арадан,
Кадыксыз көөнүн жай кылдың.
Семетейди өлтүрдүң,
Көкмончоктун колунда,
Ар жорукка көндүрдүң.
Өлтүрүп кайта тиргиздиң,
Ак көбө тонду кийгиздиң,
Тайбуурулду миңгиздиң,
Ак калпак кыргыз алаштын,
Бийлигин колго тийгиздиң,

Атадан калган алтын так,
Кайта ордуна мингиздиң.
Айчүрөктү алдырдың,
Сейиттекке үч жылы,
Тар курсакты жай кылдың.
Кыйаздын канын чачтырдың,
Ата конуш Таласты,
Сейиттекке тапшырдың.
Канчоро башын кестирдиң,
Канчоронун кылганын,
Өз башына жеткиздиң.
Жинди болду Чачыкей,
Арнап берсе аш жебей,
Казабың менен кудурет,
Кар кыласың ченебей,
Кызмат кылдым кыргызга,
Күнөөм жоктур кенедей.
Кор кылсаң да, зор кылсаң,
Бир өзүңө сыйынам,
Айлар кетти алыстап,
Тар жылгада мен турам.
Аксакал Бакай абамды,
Сен жараттың аларды,
Тагдырың ошол кудурет,
Ааламда тирүү ал барбы?:
Адамга бердиң канатты,
Түгөнгүс түркүм санатты.
Аккуу болуп учканда,
Чоң энем Чүрөк адаты,
Каныкей, Бакай, Чүрөктүн,
Ааламга даңкы тарады,
Не жараттын, кудурет,
Мендей шордуу баланы?!
Эр Семетей, зор Бакай,
Каныкей, Чүрөк, Гүлүстөн,
Элдер айтат оозунда,
“Өлбөй тирүү бардагы”
Арбагынан өлгөндүн,
Өздөрүнөн суранам,
Өлбөй тирүү жүргөндүн.
Заңкайган Алатоондон,
Залкайган терең коондон,
Какжырап жаткан чөлүндөн,
Мелтиреп жаткан көлүндөн,
Төшүн жайып дагдайып,
Кеңирсип жаткан төрүндөн,

Байчечекей жайнаган,
Саймадан көрктүү бүрүндөн,
Сан-санаксыз кубулган,
Көз жалтанган гүлүндөн,
Урмат менен суранам,
Упурак болуп муңайам.
Убайлуу кылдың мени сен,
Ошончолук зар кылдың,
Кай жеримен жаздым мен?!
Жаш балапан кезимде,
Жардамың барбы жетимге?
Ак карлуу тоонун боорунда,
Жан баспаган корумда,
Ар нерсе түшөт ойума,
Аман эсен жандыргын,
Ак калпак кыргыз тобума.
Жазганым болсо кечиргин,
Жардамың болсо жеткиргин,
Адам келбес туйукка,
Амириң менен жеткирдиң,
Киши көрбөс туйукка,
Кимге мени жеткирттиң?
Көк асман турса мелмиреп,
Көк тиреп зоолор мелтиреп,
Күн көрө албай жаш кезде,
Көңүлүм азат темтиреп.
Каралды болду үч айбан,
Мындан башка карашар,
Кара баштан жок болду!
Көздөн агып кандуу жаш,
Бала баатыр Сомбилек,
Карып болду жалгыз баш,
Ырп этерге ал калбай,
Кырданып калды алсырап,
Эсинин көрүп абалын,
Эки тайган кыңшылап,
Алда эмне болду? деп,
Аргымагы кишинеп,
Жетип келди аркырап,
Эки тайган кыңшылап,
Аргымакты карасаң,
Эриндери шалпылдап,
Сүйлөшүп жаткан шекилдүү,
Асманды-жерди карашат:
“Балапанын учуруп,
Алып кетти канаттуу”.

Эки тайган сүйлөшүп,
Кеп-кеңеши токтоду,
Далай чөптү карашты,
Мен табамын сен тур, деп,
Эки тайган талашты.
Ыркырашып урушат,
Ырсайышып турушат,
Ага чейин аргымак,
Арага түшүп кеп айтат:
“Азаматтын канаты,
Ат болот” деп эл айтат,
Жалганы жок чынды айтат.
Адатындай экөөңөр,
Аркар-кулжа баштаган,
Ар түрлөнгөн аңдардан,
Айдап келип таш-таштан,
Арстан эрди баккыла,
Жанынан кетпей жаткыла.
Мен аргымак жол тартып,
Баш бурган жакка оң тартып,
Күнгөй менен салайын,
Гүлдөрүн чөптүн карайын,
Тескей менен салайын,
Текченин чөбүн карайын,
Ой-тоонун баарын аралап,
Он күндө келе калайын.
Тайгандар туруп кеп айтат:
-Кой, аргымак, -деп айтат.
Эки күн ууга баралы,
Семизинен кайыптын,
Кырк-элүүчө алалы,
Айдап келип бул жерге,
Азыган жээрге,
Ушул жерге жаралы,
Эр канаты сен элең,
Эбизге болгон каранды,
Күнгөй, тескей араандап,
Чөптү биздер карайлы.
Азамат аман айыкса,
Сен чуркайсын талыкпай,
Кызматына жарайсын,
Чапканына чаалыкпай.
Ачык жерге чыкканда,
Карышкыр келет кабышып,
Тобу менен жарышып,
Тобурчак, сени жеп кетет,

Томуктай койбой талашып,
Душманды кантип жеңе алат,
Эр Сомбилек жөө басып?
Ардык алып туруптур,
Жоо жарагын асынып,
Айыкканда кара көк,
Сага минсин жарашып.
Кемчил жериң сенин бар,
Жедиресиң бөрүгө,
Билбеген соң жыт кандай,
Көргөнүң жок сен чөптү,
Табасын кандай тааныбай?
Чөптүн өзүн көргөнбүз,
Жытын алып билгенбиз,
Талашпагын сен бизден,
Чөптү таап келебиз,
Алып келип чөптү биз,
Өз колуңа беребиз.
Ит оозунан эр жейби,
Сен бересиң баатырга.
Тайгандардын айтканы,
Туура келди акылга,
Аргымак айтат аларга:
- Арстанымдын жолуна,
Мен болойун садага,
Талаада жаттың, күчүктөр,
Ачылбай көзүң жылтырап,
Курсагыңда ашың жок,
Чыдай албай кыңшылап.
Ичи ооруду силерге,
Мен тайармын минерге,
Кара саным оорута,
Каптыра чапты камчыны.
Эки күчүк, сен үчүн,
Кайыптан атты алтыны,
Эт жаңылап жегизип,
Айабастан бакты бу.
Алынча кылып кызматты,
Арстаным кара көк,
Адам, айбан дебестен,
Ар кимге иши жакты бу.
Силерди бакты эт берип,
Күптүү кылбай көп берип.
Ачка койбой шимшитип,
Антип жүрүп чоң кылды,
Сен экөөңдү жетилтип.

Мени бакты жем берип,
Суусунума сүт берип.
Арпадан берди түктөйтүп,
Күркүлдөк болуп калат, деп,
Чуркаганда күч келип,
Өпкөсүнө тап кетип,
Күрүчтөн берди жемимди,
Жетилтти антип демимди.
Душмандан кастык болот, деп,
Кандагай менен каптады,
Кара бойум чаптады.
Өлтүрөлү атын, деп,
Кездеп атты нечендер,
Жебенин огу жетпеди,
Найзанын учу тешпеди,
Кылычтын мизи кеспеди,
Ачкөз душман маа кылган,
Кастыгы бекер кеткени.
Чогулуп кылып тилекти,
Дары чөптү издейли.
Кеңеш кеби бүтүштү,
Тайгандар кетти адырга,
Кулжадан айдап түшүштү.
Сары мүйүз кулжадан,
Көк чаарынан аркардын,
Эки жылы туу калган,
Куу мүйүз болгон текеден,
Бармак басым чыккыдай,
Кармап сойсо чекеден,
Өзөндө жаткан курунан,
Он эки айры бугудан,
Тоо эчкинин сурунан,
Аралашып айдашып,
Кулжа жатчу кумунан,
Тоо кийик жүрчү курбудан,
Айдап келди тайгандар,
Алтымышты мындайдан,
Байыркынын айбаны,
Адамдан артык кам кылган,
Баарысын жарып кайыптын,
Сомбилектин жанына,
Сүйрөп келип жам кылган.
Эки тайган аргымак,
Ээси үчүн камданды,
Элүү күнү жеткендей,
Кайберен эти камдалды.

Аргымакка ошондо,
Тайгандардын айтканы:
-Сомбилек үчүн тайгандар,
Алыска сапар тарталы.
Насип болуп табылса,
Ошол жерден кайталы,
Эстесек бала баатырды,
Эс алып кантип жаталы?
Күнгөй менен тескейди,
Жылга-жыбыр беттерди,
Калтырбастан карайлы,
“Аракетте-берекет”,
Дары чөптү табалы.
Күн-түнү жок жол жүрүп,
Кырк беш күндөн калтырбай,
Алып келе калалы,
Манастан калган белекти,
Айыктырып алалы.
Айтып болуп тайгандар,
Басаарына калганы,
Аргымак ээрди кыбырап,
Тайгандардын караса,
Оналактап шыйпаңдап,
Кош эмесе, дегенсип,
Жүрүп кетти шыпылдап,
Батууга кире берерде,
Аман болгун, дегенсип,
Аркасын карап кылчаңдап,
Көздөн жашын кылгыртып,
Жолго түштү ыкчамдап.
Түндүк жакты бетке алды,
Күнгөй менен тескейге,
Бөлүнүп булар жол салды,
Күн-түнү жок жөнөдү,
Эми кайдан тынч алды,
Ойду-тоону кыдырып,
Он тогуз күн жол тартты.
Тарамыштар чойулду,
Кызыл кан агып изинен,
Тамандары ойулду.
Кай жерлигин билбеди,
Бир жерге булар келгени,
Басалбай калды жадашып,
Бирин –бири карашып,
Күндө улар жүрүчү,
Басчу жолду талашып,

Жооруп кеткен таманын,
Ит каадасы жалашып.
Жылганын күнгөй бетинде,
Аскалуу таштын тегинде,
Өзөндүү суунун жээгинде,
Бир топ бугу кочурап,
Жайылып турат бир жерде,
Карды ачып кайышкан,
Чамасы жок тайгандар,
Бугуну басып жээрге.
Тиктеп жатса шылайып,
Ирмебей көзүн кылайып,
Элестеген кыраңдан,
Көрүндү көзгө бир неме,
Жакындап келди бугуга,
Карап жатса бир неме.
Келе жаткан бир айуу,
Казан бактай таш менен.
Бир бугуну урду бу,
Өнөрүн көр айууну,
Жамбашынан бир бутун,
Сындыра чапты бугуну,
Ачка жаткан тайгандар,
Каңкылдашып улуду.
Иттин үнүн укканда,
Айуу качып жоголду,
Таштап койуп бугуну.
Ачка жүргөн тайгандар,
Анда карап турчубу?
Эптеп жетип жесек, деп,
Кетип барат тайгандар,
Өкүмү улук кудайдын,
Сонун иши ар кандай.
Бутун сүйрөп бугусу,
Имерилди тумшукту,
Чыга калса тайгандар,
От ордундай көк чөптү,
Жулуп жатат ал бугу.
Итти көрүп тартаңдап,
Качып жолго салыптыр,
Аксаган буту бугунун,
Сапа-сак болуп калыптыр,
Бергиси келсе кудайдын,
Ар бир иши аныктыр,
Эки тайган ээрчишип,
Чөпкө жетип барыптыр,

Кандай чөптү жеди, деп,
Шимшилешип калыптыр.
Таманы чөпкө тийгенде,
Канаган жери сак болду.
Дарыны издеп таптык, деп,
Тайгандын көөнү карк толду.
Адамдан бетер сүйүнүп,
Тамандары айыгып,
Аңырандап түйүлүп,
Тектирден теке алганы,
Текенин кардын жарганы.
Жинин силкип таштады,
От ордундай жердеги,
Чөптүн баарын жыйнады,
Бекер калган карынга.
Жыйнаган чөбүн салганы,
Тойгончо жеп текени,
Курсагы тойуп жыргады,
Ачкан курсак тойгондо,
Тайгандар карап турбады.
Капшыра тиштеп оозунан,
Арта салып мойнуна,
Аламандап жүгүрүп,
Ал тайгандар чуркады,
Айал-үйөл кылбады,
Баштакыдан беш бетер,
Айабай жанды кыйнады,
Алмак-салмак карынды,
Алгоолошуп көтөрүп,
Түн уктабай, күн тынбай,
Келе жатат көөшөрүп.
Эр канаты аргымак,
Сомбилектин жанынан,
Бута атым кетпейт ажырап,
Түн уктаса Сомбилек,
Таң атканча түн сактап,
Тиктеп турат жалдырап.
Айак серпип бут тартпай,
Ойгонот деп табыштап,
Айды аркандап күтүптүр,
Айтып кеткен тайгандар,
Күндүн саны бүтүптүр.
Алда эмне болду деп,
Айтып кеткен убада,
Күндүн саны толду деп,
Өзөндү бойлоп жөнөдү,

Мен карайын жолду , деп.
Бура тартып басарда,
Улуган үнү угулду,
Айактагы аскада.
Жумаланып тайгандар,
Кулап түшкөн аскадан,
Өөдө карай чыга албай,
улуп жаткан экен деп,
Жол табалбай башкадан,
Же болбосо тайгандар,
Керектүүнү тапканбы?
Заңкайган тоону жаңыртып,
Жарышып келе жатканбы,
Сүйүнчү кебин айткалы,
Баатырыңдын жанында,
Боолук салчу аргамжы,
Каршыра тиштеп аргымак,
Капчыгай менен салганы.
Аргымак антип жатканын,
Бала баатыр көргөнү,
Башын ийкеп жаныбар,
Ойду карай жөнөдү,
Кожобостон киргенде,
Колтугун тулпар чойуптур,
Ачып көздү жумганча,
Аскага жетип болуптур.
Эңкейип алдын караса,
Тамандарын жалаша,
Эки тайган жанаша,
Эрмегин уксаң алардын,
Эң эле сонун тамаша.
Аттын көрүп караанын,
Ачуу үнүн чыгарып,
Улуганын карагын,
Улуп-уңшуп сурады,
Баатырынын абалын,
Укмуштанып маминтип,
Өтөт экен заманың,
Эми карап көргүнүң,
Аргымактын амалын.
Алып келген боолукту,
Бир башын тиштеп бекемдеп,
Аскадан салды бир башын.
Салаңдап боолук жеткени,
Эки четтен тайгандар,
Карынды чындап тиштеди.

Колдору менен тырмышып,
Аргамжыга асылды,
Көрүп туруп аргымак,
Санаасы эми басылды.
Аргымак жипти бек тиштеп,
Кетенчиктеп жөнөдү,
Барган сайын өөдөлөп,
Башкы зоого жакындап,
Келе жатат чөйрөлөп,
Аскадан чыкпай шып этип,
Тартылбай аркан койгондо,
Туйагы менен бек басып,
Бере көр, кудай, деп басып,
Тиштеп тартып чойгондо,
Тартылбас мезгил болгондо,
Туйагы менен арканды,
Басып турат аргымак,
Демжип тиштеп жаныбар,
Тартып турат аргымак.
Эки тайган окшошуп,
Аргымак менен топ болуп,
Аргамжыны жыйганы,
Эки тайган аргымак,
Эми карап турбады.
Кишинеп аты аркырап,
Эки тайган каңшылап,
Жакын жетип барганы.
“Мен айткан немедей.
Минген атым, тайганым,
Не жарашат ченебей?
Бул үчөөндө кайгы жок,
Ойлой турган кенедей.”
Мойнун тетир буруптур,
Аты менен тайгандар,
Жанына келип туруптур,
Шыйпаңдап иттер кыңшылап,
Ийнинен тартат аргымак.
Карындын оозун ачканы,
Көзү көрдү Сомбилек,
Карында жаткан чөп чарды.
Элестеди көзүнө,
Канаты менен буту жок,
Ата-энеси чөп берип,
Балапандын учканы,
Кырданып өөдө оңдолду,
Кыйлага баатыр ойлонду,

Карынды алды колуна,
Карады чөптүн баарына,
Оңуна кудай салган чак,
Көзү түштү дарыга.
Жалбырактан жалмады,
Жарым саатка калбады,
Жаны мээйип жыргады,
Жаңтайган бойдон жан жыргап,
Жайдарың уктап калганы,
Сомбилек уктап калыптыр,
Аргымак, эки тайганы,
Ашып калган чөптөрдү,
Жарага жаба салыптыр.
Аргымак суудан оозуна,
Ууртап алып толтура,
Тамызып сууну туруптур,
Жараатка чапкан дарыга,
Тамызып турду дембелеп,
Жалбырак куурап калат деп,
Жашартып улам бул чөпкө,
Айбанда болсо жылкынын,
Акылы артык бөлөкчө.
Алты күнү, алты түн,
Аңтарылбай уктады,
Кээде чыккан тынуу бар,
Кээде тынуу чыкпады,
Тынуу чыкпай калганда,
Аргымак менен тайгандар,
Айабай эси чыкканы,
Ээси өөдө болгунча,
Карыш нары жылбады.
Ойгоно турган чак болду,
Колун алып төбөгө,
Эки бутун чойгону.
Көзүн ачып караса,
Кылайган бойдо жара жок,
Жегенине жараша,
Табийаттын күчүн көр,
Мындай нечен тамаша,
Эр Сомбилек, аргымак,
Эки тайган – төрт жанга.
Ордунан турду оңдолуп,
Ооруган жердин тайны жок,
Тула бойу соо болуп,
Мана минтип бирдемде,
Маңдайда шору жоголуп.

Угуучудай айбанга –
Аты менен тайганга,
Карап киши турганда,
Сыр чечишип маңдайда,
Эриккенде адамзат,
Акылы кетет ар кайда,
Эсине алып арбакты,
Айтып турат аларга:
-Түп атам Манас зор өткөн,
Түртүшкөн бенде кор өткөн,
Түртүшүп келген душмандан,
Дүмүрүн казып түгөткөн,
Айкөл атам Манастай,
Ааламда качан эр өткөн?
Санаасы бирге талапташ,
Олуйа Кошой кары өткөн,
Айдай бети жаркыган,
Айткан кеп балдай татыган,
Акылман Бакай дагы өткөн.
Ирегелеш бир конгон,
Жайытта малы бир болгон,
Сандыгына зар толгон,
Санаасы сүттөй ак болгон,
Казактан канча хан өткөн,
Кытайдан келген Алмамбет,
Кылымдан ашкан зал өткөн,
Нойгуттун ойон Чубагы,
Оорагы артык будагы,
Желиксе жеңген баарыны,
Сээрлүү кийген тажыны,
Кылымдын баары макташат,
Кыргыздан Сыргак баатырды.
Жаткан жерде жатын бир,
Жайылганда малы бир,
Жайы-кышы айыл бир,
Айткан кепте акыл бир,
Тамыры туташ такыр бир,
Аралаш жүргөн жети хан,
Айткан кебин акташкан,
Акырет болуп бир-бирин,
Жат душмандан сакташкан.
Жан жагында жети хан,
Ошо кезде алашта,
Ордолуусу он төрт хан,
Колбутуп айдап кошунун,
Бейжинге барып кол салган,

Беттешип бенде барбаган,
Бейжинди тепсеп жол салган,
Айкөл шер антип өтсө да,
Семетей жетим жаш калган.
Биздерге мурас болгон бейм,
Кыдырып келет баштатан,
Өз балам деп санабай,
Жоодой талап алыптыр,
Абыке, Көбөш, Жакып хан.
Ак сүтүн берген Манаска,
Чыйырды ыйлап чыркырап,
Хан баласы Каныкей,
Кан какшаган буркурап,
Көрүп турган көпчүлүк,
Сай какшап сөөгү зыркырап,
Көтөргөнү Семетей,
Көргөндүн баары чуркурап.
Ботосу өлгөн ингендей,
Бакайды кошо какшатып,
Арбагын элден бастатып,
Жол кайтартып чеп кылып,
Манасты билген Бакай, деп,
Абыке, Көбөш кек кылып,
Чыйырды, Бакай, Каныкей,
Көргүлүктү көрүптүр,
Көлдөтүп жашын төгүптүр,
Иттердин кылган ишине,
Амалы канча, көнүптүр.
Аркалап жетим баланы,
Чыйырды менен Каныкей,
Кара ханга барыптыр,
Темир тоодо жол тосуп,
Олуйа Бакай калыптыр,
Жаткан Бакай тим жатпай,
Сарытазды жиберип,
Каныштан кабар алыптыр,
Эр жетилип Семетей,
Элин колго алыптыр,
Эрегишкен эзелтен,
Абыке, Көбөш, Жакыпты,
Аймап Семей салыптыр.
Чыйбыт, Кочкор-эки арам,
Адыбай, Көлбай – төрт арам,
Кыргыз баштап кырк чоро,
Кыргыздан качып бөлүнүп,
Кырылып булар калыптыр,

Атын тартып, тонун жаап,
Жолун тоссо Семетей,
Райым кылбай кенедей,
Кекжейишип бергенде,
Семетей кырып салыптыр.
Чынкожо бузуп Толтойду,
Акунга баштап көп колду,
Айчүрөк тартып алам, деп,
Семетейден кем болуп.
Өлүп булар жоголду.
Ошол кезде кыргыздар,
Кылымга саны карк болду,
Бадакшан, Балык, кең Үргөнч,
Баарысы буга баш болду.
Арстан Манас барында,
Алтындап минген тагына,
Катарда бар он төрт хан,
Семетейдин тушунда,
Бадакшан, Балык, кең Үргөнч,
Жедигер эли кошулуп,
Санаты толду жыйырмага.
Ак калпак кыргыз алашты,
Олутуна кондуруп,
Жыйырмага ханды толтуруп,
Дуулап турган кезинде,
Чубактын уулу Канчоро,
Канжуктордун бири ошо,
Жедигердин Кыйазды,
Тымызын ичтен колго алып,
Таласка келди жол салып.
Жоо бөрүсү Семетей,
Канчоро сайып капталга,
Балта чаап Кыйаз какбашка,
Бейажал өлүп Семетей,
Алып кетип Көкмончок,
Өлгөнүн анын көрсө да,
Көмгөнүн тирүү жан көрбөй,
Кайып болду он төрт жыл.
Колго түшүп Гүлчоро,
Жаман аттын айынан,
Далысынан кестирди,
Капталынан тештирди,
Арамдык кылып Канчоро,
Айчүрөктү олжого,
Жедигерге кетирди,
Чачыкейди өзү алып,

Айабай чайкап кесирди,
Олуйа Бакай карыга,
Төө кайтартып жөө койуп ,
Жамандыкты жеткирди.
Каныкейди кар кылды,
Тамтыгы жок кийими,
Бүт ыштанга зар кылды,
Ак калпак кыргыз элинин,
Заманасын тар кылды,
Жедигерден башка элден,
Кол үзүлүп айрылды.
Нойгут көчүп кыргыздан,
Ополдон тартып Индистан,
Ортосу ойдун Лопнурда,
Ошол жерди жай кылды.
Айчүрөк салып амалды,
Күндө алдап түркүмдөп,
Көр Кыяздай жаманды,
Үч жыл курсак көтөрүп,
Сак-саламат төрөдү,
Сейитектей баланы.
Күндө учуп абалап,
Токтосарттай байды таап,
Момунжандай табып таап,
Гүлүстөндү сакайтты,
Күн-түнү жок дабаалап.
Эткендери эм болуп,
Айыкканда эр Гүлүс,
Сейиттекке бел болуп,
Тайынсыз болуп жоголду,
Кыяз менен Канчоро,
Кара жерге тең болуп,
Сейтек келип Таласка,
Алашка калды ээ болуп,
Он төрт жылда Семетей,
Ата журту Таласка,
Кайта келди оролуп.
Элге эркиндик талашып,
Айтумуш барды жол басып,
Кызыл алптан кысылып,
Муз тоодо калса камалып,
Баралбаган Сейитек,
Ат көтөрбөй жөө басып,
Тогуз жашка Кененим,
Минген атта ээри жок,
Жер бетинде бендеде,

Кененимден ээри жок,
Үстүндө кийген сооту жок,
Жоого иштетээр курал жок,
Камым жок деп Кененим,
Ой ойлонуп турган жок.
Ай түбүнүн жерине,
Айтумуштун элине,
Семетей, Бакай хандарды,
Шер Гүлүстөн, жаш Сарык,
Камалып жаткан белине,
Күн батышта жети дөө,
Адамдан кармап чеп кылып,
Кыйынсып жаткан ченинде,
«Манастап» ураан чакырып,
Найза, кылыч ордуна,
Чоң чынарды иштетип,
Баарысын айдап жапырып,
Сегиз миң жыл жашаган,
Жүйрүн дөөнү баш кылып,
Кийим кийбес, аш ичпес,
Жоо сайышып ат минбес,
Келбес жайга тапшырып,
Суу пери менен коштошуп,
Зымырык менен достошуп,
Кызыл чапан жайдак төш,
Кызыл мистен там салган,
Кылымда өжөр бул элден,
Гүлкакыдай кушту алып,
Чыңыртып туруп Чыңгышты,
Чыныкени кошо алып,
Жүйрүндүн тилин сууруп жеп,
Учарлыктан тынарлык,
Агыны дайра чыккан чөп,
Баарынын тилин билиптир,
Түгөнбөгөн олжо алып,
Андан кийин Таласка,
Батыш менен чыгыштан,
Канчасы келди кур алып,
Биринен бири тил алып,
Жер жайнаган кол алып,
Азуусун айга бүлөгөн,
Ааламды бузар зорду алып,
Ошонун баарын түгөтүп,
Аты кетти ааламга,
Жан бүткөндө жаралган,
Жалаңгыч Сарык атанып.

Кененимден Сейити,
Күн батышка бир барып,
Карадөөнү сулатты,
Сыйкырын ачып Шааддаттын,
Көк күмбөздү кулатты.
Жети дөөнүн көп колун,
Жанжүрбөстүн кумунда,
Онтотуп койдой жуушатты,
Касташканын койбогон,
Жер бетин жесе тойбогон,
Жез кемпирди ыйлатты,
Жез кемпирди жардырып,
Жаманбайды жыргатты,
Желмогуздун тукумун,
Мына минтип кууратты,
Көкбука менен Жетилбай,
Сүйгөнүн колго тийгизди,
Карадөө жеген атасын,
Адылдыгын билгизди,
Балыкчынын баласы,
Абылды такка мингизди,
Кыстумбал менен испандын,
Ийинге элин сийгизди,
Кызыгышкан душманга,
Кыйындыгын билгизди,
Билеги жоон эр өттү,
Пилге минген шер өттү,
Дүйнөгө келген тамам жан,
Баары өлүп түгөттү,
Жыйырма экимде жашында,
Дүйнөдөн жылып бул өттү.
Адал сүйгөн алган жар,
Кылжыке калды санаадар,
Үмүт күтөт Кылжыке,
Курсагында бала бар,
Жалаңгыч Сарык аталган,
Кененим үйдө аман бар.
Талгак болгон Кылжыке,
Бирөө эмес эки ишке,
Жүрөгүнө жолборстун,
Тукумуна чоң куштун.
Талгак болгон нерсени,
Таап келген Кененим,
Жедирген киши Чыныке,
Эгиз эркек баланы,
Төрөп салды Кылжыке.

Ат койулду балдарга,
Асылбала, Бекбала,
Бара бара ат болду,
Асылбача-Бекбача,
Асылбача он беште,
Өнөгүн бербей бендеге,
Белдүү болду башынан,
Эр беттешпей деги эле,
Жыйырма беште окко учту,
Кудурет иши не күчтүү!
Катын албай жүрүптүр,
Жыйырма беште ал өттү.
Мана мындай эрлерди,
Карапайым бендени,
Жер жүзүнүн бетинде,
Тирүү жандар дегенди,
Кара жер жутуп жиберди,
Боолук салып алыстан,
Жол тосуп ажал имерди.
Эгиздин бири Бекбача,
Жыйырма беште бул чакта,
Асылбача өлгөнчө,
Барган эмес эч жакка.
Арбагына сыйынып,
Атасы Манас баатырга,
Олутун бузбай Таласта,
Токсон уруу түрк уулу,
Ээлик кылды алашка.
Алп беттешип алган жок,
Алайа тиктеп койгондун,
Бири тирүү калган жок,
Периге барды Көйкапка,
Бекбачада арман жок,
Бийлик колдо турганда,
Кылбаган иши калган жок,
Ар кимди койот эркине,
Кээ кезинде дүйнө шок.
Мурун өткөн элдерден,
Оозго алынган эрлерден,
Ороздудан бер жакка,
Өзү турган шол чакта,
Бир жүз кырк төрт эр санап,
Айал-эркек дебестен,
Баарын бирдей тең санап,
Аш берем деп буларга,
“Ааламга кабар салам, - деп,

Кимдин кеги бар болсо,
Ошол кезде табам, - деп,
Чаары чыгат көзүнөн,
Чалгырты чыгат сөзүнөн,
Андан билип алам, - деп,
Көрсөтүп туруп көп элге,
Көрүнөө эбин табам” – деп,
Кабар салып жарыйа,
Кат жазды элдин баарына,
Ашка кел деп чакырды,
Балтыктын кеңир сазына.
“Келбей калба уккандар,
Бир жүз кырк төрт ашына,
Бир жүз кырк миң алтынды,
Байгеге сайам башына.
Алты айга жетет, - деп,
Аңгыча элдер кетет” – деп,
Аш берем деп эл жыйды,
Чатак салган жандарга,
Айагында сыр кылды.
Аттын баарын чаптырып,
Алтындан байге сайдырып,
Аты чыккан алсын, деп,
Угузуп элге жар кылып,
Тамашага тайарлык,
Балбаныңды жам кыл, деп,
Жекеге чыгып сайышар,
Жөө күрөштү канчасы,
Көөдөндөшүп майышаар,
Турбагының кам кыл, деп,
Алдын ала камынып,
Кем-керчи жок жай кыл, деп,
Алдырып салсак окустан,
Арман кылбай калгын, деп,
Чогууга келген бул журтту,
Токсон алты улукту,
Кыйыгы чыккан немесин.
Көз көрүнөө курутту,
Кылганын көргөн кылым журт,
Кара лөк атка койушту.
Өлгөн сайын өөрчүгөн,
Өткүр Манас тукуму,
Ушуну айтып турушту:
“Чыккынчы кылат залалды,
Көрүнөө кылат арамды,,
Көндөн кеткис малалды”.

Уу берип катын өлтүрдү,
Кара лөк деп аталган,
Бекбагадай балбанды.
Энем өлдү эмизбей,
Бешикте калдым мен жеке,
Тайекем багып чоң кылды,
Кыргыздын кыйба элинде.
Жайлоого көчүп, бир ашып,
Кыштоого көчүп, бир ашып,
Аламдын татаал белинде,
Жашым жетип он бешке,
Издеп келсем бул жерге,
Таанышканча эл менен,
Түйшүктүү болдум бир демде.
Бадырек маңгыт келгени,
Томсоруп турган эл үчүн,
Токтобой жүрөк желдеди.
Аттандым он беш жашымда,
Кара кашка аргымак,
Табылдың менин багыма,
Эки тайган турасың,
Эмгегим тартып жанымда.
Оролмо барып жол тостум,
Калдуубет менен Бакдөөлөт,
Катары менен жолгоштум.
Бакдөөлөт сайып түшүрдүм,
Баатырсынган оогандын,
Минтип ишин бүтүрдүм.
Манастап ураан чакырдым,
Кайратымды ашырдым,
Калдаңдаган менсинген,
Калдуубетти качырдым.
Айкын түздө мен калдым.
Каралды болуп жанымда,
Аргымагым, сен калдың.
Кара калпак эли бар,
Шүкүрлүү бетбак жери бар,
Коромжу менен Калдуубет,
Кол салды деп тынч элге,
Абыке менен Байтерек,
Айтып келген кеби бар,
Кордук көргөн ал элдин,
Жүрөгүндө чери бар.
Коромжуну кулаттым,
Канат жасап учкандай,
Аргымак сени чураттым,

Кайнап жаткан кошуунду,
Ордунан айдап чубаттым.
Калдуубет качып жоголду,
Эркиме менин жол койду,
Калдуубет шаары Чамбыл бел,
Тагына түркмөн ээ болду,
Түбү бизге жээн экен,
Эл талашкан Тынымкан,
Мага жубай тең болду.
Тынымкан калды Таласта,
Мен жатамын талаада,
Сүйөнөмүн Манаска,
Сүйгөнүм калды алыста.
Караан болдуң аргымак,
Өмүр бойу сен мага.
Ойрот менен урушуп,
Олпекторду булушуп,
Кылыч, найза колдо жок,
Кыйкырып кылдым туруштук,
Кыргызга намыс талашып,
Кызыл чеке уруштук.
Эки жубай куу тайган,
Кайкаңда калдың жолугуп,
Ушул күнү төрт болдук,
Адам-айбан жоголуп.
Жылуулап чөптөн үй кылдым,
Жаңылап эттен жегизип,
Жаш тайгандар мен бактым,
Алты айча жаттым бул жерде,
Мында тайган сен бактың,
Ойротту сайып чыкканда,
Жаштык кылып элебей,
Кайгы ойдон чыкканда,
Чуркап жетип барганда,
Тетири ишим чалганда,
Өлүмүш болуп чоң Ойрот,
Арамдык ойлоп жатканда,
Тушай эки бутумду,
Кетелек менен чапканда,
Эки буттун жилигин,
Катарынан чакканда,
Эмтеңдеген мендейдин,
Эбин минтип тапканда,
Мени кимдер кутказып,
Таштап кеткен аскага,
Эмгегин, тийди колума,

Тайгандар мени бакканда.
Дегеле болбой көөнүм жай,
Мен элимди эстесем,
Ичке толот кайгы-зар,
Жамбашка жасап тааратты,
Мана мындай болдум кар,
Көөнүмө кайгы толуптур,
Иш оңунан кетээрде,
Канаттууну биздерге,
Жолуктуруп койуптур.
Кез болду бизге кара куш,
Иш оңолгон ушул туш.
Уйадан түшүп балапан,
Боортоктоп жатып калганы.
Кыймылдабай жарадан,
Тарамышы чойулуп,
Сөөгү сынып быркырап,
Чыдай албай балапан,
Үн чыгарды чыркырап.
Балапанды барктадым,
Барктап аны бакканым,
Эне-атасы тең карап,
Дары чөптү тапканын.
Ишим кетти оңуна,
Учуп кетти балапан.
Аргымак эки тайганым,
Карап туруп албадың,
Эрикпей чуркап эки күн,
Кырк күндүк азык камдадың,
Айта албайсың тилиң жок,
Кайсы жакка барганың.
Каралды болуп жаныма,
Аргымагым калганың.
Окшош эки тайганым,
Кырк бир күнү көзүмө,
Көрүнбөй калды карааның,
Эки бутум сак болду,
Дары чөп кайдан таап алдың?
Жеткире албай дарыңды,
Бийик зоого камалдың,
Адам ойлоп тапкысыз,
Аргымак кылган амалын,
Боолукту салып аскадан,
Тайгандар тартып алганын,
Келатканда силерге,
Таарынганып пейлимде,

Тетири карап мен калдым.
Тайгандарым кыңшылап,
Таманымды жаладың.
Оозун ачтың жумшатып,
Мор байлаган жаранын.
Аргымак тартып тургуздуң,
Мага кылган үчөөңдүң,
Арбын болду жумушуң,
Колума берип карматып,
Жалбыракты жуткуздуң.
Мурдума сонун жыт келди,
Жабырлуу жанга тынч келди.
Жутканымды билбеймин,
Байандап айтып сүйлөймүн.
Эсимде чөптү татканым,
Канча күн болду жатканым,
Уктаган көзүм ачыпмын,
Тура калсам ордумдан,
Таптаза болуп басыпмын,
Бүркөлүп калган кабакты,
Күн тийгендей ачыпмын,
Көкүрөктүн зардабын,
Үчөөңө айтып жатырмын,
Ашып кетти алты айдан,
Душмандын дартын тартыпмын.
Канатым менин аргымак,
Эки тайган карааным,
Энтелеп чаап салпактап,
Таласка кантип барамын,
Эми жатып нетейин,
Талапка жетип Сомбилек,
Калдуубет менен Ойротко,
Катары менен талкалап,
Андан ары кетейин.
Кубалап изин табайын,
Куйкалап сөөгүн өрт койуп,
Куршугумду жазайын,
Куршугум менин басылсын,
Буулукканым жазылсын.
Аргымагым арка элең,
Минериме ат элең,
Качырышкан душманга,
Басаар жолго жат элең,
Арбытып жолду басарсың,
Мусапыр болдум далай ай,
Муңдуу көңүл ачарсың.

Эки тайган карааным,
Силерге айтар абалым,
Бириң жүргүн алдымда,
Бириң жүргүн артымда,
Из кубалап тапкыла,
Адаштырбай башкага,
Калдуубет менен Ойротко,
Баштап мени баргыла.
Эрикпей карап табарбыз,
Эрегишкен иттерден,
Кек кубалап аларбыз,
Капташып калса калдайлар,
Чокко боорун салабыз.
Таппасам, Ойрот, сени мен,
Боорунду жарып өт алып,
Болдум эми дебесем,
Куйулуп жаткан кум урсун,
Сыбызгы тарткан зуулдап,
Зоңкойуп турган тоо урсун,
Жайкалып жаткан нечен жер,
Түркүн-түркүн жыгачтын,
Кени экен ушул жер,
Канаттуунун чогулган,
Үйү экен ушул жер,
Баарыңардан тилеймин,
Мен балага жардам бер.
Алдымдан чыкса айбандар,
Адам жегич камандар,
Андай жерде душмандан,
Айап жанын ким калар.
Айанып калса Сомбилек,
Кылыч, балта курчу урсун,
Ак найзанын учу урсун,
Алдымдан чыкса душмандар,
Анда карап ким турсун,
Эригип жаткан эрениң,
Эрмегин айтып беремин.
Өзүнөн өзү күбүрөп,
Сурданып өңү күүгүмдөп,
Айбандарга ант кылып,
Бастырып чыкты аттанып.
Муну мындай таштайлы,
Тоодой болгон Ойроттун,
Тоңкойгонунан баштайлы.

ОЙРОТТУН ЖЕР ЖАЗДАНЫШЫ

Аргымак минип алганы,
Тайгандар ээрчип калганы,
Заңкайган зоонун жолу чоң,
Түзгө түшө албады,
Бир күн, бир түн кыдырып,
Барбаган жери калбады.
Найзасын кармап какайып,
Ак мейкин зоого такалып,
Өткөндөрүн эске алып,
Кеңкейген тоого кеп салып:
- Керилип жаткан кенен тоо,
Тогуз айдан көбүрөөк,
Кобо албай жаттым Сомбилек,
Заңкайып турган сен болдуң,
Санаадан өңүм сары жез,
Саргарып жаткан мен болдум.
Нечен ай эне сен болдуң,
Эрккен балаң мен болдум,
Жол берсең эне не болдуң?
Ата болуп, аш берип,
Ачка койбой бат берип,
Асырадың маминтип,
Арызымды айтып ата тоо,
Алдыңда турам мен минтип.
Мелтирейсиң үн катпай,
Не кыйнайсын сен мындай?
Азаптуу болгон уулундуң,
Кабагын ачкын кайран тоо.
Түп атам Манас жердеген,
Түртүшүп бенде жеңбеген,
Түптүү кыргыз эл экен,
Түнөргөн токой чер экен,
Атам Манас конушум,
Атын Талас дээр экен,
Оройу бузук Калдуубет,
Ошол жерге барбасын,
Талкалап Талас коргонун,
Чыгарып тарпын салбасын.
Жол берип мени чыгарбай,
Тосуп койсоң саа уйат,
Калдуубетке кыргызды,
Карматып койсом маа уйат.
Угуп турдуң сен өзүң,
Аргымак менен тайганга,

Айткан менен ант сөзүм,
Жол бер десем үн чыкпай,
Мен жатсам мында дым чыкпай,
Убалы кимге кыргыздын,
Урушса маңгыт тынчтпай?
Оо дүйнө кеткен Манастын,
Оройу үчүн жол бергин,
Укпамыш болуп тымпыйбай!
Тилегимди сен бергин,
Тирүү олуйа карааным,
Арбагы үчүн арстандын,
Абыке, Гүлүс сен келгин.
Өткөндөрдөн мен угам,
Эр Кененим бабабыз,
Тирүү кеткен деп угам,
Бабамдын болуп жардамы,
Чыгараар бекен деп турам.
Жалтыр ташка дарт айтып,
Өткөндөргө арыз айтып,
Жакасы ылдый жаш чачып,
Сомбилектей жаш айтып,
А капырай бир шумдук,
Тоо дүңгүрөп, суу толкуп,
Замана башка кубулуп,
Айбаттуу доош угулуп,
Күүгүм түшүп келаткан,
Күн тийгендей жаркырап,
Тоонун бети жаркылдап,
Жалама таштар жалтылдап,
Көк мелжиген бийик тоо,
Козголчудай калтылдап,
Бойу эрип Сомбилек,
Эт жүрөгү балкылдап,
Сорпо ичкендей тер агып,
Бүткөн бойу былчылдап,
Сазда турган немедей,
Тамандары чылпылдап,
Аңгычакты болбоду,
Көрүндү көзгө карааны,
Орто тоодой болжолу,
Азуулары качырап,
Көөрүктөн чыккан ширөөдөй,
Көзүнөн жалын чачылат.
Таштар кулап калдырап,
Тообу десе дөбөдөй,
Дөбөбү деп караса,

Адамдан чыккан төрөдөй,
Ачып колун кармады,
Аты менен Сомбилек,
Эки тайган кошулуп,
Уучуна толо албады,
Өзүн көрдү Сомбилек,
Түздө туруп калганы.
Малакайын түшүрө,
Баш көтөрүп карады,
Ачык көзү көргөн жок,
Ат үстүндө адамды.
Кара жалдуу кула экен,
Алдындакы мингени,
Шер Кененим белем, деп,
Сомбилектин күмөнү.
“Бабам жардам берди, -деп,
Баштакыдай оролум,
Бак-таалайга келдим”-деп,
Аргымак болду мингени,
Кай тарапка барарын,
Ачык аны билбеди,
Алды менен артына,
Тайгандары киргени.
Алдыңкы тайган Куукашка,
Бара жатат Сомбилек,
Алды жакка ал басса.
Эки тайган аргымак,
Сүйлөшүп болуп нече бак,
Аргымак айтат тайганга:
Жыгылган Ойрот талаада,
Ошол жакка баштап бак,
Буулугуп калган эр неме,
Бугу чыкпай деги эле,
Күнү-түнү жыйырма күн,
Ат айабай жүрдү эле,
Күндүн мурду ачыла,
Тунарыгы жазыла,
Жер бетине чачыла,
Чоң Ойроттун шаарына,
Токтолбой барды жаш бала,
Кабылан бала бул жерде,
Кагышып жүргөн кездерде,
Көргөндөр бар бул элде,
Күбүрөшүп сүйлөшүп:
- Көрдүңбү, келди Сомбилек!
Айбатынан жүдөшүп,

Арак ичип мас болуп,
Олтурушкан дүүлдөшүп,
Корккондун масы жоголду,
Бала баатыр келди, деп,
Барлык элге чуу болду,
Ачып көздү жумгунча,
Шаар ичине дуу болду.
Барабаны кагылды,
Өкүмөт менен букара,
Калбай баары жоголуп,
Сомбилекке жалынды:
- Ойроттон коркуп, чубуруп,
Бардык эле биз, - деди
Ошондон бери көрүнбөй,
Бардыңыз кайда сиз? – деди.
Аңгычакты байагы,
Кабарга барган Таласка,
Беттибет уулу келгени,
Сомбилекти көргөндө,
Айтып турган бул кеби:
- Келдиңби баатыр бул элге,
Кандуу душман Калдуубет,
Кызыл чапан, жайдак төш,
Тирүү кудай ээси бар,
Ал элди карай кетти эле,
Эки күндүн алдында,
Бир киши келди бул шаарга,
Жибериптир Калдуубет,
Жыйналып аскер турарга.
Өңчөй моңгул чогулуп,
Ушул турган чогулуш,
Калдуубетти келет, деп,
Карап турат чогулуп.
Сен келдиңби алдымда.
Кубалап келе жатабы,
Калдуубет сенин артыңда?
Эби келсе Сомбилек,
Армансыз моңгул камынды,
Болбос ишке чарпылба,
Калдуубет кайда барганын,
Айтайын бүткүл бар жайын,
Жашырбай айтсам чынымды,
Атын токуп Калдуубет,
Барганда кошо баргамын,
Чоң Ойрот болуп жарадар,
Моңгул-манжу турган журт,

Баарысы болуп санаадар,
Тирилдиби, өлдүбү,
Калдуубет аны карабай,
Барбаймын десем токмоктоп,
Уруп мени айабай,
Мин атыңды, баскын, деп,
Таласка барып неге сен,
Сомбилекке айттың? - деп,
Кыргызга барган кысталак,
Кызматын кылып жаткын, деп,
Айдап алды, ээрчидим.
“Жолоочу эрчип ит өлөт”
Ошол болуп мен кеттим.
Кырка-кырка тоо менен,
Алды чөл жазы кум менен,
Агынсыз булак суу менен,
Мээ кайнаган ысык шор,
Бул сапарда көргөнүм,
Мына мындай кызык жол,
Эңиш тартып салаңдап,
Арканы карап алаңдап,
Бойлодук кара тоону биз,
Эки бетин аралап,
Күн отузга толгондо,
Кызыл чапан элине,
Барып жеттик ошондо.
Дамбалы жок теспечен,
Бизден кыйын молдого,
Чоң ишенген эл экен,
Баш молдосун ошол эл,
Тирүү кудай дейт экен.
Не дегенин билбедим,
Ат откозуп талаада,
Эшик өйдө жүргөмүн.
Тирүү кудай Калдуубет,
Айтышты окшойт далай кеп.
Эки күн үрөөн алганы.
Булардын сөзү калбады.
Нары салып жайкалтып,
Бери салып чайпалтып,
Калдуубеттин молдого,
Айтпаганы калбады,
Ар канча айтса жалпак тил,
Молдо тилин албады,
Жамбашы тынчып жай алып,
Калдуубет эми тынбады.

Ат өргүттүк сай-сайда,
Конок болдук ар кайда,
Узун тоо бойлоп жөнөдүк,
Кашкарды карай барарга,
Тынбай бара жатабыз,
Далай күн өттү арада.
Бир жагы тоонун сырт экен,
Бир тарабы ысык жер,
Ысык жактын көбү чөл,
Жер кеңири, эли аз,
Азыраак уктап, көп басып,
Биздер болдук демалбас,
Биз Кашкарга барганча,
Көп жер көрдүк аралап.
Кашкарга барып киргенде,
Сыр айтпадык эч кимге,
Тирүү жанга катышпай,
Сыр чечишип айтышпай,
Далай күн жаттык шаарда,
Эл аралап көп чыкпай.
Түндөсү кетет Калдуубет,
Кайда барат ким билет?
Элүү күн өтүп кетти эми,
Биз кетебиз жүр, деди,
Күн чыгыш карай бет алдык,
Кара тоо бойлоп жол тарттык,
Ошентип жүрүп олтуруп,
Камбылга келип биз жаттык.
Бир далай жаттык Камбылда,
Калдуубет өзүн билгизди,
Калтырбай такыр бүт жанга,
Убада алды улуктан,
Таласка бирге барарга.
Бел ашып кырда ойноду,
Иленин суусун бойлоду,
Эрикпестен Калдуубет,
Далай жерди бойлоду,
Иледе элдин улугу,
Баралы десе Таласка,
Такыр алар болбоду.
Алтай менен айланып,
Ар кимге барып жалбарып,
Талаага конуп муздак жеп,
Оңуп, өндөр саргайып,
Эки күндүн алдында,
Мен келдим мында сандалып.

Тогуз элек бир жүргөн,
Биз кептенип ким жүргөн?
Сегизи калды талаада,
Мергендерден ылганып,
Баргын деди Калдуубет,
Жумшады мени шыйгарып:
“Сен Ойротко баргын, - деп,
Жарадар болгон Ойроттон,
Барып кабар алгын, - деп,
Сакайып Ойрот бар болсо,
Айтып карап салгын, - деп.
Өлгөндүн кунун кубалы,
Эстебей койсо Буйтаны,
Ойротко болот убалы.”
Айтып келдим Ойротко,
Кулагына жагымдуу,
Кабар болду ошого,
Бүрсүгүнү чогулуп,
Эл жыйылмак коргонго,
Талаадан келип Калдуубет,
Зор жыйылмак коргонго,
Манжу, моңгул элдери,
Кол жыйылмак коргонго,
Айтмакчы элге болучу,
Камы бүткөн болжолдо,
Кыргызга барып катышмак,
Кызыл канды агызып,
Таласты барып бир чакмак.
Өз ойунда Калдуубет,
Өлүп кетти Сомбилек,
Эки буту сынды, деп,
Сасып жатып өлгөндүр,
Бүткөн бойу ириң жеп,
Курттун богу болгондур,
Сөөгү куурап калды, деп,
Ойунда жүрөт Калдуубет,
Ким тосот менин алдым, деп.
Кабар айтып саа бардым,
Атам өлүп калды, деп.
Буйта баштап нечен дөө,
Өлгөнүн көзүм көргөндө,
Көөнүм өсүп толкудум,
Атамдын кегин алдым, деп,
Сен жарадар болгондо,
Сар санаа болдум кайгы жеп.
Менин мындай ишимди,

Билген белем Калдуубет,
Айдап жүрүп ат багып,
Далай жерге бардым, - деп.
Быйыл үчкө жыл толду,
Таласка барып кабарга,
Сен келгели болжолу,
Сени көрдүм көөнүм ток,
Калтырбадым Сомбилек,
Мындан башка кебим жок,
Туралбаймын каңгайда,
Тирүү койор пейли жок,
Калдуубет өлбөй турганда,
Уруксат кыл Сомбилек,
Кийинки күндү ким билет,
Өз ойумда так бүгүн,
Табылгыс мага келди кез,
Үй-бүлөм менен кеңешип,
Барар жерим белгилеп,
Жоголойун мындан тез.
Деп ошентип баарыга,
Айтып болуп абалды,
Бура тартып кетишке,
Тизгинин жыйа кармады,
Бери карап тургун, -деп,
Сомбилектин айтканы,
Айтканың чын сөзүң ак,
Тура турчу адам, -деп.
Көчөмүн дейсиң шаарыңдан,
Бул айтканың жаман, -деп.
Көрүп тургун сен болсоң,
Өлбөй тирүү мен болсом,
Калдуубет менен Ойроттун,
Кызыл канын агызам,
Көөнү чердүү сендейдин,
Өчкөн отун тамызам,
Өлгөн атаң тиргизем,
Ордуна сени мингизем,
Суроосуз берем тагыңды?
Султандыгым билгизем.
Билмексен болуп сыр тарткан,
Кара ниет жан болсоң,
Сени да жерге киргизем,
Мен сураймын бир кепти,
Билесиңби сен? –деди,
Барлык элге дайындуу,
Бекбача мында келгени,

Беттибетти хан кылып,
Шаарды ага бергени.
Айтылып жүргөн кабар бар,
Мындан катын алганы,
Анык кабар айтылбайт,
Барбы, жокпу балдары?
Ачык эмес бир кепти,
Кулагында калганы,
Бар болсо атам балдары,
Атажурту Таластан,
Неге кабар албады?
Же болбосо эл журтун,
Издеп не үчүн барбады?
Уламалап укканда,
Эки бала бар деген,
Коктукаттын шаарында.
Эстесем көөнүм зилдеймин,
Аттары ким билбеймин,
Алар билбей жүрөбү?
Бар болсо ага, мен ини,
Табылып калса тууганым,
Ошого берем билгини.
Унутканы тууганды,
Алардын жайы билинди,
“Ким өлтүрсө атаңды,
Энеңди алып бер” – деген,
Унутпаймын ал кепти.
Таап алса инисин,
Көзүн көрсө кимисин,
Саа бербеймин бул шаарды,
Туугандарга беремин,
Атама ууну ким берген,
Аны сурап билемин.
Беттибеттин ордунда,
Тактысы болсун белегим,
Тийип калсын аларга,
Инилик менин керегим.
Сомбилек мындай дегенде,
Айабаймын агадан,
Шаар беремин дегенде,
Баш тартпаймын өлүмдөн,
Барды берем дегенде,
Арам сийдик бул доңуз,
Кара нээт болжогус,
Оозу ачылып ыржыйып,
Көзүнүн жашы кылгырып,

Уйалбай айтат мылжыйып:
- Жашырбай айтам билгенди,
Элдер айтып бергенди,
Мен билбеймин Бекбача,
Ушул жерге келгенди.
Укмуш кулак эл айтат,
Көрбөдүк, уктук, деп айткан:
“Бекбача мында келгенде,
Бой тартып келет балдары,
Алып берип кетет деп,
Айалына бар малды,
Беттибет кылган жамандык,
Айабай ойлоп амалды,
Бекбачага уу берип,
Уу берди деп айалы,
Бүткүл элге дуу берип,
Аз келгенсип анысы,
Үй ичине от койуп,
Такыр күйүп өлдү деп,
Шаар ичине чуу берип”
Санаасын басып калыптыр,
Ишенген киши Беттибет,
Мындай калба салыптыр.
Агаң сенин мен болом,
Укканымды ойлосоң,
Уктабай көөнүм кир болом,
Кудайга болдум ыраазы,
Сага кошуп койгон соң,
От койгондо Беттибет,
Суу тартуучу кудукка,
Түшө качып экөөбүз,
Өлбөй тирүү калган кез,
Уу берди деп катыны,
Элге тарап жалган кеп,
Атыбызды которуп,
Эмгичекти жүргөн кеп.
Мурун издеп жер таппай,
Ак калпак кыргыз эл таппай,
Атажуртум мен таппай,
Жашырынып жүрөмүн,
Ардангандан унчукпай,
Бекбачадан туулган,
Эки бала мында биз,
Агамдын аты Окмогой,
Эптеп оокат кылабыз.
Менин атым Чокмогой,

Беттибеттен корккондон,
Эт жүрөк жүргөн токтобой.
Кара нээт Беттибет,
Жала жаап, айтып кеп,
Каралык кылып келди, деп,
Атамдын шаарын бергин, деп,
Бир күн чатак кылат, деп,
Атабыз кылат келип бул жерге,
Хан көтөргөн Беттибет,
Эл бийлетип каңгайга,
Зал көтөргөн Беттибет,
Атын атап барбасам,
Мени кайдан эл билет,
Ошол үчүн Таласка,
Мен барышым мындай кеп.
Сезип болду Сомбилек,
Серпилип баатыр унчукпай,
Ичинде турат жымыйып,
Сыр алдырып туйгузбай:
Аталаш бизде туугандык,
Энебиз башка болсо да,
Бир кишиден туулганбыз,
Эки башка чоңойуп,
Билише албай курганбыз.
Окмогой менен Чокмогой,
Чиренип жата берүүчү,
Элиң мында жок ногой.
Калдуубет менен Ойроттон,
Качабыз дебе түк коркпой.
Бирөөңө берем Коктукат,
Ээлик болуп элди бак,
Эмгегин тартып элиндин,
Андан кийин даамын тарт,
Бирине берем бул шаарды,
Сен экөөңө каратам,
Кара кырым каңгайды,
Алдыңда кызмат кылдырам,
Манжу, калмак буларды.
Агаңа барып кеңешип,
Ай балта кылыч, найзанын,
Курчутуп мизин эгешип,
Атанын уулу болгон соң,
Тууган кылып койгон соң,
Каралды болуп бергиле,
Жат душманга теңдешип,
Күрөшөлү айанбай,

Көркөөлөр менен белдешип.
Келбесе шайың андайга,
Үйүңөрдө жаткыла,
Сыр алдырбай бир жанга,
Калдуубет, Ойрот өлгөндө,
Мени карай чапкыла,
Сени билип келдик, деп,
Калмакта жүргөн караандаш,
Билинбес тууган биз-биз, деп
Мен беремин ал күнү,
Шаарды экөөңө белгилеп.
Угуп болуп Чокмогой,
Коктукаттын шаарына,
Эми эле улук болгондой,
Алып учуп калдастап,
Сүйүнгөнү ошондой:
“Билбейт экен Сомбилек,
Бекбачага уу берип,
Бизди өлтүрүп койду, деп,
Сыр алдырбай мен туруп,
Тактыга чыксам болду” – деп.
Көзүнүн жашын имерип,
Тууганымды таптым, деп,
Шолоктоп ыйлап жиберет,
Ичинде турат Сомбилек,
“Кектүүнүн баарын таптым, деп,
Окмогой менен Чокмогой,
Жер кучактап жаткын! – деп,
Уу берипсиң атама,
Азабын анын тапкын, - деп,
Колуңа берип дартыңды,
Чыгарбасам тарпыңды!
Өзүңөр кылган ишиңер,
Өз башыңа келтирип,
Тарпыңды таштап талаага,
Тамтыгыңды кетирип,
Албасамбы өчүмдү,
Олубасам көзүңдү,
Өлүгүңдү кажырга,
Талатпасам өзүңдү,
Атама берген зарыңды,
Каратып туруп бербесем,
Жыпжылма кылып барыңды,
Талпагыңды какырга,
Таштуу жерге кербесем!
Саман тыгып териңе,

Дарбазага аспасам,
Калганыңдын баарысын,
Бешенеге жазбасам!
Дал ошондой кылбасам,
Канткенде болом мен адам!”
Эликтирип эритип,
Сени улук кылам, деп,
Адаштырды мейитип.
Чокмогой бала үйгө кайтканы,
Уккан-көргөн кептерин,
Окмогойго айтпады,
Талашып кокус калат, деп,
Коктукаттын шаарына,
Ушул туруп алат, деп.
Калдуубет келди аңгыча,
Сомбилектин караанын,
Көрүп калды бир чакта,
Бастыралбай ыргылжың,
Ой ойлоду бир канча:
“Төрт айдан бери кыдырып,
Ак карлуу тоону сыдырып,
Жалтырак кара таш басып,
Айырмачтай бел ашып,
Ашууда азап көп тартып,
Чөлдө жүрдүм кыйналып,
Ысыкта суудай тер агып,
Кашкардан бери айланып,
Жардамга жан таба албай,
Каңгайга келсем сандалып,
Буйтанын кунун куусак, деп,
Ойротко жүрсөм жалданып,
Кабыл болуп айтканга,
Ойрот мага алданып,
Келгенин көрчү Сомбилек,
Баскалы турсак камданып.
Кайдан келди балакет,
Эки буту тең сынык,
Мен жүргөмүн өлдү деп,
Дегеле ойдо жок эле,
Темтейип жетип келет деп.
Ойлорум калпка кетиптир,
Карбаластан турганда,
Кан ичер кыргыз жетиптир.
Таласына кыргыздын,
Баралбадым такыр, - деп,
Талабыма жете албай,

Өлмөкчү болдум акыр, - деп,
Дүрбөтүп аскер кол менен,
Ат арытып жол менен,
Таласты барып бир көрсөм,
Арманым анда жок элем!”
Деп ойлонуп Калдуубет,
Ойротту барып шаштырып,
Жөнөдү булар бастырып.
Опсуз Ойрот, чоң Калдай,
Чогулткан эрден далайды,
Манжудан келген канча аскер,
Анжудан келген нечендер,
Калмактан бар канчасы,
Моңгулдан бар мынчасы,
Маңгыттан бар Калдуубет,
Тыргооттон бар Татакей,
Баш айагы алптары,
Отуз эки санаты,
Ойрот өтө шок экен,
Кылган ишин карачы,
Кара-сары, көк желек,
Кылкылдап аскер жык толду,
Шаар менен тоонун арасы,
Өзүнчө болуп упурак,
Ошентип адам баласы,
Келе жаткан көпчүлүк,
Арасын байкап карачы,
Көргөндүн көөнү бөлүнүп,
Токтобостон санаасы,
Алда канча түрдөнүп,
Көпчүлүктүн арасы,
Кошоктой найза өңөрүп,
Коржондогон андан көп,
Өңөрө албай атка артып,
Сүйрөгөнү андан көп,
Караанга келген чуркурап,
Дүрбөгөнү андан көп,
Караанын көрбөй баатырдын,
Сүрдөгөнү андан көп,
Көпчүлүктүн көөнү айнып,
Кусуп жаткан андан көп,
Үрөйү өчүп, өңү азып.
Сөлдүрөгөн андан көп,
Жан үзчүдөй эми эле,
Өлдүрөгөн андан көп,
Чокморум кана меники,

Сүйрөп келгин бери, деп,
Күжүлдөгөн андан көп,
Өлөбүз бүгүн эртең, деп,
Бүжүрөгөн андан көп,
Таранчыдай бужурап,
Кужураган андан көп,
Жаны тынбай кымылдап,
Күдүрөгөн андан көп,
Улук болбой жерге кир,
Кыргыз менен урушуп,
Кырат экен бизди, деп,
Кудураган андан көп,
Найзасын ташка түйрөйтүп,
Кылычын чаркка бүлөтүп,
Тайарланып урушка,
Дактайганы андан көп,
Чокморун артып ийнине,
Айбандын минип пилине,
Чакчайганы андан көп,
Түк бүткөндөн бер жакка,
Дык тийбеген денеге,
Саксайганы андан көп,
Кере сакал, аргын жүн,
Бакжайганы андан көп,
Өрттөнгөн токой кептенип,
Какжайганы андан көп,
Адам билгиз арпы көп,
Арбаңдаган алпы көп,
Аттанып чыкты нечен сан,
Айтып болгус салты көп,
Апкаарып койбойт Сомбилек,
Атасын тарткан таш жүрөк,
Коргошун жүрөк жел билек,
Коркпой турган кара көк.
Булар минтип жатканда,
Кара мендер басканда,
Азабы кыстап жакалап,
Акылынан шашканда,
Окмогой менен Чокмогой,
Көңүлүндө каралык:
- Жүр экөөбүз баралык,
Сомбилек менен Ойроттун,
Урушун көрүп туралык,
Кимиси жеңип баратса,
Сыр алдырбай кишиге,
Күч жакта тура калалык.

Бүгүн да бар булардын,
Жүрөгүндө арамдык,
Булар чыгып бийиктен,
Түздөгү элди карашып,
Сомбилек, Ойрот — эки дөө,
Бирин — бири марашып,
Кан кумары айбандар,
Балбандары бук болду,
Жин жыттанып, бок сасып,
Кан төгүлөр чак болду.
Кан төгүлбөй неткени,
Калмакка кезек жеткени,
Каарданып Карөпкө,
Карааны башка бөлөкчө,
Жекеге чыгып беттеди,
Качырган бойдон жеткени.
-Отуз эки эр келген,
Ошолордун ичинде,
Менден тыңы ким деген,
Атым менин Карөпкө,
Кантип берем кезекти,
Карап туруп бөлөккө!
Кара буурул мингени,
Кара темир кийгени,
Чоң чынардай бойу бар,
Бул дүйнөнү чогултуп,
Соромун деген ойу бар.
Күүлөп чокмор колго алды,
Көрүнүп турган урчукту,
Күрс дедире бир салды,
Оморулуп урчук таш,
Түзөлүп орду калганы.
Көрсөттүм деп күчүмдү,
Күүлөнгөн бойдон барганы,
Күрзүсүн күчкө илбеди,
Күүлөнгөнүн билбеди,
Сомбилек күрзү чаптырбай,
Көмө сайып жиберди.
Карөпкө жерди кучактап,
Найзаны тартып алгада,
Кара кан жерге бурчактап,
Балта менен коборбой,
Чыкыйга чапты ошол чак,
Жүрө берди Сомбилек,
Карөпкөгө жер жастап.
Тогуз ай жатып бир тоодо,

Тор этине толуптур,
Күчү толкун болуптур,
Мен-мен деген дөөлөрдөн,
Ошо күнү Сомбилек,
Эки чаппай бирден чаап,
Жыйырма бирди сойуптур.
Өлгөндү көрүп өчөшүп,
Каптап кирбейт өмдөшүп,
Өлгөндөн өөдө менмин, деп,
Сомбилек менден өлдү, деп,
Бирден-бирден келишет,
Бирден жарак көтөрүп,
Жан алычу периште,
Жанын ага тапшырып,
Сомбилек турат көшөрүп.
Күн уйага жашынып,
Көз байланган чак болду,
Жылдыз жайнап жыбырап,
Көк асманга карк толду,
Окмогой менен Чокмогой,
Түшкөндө тайар болушту,
Садага чапчу улагын,
Тайар кылып койушту,
Тууган боло калышты,
Бала баатыр беренге,
Садагасын чабышты,
Садага чапкан улагын,
Тайгандарга салышты,
Тайгандар басып барбады,
Талаада улак калганы,
Ар жакка моңгул элине,
Түк билдирбей бул ишти,
Улагын жебей койгондо,
Жаман көрүп эки итти,
Сомбилекке бүжүрөп,
Кеңеш кебин беришти:
- Мында өзүң келгели,
Эшик ачып моңгулдан,
Бири үйгө кирбеди,
Эки жеңең тең бой кат,
Үйгө барып келели.
Эптүүлүк кылдык дегенсип,
Үйлөрүнө кетишти,
Бастырбай кайра тайгандар,
Алардын жолун бекитти.
Тайгандар камап арсылдап,

Эки тайган аргымак,
Бастырбай атты такымдап,
Жара тартып жесек, деп,
Атырылып жакындап,
Ажал ээси тайганга,
Кара кашка ат айтат:
- Андай эмес тайгандар,
Азуулуудан балбандар,
Арамзада кыйарлар,
Караан болуп турушу,
Жаман эмес бир иш бу,
Билмексен болуп туралы,
Күнү бүтүп суу түгөп,
Боло элек мунун убагы.
Аргымактан кеп угуп,
Ачуу үнү басаңдап,
Эки тайган соолугуп,
Аргымак андай дебесе,
Жегели турган оолугуп.
Агарып чыгып таң атты.
Жайнап аскер аттанды,
“Жыйырмасы өлдү кечээ, - деп,
Бирден чыгып жекелеп,
Эркине койсом буларды,
Бүгүн калбайт бирөө, - деп,
Өзүм Ойрот барам, - деп,
Буйта баштап өлгөндүн,
Өчүн мындан алам, - деп,
Кыргыздан келип Сомбилек,
Далай жерди курутту,
Куршугум менин кармады,
Соо койбоймун бурутту,
Чоң Буйтаны баш кылып,
Көптүн көзүн жаш кылып,
Катындарын улутту,
Жетим кылды балдарын,
Жеткилең элдин чанданын,
Же жарадар кетирбей,
Жер жастады барганын!”
Өкүнчү батпай ичине,
Өлгөндү алып эсине,
Каары келип камыгып,
Бар жарагын жам кылып,
Калтырбай алып ат минип,
Кабаттап темир тон кийип,
Бастырып жөнөй берерде,

Манжулардын Ботогой,
Ал Ойротко жол койбой,
Ачуусу келип акырып,
Ойроттоп манжу бакырып,
Калдайлыгын карабай,
Атынан айтып чакырып:
- Уккун Ойрот сөзүмдү,
Эр санайсың өзүңдү,
Мойнуңду толгоп болбойсун,
Тазалаймын көзүңдү,
Мен Ботогой турганда,
Калдайлык ордуң сактагын,
Мен барамын майданга,
Балбандыгың чагынча,
Ойрот, Буйта сен экөөң,
Улуктукка жөлөнгөн,
Калдайлыгың жоо билбейт,
Алың канча көзгө илбейт,
Улук болсоң Ойрот сен,
Мен да улук билгин, -дейт,
Намыс үчүн бул жерге,
Тагымды таштап келдим! – дейт,
Сомбилекке бет келип,
Көрө элек киши кептенип,
Тогуз ай жатып томолук,
Эми турдуң сенделип,
Оолугасың не мынча,
Качан күчүң бар эле,
Билесиң өзүң менчелик!
Айабай айтып жемени,
Оолукпай Ойрот тур, -деди,
Минген тору Тобурчак,
Атынын оозун бурду эми.
Оройу суук кызталак,
Орто бойлуу өзү чак,
Булчуңдуу жилик, кең далы,
Ботогой болбой камданды,
Оолуккан менен Ойроту,
Кой деп айта албады.
Кер сары тарткан өңү бар,
Кек толтуруп ичине,
Келген капыр түрү бар,
Андан мурун балбандан,
Адам тилин түк билбес,
Айбан мүнөз наадандан,
Утур келген нечен жан,

Учуратып көрбөгөн,
Мындан мурун Сомбилек,
Бул өңдөнгөн адамдан,
Жекелеп келди Ботогой,
А капырай наалат түн,
Караанын көргөн бендеге,
Караңгы болот жарык күн!
Кара күчкө келгенде,
Кагышып бенде жеңбеген,
Күн чыгыштын тарабы,
Туруштук буга бербеген,
Тумтак күнүн түгөтүп,
Эрдин баарын тилдеген,
Калдайлык өкүм колунда,
Кат жазып Ойрот ушуга,
Өкүм менен кел деген,
Алып учуп жүрөгү,
Аслии тынчтык бербеген,
Каарданды, бузулду,
Ач карышкыр түрдөнүп,
Сомбилекке умтулду.
Тумпуйуп кабак бүркөлдү,
Башына туулга чүмкөдү,
Белгисин көрүп чочконун,
Белдүү шерге күч келди,
Мындай кеп ойго кетти эми:
“Карсылдашып кан чачып,
Теңдешер эми келгенби,
Алы келсе Ботогой,
Алып мени жеңгели?”
Эрди көрсө эр теңдеш,
Ал Сомбилек баатырдын,
Жүрөгү чочуп желдеди.
Ар кандай эрдин тушунда,
Өзүнө теңдеш эри бар,
Моңгул менен кыргыздын,
Ата-баба кубар сан,
Түгөнбөгөн кеги бар,
Ушул турган Ботогой,
Соо койбостой пейли бар,
Келе жатат Ботогой,
Кең дүйнөнү кылып тар.
Бура тартты Сомбилек:
- Олуйа жардам бергин! – деп.
Ат оозун бура тартканда,
Баатыр менен бир жүрдү,

Кара чаар жолборс жанаша,
Жолборстун түрү кара чаар,
Душмандын күнү болуп саал,
“Манасты жолборс ээрчийт” – деп,
Жер бетинде элдерге,
Угулган кеп таанымал.
Кара чаар жолборс карсылдап,
Аргымактын табышы,
Алтымыш аттай дабырап,
Бир канаттуу кушу бар,
Күн тийгизбей баатырга,
Канатын жазып калкылдап,
Сыр көрүндү бар жанга,
Ким теңдешет андайга?
Олуйа Гүлүс жар болуп,
Көрсөткөн сыйкыр мындайда.
Кара чаар жолборс көрүнгөн,
Кашындакы тайгандар,
Аны кайдан биле алсын,
Көрбөгөн мурун калмактар.
Калкылдап күндү бүркөгөн,
Байакы куштун канаты,
Төбөсүндө калдаңдап,
Куштар учуп баратты.
Көрүнгөн элдин көзүнө,
Жолборс менен канаттуу,
Арстан шердин тукуму,
Мана мындай санаттуу,
Көрүп туруп Ботогой,
Эсинен бир аз адашты,
Бала жолборс ошондо,
Карматмак болду адатты,
Каарданган Ботогой,
Тик качырып жанашты.
Бири өлсө бири бар,
Атасы өлсө уулу бар,
Агасы өлсө ини бар,
Манас менен Конурбай,
Ак калпак кыргыз, моңгулдар,
Арада канча кан акты,
Өксүтпөй намыс талашты.
Кезенип келген Ботогой,
Чокмору бар колунда,
Калканы бар жонунда,
Туулгасы бар башында,
Көмөрө кийген кашына,

Беттешер киши жок эле,
Беш уруктун элинде,
Караандай күч карууда,
Чарайна тартып көөдөнгө,
Чама келип, чарк жетип,
Жеңген эмес эч бирөө.
Калбасы тийген ар элге,
Ал Ботогой бар жерде,
Беттеше албай жалтанган,
Мен-менсиген ар бенде.
Келатканын карасаң,
Чакчелекей – будуң чаң,
Жер жарылат тумандан,
Асманды карай созулуп,
Аркасынан топурак,
Жөө тумандай уйулгуп,
Күндүн нурун далдалап,
Боз топурак буруксуп,
Кзаптанган бул чочко,
Бала жолборс беренден,
Ардангандан чыдабай,
Аты-жөнүн сурабай,
Айабай жанын үрөдү.
Айанбай чаап жиберди,
Чокмор менен салаар, деп,
Кокустан тийсе чокмору,
Бир балааны табаар, деп,
Камынып турган Сомбилек,
Найзаны кармап кез керип,
Тайарданып сыкымдап,
Кармаган чокмор колуна,
Кар жиликтин булчуң эт,
Эр Сомбилек муштады,
Булчуң этти аралап,
Найзанын учу чыкканы,
Чаптырбастан чокморун,
Түшүрүп жерге таштады.
Чокмору түшүп арданды,
Каар бетине айланды,
Жети муундуу чайандай,
Бүт бойуна заар алды,
Сендеки найза менде, деп,
Күүлөп найза кармады,
Эп келтирип көкжалды,
Как далыга бир сайды.
Оодарылып козголбос,

Адамда мындай тоо болбос,
Козголуп койбой кара таш,
Ботогойдун найзасы,
Токсон барча быркырап,
Найзадан сынган жыгачтар,
Ар кайда учуп чыркырап,
Алдында минген аргымак,
Токтобой турат ыргыштап.
Ошол кезде баатырдан,
Кездемдин боосу чубалды,
Кез керген найза чунайды,
Алдында минген аргымак,
Сайып өтө бергенде,
Аркасынан чурады.
Кылчайтып артын каратпай,
Ээрдин арка кашы, деп,
Омуртканын чени, деп,
Сооттун ачык чети, деп,
Сайганын жазбас кара көк,
Мындай нечен санат көп,
Андайдан канча сулатып,
Алып жүргөн адат көп,
Тамырын тартып кууратып,
Ат үстүнөн кулатып,
Калгандарын чуулатып,
Көкжалдан найза жеткени,
Көк дөбөдөй Ботогой,
Көмөрүлүп кеткени,
Томолонду Ботогой,
Талабына жетпеди,
Муштаган найза нетиптир,
Ичеги боорун аралап,
Өпкөгө учу жетиптир,
Жүрөгүнөн кан акты,
Эми эле тирүү Ботогой,
Жер кучактап ал жатты.
Баатырдын уулу Сомбилек,
Маңдайда элге көрсөттү,
Салакалуу адатты.
Атырылып аргытып,
Артынан чаң баргытып,
Инимдин өчүн алам, деп,
Каңгайдан Ойрот келатты.
Минген кара алайак,
Кара бойу турушу,
Адамдан башка кызталак,

Түрүн көргөн адамдын,
Кең дүйнөсү кысталат.
Узун эмес соройуп,
Кыска эмес кодойуп,
Кабагы бийик, өңү саз,
Эки бети томолук,
Жаткан иттей турат каш.
Далысы кең, буту кууш,
Бүткөн бойу тарамыш,
Көмөрүп башка туулга,
Кийгиненен жарашык,
Алдындакы Алайак,
Мингенине жарашып,
Аттанып чыкты бул бетбак,
Баатырлык жолун талашып,
Ажал алып жакадан,
Акылынан адашып:
“Кылычты канга жууйум, - деп,
Кыргыздан өлгөн эрлердин,
Эр менен бирге эрлердин,
Калтырбай кунун кууйум, - деп.
Аттандым өзүм барам деп,
Жети атамдан бер жакка,
Өткөн өчтү алам!” – деп.
Эки жагын каранып,
Койго тийчү карышкыр,
Ээрди-мурдун жаланып,
Көрүнүп турат көзүнө,
Көргөн күнү саналып.
Кармагандан кан чыгып,
Карагандан жан чыгып,
Аркасында айдары,
Сайга чыккан тал чыбык,
Ыдыгына чыдабай,
Алдынан шамал дуу чыгып,
Кара жүздү байкаса,
Кудай бетин нары кыл,
Кужулдаган куу чыгып,
Куйругунан атынын,
Созула түшүп, буу чыгып,
Кара тил найза колго алып,
Чокморун артып, жонго алып,
Кылычын салып кынына,
Айбалта байлап жанына,
Кетелеги такымда,
Баары курчтан такырда,

“Келе бери жарак деп,
Элди карап жүргүнчө,
Ала барсам болот, -деп,
Бирөөнүн кеми болгондо,
Тетиги турган Сомбилек,
Жексен кылып койот”,
Аты менен куралга,
Аркандай адам таң калат,
Адамдан чыккан нааданга,
Ушул кезде бул Ойрот,
Жыйырма беште бар жашта.
Салкыны сырттын шамалдай,
Ачуудан өңү татарып,
Кырманда калган самандай,
Алдымда өлдү канчасы,
Өлүмдөн коркуп жазганбай,
Өңөрүп өңкөй жарагын,
Бастырып чыкты бул кандай?
Эрки менен кудайдын,
Эр жаралат ар кандай.
Баатырлык менен Сомбилек,
Эчтемеден элебейт,
Мен-менсиген Ойротту,
Бендеби деп бейлебейт,
Бучкагына теңебейт.
Зым-зым өтүп зымырап,
Сүйүнгөндөн кара тер,
Бүткөн бойдон жыбырап,
Кара кашка аргымак,
Токтобой турат тыбырап.
Каңгайлардын Ойроту,
Карааны калктан бөлүндү,
Ойлогон жок ал чочко,
Өз башына өлүмдү.
Камандай болуп күркүрөп.
Катуу келет бул бетбак,
Кер сары тартып өңү азып,
Ачуу келет бул бетбак,
Берилеп элден чыкканда,
Ажал алып жакалап,
Алкымынан сыкканда,
Атына камчы урганы,
Куу найза болду алганы,
Буудан бала баатырга,
Бурулбай найза салганы.
Эрлик кылып ченебей,

Турган болчу кенебей,
Күмөнү жок ойунда,
Жолдошу көп немедей.
Ойрот сайган куу найза,
Боорунан тешип өтпөдү,
Тик тигинен жарылып,
Куу найза иши бүткөнү,
Ушаланып жоголду,
Найза тийген Сомбилек,
Кыйшайып барып оңолду,
Башынан багы кетпеди,
Оодара сайып салууга,
Ойроттун күчү жетпеди.
“Байкабай туруп неттим, - деп,
Элебесем мен муну,
Элөөсүз өлүп кеттим” – деп.
Арстан Манас баатырдан,
Ата мурас санаты,
Баатан аяк барышы,
Душмандан өлсө жаралуу,
Күч алып берчү адаты,
Жаралуу болгон ханы жок,
Катуу тийген куу найза,
Былк этээрге шайы жок,
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Гүлгүн тартып үлүндөп,
Кирпик ирмеп караса,
Ойрот турат коройуп,
Одурайып бир четте,
Томолонуп түшөт, деп,
Аттан ооп бир кезде.
Өлдү го деп ойлонуп,
Ойунда сонун иш болуп,
Качырса сайып алмакчы,
Байкап туруп билип ал,
Ажалы жеткен калмакты:
“Найзамдын жок темири,
Ичине кирип кетти, - деп,
Жыгылып калат бир демде,
Жык ылбаса нетти” – деп,
Жалмадым деп баланы,
Жалаңгыч калмак турганы,
Жаны ачыган Сомбилек,
Эми карап турбады,
Бөрү тилдүү көк найза,
Булгап колго алганы,

Буудан күлүк кара атты,
Бучкактан нары бир салды,
Жанаша түштү калмакка.
Башына түйшүк салмакка,
Карачкыдай чочойгон,
Карааны жок арбакка.
Бөрү тилдүү көк найза,
Бөйрөктөн нары муштады,
Найзасы эки бөлүндү,
Оодарып аттан жыкпады,
Солк этип койбойт бул чочко,
Салмагы тоодой көрүндү,
Сенин да алың канча? деп,
Балакет баскан бул Ойрот,
Баланы карай өмөлдү.
Баатырдын уулу Сомбилек,
Булардан чыгат далай кеп,
Найзасы жок балтачан,
Кайраты артык кылымда,
Кыйын болбойт мындай жан,
Салгалы келген найзаны,
Талкалап көнгөн андайдан,
Учу өткүрдөн канчаны,
Балта менен какканда,
Бооруна тийчү куу найза,
Асманды карай чыкканда,
Сайдырып салмак болучу,
Апкаарып түшүп жазганса.
Найзаны кагып жиберип,
Ээрдин тиштеп көз ачып,
Кетейин деп кан чачып,
Үзөнгүгө тамандап,
Кобо калып такандап,
Колтугун чойуп чочкону,
Чокудан нары бир койду.
Туулгага балта тийгенде,
Тоолордун баары жаңырык,
Не болду деп турган эл,
Акылынан жаңылып,
Алты канат туулганын,
Бешөө кеткен жарылып.
Баатыр чапкан Сом балта,
Ойлоп көрчү күч канча?
Мойнунан сабы үзүлүп,
Куру кол болуп калган кез,
Улутунуп үшкүрүп,

Кылычты суурду кынынан,
Кыйын жумуш чыры бар,
Кыргыздан келген баатырдын,
Кыйла сонун сыры бар,
Балта жеген бадырек,
Баатырсынган Сомбилек,
Өлбөй тирүү калды деп,
Как ыргайга саптаган,
Кара кайыш каптаган,
Сыртына коло чырмаган,
Тийген жери ырбаган,
Эшик эндүү айбалта,
Ойроттун чыры бир канча,
Ийinine арта салыптыр,
Ысыгы жайдын аптаптай,
Жанашып келип калыптыр.
Балтаны шилтеп ийерде,
Бадыректин балтасы,
Төбөсүнө тийерде,
Таамай тийсе чокуга,
Казыктай жерге кирерде,
Сомбилек өтө маш эле,
Келе жаткан балтаны,
Сабына болжоп чапты эле.
Чапкан кылыч кандай курч,
Кесилди сабы балтанын,
“Эми кесип башын таштайын”
Кылычты оңдоп имерди,
Чабайын деп Ойротту,
Салган бойдон жетти эми,
Чаптырбады кылычты,
Баары кыйын ал кезде,
Ал Ойроттун кылышы,
Чыканакка баатырды,
Найза менен какты эми.
Кылычы колдон кыңк этип,
Үнү угулуп зыңк этип,
Учуп барып түштү эле,
Алда кайда жалп этип.
Кылыч да жок, балта жок,
Же качырышар найза жок,
Сомбилектин колунда,
Камчыдан башка калган жок,
Ошондо да жалтанып,
Коркуп жүрөк калтаарып,
Баатыр туруп алган жок.

Найзасын оңдоп алганча,
Кудай бетин нары кыл,
Кужулдаган бу калмак,
Куу найза менен сайганча,
Чукул жерден качырып:
“Кый сүбөөгө сайам, -деп,
Найзанын учун батырып,
Өлтүрөмүн эми, -деп,
Кыргыздын шорун катырып.
Сомбилегин өлтүрүп,
Сонун ишти кылбасам,
Тирүү койбой эркегин,
Түп көтөрө кырбасам!
Кемпирлерин кекетип,
Катындарын какшатып,
Жубандарын боздотуп,
Кыз калтырбай кыргызга,
Айалга баарын окшотуп,
Жети жаштан өткөнүн,
Жерге талпак кылбасам!
Жетимишке чыкканын,
Кулдарыма кыйнатам,
Кызы менен кемпирин,
Мана минтип ыйлатам!
Какжаңдатып карганын,
Сакалдарын жулдуртам,
Бешиктеги баланын,
Шилисинен тештирем,
Чыркыратып, чыңыртып,
Талга илип кетпесем!
Мана минтип бул сапар,
Мурадыма жетпесем!
Куру кол калды Сомбилек,
Өчүгүшүп кектешем,
Айласы калды канчалык,
Өз эркимче беттешем,
Көмө сайып жыкканда,
Алайакка тепсетем!”
Ойлонгону бу болуп,
Сомбилекке бул Ойрот,
Качырып жетти дуу койуп,
Кый сүбөөгө сайарда,
Кыргыздан башка ким чыдайт,
Кысталганда мындайга?
Күүлү келген найзаны,
Кирпигин ирмеп жазганбай,

Учунан улай кармады,
Армандуу өтөт экенбиз,
Көз менен көрбөй андайды,
Эптештирип ким айтат,
Буга окшош жалганды!
Учу бала баатырда,
Сабы Ойрот каапырда,
Тарткылаша кеткени,
Аргамжыдай чойулуп,
Ортосунан куу найза,
Туура үзүлүп кеткени,
Эки кара ат жарышып,
Бир талаага кетти эми.
Оңолгон иши Сомбилек,
Мындай ишти кудайдан,
Өзүнөн башка ким билет?
Оңу келсе иши пенденин,
Билбей калат турбайбы,
Оңдоп кудай бергенин,
Алардын сөзү ар укмуш,
Оңолсо арзан ар жумуш,
Оодарышып келатып,
Буйта өлгөн талаада,
Найзасына кез келди,
Мурун калмак эскербей,
Талаага таштап кеткенби?
Найзага жакын жеткенде,
Сомбилектин колунан,
Калдаңдаган ойроттун,
Этеги чыгып кетти эле.
Сомбилектен кутулуп,
Сурданып Ойрот кутуруп,
Жана кирди баатырга,
Бул кара жүз умтулуп.
Этеги колдон кеткен кез,
Буйтадан калган найзага,
Эр Сомбилек жеткен кез,
Бергиси келсе жараткан,
Жакшылыгы өтө тез,
Өзү адис шамдагай,
Адамдан башка чабандес,
Адис болгон кара көк,
Найзаны эңип алганы,
Алаканга түкүрүп,
Бекемдеп сабын кармады,
Найза колго тийгенде,

Жалтайгансып Ойроттон,
Жазганар жери калбады.
Ойрот сайган найзадан,
Узунураак бул найза,
Көрүндү көзгө карааны.
Качырыша беттешти,
Туйуп калды ал Ойрот,
Найзасы мурун жетпести.
“Жандап өтө берейин,
Солкулдак найза колунда,
Имерилип болгончо,
Аркасынан келейин”.
Ашыкпай акыл тапканы,
Ал акылы жакпады,
Жандап өтө берем, деп,
Жандай түшүп чапканы.
“Сайдырбай кыйгап жанымдан,
Өтөт экен капыр, - деп,
Кайта имерип качырса,
Соо койбой мени такыр,” – деп,
Найзаны силкип түзөтүп,
Кыйырдап баатыр күчөтүп,
Кыр аркасын болжолдоп,
Кыйын баатыр күзөтүп,
Туурадан туштап келгенде,
Тунжуруң муштап ийди эле,
Тунжуруң сайган бул найза,
Канча заман талаада,
Артылып жатып бир ташка,
Жашыгы алып курч калып,
Өткүр болгон куу найза,
Капталга муштап ийгенде,
Күүлүү барып тийгенде,
Оң бөйрөктүн өзүнө,
Учу барып тийди эле.
Кийгени темир үч кабат,
Сомбилек сайган куу найза,
Бузуп өттү талкалап,
Качып Ойрот жөнөдү,
Кара жанын калкалап.
Жетер-жетпес элине,
Чукул кирип келгенде,
Көшөрүп кууган көкжалың,
Тоңкойто сайып жөнөдү,
Тоодой Ойрот дегенге,
Көрсөттү бала өнөрдү,

Ал ойлонгон эмес өлөрдү.
Кайнагаң каңгай беш урук,
Беш урукту башкарган,
Калдуубет бар чоң улук.
Туулгасы мулуйуп,
Тиктеп калып дулуйуп,
Мойнун толгоп чулуйуп,
Каңгайга берди бир буйрук:
- Калың кошуун ат кой! - деп,
Айалбадай бат кой! -деп,
Бирин туруп калба, -деп,
Тирүү калбай өлгөнчө,
Кайра артыңа жанба! – деп.
Калдуубет элге шарт койду,
Кыраан бала Сомбилек,
Кылыгын кайдан эл билет,
Кылым журт жүргөн баатырдын,
Кыйындыгын белгилеп,
Кире берип эл жакка,
Бура тартып бер жакка,
Жыгылган Ойрот чочкону,
Же өлдүбү-тирүүбү,
Байкап көрдү ошондо.
Көз жиберип караса,
(Илгеркинин кептери,
Эмикиге тамаша)
Күүсү менен найзанын,
Кулап кеткен бадырек,
Кооп кетип баратат,
Тайанып жерди темтеңдеп.
-Ининден калган найза, -деп,
Менден эки найза жеп,
Барасын эми кайда?! –деп,
Бала баатыр ат койду,
Ыңай туура тушунан,
Кулак түпкө бир койду.
Найзанын учу мылк деди,
Дарбыздай башы шылк деди,
Теңден жаны бөлүндү,
Буда көрдү өлүмдү.
Муну мындай таштайлы,
Калдуубеттин арылгыс,
Кастыгынан баштайлы.

КАЛДУУБЕТТИН КАСТЫГЫ

Кылычы жок чабарга,
Балтасы жок аларга,
Найзасы жок сайарга,
Куру кол болгон Сомбилек,
Жаракты көрүп элжиреп,
Эңкейип колун сунуптур,
Ойроттун кылыч балтасын,
Өлчөмдүү болот найзасын,
Олжого алып тунуптур.
Найзаны илди ээринде,
Балтаны байлап белине,
Жанбай турган мүнөзү,
Жаман келди пейлине,
Кылычын сууруп кынынан,
Кылчаңдап калаар жери жок,
Каңгайлыктын чырынан.
Кыйкырыгы таш жарып,
Таштан ашып баш жарып,
Кыргыздын уулу Сомбилек,
Манас деп ураан үн салып,
Качырып тийди кырынан,
Каптап келген аскерден,
Кутулган жок тирүү жан.
Аралап кирген жеринде,
Беш уруктун элинде,
Аламан келген аскерди,
Астын-үстүн түшүрдү,
Ана-мына дегинче,
Далайдын ишин бүтүрдү.
Кыйрынан келген немесин,
Кырк-элүүдөн сулатып,
Кырып кетип баратат,
Ат үстүнөн кулатып,
Көлдөлөң күзгү койго окшош,
Кочуратып жуушатып.
Кылычты шилтеп тартканда,
Тобу менен далайын,
Чөптөн бетер чапканда,
Кызыл кан суудай шар агып,
Эки айлап үч кирип,
Кийинкисин күч кирип,
Имерилип өткөндө,
Балталуу жаткан баш тартпай,
Найзакер жаткан ар кандай,

Кылычын кармап колуна,
Кыйшайып жаткан эл кандай,
Кызыганда чубурган,
Кызыл кан аккан сел кандай,
Кызыгышкан мындайда,
Бок сасыган майданда,
Кызмат кылган эр кандай.
Азууларын аркайтып,
Ат өлүгү ар тоодой,
Муруттарын шыпыйтып,
Эр өлүгү бир тоодой.
Колу сынып кокуйлап,
Чолойгону дагы бар,
Камчы тийип көзүнө,
Олойгону дагы бар,
Башын кесип мойнунан,
Соройгону дагы бар,
Тилин салып акактап,
Суусаганы дагы бар,
Эчтемени биле албай,
Ачып көзүн жума албай,
Айтып арман кылалбай,
Жуушаганы дагы бар,
Өмүрлүк канбас уйкуга,
Уктаганы дагы бар,
Найза тийип этине,
Жаны чыкпай эмгиче,
Кыйналганы дагы бар.
Эгерим эки болбо, деп,
Каңгайдын ханы оңбо, деп,
Ыйлаганы дагы бар,
Буту сынып аксаган,
Сөөгү ооруп какшаган,
Мындайлары дагы бар.
Алтындан кемер курчанган,
Көргөн адам таң калган,
Хан баласы дагы бар,
Кош болуп колдо малына,
Коржодоп коңшу малайга,
Коркутуп жүргөн аларды,
Бай баласы дагы бар,
“Ата энем калды көмүлбөй,
Балдарымды бир көрбөй,
Алганым калды көрүлбөй,
Арман менен жан үзбөй”,
Деп наалыган дагы бар,

Бир атадан беш элек,
Бирибиз калбай өлдүк, деп,
Хандардын салган кордугун,
Каңгайдын эли көрдүк, деп,
Какшаганы дагы бар,
Балдак кылып найзасын,
Аксаганы дагы бар.
Жаны менен кээри жок,
Ооздо айткан кеби шок,
Ким урунат дебестен,
Дүйнөм бар деп көөнү ток,
Ач көздөн өлдү далай топ.
Зулумдан өлдү канчасы,
Кой оозунан чөп албас,
Момундан өлдү канчасы,
Букара өлдү канчасы,
Зордук менен буйрукка,
Айдалып келген барчасы,
Каңгай, манжу шибенин,
Кара кытай, солондун,
Калкынан өлдү канча миң,
Тынч элди айдап кырдырган,
Беш уруктун чоңдору,
Улук болбой жерге кир!
Эли калып эр өлбөй,
Жери калып эл өлбөй,
Экөө бирдей тең өлгөн,
Бул өңдөнгөн жумушту,
Мындан мурун ким көргөн?
Өчүгүшүп кыргызга,
Ата-бала тең өлгөн,
Ага-ини бир өлгөн,
Өтө жайыл көгөргөн,
Каңгайдай элди ким көргөн?
Эми калган немеси,
Эч айласын таба албай,
Чубуруп кайра жөнөгөн,
Каңгайлар турду чуулдашып,
Сомбилектин карааны,
Буларга ажал сүр басып,
Калдуубет тоссо ээ бербей,
Шаарын көздөй чубашып.
Калдуубет көрүп Сомбилек,
Андыдакы кара атты,
Камчыга бөлөп чуратып,
Кездемдин боосун чубалтып,

Кез керип найза чунайтып,
Качырып баатыр кириптир,
Кайтар кылып Калдуубет,
Качпай бу да келиптир,
Беттешип калды ал экөө,
Көргөнгө сонун бөлөккө,
Мындай далай сайышта,
Сыр алышкан аныктыр,
Буда кудай буйругу,
Күчтүү бала Сомбилек,
Жаза сайып салыптыр.
Бир сайганды көтөрүп,
Сайдырбай бирди өткөрүп,
Мен дагы сенден кемби? деп,
Калдуубет кирди өчөшүп,
Маңдайлашып бет келди,
Сайдырбастан найзасын,
Чаптырбастан балтасын,
Кагыша турган кез келди.
Күүгүмгө чейин беттешип,
Бирин-бири тиктешип,
Өлөр жерин чиктешип,
Күч ортосун чектешип,
Сайып алып кетпеди.
Жылдыз чыкты, күн кирди,
Калкына кетти Калдуубет,
Кайра тартты Сомбилек,
Турган экен тайгандар,
Баатыр келсе жесин, деп,
Бир кулжаны белеңдеп.
Келсе кулжа тирүү бар,
Ак көңүл туулган арстанды,
Ак көңүлүн билип ал.
Кулжанын бойун байкаса,
Жарадар болгон жери жок,
Бирөө тиштеп алкымдан,
Айткан кептин кеми жок,
Бирөө айдап артынан,
Алып келген чагы бар.
“Калдуубет канын ичпесем,
Мага арам эмеспи,
Кулжанын этин мен жесем!”
Койо берди кулжаны,
Кубанчы кылып этти жеп,
Курсакка көңүл бурбады.
Ээрин алды тулпардын,

“Катырып этин суутайын”
Айырмач кайкы белеске,
Алып барды кара атты.
Салкынга салып ат суутмак,
Байыркынын адаты,
Окмогой менен Чокмогой,
Келип калды карачы,
Арам санаа иттердин,
Айткан кеби мына бу:
- Ышкын терип, чөптү жеп,
Биз жүрөбүз сени деп,
Кайнаган канча миң элден,
Аман келдиң болду, - деп.
Сен келгенче бул жерге,
Кең дүйнө бизге тар болуп,
Көчүгүбүз бөлкүлдөп,
Кышкы кирген буурадай.
Бүткөн бой турду сүлкүлдөп,
Кош көрүнөт коркконго,
Жер айрылып дүңкүлдөп.
Кара бойду тер басып,
Тамандан үркүп дүркүрөп,
Караан калгыр токтобой,
Сийдик агып бүркүрөп,
Асмандан жамгыр жаагызып,
Күн чагылып күркүрөп,
Ышкырып жылан жаткансып,
Кулак тунуп чуркурап,
Жазайыл мылтык аткансып,
Дир-дир этип токтобой,
Силкинген жерге окшобой,
Сен келгенче көп укмуш,
Болуп турду ошондой.
Жасалма кебин алышты,
Уйалып өңү бозорбой.
Сыр алдырбай Сомбилек,
Көңүлүм ток меники,
Өлүп кетсем күн бүтүп,
Бул элде эки тууган бар,
Көмүүчүм бар менин деп,
Силерди турат кыр-кырда,
Көмөлөнсөм көрөөр деп,
Кажыбай, качпай жүрүшүм,
Мындан башка кеп эмес,
Кара нээт эки акмак:
“Ойротту сайды Сомбилек,

Калдуубет алы канча деп,
Аз калды бизге жакшылык,
Калдуубетти Сомбилек,
Эми эле сайат жапшырып,
Атабыз минген алтын так,
Бизге берет тапшырып”
Дегенди алып ойуна,
Арам сийдик эки айбан,
Калп эле күлүп ыржактап,
Сойгон түлкү ооздонуп,
Тиштери чыгат ырсактап,
Мойундары токтобой,
Жоор жылкыдай кыйшактап,
Жасап айтып жалганды,
Куйругун булгап шыйпактап,
Кайра чапты жарышып,
Этектери далбактап,
Үзөңгү боосу үч кулач,
Төрт буту барат салпактап,
Кетилген жыгач табактай,
Таноолору барбактап,
Акыл уурдап, из чалып,
Андып күтүп жүргөнүн,
Абдан билди Сомбилек,
Күн-түнү кетпей күзөтүп,
Кимиси күчтүү, ким күчсүз,
Аңкаарып туруп өтсөк, деп,
Ойлогонун алардын,
Анык билди Сомбилек,
Кайра тартып чапканда,
Узап бара жатканда,
Качырмак тайган болду эле,
Обдулуп калган тайганды,
Сомбилек кой деп койду эле,
Сомбилек тосуп койбосо,
Тайгандар тирүү койобу,
Эси коркок жамандар,
Тайгандарча болобу,
Үзөңгү боого жетпейби,
Минген байтал тыртактап,
Багалектен тартканда,
Томолонуп кетпейби,
Тайгандар азуу салбайбы,
Чарбысынан жарбайбы,
Чалкасынан салбайбы,
Чаар ичеги жайылып,

Талаада жатып калбайбы,
Түтүндө жатты таң атты,
Күн кызарып келатты,
Атырдан бекер аңкыган,
Адырдын түрдүү гүлдөрүн,
Салкын жел айдап таратты,
Ак карлуу тоонун абасы,
Аңкыган жытын карачы,
Арстан Манас урпагы,
Токунуп минип кара атты,
Жай-жайына байлады,
Олжого алган жаракты,
Эсине алды Таласты,
Атасы айкөл Манасты,
Ойуна алды балапан,
Ак калпак кыргыз алашты,
Каар бетине айланды,
Кара бойун Сомбилек,
Сан кишиге баалады,
Кер сары тартып кубарды,
Кейиштен өңү кубарды,
Кекенген жоосун эске алып,
Кейип баатыр муңайды:
“Артынан түшүп күн сактап,
Мен жүрөмбү буларды,
Азабым болсо көрөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн,
Калдуубет менен беттешип,
Качырышып көрөйүн,
Качып кетсе калжактап,
Кайрат кылып туралбай.
Этеги кетип далбактап,
Кылчайып артын карабай,
Адатынча салбактап,
Кайра тартпай аркага,
Кууган бойдон жөнөйүн”
Калдуубетти дегенде,
Азуулары качырап,
Көзүнөн жалын чачылат,
Батыраак келсе экен деп,
Баатыр эрен ашыгат,
Топурак учуп жер чаңдап,
Кара таандай эл жардап,
Алдында келет Калдуубет,
Далыда калган туулгачан,
Кара желек туу кармап,

“Туугандуу киши сенби? –деп,
Туу көтөрүп белги деп,
Тууганым жок жанымда,
Туусуз киши менби? – деп,
Жергенди салып аркага,
Жергелүү киши сенби? – деп,
Жергелеш айыл-коңшум жок,
Жерсиз киши менби? – деп,
Эрендин кызыл желегин,
Мен сайайын белги деп!”
Эрендин кызыл желегин,
Көрөйүн деп керегин,
Түп атасы Манастан,
Керээз калган белегин,
Найзага темир аштады,
Жалгыз жүрүп эр бала,
Тууну сайып таштады,
Калдуубеттин ойунда,
Айласын таап качмакчы,
Аз калган күнүн узартып,
Жана айла тапмакчы,
Туу сайган жерден качпастан,
Туу сайыш эрдин адаты,
Түртүшкөн элге түбүнөн,
Келе жаткан санаты,
Тууну көрүп Калдуубет,
Ойуна кетти далай кеп:
“Мурун мындай жок эле,
Кыргыздан келген кара ниет,
Туу сайды бүгүн белгилеп,
Эрегишкен турбайбы,
Тирүүлүктөн өлгөнүм,
Мага жакшы экен деп,
Атагым мындан төмөңбү,
Ар урушта кыргыздан,
Ар кайда качып жүрөмбү?
Же мунун күнү түгөндү,
Же менин күнүм түгөндү,
Бирибизге ажалдын,
Жакалап жакын жеткени,
Туусу турса ушундан,
Жалтайгансып кетемби?”
“Куру кайрат башты айрат”
Байыркынын месели,
Бизге мурас калтырган,
Өткөн элдин чечени,

Кайрат кылып Калдуубет,
Желегин жерге жасдады,
Бу да сайып таштады,
Келген аскер токтолду,
Кетер жолу тордолду,
Кекейтип күлүк Кара атты,
Кербен бала оңдонду,
Ойроттон алган олжого,
Колундакы найзанын,
Түпөгүн алып таштады,
Түгөтө кырып кан кечиш,
Түйшүктү баатыр баштады,
Белдүү чочко Калдуубет,
Бет келишкен нечен жол,
Бу да кайра качпады,
Же кылчаңдап артына,
Атынын башын тартпады,
Бастырып жөнөй берерде,
Өз элине айтканы,
Аркасын карап кылчайып,
Насаат кылган кептенип,
Арман кылат муңканып:
- Бүгүнкү күнү майданда,
Ким жыгылат, ким жыгат,
Билгели болбойт белгилеп,
Сайып алсам Сомбилек,
Сапырылып келгиле,
Эти менен сөөктөрүн,
Бир тиштемден жегиле,
Көзүн чукуп ойгула,
Ордуна арак куйгула,
Кош колдоп келип сунгула,
Мээсин чагып алгыла,
Ойроттун муңдуу айалы,
Ага алып баргыла,
Калдуубет сайып алды деп,
Сүйүнчүсүн алгыла,
Оорагынымды көтөрүп,
Урумга кабар салгыла,
Кылчаңдап аркаң карабай,
Кылча күмөн санабай,
Сабыңды бузбай жүргүлө,
Ушул жерден түз бас,
Таласына киргиле,
Бир жашынан он беш жаш,
Кыргыздын эркек баласын,

Терең кечүү, тайгак жол,
Урунуштуу жерлерге,
Желкесинен илгиле,
Он беш жаштан өткөнүн,
Санатын санап билгиле,
Сапка тизип турнадай,
Сабын бузбай кыргыла,
Какшаткыла карысын,
Калтырба эркек барысын.
Кыздарынын тамырын,
Түбүнөн тартып жулгула,
Адам уулу кылбаган,
Ар укмушту кылгыла,
Кырктан төмөн айалды,
Айдап келип аларды,
Саан саадырып тынгыла,
Ар жорукту кылгыла.
Ак чач болгон немесин.
Колуна берип эдебин,
Жазасын колго бергиле,
Намысым менин дегенин.
Алып келген айалдын,
Боозу болсо алардын,
Табарсыктан жаргыла,
Баласын сууруп алгыла,
Эркек болсо ичинде,
Өпкөсүн алып чапкыла,
Үйүндөкү балаңа,
Садага кылып каккыла,
Амалын анын тапкыла.
Түгөткүлө күндөрүн,
Эркек кыргыз жүрбөсүн,
Кайда кыргыз бар десе,
Малы-пулуң айаба,
Пара берип аларга,
Сатып алып кыргызды –
Кан ичме жинди бул журтту,
Тукум курт кылгыла.
Мен жыгылсам кокустан,
Коркуп кетип, шашпагын,
Койбойт тирүү бизди, деп,
Сапырылып качпагын,
Кары-жашың калбай ук,
Силерге бар айтаарым.
Кызыл чапан, жайдак төш,
Кырда жүргөн элине,

Тирүү кудай ордосу,
Ласанын бардың жерине,
Мени менен бир барган,
Көбүнчө айтам силерге,
Кайта аркаңа тартпагын,
Мени менен бир барган,
Сегизиңе айтамын,
Мен сайдырып салганда,
Көрбөгөндү көрөсүн,
Тирүү жүрсөң жалганда,
Бөөдө ажалдан өлөсүн,
Көз жумасың арманда,
Аралап кирет дагдандап,
Топурак учат жер чандап,
Каратып койуп калганды,
Ичинден сойот, эр тандап,
Кутулбайсың сегизиң,
Пара берип, мал жандап,
Калдуубеттин жөлөгү,
Керге келбейт бөлөгү,
Айтканымча болоорсун,
Аңдып жүрсөң күн-түн,
Уктаган жерде туш болсоң,
Бир кишилик болорсун,
Сомбилектин томпойуп,
Оморуп анда койорсун,
Каалаганча өз эркиң,
Канын ичип тойорсун.
Калкыңдан өлдү канча миң,
Ханыңдан өлдү канча бил,
Түк билгизбей кишиге,
Уул бергиле итине.
Өлөмүн деп Калдуубет,
Керээзин айтып кара нээт,
Өлсөм мейли эми, деп,
Качырып кирди темтиреп,
Мас болгон нардай кеңгиреп,
Найзага таккан түпөгү,
Шамал ыргап делбиреп,
Баатырдын уулу Сомбилек,
Карап турат мелтиреп,
Бүгүн сайып албасам,
Качан сени сайам, деп,
Кайраты ашкан убагы,
Ойроттон алган өткүрдү,
Оңдоп колго кармады.

Күчүн күчкө улады,
Алты сапар беттешип,
Белдүүнүн чыкпай кумары,
Караган эл таң болот,
Карсылдашкан буларды.
Күндү-күнгө улады,
Көзгө уйку албады,
Түндү-түнгө улады,
Түндө уйку албады.
Бирин сайып, бирин албай,
Булардын чыкпайт мудаасы,
Күнү толду так үчкө,
Түнү жетти нак үчкө,
Салышып жүрөт тынбастан,
Шайы кетпей бул кезге.
Бул экөөндөй өчөшүп,
Көшөрүшпөйт көп бенде,
Күнү төрткө жеткенде,
Күнү-түнү эсеби,
Жетиге толгон кездерде,
Күн төбөдөн кыйшайып,
Кеч кирчүүдөй мезгилде,
Баатырдын уулу Сомбилек,
Ар жоругун эл билет,
Күлкүсү чыкты карсылдап,
Ачуусуна чыдабай,
Кара бойу калчылдап,
Музга түнөп калгандай,
Титирек кирди бойуна,
Тендешем деген Калдуубет,
Туралбады жолуна,
Казкаксыз найза көк желек,
Ыргаганы сонун да!
Кактырбастан найзаны,
Муштап өттү бооруна,
Сомбилекте арман жок,
Найзага илип көтөрүп,
Кармап турат колунда.
Жүрөктү кечкен аралап,
Жүлүнгө тийген жаралап,
Карап көрсө Калдуубет,
Кеп угарга чама аз,
Чоң Ойроттон адашпай,
Калдуубет кетти караандаш.
Кайратыңа калкың кош,
Манастан үлгү алган жаш.

Эми киши калган жок,
Кыргызга келип кылчу кас,
Каңгайдын баары жалдырап,
Эси чыгып турган чак.
- Тайгандарым кана, - деп,
Табылды олжоң мына, - деп,
Калдуубеттин сөөгүн,
Ыргытып таштап бериптир,
Эси ыргытса жарышып,
Тайгандары келиптир,
Табыяттын сыры көп,
Кандай адам билиптир?
Ал Калдуубет каапырда,
Жок нерсенин баары бар,
Мойнуна тагып жүрүүчү,
Тийсе болот заары бар,
Тайгандар тарпын талады,
Заар этине тарады,
Бекер өлбөй Калдуубет,
Жастана жатты тайганды!
Караан болоор баатырга,
Кара кашка ат калды,
Айдап кирди шаарына,
Хандарынан калганды.
Муну мындай таштайлы,
Сомбилектей баатырдын,
Өлүмүнөн баштайлы.

СОМБИЛЕКТИН ӨЛҮМҮ

Каңгайлардын шаарында,
Анжусу бар, манжу бар,
Шибе, солон бу да бар,
Кара кытай канча бар,
Андай нечен калча бар,
Уруусун калган унутуп ,
Канча-канча барча бар,
Моңгул менен манжудан,
Андан башка калганы,
Башы боолуу калчалар,
Айтылбай нечен калган бар,
Кошмо журттан чандан бар,
Айдап келип моңгулдар,
Кулданып алган андайлар.
Жандары калбай түгөндү,
Эринен жок күмөндүү,

Баары өлүп калбады,
Айыл башы аксакал,
Мындайлардан калганы.
Эстүүлөр калбай жоголду,
Эл жыйылып, чогулду,
Ортого алып баатырды,
Тегеректеп олтурду.
Сатай деген бар эле,
Кеп айтканы шар эле,
Ойрот, Буйта бар кезде,
Калдайлардын алдында,
Кеп айтаары ал эле.
Сүйлөсө башы кылтылдап,
Катын үндүү кыңкылдап,
Токтобой мойну баладай,
Ары-бери шылкылдап,
Таноосу көөп дердеңдеп,
Тамакайы былкылдап,
Келгендин баары жалдырап,
Сатайына карады.
Эли турса карашып.
Сатай кайдан аяанды:
- Жыйылды, баатыр, биздин эл,
Сырыңды билбей жанашып,
Жылас болду нечендер,
Карапайым киши эмес,
Калк башкарган белдүүлөр,
Азуусун айга жаныган,
Мен элемин дегендер,
Сүйлөп жаагы талбаган,
Кызыл тилдүү чечендер,
Ойлобой элге жамандык,
Жатуучу эле биздин эр,
Калдуубет келип жөн койбой,
Унчукпай жатып тим болбой,
Калбай хандар жоголду,
Кызыл кан кечип бул жерде,
Кылымдан ашкан чуу болду,
Кыргыз, калмак – эки урук,
Уккан элге дуу болду,
Чилдей терип кыйратып,
Зоболонуз зор болду,
Өзүн-өзү зордошуп,
Баатырдын баары жоголду,
Баарысынан артылып,
Багың, баатыр, чоң болду,

Кулак уккан, көз көргөн,
Кепти айтпай болобу,
Манастан тартып бул кезге,
Баш бердирбей эч кимге,
Арбагы менен колдоду,
Арбагына Манастын,
Кудайың жолдош болгону,
Абдумалик жаш кудай,
Колдобой бизди койгону,
Колдобосоң мейли, деп,
Эрегишип сиз менен,
Кырылып кетсек болобу,
Эрегишип кан төкпөй,
Өткөн күндү өчтөбөй,
Бетинди бур калыска,
Эми бизде дарман жок,
Элчилешип барышка,
Көрүп турат көзүңүз,
Кимиси жарайт намыска?
Пейлинди салып элге айт,
Жылында алым алышка.
Атагы каңгай бул элде,
Адамзатка керектүү,
Бар дүнийөсү бар эле,
Үй башында жүгүндө,
Алтын, күмүш, зар эле,
Тоосунда топ-топ сан болуп,
Толуп жаткан мал эле,
Үй башына чуулдап,
Кызыл көтөн жылаңач,
Ойноп жаткан бала эле,
Далысын түйүп мөкчөйгөн,
Кызыл ээк чал эле,
Чычкан ооз, бака көз,
Ээги түшкөн телпейип,
Эпилдеп кыйын айткан сөз,
Канча кемпир бар эле,
Козголбой жылкы жуушасын,
Чочубай балдар уктасын,
Улуу-кичүү – баарысы,
Бүткүл каңгай тынч алсын,
Айдап барсаң колбутуп,
Соогат деп элиң олжо алсын.
Өзүбүзчө кеңеш кеп,
Канган жерин айтайын.
Өлгөндөрдү кыдыртып,

Айтып-айтпай не керек?
Кыргызга берчүү тартууну,
Тирүү калган эл берет,
Санаты үч миң нар болсун,
Тендегени үстүнө,
Экиден жагдан бар болсун,
Ком жыгачы сары жез,
Арканы жибек кенептен,
Бар жарагы шай болсун,
Жагданы куру болбойт го,
Ичи толгон зар болсун.
Жайдак болбой бардык нар,
Төө жабуу салып комдонсун,
Самсаалатып чачысын,
Четине жибек тор болсун,
Буйласы калай, жез чынжыр,
Кем-керчиси болбосун,
Үчтөн төөгө бирден тың,
Жүк артарга уул болсун.
Адырга батпай жайылган,
Эн-тамгадан таанылган,
Эн-тамгасы болбосо,
Ээси көрүп тааныбас,
Элким жүргөн нечен мал,
Минилбеген субайдан,
Желбес жорго сурунан,
Тандап туруп он миңди ал.
Эркек койдон кырк миңди,
Керикинен, пилден бир,
Сиз алычу керк, пилдер,
Тандалып чыккан миңден бир.
Бере турган тартууну,
Мен айтамын бирме-бир,
Келинден жүз, уулдан жүз,
Сумбаттуу болот, сөөгү түз,
Кыз сулуусу жүз болот,
Үч жүз болду санаты,
Жогоруда айтылган,
Алар олжоң мана бу.
Төө жетелеп барганда,
Баары болот сеники,
Баргандар такыр ойлобойт,
Кайта мында келишти,
Жылында алчу алымдын,
Ачык болсун белгиси,
Келип алсын жаратып,

Кыргыздан мында бир киши.
 Алыска барсак биз айдап,
 Айдоодо мал арыктап,
 Баспай барса шалактап,
 Кылаарың ушул беле, деп,
 Турбасын кыргыз эл камап,
 Ал жерден барып мал таппай,
 Баргандар калаар каңгырап,
 Өөдө карап кеп таппай,495
 Таманын тиктеп жер карап.
 Шаарды өзүң башкаргын,
 Кимди койсоң калдайга,
 Шаарды ошол башкарсын,
 Мындан башка калган жок,
 Эми менин айтаарым.
 Угуп болуп Сомбилек,
 Тартууга берчү малдарын,
 Алтын –күмүш, зарларын,
 Азбы-көпбү ал дебес.
 - Жылында берүү алымың,
 Санатын уккун малыңдын,
 Он миңден жылкың кемибес,
 Жылда жүктөп бергиндей,
 Агар алтын, ак күмүш,
 Сайдакы таш деги эмес.
 Нар болбосо, төө болсун,
 Ургаачысы болбосун,
 Кары аралап калбасын,
 Арыгы анда барбасын,
 Миңден санын кемитпе,
 Убада кыл беришке,
 Ортосу алыс, жол чалыш,
 Кыргыздан киши чыкпайт го,
 Жылда мында келишке.
 Анык билгин сен муну,
 Өзү казак уругу,
 Айдаркандын тукуму,
 Медетбектин уул эле,
 Медеркан деген уул эле,
 Ал казактан бул жерге,
 Жылында келет Медеркан,
 Кыргыз алчу алым деп,
 Медерканга бергиле.
 Шаар билгисин саа берем,
 Улук болдуң сен Сатай,
 Бир жумуш бар сен кылар,

Бачымырак бол, Сатай,
Коктукаттын шаарында,
Көз каранды аларга,
Окмогой менен Чокмогой,
Эки агам бар алып кел,
Өгөй энем анда бар,
Үйүндө жатып калбасын,
Аны кошуп алып кел,
Башка киши жумшаба,
Сатай өзүң барып кел.
Узатып үйдөн балдарын,
Чыгарып кемпир калганын,
Түк билгизбей аларга,
Жүктөтүп кел бар малын,
Далай күн бирге турабыз,
Кеңешип жумуш кылабыз,
Коктукатты аа берип,
Кошуп барып саа берип,
Анан кайда жылабыз.
Атабызга баш кошуп,
Болгон экен энебиз,
Өзү менен көрүшүп,
Олжосуна эненин,
Коктукатты беребиз,
Барамын десе Таласка,
Бирге алып кетебиз.
Жыйнасын алтын зарыңды,
Айдоочу арбын малыңды,
Коркконуңбу, чынынбы,
Айабадың барыңды.
Элге айтып кебиңди,
Жыйнагын де калганды,
Үч күндөн кийин чубатып,
Жолго салсын бар малды.
Койунду казак эл алат,
Жолумдан тосуп турбайбы,
Соогат сурап сагаалап,
Жылкыңды берем ар кимге,
Алдыңкы эрге жүз болот,
Жүздөн берип алдына,
Таласка жетип болгончо,
Түгөнүп жылкың түз болот.
Таласка барат төөлөрүң,
Бөлүп алсын олжого,
Кыргыздан чыккан дөөлөрүм,
Алтын менен күмүштү,

Казынага төгөмүн,
Кызыгышкан ким болсо,
Кыйындыгын көрөмүн.
Айтып болуп Сомбилек,
Сатай ханды узатты,
Калгандары чогулуп,
Тартуу малын чубатты.
Жамандык менен жакшылык,
Жер жүзүндө батабы?
Ар канча кылса билинбей,
Далдаланып жатабы?
Уккан казак элинен,
Убап-чубап көп барды.
Уккан экен кабарын,
Укмуштабай чын жайын,
Өзү жетип алдында,
Медеркандын барганын.
Калдалаңдап Медеркан:
-Сомбилек иним аманбы?
Касташкан жоону жеңди, деп,
Анык алдым кабарды.
Көөнүм тынаар кеп угуп,
Өзүңө келбей турамбы?
Туугандыгым билдирип,
Озунуп айттың саламды,
Олжо алам деп келбедим,
Каңгайды жеңди дегенде,
Сүйүнгөндөн келгемин.
Каңгайдын салган кордугу,
Караандай кылган зордугу,
Хан – карасын билгисиз.
Коржондогон чоңдугу,
Жылында барып казактан,
Короосу менен кой алат,
Кол сунганы кур калбайт,
Жүктөөрүнө төө алат,
Жетекке кошуп ат алат,
Аз келгенсип ал иши,
Сулуу кыз деп чыр салат,
Каңгайлык барып кеткинче,
Сай-сайда кыздар саңдалат,
Эне-атасы аш ичпей,
Кантебиз деп зарланат,
Бойго жеткен кыз жок, деп,
Жанын берип карганат.
Жатаарында тай жесе,

Нашталыкка кой сой, деп.
Конгон үйгө чыр салат,
Айла кылып амалдап,
Куру калбайт, олжо алат.
Ал иштер биздин көңүлдө,
Берекет тилеп турабыз,
Өзүңүздүн өмүргө.
Сомбилек жеңди, деп угуп,
Түлөө кылып, мал сойуп,
Май кайнады бар үйдө,
Эр бүлө баары тынч алып,
Баары уйкуда бүл күндө,
Атыңды угуп биздин эл,
Бек ыраазы күнүндө,
Карынын баары ынтызар,
Айдай жүзүн көрүүгө,
Кут түштү деп калышат.
Конуп өтсөң бир үйгө.
Жүрөгүм дегдеп желдедим,
Бурулбай кетип калат деп,
Учураша келгеним.
Ар ким сага зар урат,
Көрбөйүн деп ким ойлойт,
Арстан Манас белегин,
Элдин баары бар, деди,
Баатырдан кабар ал, деди,
Жүз көрүшүп калалы,
Баштап келе кал, деди.
Айттым ини бар кебим,
Ошол менин келгеним,
Келгенимди урматтап,
Каңгайлыкка тааныттың,
Жүгүнүп салам бергениң.
Эми менден калган жок,
Айтаарым жок кебим,
Медеркан айтып токтолду,
Кара чаар жолборстой,
Эр Сомбилек октолду:
-Медеркан ага, мен ини,
Каңгайды жеңди иним, деп,
Кубангандан келдиңби?
Каңгайдан алчу олжо мал,
Өткөрдүм сизге билгини.
Койдун саны кырк миңче,
Койду кошкун койуңа.
Ырааккы жерге баралбайт,

Таратып берсең канетет,
Жакынкы казак тобуна?
Каркырадан ар жакка,
Он миң жылкы соогатты,
Мен Таласка барганча.
Алтын-күмүш бербейт, деп,
Таарынып Медер сен калба.
Жылында берет арбын мал,
Айдап аны маа барба,
Казак-кыргыз боору бир,
Короосу бир, койну бир,
Арстан Манас, эр Көкчө,
Элден уккан кабарда,
Булардын сыйы бөлөкчө,
Семетей менен Үмөтөй,
Эрегишип эрекче,
Өчүгүшүп кийинче,
Үмөтөйдүн Медетбек,
Семетей көккө көтөрүп,
Бөлөмдөн калган белек, деп,
Эки хан казак элине,
Хан көтөрүп койуштур.
Айдаркан, Көкчө -эки ата,
Үмөтөй менен Медетбек,
Алар менен төрт ата,
Медеркан өзүн турасын,
Сени менен беш ата,
Кол үзүшпөй келебиз,
Ошондон бери карата.
Биз жактан кетти алты ата,
Мени менен жетиге,
Жетип келдик бул кезде,
Жүз көрүшүп турабыз,
Сен экөөбүз бул күндө.
Бейкут жаткан тынч элге,
Катышып каңгай чыр салды,
Кыргыз келип Таластан,
Каңгайдан жылкы албады.
Маңгыттан келип Калдуубет,
Таңгыт менен моңгулду,
Шибе, солон, манжуну,
Кара кытай, анжуну,
Катары менен алдады,
Калдуубеттин кебине,
Алданып булар калганы,
Жер дүңгүрөп көпчүлүк,

Кылбаганы калбады,
Жети улук эли чогулуп,
Жанында турган иници,
Алы келе албады,
Колдоду мени кар кылбай,
Айкөл атам арбады.
Айагында маминтип,
Алтын, күмүш, зар ал, деп,
Ага кошуп мал ал, деп,
Эр-айалдан кул-күн, деп,
Сулуусунан жүз кыз, деп,
Кол куушуруп турганы,
Акылынан адашып,
Амалсыздан кылганы.
Коркутуп алдык дегенсип,
Айтканындай кылбайлы,
Унчукпай алып баралы,
Алтын, күмүш, мал-пулун,
Такыр алып калалы,
Жат-жаттыгын кылбайбы,
Алып барып калмакты,
Ак калпак кыргыз казактын,
Арасына жыйбайлы,
Алтымыш уруу алашты,
Аргын кылып тынбайлы,
Өз элиңе кеткин, деп,
Кетирип ийип тыналы.
Сенче кандай Медеткан,
Ар жылы келип бергенин,
Айдап кетип сен калсаң.
Алдыңа барса жыгылып,
Алымын азайт иш кылып,
Кечирим кылсаң өзүң бил,
Кайгыдан элди куткарып,
Казак, кыргыз калкы бай,
Жардысы жок жалпы бай.
Бир жылдан кийин өтүп бер,
Кек кылгансып дыңкыйбай.
Ээ болду Медер аларга,
Элүү күн өттү арада,
Коктукат кеткен Сатайы,
Келип калды калаага.
Атайлап Сатай барганда,
Окмогой менен Чокмогой,
Энеси кемпир кошулуп,
Баарысы келип калыптыр,

Кырдакы кепке ишенип,
Кошо келген каңгайга,
Кожойун болуп алыптыр,
Кээ бирин тилдеп сөз менен,
Кээ бирин кардап көз менен,
Кээ бирин уруп салыптыр,
Жашырбастан, жаппастан,
Сатай айтып барыптыр.
Сатай, ылдам, болгун, -деп,
Кемпир менен балдарды,
Жай-жаткызып кондур, –деп,
Сомбилек баатыр шаштырып,
Алып барып аларды,
Айабай сыйлап жаткырды,
Бирине бештен кызматкер,
Так алты күн бактырды,
Артып келген жүктөрүн,
Өздөрүнө ачтырды,
Бекбачага берген заар,
Кол сандыктан таптырды.
Угузуп турут өзүнө,
Каратып туруп көзүнө:
Көтөргөн атам Бекбача,
Көп кыйналсын баары, деп,
Алып келгин тапкыла,
Кошуучу буга даары , деп,
Өлтүрчүдөн таптырып,
Көп күнгө болжоп жаткырып,
Кемпир менен эки уулду,
Кел бери деп чакырып:
-Эне болдуң сен мурун,
Катын – балам бардыр, деп,
Атайлап келсе силер деп,
Арамдыкка көөн бурдун,
Ырысына кыргыздын,
Бекбачадан мен туулдум.
Уулу болсоң сен экөөң,
Издебейт белең жериңди?
Таппайт белең элиңди?
Мен келгенде жабырап,
Жасап айттың кебиңди.
Үйүбүздү Беттибет,
Өрттөп ийди дедиңби?
Арам сийдик айбандар,
Мага да буздуң пейлиңди.
Калдуубетке ат токуп,

Жер кыдырып келдиңби?
Өз кылган ишиң өзүңө,
Бурулбай бүгүн келдиби?
Карап туруп ичкин! –деп,
Чылаган заарды бердирди.
Энеси кемпир кары ичти,
Окмогой менен Чокмогой,
Улуу-кичүү баары ичти.
Кыймыл эткен ал үйдө,
Кыбыраган жан ичти,
Аз ичпеди көп ичти,
Суусуну тунуп, кана ичти,
Коркуп калды каңгайлык,
Тиктеп калды далдайып:
Барыбызга берет, деп,
Баш билгини калтырбай,
Үйүбүздө кырат, деп.
Карсылдашкан кыргында,
Канчасы барган каңгайдан,
Караса баатыр Сомбилек,
Ал көзүнө таанымал,
Элүү бирге бердирди,
Чакыртып келип андайдан.
Ошол шаарга Сатай хан,
Эрдиги ошол Сомбилек,
Айтканына жанбаган.
Калдуубет айткан сегизи,
Качып кетип жоголгон,
Анда Сатай жок болчу,
Уккандан өлдү элүү бир,
Мындайды кулак укпаган.
Мана минтип баатырың,
Каңгайдын элин башкарган.
Баш кишиң өлсө силерден,
Медерканга бар, деди.
Медеркан кимди көрсөтсө,
Ошонун болуп ал деди,
Түп атасы шер Манас,
Көкчө өкүм бергендей,
Медерканга дөөлөттү,
Түгөнбөскө бериптир,
Мал-пулун берип каңгайга,
Араң жүргөн Медеркан,
Калдайлыгы каңгайдын,
Өкүмү колго келиптир,
Баары ишин бүтөп болгондо,

Сомбилек жөнөй бериптир.
Каңгайдан чыгып баатырын,
Таласка кетип баратат,
Жер танапаш эмеспи,
Элдин баары угуптур,
Каңгай менен Таластын,
Арасында бардык эл,
Баатырдан соогат алсак, деп,
Камданып булар туруптур,
Үч жерде кыргыз топ болгон,
Үч күндөн анда токтолгон,
Тогуз күн конуп өткөндө,
Он миң жылкы жоктолгон,
“Эрлигиңе ыракмат!”
Эл ыраазы кош болгон.
Төөлөрүн чиркеп топтошуп,
Калмактар барды Таласка,
Капкара болуп окшошуп,
Олжого келген кыз-келин,
Аа кошулган эркегин,
Төө жетелеп баргандар,
Андан калган үч жүздү,
Элиңе кайта кет, деди,
Кет десе болбой кетпестен,
Эл аралап кеткени.
Эрге тийди кыздары,
Келин, уулдар, тууганы,
Калмак, кыргыз элдери,
Аралашкан убагы.
Үч миң төөдө алтын–зар,
Казынага төктүрдү,
Ойлогону ал эле,
Көөнүндө ишин бүтүрдү.
Эр Семетей бар чактай,
Казына зарга жык толду,
Төөлөрдөн бөлүп олжо алып,
Таластакы эл тойду,
Атбашы, Нарын кыргызы,
Баатырдан олжо суратып,
Арага киши койгону,
Аркан тартып жүк артып,
Төө жетелеп жөө басып,
Араң келген калмактан,
Соогатың ушул болсун, деп.
Аларга кошуп койгону,
Чогултуп келип кыргыздар,

Атбашыга койуптур,
Атбашынын ичинде,
Калмак арык деген сөз,
Как ошондо конуптур,
Олжого келген калмакка,
Жер айдатып тунуптур,
Мына мындай кыргыздар,
Жыргалга жетип толуптур.
Каңгайга барып салышып,
Карсылдашып чабышып,
Өзөктөн канды агызып,
Таласка кайра келгинче,
Беш жылга саны толуптур,
Эсептесе ай-күнү,
Накай беш жыл болуптур,
Бойунда калган Тынымкан,
Эркек төрөп койуптур.
Төрткө жашы келиптир,
Атасы келип калаар, деп,
Сүннөт кылбай ат койбой,
Мана минтип жүрүптүр,
Баласын көрүп Сомбилек.
Сүннөт кылыш, ат койуш,
Тойун берсем эми, деп,
Тойдун камын ойлоду,
Сырынын четин кылайтпай,
Чакырчуу жерин болжоду,
Отургузду алдына,
Кат жазуучу молдону.
Кара калпак, түркмөндү.
Татар, тажик, өзүбек,
Андайдан канча жүргөндү,
Бадакшан менен Балыкты,
Батышпай жаткан калыкты,
Ламдын бели кыйманы,
Боз үй тиккен кыйбаны,
Чакырса тойго келүүчү,
Үргөнчтүн журту кыйланы,
Жетисуунун жерине,
Жедигердин элени,
Жеткире кабар берүүгө,
Чоң ополдун бетине,
Чоң Кашкардын четине,
Жеркен, Хотен, Лопнурга,
Кумарык, Арал, Азыкка,
Ак калпак кыргыз эл жердейт,

Ошолордун баарына,
Наманген, Ташкен, Самаркан,
Алты шаар, Анжыдан,
Кетментөбө, кең Жумгал,
Үстүнкү бөксө Алайдан,
Калбай келсин баары адам.
Чыгыштагы айылдан,
Алтай, Баркөл, Турпандан,
Бешбалыктын жанынан,
Кутубий, Манас шаарынан,
Тазбайматтын Майбулак,
Баарысына угузат.
Иледеки казакты,
Текес, Күнөс буларды,
Келсин деди аларды.
Үчкаркыра, көөрүктүү,
Капалда калың көп журтту,
Алматыда казакты,
Калтырбады быйакты.
Атбашы, Нарын, Жетөгүз,
Касиеттүү Ысыккөл,
Калбай келсин бүтүн эл.
Атагы алаш дегенге,
Алтымыш уруу көп элге,
Арасында алаштын,
Канчалап барча жүргөнгө,
Таластакы элдердин,
Ат күлүгүн ылгатты.
Тулпарларын туйлатты,
Сынчыларга сындатты,
Ээр токумун, кийимин,
Окшош кылып ылгатты,
Алтындан кылган кемерди,
Көз уйалта курчатты,
Тандалган кырк үч жигитти,
Чар тарапка атказды,
Барчуу элге кат жазды:
“Келер жылы текеде,
Тойго келгин” –деп жазды.
Кабарчылар бөлүндү,
Айткан жердин баарына,
Эл баштыгы жанына,
Калтырбастан көрүндү,
Келе берсин кабарчы,
Алыска кеткен чабарчы,
Тойдун камы канчалык,

Мундан уккун кабарды.
Атагы Талас, чоң Кеңкол,
Жетитөр деген жер экен,
Жеткилең Манас барында,
Жети хандын эли экен,
Семетейдин тушунда,
Эки хан болгон кеп экен.
Сейитектин тушунда,
Ээ болгон жалгыз бул журтка,
Хандын аты жойулган,
Жаңы аты жок койулган,
Сейитектен бер жакка,
Кең Талас деп айтылган,
Кененимдин тушунда,
Сейитектин айтканы,
Ошол бойдон келайткан.
Ак калпак кыргыз ичинде,
Алты сан аргын эли, деп,
Кең Таласты жердеген,
Келберсиген элди айткан,
Эсепке алып Сомбилек,
Эл байларын санаткан,
Эң алдыңкы байлары,
Үч жүздөн кулун байлашкан,
Айагы кырдан бээлүүдөн,
Эсепке алып санаткан,
Отуз миңге жакындап,
Толуп байлар бараткан.
- Азыркы жай, келер кыш,
Мал багып байлар барбагын,
Кеңколдун башы Жетитөр,
Суусамырдын Тескейге,
Үйүң конуп калбагын,
Үстү жагы чоң Кемин,
Артуусу Барскоон белдерин,
Орто жерин бир жылы,
Жердебегин жебегин,
Алты сан аргын кам кылгын,
Бар керегиң жам кылгын,
Байлар, укпай калбагын.
Отуз миң болду санаатың,
Капакка салып бал алгын,
Каймакка бышкан нан алгын,
Субайын бөлүп ылгагын,
Келерки жылы текеде,
Суусамыр барып жай алгын.

Гүлгүлдөн баарын жыйнаткын,
Күлүктүн баарын байлаткын.
Той беремин угуп кой.
Тойумдун аты чочок той,
Төрт жашка бала толгунча,
Койуптурсун, ат койбой.
Тойун берип ат койом,
Себеби менин бул тойдон,
Таанылып элге мен койом.
Казан асып, кар салгын,
Отун алып, от жаккан,
Тулганын боору карарган,
Үй башына бирден бээ,
Камдап жүргүн баары адам.
Отуз миң бай конокко,
Келген элдер топ болуп,
Үй башы сайын конот го,
Отуз бээси туугандар,
Түзүктөн конок кыла албай,
Уйат кылып койот го.
Көөкөрү менен сабаасын,
Байлар жакшы кылдасын,
Саамал берип кымызды,
Келгендер шылдың кылбасын,
Кыйыгы чыкса кем-керчин,
Каралөктүн Сомбилек,
Жаныңды кыйып тынбасын.
Кой арыгын сойбосун,
Келечегин ойлосун,
Бар керегиң жам болуп,
Камсыз конок болбосун!
Айтып элге угузуп,
Бир жылы толук кам кылып,
Күлгүндөрүн бүктөтүп,
Күлүктөрүн байлатып,
Жакындап калды күз, дешип,
Жегитөр өрдөп эл көчтү,
Суусамырды көздөшүп,
Отуз миң байдын үйлөрү,
Орду менен конду эми,
Калган кыргыз үйлөрү,
Бөксөлөй тартып конду эми,
Алыскы жерге кетпеди,
Ат жетер жерди чектеди,
Айтып койуп калган жок,
Сомбилектин кептери,

Ай аркандап, күн санап,
Чакырган элдин жеткени.
Жедигерден топ келди,
Жер майышып көп келди.
Алты шаар, Анжыдан,
Арасы чукул Алтайдан,
Айанбастан көп барган,
Үркөнч менен Бадакшан,
Балык менен Түркмөндөн,
Барган мындан канча адам.
Төтөгө мырза элинен,
Түтүнгө барган бирден жан,
Той берет экен жээнге,
Алган конок жээрге, деп,
Алтымыш миң субайды,
Ылгап туруп кошо алган,
Келген элдин коногун,
Мен көтөрөм, деп барган.
Эр Көкчөнүн Медеркан,
Алтай, Иле, Кулжадан,
Алтымыш миң көп казак,
Аттаныптыр булардан.
Соога кылчуу баатырга,
Айдаган жылкы элүү миң,
Аркасынан чубаткан.
Элүү миң киши баруучу,
Бирден жылкы алыптыр,
Он миң киши ат багар,
Ошолор малсыз барыптыр.
Суусамырдын чоң тескей,
Жер карарып толуптур,
Эл жыйылып болуптур,
Алтыга санын жеткирбей,
Алдыңкы катар үйлөргө,
Бештен бөлүп койуптур,
Беш кишиге бирден бээ,
Көбөйгөн малы мынча нээ!
Бадакшандык, балыктык,
Жылкынын этин жебеген,
Кымызды ичип көрбөгөн,
Алты шаар, Анжыдан,
Булардан жакын көрбөгөн,
Ташкен менен Самаркан,
Бөлүнүп чыкты арадан.
Жайынча башка күтүндү,
Төрт тиштүү койдон ылгатып,

Эркегине сойдурду,
Беш кишиге бирден кой,
Эт тартырып койдурду.
Татар менен калчанын,
Уйдүн этин көп жеген,
Ал өңдөнгөн канчанын,
Сыйырдан сойуп ылгатып,
Сыртынан уча чыгартып,
Үй башына бирине,
Колуна уча карматып,
Жай-жайы менен конокту,
Мына мындай жайлашып,
Он беш күн конок алыптыр,
Эл жыргады жай жатып,
Кылга байлап жамбы атып,
Эр сайышып олжо алып,
Эр күрөшү оодарыш,
Аны кошо алпаарып,
Жамбыны атты кыргыздар,
Сайышта жеңди казактар,
Оодарыш менен балбандар,
Төтөгө мырза эл алган,
Илинген жок байгеге,
Ырааккы жерден барган жан.
Ат чубады аңгыча,
Аттын саны сегиз миң,
Сексен ат өлүп кетиптир,
Кондурчуу жерге барганча,
Ара конуп ат айдап,
Сомбилек баатыр өзү айдап,
Аттын баарын катуу айдап,
Жануптан келген элдерден,
Өлүп кетти аргымак.
Байгеге чапкан аттары,
Эки күн өргүп жатканы,
Жеткенине келгенче,
Жети күн өтүп кетиптир,
Ылганган күлүк чапкан ат,
Ошол күнү жетиптир.
Баш байгеси миң болгон,
Баары жылкы бар болгон,
Окшош жашы, өңү окшош,
Кай экени билинбейт,
Карап көрсөң баары окшош,
Оонабасы жүз болду,
Ат чапкан жер баатырдын,

Канчоро жалгыз бейиттин,
Куу какыры түз болду,
Той тартуусу коноктун,
Күндөн-күнгө күч болду.
Чапкан ат тууга жетиптир,
Кыргыз байбек сур аты,
Баары аттан чыгып кетиптир,
Карап турса көпчүлүк,
Сандаган күлүк, сай кашка,
Көрүнбөйт көзгө башка мал,
Байгеге аты кирген жок,
Кыргызыңдан башкадан.
Келген калды чуулдашып:
“Кыргыздын эли канткенде,
Күлүктү мындай кылдаган!”
Эл аттанып кеткени,
Конок алган көп аргын,
Козголо элек кездери,
Кычыртып келди Сомбилек,
Кеп билемин дегенди,
Карылар өлсө мен бармын,
Эл билемин дегенди,
Тынымкандын ордого,
Чогултуп келип киргизди,
Үч жүз элүү киши экен,
Ошол үйгө киришти.
Тар келбеди ордосу,
Коноктон ашкан шекер бал,
Тамакты тартып койушту,
Алдырып келип кымыздан,
Арактан кошо куйушту,
Жаш уландар сунушту,
Элине айтты Сомбилек,
Баланын атын койушту.
Жаңы өспүрүм бала эле,
Малдыбек деген болучу,
Баланын аты Малдыбек,
Жыйырма беш ашып кетелек,
Анткен менен Малдыбек,
Далай укмуш кеп билет.
Кайда кыргыз топ болсо,
Карылар издеп таптырчуу,
Малдыбекти келгин , деп,
Оройу кары Малдыбек,
Өзү кичүү болсо да.
Укмуштуунун бири, деп,

Ат койгун деп балага,
Баатырың айтты Сомбилек.
Аксакалдуу карысы,
Орто жашта баарысы,
Аа деп оозун ача албай,
Апкаарыды баарысы.
Кылыгын билген кыргыздар,
Малдыбекти карашты,
Карматты бейм Малдыбек,
Сүйлөп көнгөн адатты:
-Ушул жерде отурган,
Аксакалдуу чалы бар,
Айыл башчы дагы бар,
Баатырдын айткан кебине,
Такалып баарың калдыңар,
Көп сүйлөйт деп Малдыбек,
Күдүндөшүп калбаңар,
Узунбу, кыска сөзүмдү,
Мен айтайын тыңшаңар,
Кыйгачыбы, түзүбү,
Кыйынсың баарың сындаңар.
Айрыкча, баатыр Сомбилек,
Айткан кепке кулак сал.
Кийин туулуп мен калдым,
Уламадан уккамын,
Мурункуга кийинки,
Уккандарым уладым,
Укмуштуудан сурадым,
Көбүнчө айтат биздин эл,
Көкжал Манас туулганын,
Которуп атын койгонун,
Айтканындай болгонун,
Атадан мурас бизге, деп,
Акылдуулар ойлосун,
Жетим менен жесирлик,
Карып менен бакырлык,
Хан Семей аба, Каныкей,
Экөөнүн бери карата,
Тартып келе жатабыз,
Ороздудан бер жакка,
Он уулдан элди таратып,
Айтып келе жатабыз.
Ар уруу кыргыз эл болгон,
Ынтымак-дөөлөт бир тууган,
Чогултуп экөөн ортого,
Өз тушунда ээ болгон,

Кээ-кээсине кыргызга,
Кылган иши кээ болгон,
Кең дүйнөсү тар болгон,
Башкарчуулар кар болгон,
Баатырдын укум-тукуму,
Баш көтөрсө зал болгон.
Сейит баатыр өлгөндө,
Эр Төштүктүн эбире,
Өлүгүн уулдун көргөнгө,
Айтып кабар бергенге,
Эл чогулуп келгенде,
Чайкалып кыргыз толгондо,
Узатаар маал болгондо,
Чыкпаган экен эшикке,
Эр Кененим болжолдо.
“Балам үчүн кейисем,
Башкага кетет намысым,
Кайратты колдон бербейин,
Бактысы болсо кыргыздын”.
Болжогон кийин арт жагын,
Болжолдуулар айтканын.
Кылжыке бооз болуптур,
Бойуна бала бүткөндөн,
Аш ичпей жатып алыптыр,
Былк этпей жатып Кылжыке,
Оройу учуп калыптыр,
Кемпирине Кененим:
“Эмне болду келиним,
Кабарым сурап бергиниң.”
Чыныке барып келинге:
“Эриң өлгөн жалганда,
Жалгыз жеке сен белең?
Жаткан жерден коппойсуң,
Жалдырап жерди тийтейсин,
Кейпиң кетип онупсуң,
Керсары тартып болупсуң,
Күйүттөн башка дагы бир,
Айтып берчи кайгыңды.
Алган катын сен эмес,
Кененим менен Чыныке,
Сейитимден айрылган!”
Катуу айтып сураптыр,
Кылжыке карап турбаптыр:
“Өлсө уулуң сеники,
Эрим болсо меники,
Жайымды сурап билгели,

Энекебай келдиңби?
Ичейин десем аш барбайт,
Кулакка жагып сөз барбайт,
Азуулуудан жолборстун,
Жүрөк этин дегдеймин,
Асманда жүргөн зумурук,
Жумурткасын дегенде,
Түн уйкумдан, күн тыным,
Ойумдан чыгып кетпеймин.”
Кылжыке кебин угуптур,
Кененимге Чыныке,
Кебин айтып туруптур:
“Мен келинге барып кеп айттым,
Аста айтпай, бек айттым,
Ачуум келип, жеме айттым,
Көрдү менин түрүмдү,
Байкуш келин бүгүлдү,
Азуулуу жолборс жүрөгү,
Жумурткасы чоң куштун,
Түн түшүмдөн кетпейт, дейт,
Күн өңүмдөн кетпейт, дейт,
Кебин айтып бергени.”
Угуп болуп Кененим:
“Ээ көк кемпир Чыныке,
Келиниң бооз болгон бейм,
Талгак окшойт айтышың,
Аракет кылып көрөйүн,
Ал айтканын табыштын”.
Кененимдин колунда,
Бар нерсенин баары бар,
Калбайт ага табылбайт,
Чоңкуш менен дос экен,
Белгисин берип жүрчү экен,
Айтканындай кылганда,
Капкайдан болсо келчү экен,
Экөө эмес, бирөө эмес,
Ал жолборстун жүрөгү,
Сандыгында жүрчү экен.
Жумурткасын чоң куштун,
Дегдеген жүрөк жолборстун,
Экөөн тең барып колуна,
Чыныкеге Кененим:
“Келинге барып жолгошкун,
Мурун жолборс деп айтса,
Кийин десе жумуртка,
Мен айтайын Чыныке,

Жашырбайын келинге,
Баргынчакты унутпа,
Эгиз эркек тууйт экен,
Карыганда Кененим,
Курчанып белин бууйт экен,
Мурун жерге түшкөнү,
Өмүрү кыска шекилдүү,
Жолборс азиз азуулуу,
Өмүрү кыска жандар бу,
Асманда куш канаттуу,
Өмүрү узун мына бу,
Кийинкиси уулумдун,
Өмүрү узун болот бейм,
Аз болгондо жер бетин,
Бир айланып койот бейм”.
Кобуратып айтпаптыр,
Кененимдин айтканы,
Башка жакка кайтпаптыр,
Айы кетип күн өтүп,
Туур күнү Кылжыке,
Жок экен үйдө Кененим,
Шашыкеде бир уулду,
Түштөн кийин бир уулду,
Төрөгөн экен Кылжыке.
Төрөдү эгиз эркек, деп,
Айтып келди Чыныке,
Алдыңкы түшкөн баланын,
Айдары алтын ак экен,
Эркек тууса Кылжыке,
Сомбилек атын койом, деп,
Ак эткенде так этип,
Кененим жүргөн чак экен.
Эгиз эркек төрөйт, деп,
Өзү айткан кеп үчүн,
Биринин атын Чигитей,
Койомун деп жүрчү экен.
Мурунку түшкөн баланы,
Оң койнуна салыптыр,
Кийинки түшкөн баланы,
Сол койнуна салыптыр,
Сүйүнгөндөн Кененим,
Койом деп жүргөн аттары,
Унутулуп калыптыр.
Он койнунда баланы,
Асыл балам деп айтты,
Сол койнунда баланы,

Бу Бек балам деп айтты,
Ар канча мыкты болсо да,
Карганда көргөн урпакка,
Акылынан азыптыр,
Асылбача – Бекбача,
Ошол атка жатыптыр.
“Оозумдан чыгып кетти, - деп,
Өзгөчө болду аттары,
Болгону болду белейин” – деп,
Асылбача – Бекбача,
Айтылып калган экен деп,
Ошол айткан кептерди,
Карылардан эл билет,
Кененимдин кеби, деп,
Сен туулганда атыңды,
Койгон экен Сомбилек,
Улуундун атын Чигитей,
Койсок, баатыр канетет?
Уламадан укмуштан,
Укканым менин ушул, -дейт,
Малдыбек айтты укмуш кеп.
Малдыбек жакшы айтты, деп,
Кары-жаш баары дүркүрөп.
- Алдыңдагы балаңыз,
Калган кыргыз маанабыз,
Бешке чыкты, той бердик,
Ат жетер жерде калбастан,
Жыйналып алаш эл келдик,
Ак калпак кыргыз билгисин,
Өзүңүзгө бергенбиз.
Уламалап укканын,
Ооздон-оозго чыкканын,
Малдыбек айтты чунагың.
Айттып кебин болуптур,
Бийлик толду алдына,
Сомбилек алып койуптур,
Алты сан уруу аргындын,
Малдыбек бийи болуптур,
Кыйалда иши бүт болуп,
Көңүлдө иши толуптур.
Күз айланып , кыш келип,
Келиптир, кайра жаз жетип,
Бир күнү туруп Сомбилек,
Өзүнчө тердеп шай кетип:
“Талыкшып бойум калыпмын,
Үч жылдан бери карата,

Козголбой жатып былк этип.”
Байлоодон алып аргымак,
Жоо кийимин жамынат:
“Атамдан калган кең Талас,
Бир айланып көрөйүн,
Жетим болуп башында,
Жоого аттанып жашымда,
Жеримди толук көрбөдүм.”
Атка минип алыптыр,
Коргондон чыгып аттанып,
Жанупту көздөй барыптыр.
Карабуура, Чаткалдан,
Айагы куйуш Самаркан,
Күн чыгыш көздөй толгонуп,
Сол колуна айланган,
Ташкен менен Наманген,
Анжыдан менен Маргалаң,
Атактуу залкар Кебезтоо,
Бөксөлөп баарын айланган.
Атбашы үстү кең Аксай,
Жетөгүз башы Жаңыжер,
Ушунча баскан көп талаа,
Таласка карайт баары жер,
Шымалды көздөй толгонду,
Иленин чыкты кырына,
Мундан нары казак, деп,
Кайра тарткан болжолу,
Терс айланып жол алып,
Күн батыш менен айланып,
Үчкошойдун бөксөгө,
Кеңколдун күнгөй бетинде,
Кетпей түнөп калыптыр.
Эртеси түшкө күтпөстөн,
Ат чалдырып жер көрүп,
Козголбой жатып алыптыр.
Алладан тагдыр жеткенде,
Кимдер качып кутулат?
Өлүм жаккы тарабы,
Жарык болот дечү эле,
Калбуудет айткан сегизи,
Качандан бери Таласка,
Ар кайда тарап жүрдү эле,
Чогулуп келип кээ кээде,
Кенеш кылып алчу эле,
Кеңешке келген сегизи,
Кең экен жердин тегизи,

Мурунку күнү алдыда,
Сегизи мында келиши,
Кетпей жата бериши.
Күн төбөдөн кыйшайып,
Эңкейип бара жатканда,
Заркарлуу баатыр чоң неме,
Салкын сууга барыптыр,
Салып бойун алыптыр,
Кайра чыгып шиберге,
Чалкалап жатып калыптыр,
Ажал жетти, күн бүттү,
Мейримдүү үйкү жетти эми,
Мемиреп сүйкүм жагымдуу,
Мелтиреп уктап кетти эми.
Уктады баатыр мелтиреп,
Топтошуп калган сегизи,
Ошол жерге темтиреп:
“Ойлогон ой, санаага,
Ушул бүгүн жеттик, -деп,
Сомбилекти өлтүрүп,
Соолуп калган кыргызды,
Көчүрүп алып кеттик” – деп,
Кенеш кылды бир далай,
Бирөө беттеп бара албай:
- Тең баралы баарыбыз,
Баарыңар найза алыңыз,
Тегеректеп кыргызга,
Бооруна найза салыңыз!
Убада кылып алышты,
Тегеректеп чогулуп,
Уктаган эрге барышты.
Каштарын керип серпишти,
Катар баары келишти,
Төрттөн эки бөлөндү,
Найзаны кармап көтөрүп,
Акыректен табарсык,
Орто жерин белгилеп,
Муштап карап турушту,
Кызыл канга найзаны,
Чыктап кармаш турушту,
Тартып албай найзаны,
Мыктап кармап турушту.
Чочугансып ошондо,
Ойгонуп кетти көз ачып,
Ачып көзүн ирмесе,
Сегиз найза көөдөндө,

Сегизи турган карашып,
Баатырың бутун тартыптыр,
Серпип колун артыптыр,
Оодарылса тосо албай,
Коборбой сайып тура албай,
Коркуп баары качыптыр.
Кайраты толуп эр неме,
Аккан канды билбеди,
Жараны көзгө илбеди,
Сегизин кармап чогултуп,
Жатарың ушул жер!- деди,
Бирден муштап жан алып,
Суу жеген жер кемерге,
Баарысын тыгып жеберди,
Жарасы жаман экенин,
Ошондо ойлоп билгени,
Аргымак кармап токунду,
Асталап жүрүп олтурду,
Түк кишиге көрүнбөй,
Үйүнө түндө барыптыр,
Алда каткан Тынымкан,
Каңгара какшап кан жутуп,
Жарааттын баарын таңыптыр.
Таңганына болобу,
Сегиз найза баарысы,
Учу ууга малынуу,
Бүткүл бойго тарады,
Асманда жылдыз, жерде чөп,
Бирден бирден саналды,
Чымындай жалгыз кара жан,
Кантип мындан жай алды,
Барган сайын күн өтүп,
Чучуктан бери тарады,
Алтынчы күнү кечке жуук,
Жарык дүйнө жалганда,
Турар шайы калбады,
Оозунан түтүн бур этип,
Көкүрөгү кыр этип,
Катын-бала, эл-журту,
Баарысы калды чур этип.
Муну мундай таштайлы,
Кепте кепке аштайлы,
Эми айтчуу дастанды,
Манастын сонгу урпагы,
Чигитейден баштайлы.

Басмага даяардаган :
ТОЛКУН ТУРДУ